OSZK

OSZK

EGYRŐL-MÁSRÓL.

ELSŐ KÖTET.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

EGYRŐL-MÁSRÓL

— UJABB EMLÉKEIM —

IRTA

GRÓF TELEKI SÁNDOR.

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST
RÉVAI TESTVÉREK KIADÁSA.
1882.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

250.375
Országos Széchényi Könyvtár
Leltári szám:
V586-5144/1965

R
1965

R
2

JÓKAINAK

— AZ IRÓNAK —

TŐLED TANULTAM, — LEGYEN A TIED.

RÉGI BARÁTOD

TELEKI SÁNDOR.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Levél Csukássi Józsefhez.

Tisztelt Uram!

Ön szives volt „Emlékeim“ folytatását sajtó alá rendezni. Fogadja érte elismerő köszönetemet.

Az első kötet elején bevallottam, hogy nem tudok kotából irni, s hogy naturalista vagyok.

Azóta tanultam egy kevés kotát s meglehet, hogy ezáltal természetes zamatjából vesztett iratom.

A legvénebb czigány is naponta vénül, s a példaszó azt mondja: a vén czigány minden nap felejt egy notát.

Fájdalom én is érzem, hogy vénülők! Isten Önnel, szivvel üdvözli

Koltón (Nagy-Bánya mellett) 1881. szeptember.

Teleki Sándor.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

HUGO VIKTORRÓL.

EMLÉKEZÉS.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Századunk legnagyobb költőjének nyolczvanadik születésnapját ünnepli ma az emberiség; a gondolkodó fők a lángelmének viszik hódolatukat.

Én is eljövök parányiságomban, egy homokszemet rakni le az elismerés e nagy monumentomához, azzal a tudattal, hogy a nagy tenger is kis cseppekből képződik. Midőn a hála érzetének egy levelét tűzzük a dicsőség koszorujába: ékitjük azt: s becsületesen és emberségesen cselekszünk.

*

A rém-uralomnak — történjék az bárhol, — sajátságos természete, hogy a szörnyüt a

nevetségessel vegyiti; tragédiája egyszersmind bohózat; Falstaff hasára üt Hamletnek s azt mondja; „oda se neki, komám! hadd busuljon a ló, elég nagy a feje.“ Nyavalyája a hatalomnak egy folytonos kinos, irtózatos, görcsös nevetés.

Teleki Blankát elfogták, sok mindennel vádolták, ágyukat, a szent István koronáját és palástját keresték házában, ásattak a pálfalvi kertben, s különösen azzal gyanusiták, hogy ezrekben küldi ki a pénzt külföldre az emigránsoknak.

Kötél és ón terhe alatt volt tiltva velünk, politikai bélpoklosokkal, érintkezni. Én Malvieux pesti bankár utján kaptam a segélyt, melyet jó anyám magától megvont. Egy nap valamelyik becsületes hivatalnok a policiára osont s titokszerü, fontos pofával jelenté, hogy számomra pénzt küld anyám. A kedves rendőrfőnök két szaglár *ember-pincsert* kivág a falkából s rá nyomolja Malvieuxre, hogy hajtsanak nyomon. Malvieuxnek az volt a szerencséje, hogy a küldött összeget még nem vette könyvbe, a tényt eltagadta s megszabadult a becsukástól; de a további érintkezést anyámmal félbeszakitotta. Jó anyám levélben, mely rejtett utakon jutott hozzám, tudatta, hogy darab ideig nem küldheti meg illetékemet; én köszönettel

biztositottam, hogy nincs is szükségem rá, mert élhető állapotban vagyok. Ugy is; volt aranyórám, nehéz aranylánczczal, voltak gyűrüim, kevés ezüstnemüm, nyáron téli bundám, s ezek kéjutazást tettek a „három golyóbis“-os zálogházba. De ha az ember mindig vesz és soha sem tesz, kifogy a munició; igy jártam én is; a sorrend a fehérnemüre is került, s végre legkedvesebb portékámra, egy arany Szent-György talizmán éremre, melyet gyermekkoromban édes apám akasztott a nyakamba.

A szerelmes ember a holdvilágot nézi és sohajtoz; az éhes megáll az élelmiszerek kirakata előtt, vagy a Laczi-konyhát szagolja; a költő a természetet bámulja s rímbe szedi; a képzőművész tanulmányozza a körvonalakat, a távlatot, a szinek vegyületét; a zenész ellesi az éneklő madarak csiripolását, a tenger mormogását, az ég menydörgését s a zivatar sivitását; a szinész keresi a jelleget, egy éhenkórász csirkefogót elbámul s azt mondja magának: „ejnye, de isteni pofa!“ az orvos kimegy a temetőbe s örvend kartársai alkotásán; a fiskális szeretné összevesziteni a gönczöl-szekerét a fias-tyúkkal, mert tán ebből neki is jutna egy kis *sáp*; — s igy csillapitja éhségét.

Én a jersey-i kikötőbe mentem sétálni és elmélkedni a *temperence societék* fölött.

Szép sima volt a tenger, az ég kaczéran nézte magát a föld e koloszszális tükrében, a tenger madarai vizszintjén szedik élelmünket; mint a mezők liliomairól, róluk is gondoskodott az Ur.

A franczia számüzött láthatta hazája partjait; az olasz hazamehetett volna a sós vizen; csak a lengyelnek és a magyarnak hazáját zárta el az ellenséges idegen föld. Jaj, hogy vágytam haza!

„Eh heu! quod domino
Non licet ire tuo.“

*

A kikötő lépcsőjének gránit-fokozatára ültem; a tenger dagálya lábamig jött, s visszamentével gondolataimat küldtem haza, a martyr hazába; de hát mi egy könycsepp az elnyomatás tengerében?

Felálltam és tovább ballagtam. Egy épület előtt büz üté meg orromat; kiváncsi lettem megtudni, honnan ez *assa foetida* illat; egy munkás bicskáról falta reggelijét a gyár előtti lóczán.

— Miféle gyár ez itt, uram? — kérdém.

— Az Asplet Fülöp fagyúgyertya és szappanfőző gyára. Meg akarja ön nézni? — kérdé szives előzékenységgel.

Annyi dolgom sem volt, mint most némely tanfelügyelőnek, s örvendtem, hogy agyonüthetem az unalom egy pár óráját.

— Szivesen, nagyon köszönöm.

— Menjünk, — mondá, s bevezetett a gyárba.

Nem akarom tisztelt olvasóimat a fagyúgyertyamártás és szappanfőzés nemes, de szagos mesterségére megtanitani, azért csupán egy terem vázlatát adom. Ha Zola Emil tollával birnék, képmását festhetném a hires „*Assomoir*“ mosóházának; de hát nem telik tőlem.

A födélzet *mansarde*-teremnek volt épitve; hosszú, széles műhely, hová nagy felvonó gépen hurzták fel az öntött fagyúgyertya-készletet, melyet deszkaládákba pakoltak Amerika számára. A bűz nagyon kellemetlen volt, mert az alsó osztályból az olvasztott fagyú gőzének szaga mind ide emelkedett, s olyan sürü volt, hogy késsel lehetett volna vágni.

— Mennyi napi bért kap ön? — kérdém egy munkástól.

— Két frankot, — felelte.

— S a napi munka hány óra?

— Reggel nyolcztól esti nyolczig, délben egy órai pihenés, délután, ugy estefelé fél óra.

Köszöntem és távoztam.

*

Asplet Fülöp fűszerkereskedő, fagyúgyertyagyáros és szappanfőző urat igen jól ismertem; derék, jó, becsületes ember volt s minket menekülteket szeretett. Egyenesen hozzá mentem. Asztalnál ült családjával s rögtön megkínált egy findzsa théával. Elfogadtam.

— Asplet ur, egy kéréssel jövök önhöz.

— Mivel szolgálhatok?

— Ideiglenesen meg vagyok szorulva, mesterséget nem tudok, csakis annyi adósságot csinálok, a mennyit tudok fizetni, kéregetni röstelek s a tányérnyalást utálom. Legyen szives, vegyen be engemet és a legényemet gyárába.

— Minek? — kérdé bámulva.

— A pakoló-terembe. Ketten négy frankot naponként megszerzünk s ezzel szegényesen kijövünk mindaddig, mig hazulról pénzt küldhetnek.

— Uram! — mondá egész szivességgel, — én önnek előlegezni fogok, majd visszafizetheti.

— Köszönöm, de nem fogadhatom el. Engedje meg nekem ezt a hóbortomat.

Beleegyezett s én hüségesen eljártam a gyárba, szegény Lajos legényemmel; pakoltuk a gyertyát Amerika számára s minden szombaton pontosan kifizettek.

Pár hét multával azt mondja Asplet ur:

— Ön, uram, ezután a pakoló-terem munkásaira fog felügyelni, a ládák számait följegyzi és ellenőrzi, hogy a mértéket megüssék, s ezért naponként öt frankot adok. Legényét leteszem az olvasztók közé három frank napi dijjal.

Megköszöntem s folytattam a munkát.

*

Egy napon, dél-időtájt, lehivnak a gyárból, Charles Hugo hivatott.

— Hát te mit csinálsz itt? — kérdé.

— Parfümirozom magat.

— Apám kéret, jöjj el hozzá ma este.

— Nyolcz után ott leszek.

A Hugo Victor dolgozó szobájába vezetett.

— Ön az Asplet gyárában dolgozik? — kérdé.

— Ott.

— Mennyi pénzt kap ön havonként hazulról? Bocsásson meg ez indiskrét kérdésért.

— Öt-hatszáz frankot havonként, de ez soha sem annyi, mert az agio nagyon nagy.

— Egy kérésem van önhöz, ugy-e bár megteszi?

— Önért mindent.

— Annyi pénzem nincsen, hogy önnek

négyszáz frankot ajándékozzak havonként. Tudom, — ugy sem fogadná el, de kölcsön adhatok, a mikor megérkezik a pénze, visszafizeti. Charles vagy François a kölcsönt minden hó első napján elviszi.

Megköszöntem.

*

Vass Samunak megengedték, hogy Kaliforniából haza menjen dolgait rendezni. Pénze volt s az kapós volt akkor is, mint ma is, — kenhette a kereket. Haza jöhetése engedélyét kaliforniai aranynyal szegélyezte, s bejutott a Bach uram birodalmába.

Jó anyám pénzt küldött általa, — Londonban találkoztam vele s a küldött összeget átadta.

Jerseybe visszajövet siettem tartozásomat hálával visszafizetni.

— Ne adja ön meg most az egész összeget, váltsa ki a zálogházból holmiját, a többit részletekben lefizeti, én várhatok; s jövendőben is a legszivesebben szolgálok önnek; menjünk vacsorálni.

*

Jóltevőm, a világ legnagyobb költője, ma üli nyolczvanadik születése napját, s én e távsürgönyt küldtem neki:

À Victor Hugo à Paris.

„Devant vos quatre-vingts ans mes soixante ans s'linclinent avec respect, ma petitesse devant votre grandeur. Mon amitié fidéle vous souhaite le bonheur. Votre ancien compagnon d'exil,

Le Colonel Sándor Teleki.

*

Nyolczvan éve előtt tisztelettel hajol meg az én hatvan évem; kicsinységem az ön nagysága előtt; Ön iránti szeretetem boldogságát óhajtja, — régi számüzött társa.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

EGY KARÁCSONY ESTÉJE HUGO VIKTORNÁL.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Gyönyörű szép téli nap volt. Az ég szürkesége sötét kékbe változott, a fellegek oszlottak s eltüntek az ég menyezetéről. Keletről a nap kibujt a tengerből s tiszta volt a sósvizfürdő után. Az apály kezdődött s lassan távozott a partoktól, maga után hagyva a *vareket*, melyet a gyerekek szedegettek össze a homokon s nagy két kerekü szekereken vontattak, a szomszéd földeket trágyázni vele. E tengeri növény teszi termékenynyé Jersey sziget szántóföldjeit; a tenger apálya munkatársa a jerseyi földmivelőnek, mert midőn távozik, a dagály szaggatta sziklákon termett növényeket ott hagyja. A távolban egy-egy nagy hajó vitorlái látszottak, egy-egy gőzös füstpántlikája

követte a hajót, s ment utána, mint óriási sárkány. A közelben apró kis halász-bárkák lebegtek fehér sirályoktól követve. Eszembe jutott a franczia gyermek-ének:

— Maman! les petits bateaux
Qui vont sur l'eau
Ont-ils des jambes?
Oui, mon petit beta,
S'il n'en avaient pas,
Ils ne marcheraint pas! —

Orbán Balázs nálam lakott; bementem szobájába. Kényelmesen hevert ágyában.

— Talpra magyar! Az idő gyönyörü, indul a *verbunk!* Holnapután karácsony, lőni kell valamit. Hugoék meghittak vacsorára, üres kézzel nem megyünk, ugy-e?

Balázs felszeszpelődött, puskáját vállára akasztotta, megraktam tarisznyáját elemozsiával s elindultunk.

St. Clement-on túl találjuk Filliont — a pilotot — nekem igen jó emberemet; kezet szoritunk s jó reggelt kivánunk egymásnak.

— Hova, Fillion ur, hova?

— Kimegyek egy kis szerencsét próbálni az ünnepekre; a tenger lapos, az idő szép, ilyenkor fenn jár a hal, tán akad valami. Derbichere s az egyik fiam várnak a bárkán, jöjjenek az urak is velem, tegnap láttam egy

csapat hattyut, mindenesetre többet lőnek a vizen, mint a szárazon; van e golyójuk?

— Nincsen.

— Ez baj, na de semmi, lesz Derbicherenek; ő soha sem hagyja el a puskáját, aztán csakis golyóval lő.

A bárkán valánk s golyó is volt.

Sima tengeren, alant járó széllel, sebesen haladtunk. Hálót vetettünk s jól fogott: minden huzásra egy csomó hal. A puskákat félre tettük s neki türközünk a háló kötelének.

— Fillion ur! hátha a *paternoster* felé tartanánk: a közbeeső sziklánál a *kis ördög* körül a viz most nem több egy méternél, ha *turbot* nem, de *homárt* kapunk. Aztán a *szarvaságon* ebédelhetünk, s kivehetjük a horgas kötelet; hal van elég a horgokra.

— Csakhogy ha megfordul a szél, belevisz a folyamba. St. Malóig meg nem állunk.

— Oda meg én nem vágyom.

— Tudom, — mondá nevetve Derbichere — ingyen szállást kapna az ezredes ur, s nem tartanák kalácscsal karácsonyra. De bizza én rám; a szél földnek fordul, hat evező-lapátunk van, és öten vagyunk, még a Noé bárkáját is kirudalnám a folyamból.

Fillion felállt, mutató-ujját megnyálazta, kitartá a szélnek s körül nézett.

— Mehetünk — mondá s egyet forditott a kormányon. Derbichere eresztett a vitorlán, a szél fogott, a bárka viznek dőlt és sebesen hasitottunk a *Paternoster* felé.

— Be a vitorlákkal, itt a viz fél méter!

Evezőket vettünk, s a *Szarvaságon* kikötöttünk.

— Most már én mondok egyet — szólt Fillion, — le a nadrággal, nincsen hideg. Még ebéd előtt tegyünk egy huzást az ezredes szerencséjére; itt régen nem halászott senki, ugy látom.

— De hát azt honnan látja? — kérdém kiváncsian.

— Először onnét, hogy ezeket a szép *nakerákat* (igen jóizü nagy csiga, egy neme az osztrigának) nem hagyták volna itt, aztán a *varek* nincsen letaposva, s az a fészek is üres lenne, mert ha a *fregát* madarat fészkében háborgatják, az többé soha vissza nem megy.

— Már most értem.

E pillanatban sivitva, rémülten repült ki egy *fregát* a fészkéből.

— Ez az apjok, — mondá Fillion.

— Honnan tudja?

— Az anyjok másképen sivit.

Bevetettük a hálót, s egy gyönyörü nagy turbot fogtunk ki; bámulva néztük s nagy örömmel.

Fillion felhasitá, kimosta, szépen kitakaritotta.

— Ezt az ezredes urnak karácsony estéjére; ennél vastagabbat még nem fogtam' pedig már vagy ötven éve halászok.

— Hány éves, Fillion ur? kérdém tőle.

— Ötvenöt.

— Öt éves korában már halászott?

— Négy éves koromban Newfoundlandban voltam tokhalra; — apám elvitte egész családját; anyámmal sóztunk és szárítottuk a stockfischt.

— Hanem...a halat köszönöm, de nem fogadhatom el.

— És ugyan miért nem? — kérdé a pilot.

— Igen drága ajándék.

— Csakis annyi fáradsággal huztuk ki ezt a halat, mintha üresen huztuk volna a hálót. Emlékezzék vissza: a mult tavaszszal a *Samarescottage* előtt megbokrosodott a lovam. Nem akart huzni; én egyedül voltam. Toltam a megrakott szekeret, de nem birtam. — Önök a kertben dolgoztak; az öreg *excellenciás* ur

(*Mészáros Lázárt* hitták igy, nagy boszuságára) megfogta a lovat, s vezette, az ezredes ur emelte a szekeret, az a kis mérges ur (*Beöthy Ödön*) káromkodott s esernyőjével a lovat verte; kivergődtünk, elkisértek majdnem házáig, s nem volt semmi baj. S már most, ha én azt mondtam volna, hogy ilyen nagy uraktól nem fogadom el a szolgálatot, — ugyan mit mondott volna az ur?

— Köszönöm a leczkét; köszönöm a halat; nem mondtam semmit.

A szikla tetejére telepedtünk, jóizüen ebédeltünk s a dagálylyal visszatértünk; még aznap elküldtem a halat Hugo Viktornénak.

Az időben Jersey volt a száműzöttek fészke; szabad földön szabad emberek valánk: a hatalmasok karja akkor még nem ért el odáig; szabad volt a szó, szabad a gondolat, s arról a szikláról szabadon hirdettük az eljövendő napot, melyről meg valánk győződve, hogy a miénk lesz, mint a miénk most is a jövendő.

Egy fénysugár világitá a hazátlanok körét, s e világosság ragyogó volt, mert eszméket szikrázott, s elvekben lángolt.

A világ legnagyobb költője hirdette az

igét, mely testté vált a franczia köztársaságban. Miért hogy Petőfi nem lehetett velünk?!

A franczia, olasz, lengyel, magyar menekültek szivesen látott vendégei voltak a költőnek, kit Hugo Victornak nevez a *halhatatlanság*.

Karácsony előestéjére meghitt bennünket, kik gyakrabban és közelebbről érintkeztünk vele; én fiainak jó barátja voltam, s mindennapos a háznál.

St. Hellier város és St. Clement falu közt, a nagy út mellett, mindjárt a tengerparton volt egy emeletes ház, melyet *Marine-terrasnak* hittak; ebben lakott a nagy költő családjával és Vacquerievel, kit épen ugy szeretett, mint saját gyermekét.

Szerényen és egyszerüen éltek; fényt csakis a társalgásban űztek, ebben aztán a luxus ázsiai volt.

A ház angol kényelemmel volt beosztva és butorozva. Az ebédlőhez üvegház volt ragasztva, melyből fényképészeti műhelyt rögtönöztek. Károly, az idősb fiu és Vacquerie szenvedélylyel üzték ezt a mesterséget, mely abban az időben még nem volt müvészet. —

Ez a terem volt a család rendes tartózkodási helye, s ha többen voltunk, itt étkeztünk.

Karácsony estéjét itt ünnepeltük. — Szeretnék photographiát adni ez estélyről, de semmi sem nehezebb, mint egyszerüen és hűn leirni valamit, kivált ha egy tárczaczikk keretébe kell szoritani. — Megkisértem; ha nem sikerül, olvasóm vallja kárát.

Utrechti vörös bársony-pamlagon ül a háziasszony, piczinyke kis lábait a kandalló kőszéntüze mellett melegiti. Kisded, kövér alak, gyönyörü római arczczal, sürü hollófekete kondor hajjal, melyet hosszu fürtökben visel; meghajlott, vékony sasorr, ragyogó bogárszemek, kis száj, szép fehér, rendes fogakkal s majdnem túlságosan kis kezek. Mellette leánya: Adele; magas, vékony, sugár termet, képmása anyjának, gyémánt-kiadásban.

A kandalló mellett két öreg ur társalgott a nőkkel: Mészáros Lázár, Magyarország volt hadügyminisztere a nagy napok alatt, és Schoelcher a *négerszabaditó*, a franczia koloniák népképviselője, a legjellemesebb, a legbátrabb emberek egyike, kit ismertem.

Jellemzésül egy rövid történetet beszélek el életéből.

A deczember 2-diki államcsiny alkalmával egy barikád tetején állt fegyvertelenül, s kezében tartá a franczia törvénykönyvet. Midőn a katonák rohammal akarták bevenni a torlaszt, kivette fehér zsebkendőjét, lobogtatta s rákiáltott a vezénylő tisztre: *álljanak meg, mi nem lövünk!* a csapat megállt, Schoelcher felolvasta a *constitutio* ama paragraphusát, mely az államcsinyre vonatkozik; *68-ik czikk*:

— „Ha a köztársaság élnöke szétoszlatja, elnapolja a nemzeti gyülést, vagy akadályozza azt hivatásának teljesitésében, felségsértési bünt követ el.

E tény miatt elesik hivatalától, a polgárok nem tartoznak neki engedelmességgel, s a végrehajtó hatalom teljes joggal a nemzetgyülésre száll stb.“

A katonák haboznak; a tiszt rájok kiált: *tüzet!* A katonák lőnek, füst boritja a torlaszt, a füst eloszlik, Schoelcher ott áll a constitutióval kezében s olvassa tovább. A torlaszt beveszik, Schoelchert leverik, a tiszt fölemeli s azt mondja: *Képviselő ur, távozzék, nem szeretném, ha baj érné; én katona vagyok s engedelmeskednem kell.*

A terem egyik szögletében, a háziur körül formáltak kört: Leflo tábornok, egy ama

négy tábornok közül, kiket Bonaparte Lajos számüzött, később a franczia-porosz háboru alatt hadügyminiszter; Pianciani olasz ezredes, később Róma polgármestere; Leroux a *Revue sociale* volt szerkesztője, ki egymaga irta meg Encyclopaediá-ját; Ryberolles a *Reforme*, most a *L'Homme* lap szerkesztője, határozottan a legeszesebb ember, kit valaha ismertem; továbbá Bonnet-Duverdier, Enette de Kessler, Zeno Swientosklaszky, Beöthy Ödön, Piacesky, Orbán Balázs, a kis púpos Guerin, a hires vegyész, Hugo két fia: Károly és Ferencz és Vacquerie, jelenleg a *Rappel* szerkesztője, ki tizenöt év óta minden isten adta nap maga irja lapjába a vezérczikket.

Asztalhoz ültünk; a nagy hal az asztal közepét diszitette; a társalgás vigan folyt; Ryberollesból pattogott az élcz, mint röppentyüből a szikra.

— Hol vette, asszonyom, ezt a szép halat? — kérdé Leflo.

— Teleki hozta.

— S mi több, ő fogta; — mondá Hugo.

— Láttam, — mondá Ryberolles, — mikor a zálogházból kiváltotta; ott őrizteti kényesebb portékáit. Adél kisasszonynak akart kedveskedni s féltette a molytól, ezért váltatta

ki Lajossal, a rabszolgájával, ki *kapitalista* a grófi háznál.

— Mindig bolondokat mondasz, — szóltam nevetve.

— Te meg nagy dolgokat. Beszéld el a piskii csatát; látod, én ismertem Lafayettet és a szürke lovát. Mikor megfehéredett, megdöglött, a lelke Dembinszkybe költözött; azért vertek le benneteket az oroszok. Asszonyom, hiszen-e kegyed a metempsychosisban?

— Nem.

— Én sem, de azért ugy-e jó barátok maradunk?

Elkezdtek politizálni; mindnyájan egy hiten voltunk, Leflo tábornokot kivéve, ki keményen tartotta magát.

— Elvégre is, kedves tábornok, — mondá Hugo, — szeretném tudni, hogy ön mi? Legitimista, orleanista vagy republikanus? Azt tudom, hogy nem napoleonista; jöjjünk egyszer azzal tisztába: miféle politikai elve van?

— Én osztály-tábornok vagyok, s látom, hogy önök nem isznak embervért.

— Értem, — mondá Ryberolles, — azért merte kis fiát közinkbe hozni.

— Te vad ember, — sugá Ryberolles fülembe. Engem mindig igy nevezett.

— Tudom már, valami rosszaságot akarsz mondani.

— Látod Schoelchert? Úgy néz ki, mint egy feltálalt bornyu fej; szakáltalan, bajusztalan; csak a petrezselyem hiányzik az orrából, meg a citrom a szájából. Én kicserélem Mészárosért.

Ilyen társaságban az idő rohan. Piacesky nyugtalankodott s gyakran nézte óráját. Ryberolles észre vette s kérdé:

— Hány óra van?

— Fél tizenkettőre.

— Asszonyom! szabad-e kérnem valamit?

— Magának, Ryberolles, több szabad nálam, mint másnak. Önnek lapja van, leránthat és rágalmazhat, mindenféle szörnyüségeket irhat férjemről, rólam, leányomról s a Vacquerie macskájáról. Kérjen és megadatik.

— Szabad-e Piaceskynek elmenni?

— Hogyne, ha akar, de hát miért? Hova?

— Nézze asszonyom, Piacesky lengyel és pápista; szentelt vízzel mosdik, ministrál és nagyon szépen énekli a: *vere dignum et justum est*et; ő, tudja kegyed, olyan *civil* püspök (éveque bourgois); éjfélkor mise van, ne foszszuk meg ettől a kis ártatlan örömtől.

— Oh! kérem tessék, de aztán jöjjön vissza.

Piacesky felállt, köszönt, midőn az ajtónál volt, megszólítja Ryberolles:

— Te Piacesky! ha visszajösz, hozz nekem egy zsebkendőre való tömjénszagot, holnap *chic* akarok lenni.

A vacsora végével felállt Ryberolles s igy szól:

Polgártársak! a szabadság, egyenlőség, testvériség, — s hozzá teszem: — a népek solidaritásának nevében, a hazátlanságban testvériesen gyónunk meg ennél az asztalnál; megtörjük és eszszük a számüzetés kenyerét, melyet a gyáva zsarnokság, az önkény hatalma, az aljas hypocrisis dagasztottak számunkra, azon éjnek fordulóján, melyben az istáló jászolában született az a nagy ember, kit Isten fiának és *megváltónak* neveztek. Az ő halála legyen a mi eleven példánk, s a hogy ő *megváltá* az emberiséget, úgy a mi elveink is adják meg a népek szabadságát, egyenlőségét az ember jogában, testvériségét a közös szeretetben s solidaritását a népek szövetségében. És ha mi elhullunk s megemészt a számüzetés lassan, de biztosan rágó férge, és idegen föld képezi sírhantunkat, megmarad a halhatatlan *ige*, melyet hirdeténk, mert meg-

győződésünk, elveink, hitvallásunk ezt mondják: *vivo ego in aeternam!*

E pár egyszerű szó olyan meggyőződéssel, olyan tiszta szívből eredt, fájdalmas hangon volt mondva, hogy mindnyájunkat mélyen meghatott s egyikünk sem szólalt fel.

Fölkelénk az asztaltól s a salonba mentünk. Theát, kávét hoztak, s szivarra gyujtottunk. Ryberolles kis kurta agyagpipájából szívta a *kaporal*-dohányt.

— Kedves Ryberolles polgártárs, ön tiz sorban tiz kötetet mondott.

— Ön a mesterem; de azért még sem esküszöm mindenben a mesterem szavára.

— Mennyiben?

— Utálom önnek bonapartistikus verseit. Mikor a *Colon*-hoz czimzett ódáját olvasom, — szerencsétlenségemre könyv nélkül tudom, — mindig a jaffai pestisesek, az Egyptomból való megszökés, a 18-ik brumaire, Moskova, Waterloo, Fontainébleau s a bellerofoni koldulás jutnak eszembe, s a nagy császár bronzból megutáltatja velem a *Kis káplárt*. Marengo elenyészik, s a befagyott Berezinát látom.

— Remélem, a *Kis Napoleon*nal meg lesz ön elégedve.

— Citoyen Hugo! Ha én öntől karácson éjjelén itt e helyen valamit kérnék, van e önben annyi polgári erény, hogy megtegye? Látja: mi testileg szükölködünk és nélkülözünk; nem mondom ma este, mert ma igazán Lucullusnál voltunk, s üdvözlöm önt, Liciniusunkat. Ha már elhalmozott földi jókkal, ne vonja el tőlünk a *nektárt*, az ég mennyei illatát se. — Mondá azzal a sajátságos délfranczia kiejtéssel s abban a komoly tréfás modorban, mely Ryberollest jellemzé s mely olyan rokonszenvessé tette őt.

— Mit kiván? öntől nem lehet semmit megtagadni.

— Olvasson fel nekünk valamit.

— Verset vagy prózát?

— Uram! — mondá Ryberolles — a ki verset kiván, álljon jobbra, a ki prózát, álljon balra. Éljen az általános szavazati jog, gyakoroljuk elidegenithetlen polgári kötelességünket. A magyarok velem szavaznak, különben felmondom Telekinek a szolgálatot. A szavazatokra nem kell befolyást gyakorolni, a ki verset akar, hazaáruló; én és társaim — s mi vagyunk a többség — a *Kis Napoleonból követelünk* valamit.

Mindenki a *Kis Napoleonból — parancsolt*

Hugo fölment szobájába s egy csomag irással jött le. Kikeresett egy fejezetet belőle. Feszült figyelemmel vártuk, először halottuk őt felolvasni, fogalmunk sem volt arról, hogy ugy lehet olvasni.

A parlamentarismus.

És olvasá, s mikor erre a tételre jött:

„— És akkor hallottak ebből a formát-„lan arczból egy magasztos szót. Az uj vi-„lág szavát, mely a régi világ szavával „beszélt.

„Szavára, mely perczekig tartó menny-„dörgés volt, az előitéletek, fictiók, vissza-„élések, babonák, vétkek, türelmetlenség, „tudatlanság, gyalázatos kincstári jogok, „roskatag tekintélyek, megférgesedett hiva-„talok, elvénült törvénykönyvek, mind-mind, „miknek veszniök kellett, megrendültek és a „dolgok bomlása megkezdődött.“

„E rettenetes jelenség bevéste nevét az emberek emlékébe; forradalomnak kellene nevezni, de a neve... *Mirabeau!*“

A lélekzet elhalt bennem, a vér sebesen vert ereimben, ideges borzadás futott végig testemen, jól és rosszul érzém magamat egyszerre, mint midőn a fájdalom és gyöngyör vegyülnek a kéj mámorában.

És a száműzött költő ott állt idegen földön, idegen hazában, árulóként proscribálva, egy kis szigetre szoritva, melynek magányos sziklájáról az egész világnak beszélt. Kezében tartá ostorát, mint Juvenalis epigrammáit, hogy szemközt vágja a nyomorult hitszegőt, a — *Kis Napoleont.*

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

BEM JÓZSEF
TÁBORNOK
AZ ERDÉLYI HADSEREG VEZÉRE.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Elismerő hálával hódolnak ma Marosvásárhelyen, Bem József altábornagy emlékének, azon *csoda-embernek*, ki vezérünk volt, és *nagy* vala miközöttünk.

Erős az életben, hős a csatákban, igaz ságos mindég, jó örökké, vezérünk, apánk, bajtársunk, oktatonk vala; jutalmazott pazarul, büntetett szigorral, vezéreltlángelmével és hősiesen; nem habozott soha s elcsüggedést nem ismert; *csodákat* mivelt, és miveltetett velünk gyarlókkal, mert lángelméjének világosságával, szabadságszeretetének hevével, hősiességének malasztjával, s rendithetlen kitartásával, mint az *irás* lángoszlopa haladt előttünk; s mi követők őt rajongó szeretettel, határtalan bizalommal, kész önfeláldozással, b[illegible]csülettel, szivvel, lélekkel.

És igy müvelte ő a *csoda-dolgokat*, melyeket már is alig hiszen a jelenkor.

Mi, a *véres napok katonái*, szabadságharczunk *veteránjai*, itt feledett élő tanui a nagy időknek, láttuk és átéltük a csoda dolgokat, szent hagyományként adjuk át az utókornak; hálánk bennök megörökszik, emlékét hűn fogják őrizni, és mi halandók átadjuk őt a *halhatatlanságnak*.

Törpe kis ember, gyér szürke hajakkal, konya fülekkel, magos kidomborodott ránczos homlok, fitos pisze orra felett három nagy redő, a mély gondolatok jelei; kicserepedzett duzzadt vastag ajkak, felette kefére nyirott szürke bajusz, kurtára vágott fekete fehérrel vegyült szakál, ép egészséges fogak, a szemek alatt két kiálló arczcsont, a bal felőlin fris lövésnek sebhelye; kiálló nagy kék szemek, tükrei, a jóságnak, erős akaratnak és rendithetlen bátorságnak; kurta nyak a két vállba bemélyedve, lapos mell, hosszu karok, kis rövid ujju halvány körmü kezekkel; csipő nélküli czombok, vékony lábszárakkal, kicsiny arisztokratikus lábakkal.

Fekete viaszkos vászon könnyü csákó, hosszu kócsag tollforgó benne, térden alól érő asztrákánnal bélelt réz gombos, szürke posztó bunda, alatta veres zsinóros kávészin honvéd

atilla, sötét-szürke posztó flanellel bélelt pantalon nadrág, jobb kezében nád mankó; vastag talpu lapos csizmák.

Sántikálva, biczegő léptekkel haladva, két *ordonáncz* huszár tevé fel lovára; rikácsoló vékony hangon osztá parancsait *Bem József* tábornok, az erdélyi hadsereg vezére.

Tántorithatlan hittel ragaszkodva az ügyhöz, melyet szolgált, reménynyel, bizalommal a jövőben, a szerencsében szerény, a szerencsétlenségben rendithetlen, veszélyt nem ismerve, másokat kimélve, magát minden perczben, minden pillanatban feláldozva, préda pazarló kezekkel szórva a jutalmakat, s magának belőlök éppen semmit sem tartva, benediktinusi szorgalommal dolgozva éjjel-nappal, egyedül, teritetlen asztal szegletén evé *köménymagos* levesét; gyenge, vézna, sebekkel terhelt testét csak is akkor ápolá, ha katonai teendőit végezé; fiatal rajongó szeretettel, elszántan, odaadással, szive lelke egész melegével hűn szolgálta az emberiség szent ügyét; szenvedett, élt, halt a szabadságért, *Bem József* tábornok, az erdélyi hadsereg vezére.

Vannak: „*az urnak választottjai*“ kik az emberiségben az emberek fölött állnak, lángelméjök megvilágitja korukat, tetteik korszakot

alkotnak az emberiség történetében, felettök őrködik egy megmagyarázhatatlan fátum, sors bona mint latinul mondják, a legnagyobb veszélyekben érinthetlenek, a golyó lepereg róluk, a halál lehelete homlokukon szárad, és sértetlenül maradnak ott, hol ezerek vesznek el; — hiába, ezen kivételes egyénekre szüksége van az emberiségnek.

E választottak mivelik a *csodákat*, melyek ragyogva fennmaradnak a nemzetek történetében; Mózes az Árárát hegyén, — a 12 éves Jézus a templomban, — Archimédes iróasztala mellett, — Columbus hajóján, — Guttenberg sajtójánál, — Dante a számüzetésben, — Shakespeare a szinpadon, — Leonidás a Thermopilákban, — Regulus a kinpadon. — Brutus tőrrel kezében, — Galilei a pizai csillár alatt, — Volta villámzó gépénél. — Wath a gőzölgő fazék mellett, — Jaquard szövő asztalánál, — Mirabeau a szószéken, — Demoulins Camill a palais royale kertben, — Washington York-Town alatt, — Voltaire Du Châtelet marquisnénál, — Hugo Victor a guerneseyi sziklán, — Kossuth kétszázezer katonát kérve, — Garibaldi Marsallánál, — Bem József a piski-i hidon.

1848. DECZEMBER 25-ike
KOLOZSVÁRTT.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Soha város vigabban nem ünnepelte karácsony napját, mint Kolozsvár ezernyolczszáznegyvennyolczban; az öreg Bem hozta a város karácsonfájára az angyalfiát... *fél Erdélyországot.*

Szomoru volt Ádám és Éva napja; komisz Urbán harácsolt; Wardener basáskodott; Dietz ur parancsolt és czigány Kristóf botoztatott; a törvény e bitangok *sic volo, sic jubeo*-ja volt.

A *vén ember* a kisnyiresi hegytetőről sólyomszárnyakkal csapott alá, megtollázta őket Kápolnánál, Deésnél; várva ugyan, de *véletlen* Kolozsvártt kardcsapás nélkül bevette; a kolozsváriak azt sem tudták, hogy hogyan hivják és kicsoda.

Wardener Torda felé *rückwärts concentrált;* komisz Urbán Válaszút és Apahida között *Zsákba bujt*, s onnan Beszterczére kullogott, hátra hagyva utócsapatát Papfalvánál.

Grois Gusztáv, a város érdemes polgármestere, örömmel üdvözölte Bemet, mint az előtt örömmel üdvözölte Wayt, Urbánt, Wardenert, s ha kellett volna Mustafát, Caraffát, Teleki Mihály uramat, vagy Thökölyt.

Grois Gusztáv egyike volt azon ritka ember-phenoménoknak, kik egészen macskatermészettel birnak, s kik mindig és minden körülmények közt talpra esnek.

Tudják-e miért esik a macska mindig talpra?

Megmondom; igy mondja az arab rege: Mahomet ben Abdallah, a nagy próféta, sebesülten feküdt; sok vérvesztés következtében elalélt. — Midőn magához jön, látja, hogy egy macska sebeit nyalja. Az emir megcsókolta a macska hátát, s azóta esik a macska mindig talpra; vajjon ki csókolta meg Groisnak a — hátát?

Bem tábornok Szamosujvártt hagyta utócsapatát Kiss Sándor parancsnoksága alatt; én melléje voltam rendelve; parancsunk volt másnap őt követni és Kolozsvártt vele csatlakozni,

Karácsony napját Szamosujvártt töltők, vigan lakmározva; ilyen dáridót nem ültem soha; minden tekintélyes polgára Szamosujvár városának ebédre hivott, s kért, nála enném meg a karácsony-kalácsát, dúsan kimozaikozva malagaszőlővel; mindenki meghivását elfogadtam; resteltem a szives meghivásokat visszautasitani.

Délelőtt hozzám jön Kiss Sándor s azt mondja:

— Druszám! én megszöktem hazunnan; az örmények meg vannak bomolva s mindegyik azt akarja, hogy nála ebédeljek; te hol leszesz; én is oda megyek?

— Kinek a meghivását fogadtad el?

— Egyikét sem.

— Én meg ellenkezőleg, mindegyikét elfogadtam.

— Hát már most mit fogsz csinálni?

— Van-e időd?

— Van.

— Ugy elmegyünk mindegyikhez.

E perczben kopogtat be Placsintár Bálint, apámnak igen jó embere.

— Azért jöttem — mondá — hogy ebédre vigyem; az ezredes urhoz is lesz szerencsém?

— Nem oda Buda, lassan a testtel Bálint bácsi! nem ugy verik az örményt; halljon

okos szót; minket itt olyan szivesen fogadnak, hogy husz helyre hivtak meg ebédre, husz gyomrunk nincsen, de husz helyre elmehetünk; magoknál megesszük a levest, Gajzágóéknál a hust, Simaéknál a káposztát, Szappanoséknál a tésztát, Verzáréknál a pecsenyét, a többieknél a *konfektet* s vissza kerülünk oda, a hol a legjobb bor van; igy nem bántunk meg senkit, s szent a békesség.

— Nem — mondá meghatottan Bálint ur — nem, a feleségem a pecsenyét nem engedi el; hizlalt pulyka ujjnyi szalonnával, szopó bárány karácsony napján.

— Nagy ritkaság — mondám meglepetve — ez ugyan husvéti sült, de ha jó kövér, döfi karácsonykor is; tehát a pecsenyét maguknál esszük meg; áll a vásár ugy-e? de már most legyen szives és rendezze az *ambulans* ebédet.

— Igen — mondá Kiss — ezennel kinevezem gyomrunk táborkari főnökének.

Bálint úr távozott. Kevés idő teltével egy csomó *amphytrion* kiséretében visszajött, mi nyakunkba vettük az utczát, mint egy czigánybanda; nem huztuk, de ettünk mindenütt.

Midőn a negyedik vagy ötödik helyről kijövünk, Kiss karon fog s félrevezetve halkan mondja:

— Druszám! én nyomot vesztek, te ma-

radj velök; gyűlőt veretek s egy óra mulva indulunk; nyergeltetek nálad is; ez nincs jól igy; a mit velünk tesznek, azt teszik a legényekkel is. Ha itt maradunk, egy óra mulva csak a rabok lesznek józanok Szamosujvár városában; meneküljünk *Capuából* s kerüljük Hannibal *deliciait.*

Kiss Sándor kereket oldott, mi épen a kövér pulyka és szopóbárány felett tartánk *holocaustot*, melyben a tűz szerepét mi vivők, midőn egyszerre trombita harsog, dob pereg; nagy ijedtség Jericóban; egy bátor hazafi elkiáltja magát: *Jönek a németek!* villa a kézből, falat a szájból tányérba hull; általános rémület. — arczok sápadása, — reszkető ajkak; az ajtó nyilik — Kiss ezredes megjelenik, mint Samiel a *büvös vadászban*:

— A tábornok urtól kaptam parancsot, hogy rögtön induljunk utána; isten áldja meg önöket!

A kedélyek lecsillapultak.

Magunkkal vittük a vendégszeretet látható jeleit; a baka nyalkán lépdelt dobszóra, a huszár kényesen tartotta lovát; a két ágyu, mint karikacsapás, sirült a fagyos uton.

Nagy hideg volt. A megfagyott lehelet,

mint füstfelhőcske lebegett a csapat felett s követte lépten-nyomon.

Kiss Sándor kardjával *salutált;* a város elkiáltá: *Éljen* a haza! s mi haladánk.

Télen jókor van éj; ránk sötétült; de azért haladtunk reménynyel és bizalommal; Bem volt vezérünk, *Osztrolenka embere,* s elvért harczolánk.

Megfagyott hó boritá a tájat s a szürke ködfellegeken át kétes villágosságban sütött ránk és utunkra; árnyékaink hosszura nyultak s azok is jöttek velünk, mint a hogy a reményt követi a csalódás.

Válaszuton felvertük álmából a zsidót s egyet kortyintánk s haladtunk tovább.

Tizenkettőt ütött az óra! kiáltá a bakter a kolozsvári piaczon.

Mi a városháza előtt voltunk felállitva.

Elszállásoltak bennünket; én szüleimhez mentem; apám megölelt s azt mondá: *Csakhogy itt vagy!* édes anyám megcsókolt s azt mondá: *Édes fiam!*

— Mit is mondhattak volna egyebet.

Reggel — szépen mondva — Morpheus karjai között szenderegtem, aludtam a boldogok álmát, álmodtam *arcadiai* napokat *Tempe* völgyében, *aeoli* hárfa zengzete mellett.

Harcsabajuszu Török ordonáncz káplárom felráz ágyamból:

— Örnagy ur! a tábornokhoz, az a *Befél* — mondá *Stellungba* állva.

Felöltöztem s a tábornokhoz mentem.

A nagypiacz és középutcza sarkán lévő Teleki házban volt a tábornok szállásolva, báró Bánffy Miklósnénál. — Ette mindennapi köménymagos levesét s jó kedve volt.

— Üljön le, — mondá; ez annyit tett, hogy lehet beszélni.

Leültem.

— Kiss alezredes ur derék ember — mondá.

— Azt hiszem, tábornokom.

— Előbb jött mint vártam.

— Éjfélkor itt voltunk.

— Nagyon jó. Urbán köztem és önök között átsuhant; sok embernek több a szerencséje, mint az esze. Ha önök Szamosujvárról később indulnak — Urbánra bukkanak, s itt két eset állhat elő: vagy megverik Urbánt, és akkor én elfogom, vagy önöket hátraszoritják, s akkor el vannak tőlem vágva, s én parálizálva vagyok itt, vissza kell mennem önöket kivágni; — igy ő halad Beszterczére, de utócsapatát elfogom; rárontok a borgói

szorosokban, megverem, és vele végeztem. Ismeri ön a kolozsvári állapotokat?

— Itt szütettem, ide való vagyok; mindenkit ismerek.

— Itt akarom a hadsereget szervezni; kit gondol ön a pénztár kezelésére?

— Simon Elek ügyvédet.

— Jól van; küldje hozzám. — Kit tart ön a leggyávább törzstisztnek seregünkben?

— Tábornokom, erre nehéz felelni.

— *Je demande cela en confiance, rèpondez!*

Egy nevet mondtam.

— Hozza hozzám, szükségem van rá; pont délben várom — s intett, hogy távozzam.

Csak a forradalom katonájának lehet erről fogalma, hogy mi egy város felszabadulásának lelkesültségében, midőn századokon keresztül az elnyomó zsarnok hatalom önkényüleg nehezül rajta, hol a gondolatára békót vernek, a hazafiui törekvés undok bűn, a hazaszeretetet a bakó jutalmazza, a jog az erősé, s a hatalom önérdeke a *suprema lex*, s e legfőbb törvény egy családnak *fidei commissuma*, mely apáról fiura, monarcháról monarchára száll, mint az örökölt nyavalya.

Igy valánk mi, midőn egyszerre, mintha a földből nőtt volna ki, egy ismeretlen, idegen,

megtörött testü, idomtalan kis vén ember, mint *Deux ex machina*, honnan, honnan nem megjelenik, s azt mondja:

— *Önök szabadok, s urai önmaguknak!*

Kolozsvár városa látta, érezte, tapasztalta — és kétkedett, — Tamás ujja Jézus sebén volt, hinnie kellett, s e hit kitört a lelkesültség *frenezisében* s cselekedte azt, a mit Páris a Bastille bevétele után; a mit Milano a *három nap* alatt Brescia Garibaldi bevonultakor, és Velencze az osztrákok kiüzetése után, — *örjöngött boldogságában.*

Dél első kongásával én is kopogtattam a tábornokom ajtaján; rendkivül szerette a pontosságot. Emlékszem, egyszer Nagy-Bányán öt perczczel későbbre jöttem, s igy utasitott el:

— Hét órára rendeltem ide, és nem hét utánra, elmehet.

Szemlesültve távozám, s a leczke fogott.

— Üljön le, — mondá, jó kedélye tartott — ma reggel két részeg *Chevauxlegers* szállást csinálni jött be a városba Urbán utócsapata számára. Azt hitték, hogy a németek még mind itt vannak. A Kossuth-huszár elő-őrsök elfogták őket s azt hallották, hogy Urbán utócsapata egy zászlóalj oláh határőr s egy fél escadron Wernhard *Chevauxlegers* Papfal-

váról utban van Kolozsvár felé; én Mikes ezredest a második székely zászlóaljjal egy divizio Mátyás-huszárral s egy ágyuval elejökbe küldtem, körülbelől most fogja el őket, legyen gondja, hogy a fogoly tisztek illőleg legyenek elszállásolva; az embereket egy helyen kell őrizet alatt tartani.

— Oda szállásoltam a tiszteket, a hol Urbán a magyar foglyokat tartotta; azt hiszem, ez méltányos.

Tudtam jól, mit cselekszem.

— Helyes, — mondá az öreg ur, semmi cselt nem sejtve — most még arra kérem, ha Mikes megérkezik, állittassa fel tömegbe a foglyokat ide a szállásom előtt, s most őrnagy ur, menjen és rendelkezzék.

Haray Viktor volt segédtisztem. Kolozsvárt találtam őt, ki az egész német occupatio alatt Kolozsvárt rejtőzött, hol a szinpad padlásán, pinczékben és padlásokon ölte a félelem, gyötörte a koplalás, megviselte a hideg: el volt keseredve.

— Tudod-e — kérdém tőle — hol voltak szállásolva a megyei tisztviselők, kiket Urbán elfogott?

— Hogy ne tudnám.

— Mikes Kelemen foglyokkal fog vissza-

térni, a tiszteket oda kell elhelyezni, a hol a mieink voltak.

— Na hiszen azoknak jó dolguk lesz, mondá Haray kárörömmel.

— Miért?

— A belső-királyutczában egy rongyos udvaron valami pajtákba voltak becsukva.

— Édes barátom! szemet szemért, fogat fogért mondja a szentirás. Állj készen, hogy oda vezesd őket, a többi az én dolgom.

Este felé volt, szürkület táján, ködös, homályos téli alkonyat, a város lakossága az utczákon, a piaczon hemzsegett a nép; várták Mikest és az ő foglyait.

Távolról szólt a dob és a trombita; a csapat eleje a belső középutczán jött lefelé; Mikes kivont karddal lóháton élükön, széles arany paszomántos fekete bárányból kucsma a fején, melyről nagy veres selyem bojt függött alá s vállát verte; fekete asztrakánnal prémzett veres sinoros szürke bekecsben, egy fekete angolvér lovon hetykén lovagolt; szép volt látni e deli alakot. Ki hitte volna, hogy még csak négy hetet él?!

Eléje vágtattam s jelentém:

— Ezredes ur! a tábornok ur azt paran-

csolja, hogy állitsa fel dandárját lakása előtt, a foglyokkal együtt.

A csapat sorba állt; leszálltunk lovainkról, Mikes a tábornokhoz felment jelenteni.

Életem egyik legérdekesebb, legfestőibb, legmeghatóbb jelenetét láttam; előttem van ma is e kép, mint *hácsis* mámorban a tündér varázslat.

A foglyok teljes fegyverben zászlóval a közepén; lovasságuk a jobb szárnyon körülvéve a mieinktől. A foglyok arczán a bánat, kétkedés és félelem látszott; a honvédek zsemei az örömtől csillogtak; a Kossuth-huszár büszkén nézett alá lováról a világra.

Bem. botjára támaszkodva, meggörbedve, csákója homlokán hátrafelé téve, kard nélkül kijött lakásáról, Mikes követte, Bethlen Gergely vezényelt.

— *Tisztelegj!* s az összes csapat fegyvere egyszerre csörrent.

— Ezredes ur! eressze haza embereit, el vannak fáradva, hadd nyugodják ki magukat. Ön maradjon.

— És a foglyok? kérdé Mikes,

— Azok is.

— Fegyverben?

— Ugy. Ki önöknél a dandárparancsnok?

— Én vagyok. Petrisievics őrnagy az első román ezrednél.

— Huzzon kardot és vezényeljen!

Mi egymásra néztünk bámulatunkban.

— Nyitasson sort; s az öreg ur az első sor előtt végig ment, én követtem; a mint a meghajlott zászló előtt elhaladtunk, a zászlótartó egy athlétai alak, halkan megszólit:

— *Marjata, nu me lasa!...*

A tábornok megfordul s kérdi:

Ismeri?

— Nagyon jól!

— Honnan?

— Plujból a medvevadászatról.

Az utolsó századhoz értünk; ott egy csomó ismerősömre bukkantam.

A szemle véget ért, a tábornok Mikeshez szólt:

— Hozza fel a fogoly tiszt urakat hozzám!

Mindnyájan felmentünk, a tábornok a nagy teremben fogadott.

— Mutassa be a tiszti kart — rendelé Petrisievics őrnagynak.

A bemutatás után minden fogoly tiszthez egy pár jóindulatu, vigasztaló szót mondott.

— Herszényi főhadnagy — mondá Petrisievics.

— Ön magyar — kérdé ránczolt homlokkal, fanyar, rikácsoló hangon.

— Az vagyok — mondá Herszényi, tábornok.

— Önt fel fogom akasztatni; ön magyar létére az ellenséget szolgálja; nem undorodik önmagától?

S midőn a sor *Newton* főhadnagyra került, kérdé:

— Ön angol?

— Az vagyok.

— Elég szégyen, hogy egy szabad nagy nép fia a szabadság ellen küzd, s még hozzá *Newtonnak* hivják; önre is lesz gondom. Teleki őrnagy ur! helyeztesse el a fogoly tiszt urakat; kardjaikat az előszobában átadják segédtisztemnek.

A lefegyverzés megtörtént; a katonának legnagyobb bánata megválni attól a darab vastól; én is próbáltam Békés-Gyulán, Világos mellett!!!...

A fogoly tiszteket átadtam Haraynak; a legénység fegyvereit Mikes gulába rakatta, ott helyt az utczán egy tized nemzetőr felügyelete alatt; én a legénységet rendeltetési helyére vittem, s a mint beszállásoltam, pluji ismerőseim körülfogtak.

Pluj egy kis falu a Czibles alján; itt megszűnik Erdélyországnak embervilága és kezdődik a medvék országa s ez tart Mármarosig, hol a medvéről a zsidóra lyukad ki az ember.

A forradalom előtt Földváry József barátommal gyakran jártam a *Czibles*re medvére s az *Önökörè* zerge után a pluji granicsárok voltak mindig a kalauzok, hajtók és puskások. Pap Nikuláj, az emlitett zászlótartó volt fegyverhordózóm, *Joanu celu mincinosu* kalauz, hajtók; kötetet tudnék e két emberről irni, de ezuttal a hely szűke nem engedi; igy is túl mentem a határon.

— Váj! mi lesz belőlünk! kérdé nagy szomoruan Nikolaj.

— Megnyúznak elevenen — mondám komolyan.

Nikolaj és társai inkább hitték, mint nem.

— Plujiak ide külön, s félrevezetém őket — ne búsuljatok, beszélek a tábornokkal s reménylem hazaereszt benneteket; aztán szent Pál szerepét játszám s *odahagyám az oláhokat.*

Sötét volt s lámpavilágnál mentem a fogoly tisztek látogatására.

Ha Munkácsi volnék, igy festeném e *genre* képet: Ronda kinézésü szük négyszögü udvar,

kövezetén elszórt, rothadt, nyirkos szalma, sárgás fekete szinben roskadt zsendelyfedélzetü ól, bedőlt téglafalakkal, melyeken csak helyenhelyen látszik a vakolat; egy elavult kocsiszin, mellette ajtótlan fáskamara, benne forgácshalmaz, az előtéren csoportokba állva a fogoly tisztek s az egész egy pislogó lámpafénytől világitva.

Bementem a getóba, olyan volt az, mint a középkor bélpoklosainak tanyája; a fogoly tisztek megvetéssel néztek reám, egyik sem köszöntött.

— Hadnagy ur! — Mondám Haraynak, haragot szinlelve — mit rendeltem önnek; hogy hova szállásolja a tiszturakat?

— Azt tetszett rendelni, hogy oda, a hol a megyei tisztviselő urak voltak.

— És aztán.

— Nem tehetek róla, ha Urbán ide quartirozta őket.

— Uraim! bocsássanak meg, hanem ez egy *missverständniss;* menjen hadnagy ur rögtön a városházra s mondja meg a szállást csináló bizottmánynak, hogy tüstént illendő szállást rendeljen; jöjjön vissza s vezesse a tiszturakat illendő helyre.

A szállás előre készen volt, a Báró Huszárháznál, mely ma a *„nemzeti szálloda“*.

Jelentést tettem a tábornoknál s elbeszéltem a történteket; nevetett rajta, midőn jókedvében volt, kedélyesen el lehetett vele csevegni.

— Egy kérésem van tábornok urhoz — mondám. Ereszsze szabadon a plujiakat.

— Miért a plujiakat?

— Jó ismerőseim, s félig-meddig megígértem nekik.

— A protektiókat nem szeretem, én nem protegálok senkit; alattam az érdem protegálja maga magát: ha igéretet tett nekiek, helytelenül cselekedte, s ezt többé ne tegye; a többi mind ép oly ártatlan, mint az ön pártfogoltjai; itt köztünk *két bünös* van, a magyar és az angol. Az egyik hazája ellen kűzd, a másik a szabadság ellen; ezeket meg fogom büntetni; a tiszteket nem eresztem el, mert szükségem van reájok; ha valaki közülünk fogságba esik, van kivel kiváltsam, egyért adhatok kettőt. Holnap proclamatiót nyomatok, minden fogolynak tiz példányt ad, felesketteti az alkotmányra s eressze őket szabadon; jó éjszakát!

Deczember 27-ikén indultunk el Kolozsvárról s haladtunk a dicsőség véres utján; *Tihucza, Gálfalva, Nagy-Szeben, Vizakna, Piski*

Szászváros, Jáád, Megyes, Feketehalom, Temesvár alatt, Szeben-nél másodszor, Szemerja és Szepsi-Szent-György s végre **Segesvár!**

E helyek véres csatáknak nevei; egy óriás babérkoszorut képeznek, mely ott rothad ma a *hálátlanság szemétdombján!!...*

A HALÁL TORKÁBAN.

(INCZÉDY SAMUNAK, A XI. HONVÉD-ZÁSZLÓALJ VOLT PARANCSNOKÁNAK PAJTÁSI ÜDVÖZLET.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Kalandos életemben van egy pár esemény, melyet nagyon vágytam elbeszélni, de még magán-társaságban sem mertem ; annál kevésbbé leirni, annyira határos a hihetetlenséggel. Nem szeretném, ha azt mondanák, hogy az öreg ur nagyokat mond ; mindig utáltam a katona és civil Háry Jánosokat, *János vitéz* viselt dolgai is csak Petőfi-versben szépek.

Azt tudtam, hogy van Bem tábornoknak 1849-ből egy nevezetes kiáltványa, mely okmányul szolgálna igazolásomra. De e bizonyságtételt sehogy se tudtam megkeriteni.

Felkértem Apór Károly marosvásárhelyi királyi táblai elnök barátomat, szíveskednék nagy és páratlan gyüjteményében utána nézni s a kérdéses proklamációt velem másolatban

közölni. Kérésem sikertelen volt. Kerestem az akkori lapokban, hasztalan; beszéltem Kőváry Lászlóval, ő emlékezett a tényre, ismerte a kiáltványt, de nem tudott utbaigazitani.

Mikor valamit nem tudok — mi gyakran megtörténik — neki rontok Sámi Lászlónak, vagy meglesem Szabó Károlyt; kiolvasom belőlük, a mire szükségem van. Ők az én két kötetes *eleven encyclopediám;* — nem volt bennök.

Ugy tettem mint Plato az asszonynyal.

„... Asszony természetét mindig tanulgatta,
Sokat küzdött vele, utóbb *abban hagyta.*“

Felejthetetlen barátom: az én kedves örményem, K. Papp Miklós — ki közbenvetőleg legyen mondva — a tollat rám erőszakolta, — halála után, találkoztam Hegyesi Vilmossal, s kérdem:

— Mit csinál?

— Rendezem — felelé — a Papp Miklós könyvtárát, iratait, egy csomó okiratot, s igen nevezetes gyüjteményét 1848. és 49-ből.

— Ugyan kérem sziveskedjék utána nézni, nincsen-e meg Bemnek egy kiáltványa 1849-ből, melyben Bányffy Jánost és engem is megemlit.

— Melyik hónapból?

— Február vége felé.

Másnap beállit hozzám Hegyesi, két idősárgitotta nyomtatványt tartván kezében.

— Meg van? — kérdém kiváncsian.

— Meg; egyik a kérdéses proklamáció, másik a *függetlenségi nyilatkozat* eredeti debreczeni nyomtatványban.

— Jöjjön — mondám örömmel — másoljuk le.

— Fölösleges, mind a kettő több példányban meg van s az özvegy beleegyezésével az ezredes urnak adom, tartsa meg emlékül.

— És én mit adjak önnek?

— Semmit, de mégis.... egy tárczaczikket róla a „*Magyar Polgár*"-nak.

— Szives örömest.

Tobb hónap telt el azóta. A hó elment, a fagyos föld felolvadt a sirban és a sir felett, tavasznak, nyárnak, ősznek virágai nyitottak és hervadtak el a gondozott hanton; a föld megfagyott ujból, a hó lehullott ismét, most is fehér lepel boritja, nagy szemfedele az anyatermészetnek. És ez változni és újulni fog mindig, mignem ki nem hül a föld, mint kihül a sziv ott a föld alatt.

Egy éve tevők őt a föld alá, virágkoszoruk tarka szinvegyülete takarják el koporsó-

ját, mely felett *könnyü a föld*, mert jó volt az ember, kit eltakar.

A proklamáczio igy szól:

Erdély lakosaihoz!

Urbántól elfogott levelek tanusitják, hogy ő ámitásaival törekszik tisztjeinket hitszegésre birni, — s igy történt, hogy őrnagy Koffler, ki a tihai határőri államási Bukovina ellen őrködvén, a hegyekről gyorsan rohanó oláhok és sorkatonaság által körülvétetvén, három gyalog-század, — egy szakasz lovasság — és két ágyuval elfogadott. — Ezen gyalázatos árulás következtében sikerült az oláh főnöknek Bukovinából Erdélybe fegyveres erővel betörni, és az ottani lakosság nagy részének közremunkálásával csaknem Dézsig előnyomulni. — Urbánnak, mint a naszódi határőri ezred egykori ezredesének könnyü volt ámitásaival több oláh határőri faluk lakosait ujra felizgatni, és őket a magyarok elleni fegyverfogásra, és egyesek orgyilkolására, — mit f. é. febr. 14-ki felhivásában nyiltan ki is mond — reábirni. — Bár tervei azoknál nem is sikerültek, kik a magyar kormányhozi hü ragaszkodásukat nyiltan megmutatták; de talált ismét olyanokra, kik a magyar kormánytól nyert közbocsánatot megvetve, fegyveres kézzel ujólag a magyar kormány ellen kikelni merészeltek. Gyengeség volna tehát az ily egyéneknek még több izben bünöket felejteni, kik törvénytelen tetteik által az álladalom, birtok és személy biztonságát veszélyeztetik.

Hogy Urbánnak ámitásai ujabb beütése alkalmával leginkább a határőri helységek lakosaira hatottak, kitetszik abból, hogy ezen helységek lakói mind hozzá csatlakozván, lakhelyeiket oda hagyva, s midőn őt febr. 26-án Erdélyből Tihuczán keresztül kiüztem, különösen Oláh-Budak helység lakosai egy lovas osztályom ellenébe fegyveres kezeket emelni

nem átallották; — a következő tény azonban még többet tanusit, minek következtében szükség, hogy ezen helységek lakói legkeményebben bünhödjenek, —ha egy teljes törvény nélküli állásba magunkat helyezni nem akarjuk; ugyanis:

Febr. 28-án történt, hogy alezredes báró Bánffy János, gróf Teleki Sándor, és főhadnagy Remény Mihály Beszterczéről Marosvásárhelyre utazván, Kis-Sajó és Monor határőri helységeken keresztül, a midőn már előre összegyüjtött mintegy háromszáz főre terjedhető oláh csapattal puska lövések közt azon felkiáltásokkal „a' magyarok futnak, öljük meg őket" megtámadtattak. — Az érintett egyének csak az által menekülhettek, hogy gróf Teleki Sándor több jelesb fegyverekkel birt, melyeket az inas folyvást töltvén, az urak által a megtámadókra kilövettek, s csak akkor oszlott szét a csapat midőn az utatálló gyilkosok közül négy elesett, s többen pedig megsebesittettek.

Egy óra mulva ezen eset után egy csekély számu lovasság fedezete alatt magam is keresztül hajtván e helységeken, csudálkozásomra a helységeket üresen, lakosait pedig vad futással az erdőkbe menekülni láttam, holott midőn február 25-kén Beszterczére utazván, e helységeket férfi- és nőlakosokkal tömve szemlélém, midőn egyszersmind őket a magyar kormány iránti engedelmességre emlékeztetém.

Ezen gyáva és hizelgő gaz lakosai a nevezett két helységnek valószinü, hogy nem tudták, hogy az általuk bálványkép tisztelt védőjük, Urbán Borgo-brund és Tiha előtt febr. 26-án estve és 27-én történt reggeli csata után vitéz csapatjaim által a határokon tul üzetett, s előttem ment jó tisztjeimben megveretett szökevényeket néztek, kiket egyszersmind könnyü módon meggyilkolhatni gondoltak.

Ezen lázadásszülte tényekből láthatni, hogy a magyar kormány a határszéli helységek oláh lakosai esküjére magát legkevésbé sem bizhatja, akik magukat legcsekélyebb alka-

lomnál a régi fanatizmusnak adják át, mely őket egész országban a magyarok irányában elkövetett rablás és gyilkolások által jellemezte, mely fanatizmus jelenleg még borzasztóbb alakot vőn magára, az 1784-ik évi Hora lázadásnál. Szükséges, hogy jövőre nézve ezen veszély elhárittassék, részint a gátlására alkalmazott, részint mindazoknak irányában mutatkozott példák által, akik a kihirdetett közbocsánat ellenére is a magyar kormány ellen fegyvert ragadtak, vagy annak irányában magukat bármi módon ellenségesen viselték. — A kezdetnek Monor és Kis-Sajó nevezetü határőri helységek lakosain kell megtörténni. — Ennek következtében mind a két helységet katonáimmal megszállattam, azon parancs mellett, hogy a nevezett helységeknek lakosai kor- és nem-különbség nélkül befogassanak és a határukon az ő védőjük és fellázitójukhoz, Urbánhoz vezettessenek, hogy ez őket érdemük szerint ott megjutalmazza, mely már Erdélyben néki ugy sem sikerülend. — Az ezen uton lakatlanná tett helységeket és az álladalom részére lefoglalt földeket a loyalis magyar polgárok között fogom kiosztani, kik az álladalom biztositására nézve legtöbb garanciával birnak, és olyak közt, akik az oláh csordák rabló megtámadásaiknál legtöbb kárt szenvedtek; megkivántatik azonban, hogy az illető egyének az ujonan nyert birtokot fegyverrel is megvédeni képesek legyenek.

Felszólitom ezennel minden férfi lakosait Erdélynek összegyülekezni az álladalom részére jutott földek elosztása végett, azonban megjegyzem, hogy a birtokot átvevő nősült és a 26-ik éven felüli legyen, de mégis a 40-ik évet át nem lépte, hogy a magyar kormány által kiadott rendszabályok teljesitésére képes legyen. Mind a mellett különös előnynyel birandanak a székelyek e javak kiosztásánál, minthogy ők Urbán hadseregének Naszódi ezred kerületbeli kiüzésénél rettenthetetlen zászlóaljaik által legtöbb érdemeket szereztek, s a kik különben is hazájukban lakóhelyekkel és földekkel

szüken ellátva léteznek, s ők ugyanitt mostani szülőföldükhöz egészen hasonló helyet lelnének, a honnét szomszéd testvéreiknek szükség esetében segédkezet könnyen nyújthatnak.

Ezen tárgy elintézése végett Forró alezredes ur elnöklete alatt Marosvásárhelyt egy bizottmány gyülend össze, s ide lesznek az e tárgyra vonatkozó jelentések beküldendők, ezen intézkedésnek a világ ítélete előtt is emberinek, igazságosnak és szükségesnek kell megjelenni, ha a magyar kormány rablást rablással, gyujtogatást gyujtogatással, gyilkolást gyilkolással megboszulni nem akar, de mind a mellett joga és kötelessége magát polgárainak veszedelmes részétől megszabaditani. — Ő a legemberibb módot választá, midőn ezen veszélyes részt oda kivánja áttenni, hova ő magában legnagyobb rokonszenvet érez, s a hol irányukban is legnagyobb rokonszenv mutatkozik, a milyent bir Urbán az oláhok, ezek pedig Urbán irányában.

Ezen intézkedés annál is inkább szükséges, minthogy a határok Bukovina ellen, és az ország belbékéje a vad polgárháboru ellen csak ez által lehet biztositva.

Végtére nyilvánossá teszem még, hogy a magyar kormány azon egyének és helységeket, melyek tűz vagy más pusztitás által tetemesb kárt szenvedtek, kártalanitni fogja s a lakhelyeknek felépitése, azaz előbbeni állapot visszanyerése végett segédkezet nyujtani el nem mulasztandja, e végett a szenvedett vesztesség hiteles kimutatása, vagy az illető kerület kormányzójához, vagy az Erdélyi hadsereg főparancsnokságához az illetők saját hasznára minél előbb benyujtandó lészen.

Marosvásárhelyen, 1849. márczius 1-sö napján.

Az erdélyi hadsereg főparancsnokától

Bem J.
Tábornok.

A kis óriás megcsinálta a lehetetlent. Vizaknánál tönkretették; kegyenczeit; ágyuit elrabolták.

Szász-Sebesnél körül volt véve, parlamentair jött, hogy elfogja, kisiklott, mint kézből a csík.

Szászvárost rohammal vette be, hogy meghálhasson.

Másnap ostorával verte el az ellent, visszavéve megmaradt két ágyúja közül az *egyiket*, s midőn ujját lelövék, azt kérdezte: *Van-e itt valaki, a ki egy ujjat le tudna vágni?*

A szétrombolt sereg éji álmát akarta aludni Déván; árulás veté meg ágyát, elrejtett összeesküvők fegyveres kézzel rohanták meg a kimerült alvókat, az éj sötétében.

Masnap négyszer vevé be szuronyszegezve *Piskinek* hidját; az ötödikre *övé* lett *Erdély*.

Gyulafehérvár ágyui alatt *lépteté* el rongybaszakadt, kiéhezett, mezitlábos és a dicsőség babéraival koszoruzott seregét.

Medgyesig kergette az ellent.

A legyőzött üzte a győzőt — a nyul hajtotta az agarat.

Czecz tábornok *Erdélyi hadjárat* czimü munkájában igy irja le az időszakot. melyben ez *epizód* történik:

Azonban nem volt tartós a nyugalom. Urban ezredes ujból behatolván Jaád mellett az országba, miután három század Sándor gya-

logost Dorna-Vatra mellett meglepett és elfogott. Besztercze város csekély helyőrségét, daczára hősies ellentállásának, Deésig elüzte. Ez ugy történt, hogy Riczkó ezredes a Sándor gyalog zászlóaljjal és négyszáz lengyellel, mely csapathoz később még egy honvéd zászlóalj csatlakozott, mint figyelő csapat, Bukovina határán visszamaradt volt. Urbán február 14-én 6 zászlóalj gyaloggal és 2 üteg tüzérséggel Király-Némethi ellen vonult, mely községben Riczkó körülsánczolta volt magát. — Miután Urbán még egy kerülőcsapatot Szerethfalva felé küldött, ő maga reggeli 10 órakor megtámadta a jól elsánczolt falut, melyben a mieink elszántan ellentállottak. Riczkó kivont karddal mindig kis csapata élén harczolt bátorságra tüzelve azt a tulsuly ellen. Háromszor visszaverték a támadókat; a negyedik roham alkalmával elesett Riczkó ezredes, *ágyugolyó* által halálosan találva, és vezetőjét elvesztvén a kis csapat, lankadni kezdett. A honvédek hátravonultak, de a *lengyelek* még két óra hosszat megtartották a falut, biztositva ekként csapatjuk Deés felé irányzott hátravonulását. — Tóth alezredes ugyan Kolozsvárrúl Urbán elébe sietett, de csapatja csekély számát tekintetbe véve, nem találta czélravezetőnek az ellennel szembe szállani.

Bem, e szomoru hirt február 16-án véve, már 17-én, a három székely-zászlóalj, a 12-ik honvéd-zászlóalj, egy század Vilmos-huszár, a Kresz Chevalegers és tizenkét ágyuból álló csapat élén utban volt Besztercze felé. Éjjel-nappal előre haladva, már 23-án éjszaka idején Besztercze közelében fekvő Budak községbe érkezett.

Ennek hirére Urbán sietve visszahúzódott Bethlenről Beszterczébe, sőt Bem közellétét megtudva, február 20-án egészen Jaádig hátrált, Beszterczén csak utócsapatot hátrahagyva. Ezeket Bem már 21-én kikergette Beszterczéből, minek megtörténte után csapatjának egy napi pihenést engedett.

23-án megtámadta Urbánt Jaád melletti erős állásában. A székelyek első tüzben oroszlánokként harczoltak, a tizenkettedik zászlóalj csodákat mivelt bátorságában, de mindnyájokon tultett Bánffy János ezredes személyes bátorsága, rettenthetetlensége és a csapatok ügyes vezetése által, Urbán roppant veszteséget szenvedvén teljesen le volt győzve és az országból ki kelle menekülnie. Bem ezuttal csak Tihucáig üzte az ellent, a hol is a határt elzárta. Besztercze katonai parancsnokává Tóth alezredest nevezte ki s ennek csapatai mellé még a magával hozott gyalogságot rendelve,

tekintélyes hatalmat hagyott rá. Ő maga pedig megtekintette még Deés és Nagy-Bánya készülődéseit, mely utóbbi helyről szerelvényszállitmányt menesztett Medgyes felé.

Kolozsvár és vidékének parancsnokává lett Tóth alezredes helyett Kemény alezredes.

Február 27-én este, Beszterczén a tábornok magához rendelte Bánffy János alezredest és engem, s azt parancsolta:

— Holnap reggel nagyon jókor Maros-Vásárhelyre indulnak; szeretném, ha mielőbb ott lennének. Menjenek rögtön Forró alezredeshez s tanácskozzanak a sereg további szervezéséről. Állitsák össze a kellő adatokat. Én estére ott leszek. Szeretném, ha egy kész tervet készitenének addig. Forróval már beszéltem, ő az előmunkálatokat már eddig megtette. Csakis egy emlékirat formában kell azt fogalmazni, röviden és érthetőleg.

Köszöntőleg intett fejével s mi távozánk. Szállásunkra mentünk s tanácskoztunk. Végre Bánffy azt mondja:

— Küldjük el segédemet: *Remény* főhadnagyot az én szekeremen most mindjárt előre. Menjen egyenesen Forróhoz, értesitse jövetelünkről, s mikorra mi megérkezünk, ő az iratokkal várjon készen; mi meg öt órakor indulunk.

— A mint gondolod; rendelkezzél. Nagyon kényelmes dolog, mikor az embernek parancsolnak s az a jó benne, hogy nem kell gondolkoznia.

Reggeli öt órakor utra keltünk.

Legényemet Gerendi Jóskának hivták. Süldő szabólegény volt és nagy sportsman; szegre akasztotta az ollót, s megszökött a téglázóvastól, felcsapott lovagló lovásznak Józsika Jankó ezredeshez, ki megtanitotta a magas iskolára; ugy is lovagolta azt, mint Bacher.

Minden szabó forradalmár.

Gerendi Jóska sem volt kivétel; ugy bánt gazdájával mint ollójával, mint simitó-vasával. Beállt hozzám, s valánk együtt rebellisek; bolondja volt a vadászatnak s bálványozta a fegyvert.

Egy kis könnyü homokfutó kocsim volt; Gaspi kocsisom előjárt vele; az első ülés hátuljára négy kétcsövü puska volt felcsattolva. Ez mentett meg a haláltól. Bánffy János jobbról, én balról ültem a hátulsó ülésen. Az ülés ruganyos párnázata magasra volt kitöltve. Sebesen ügetve haladtunk, mindketten szundikáltunk. Csakis a szekér döczögéseire ébredtünk fel, nagyokat bólintva fejeinkkel, s ismét elalvánk. Az ut félig volt fagyva s nem birta meg a kocsit s a lovakat. Nehéz volt huzni a jószágnak.

Mikor Kis-Sajóra értünk, megvirradt, én fölébredtem.

Mikor a falu derekán valánk, a harangokat kezdték félreverni. Ez rám kellemetlen hatással volt s én fölébresztém Bánffyt.

Jóval előttünk, az utcza legtágasabb részén egy csapat fekete condrás felfegyverkezett ember állt. Tanácskoztak, a harangot váltig kongatták.

— Csatold le a puskákat, s hajts lassan! — mondám embereimnek. — Már most hallgass ide Gaspi, bontsd ki az ostort, hajts egyenesen nekik. Mikor közel vagy hozzájok, vágj a lovak közé, s akkor hirtelen kerülj ki őket jobbra, s vágtass, mintha a szemedet vennék ki.

— Ügyelj, és ne szeleskedj! — mondá Bánffy.

Ugy lőn, mint mondá. A tömeg mellett elvágtatánk. Kocsink után lőttek, egy lövés sem talált; azt hivők, hogy megmenekülénk.

Irtózatos sebességgel vágtatánk a nagy utczán végig. Már majdnem elértük a falu végét, midőn egy sövénykerités mellől utánunk lőnek, a golyó a Bánffy és az én fejem közt sivitott el, surolta a gyeplős ló nyakát, ez fájdalmában megragadta a kocsit s félrecsapott a nagy utról egy mellékutczába. És

rohantunk, mint Szent Ilyés tüzszekere a felleges mennyen.

Az utcza... zsák-utcza volt; az utolsó ház keresztbe épitve, elzárta a kimenetet. A négy ló a ház előtt hirtelen megállt, a két első megfordult, a rud recsegni kezdett!

— Ha eltörik a rud, végünk van! — mondá Bánffy.

Én leugrottam, a kétségbeesés ideges erejével egyet löktem a kocsi hátulján, a kocsi engedett, s hátulja a derékszegen megfordult.

— *Hajts!* — kiáltám, s visszaugrottam az ülésbe.

Kiértünk a nagy utczára. Előttünk negyven-ötven lépésre az országuton egy karfás fahid volt, a hid tulsó fele el volt állva. Egy tömeg fegyveres ember készen várt reánk, felhuzott puskákkal.

— Itt más menekülés nincsen, — mondá Bánffy — mint sebesen a hidra hajtani és közéjük lőni, még mielőtt a hidra érnénk. Vágj a lovak közé!

Négy dupla puska volt velünk. Nyolczat lőttünk, négy ember *hullott.*

A tömeg megijedt, szétnyilott s mi közöttük szerencsésen menekültünk. Több lövést

tettek utánunk, de a golyók mind fejünk felett jártak.

Négy ember *háromszáz* ellen!

A lovak csengetyüi felett a félrevert harangok kongása hallatszott.

Kellemetlen hallani, midőn az embernek halálharangját huzzák, s látja, hogyan készitik a temetését.

A csapadt szaladt utánunk, s mellék-ösvényeken az ut kanyarulatait elvágva, akart előnkbe kerülni. Mi mindenütt előttük ügeténk. Végre egy magas domb tetejere értünk, a honnan a kilátás messze terjedt.

— Itt fujtassunk egyet uram! A jószág szuszsza elállt, — mondá Gaspi. Ott törheti őket a nyavalya, a hol vannak, de minket már utól nem érnek.

— Nem azok, a kik hátul vannak; de látod azt a három lovas embert, a kik ott elől szaladnak? Azok Monorba mennek s csakis ott lesz az az igazi hetz! De már mindegy, ezt még ki kell állanunk, mert Monort nem lehet kikerülni. Hátrafelé meg nem mehetünk. A fődolog az, hogy élve ne kerüljünk kezeik közé, — mondá egész hidegvérrel Bánffy.

Monorhoz értünk, a harangokat itt is verték már félre, most is zúg fülembe e hang.

Avval volt szerencsénk, hogy kevéssel a lovasok után értünk a faluba, nem volt idejök tömörülni. De a házak ablakaiból, a keritések mögül, s különösen egy utmélyedésben lövöldöztek reánk. Egy pár golyó a szekérbe furódott, s a nyerges lónak a balfarába lőttek. Jó szerencsénk velünk volt; óránk még nem ütött.

Sors bona nihil aliud!

Künn valánk a mezőn, Bátos felé.

— Nyugtassunk egyet, s szedjük rendbe a szerszámokat. Ember vagy Gaspi, meg te is Jóska... Mit isztok? — — kérdé Bánffy. — Ezt aztán nem beszéljük el senkinek, mert ezt ugyan el nem hiszik!

Leszálltunk a kocsiról, elővettük a pálinkás üveget, kortyintánk egyet s megmostuk pálinkával a gyeplős nyakát, s a nyerges tomporáját.

A mennyire elláthattunk, nem követett senki.

Egy magaslatra értünk. Bátos előttünk feküdt, s beláttunk a faluba.

— Állj meg! — mondá Gerendi Jóska a kocsisnak, itt már végünk van.

— Mi a baj? — kérdém.

— Tessék a faluba nézni.

A széles nagy utczán egy-egy zászlóalj katona, gulába rakott fegyverek mellett táborozott, s apró tüzek mellett főzték a *menázst*.

— Ez az oláh tábor, s amint látom, körülbelől három határőr. Innen meg nem menekszünk, mondá Bánffy.

— De hát mit csinálunk? — kérdém.

— Elől tüz, hátul viz, mindenütt a halál; tán egyetlen mód van a menekülésre, de ez is majdnem lehetetlen; fogjuk ki a lovakat, hagyjuk itt a kocsit, vigyük magunkal a puskákat s próbáljuk a hegyek közé menekülni.

— Elég lesz két puska, — mondá Gerendi, — a töltés fogytán van. Mig a lovakat kifelé fogtuk, észrevettek bennünket a faluban, s sebes léptekkel közeledett felénk egy szakasz katona.

Meghalni semmi, senki sem él örökké, kivétel nincsen, bizonyos, mint a halál; a hazáért, elvért, igazságért meghalni dicsőség, több annál... kötelesség.

Mindjárt a függetlenségi harcz kezdetén számot vetettem magammal, mérlegbe tettem hazafiui kötelességemet az eshetőségekkel, láttam, hogyan akarják kiszámitással, tervszerüleg kiirtani nemzetemet, a magyar megmozdult

szivemben, s megfogamzott agyamban kötelességem érzete, lenyomta az eshetőségek serpenyőjét, beálltam honvédnek s hűségesen szolgáltam, minden utógondolat nélkül a legszentebbet a mi van,... *hazát.*

De hogyan? miképen halni meg?

Előttem rémlett Enyed, Krakkó, Zalatna a Brády család, rokonom Huszár Zsigmond lefürészelt nyakkal, a láncsára huzott csecsemő elevenen sütve, s mint a gyilkos mondá: *a magyar táncolva*: Krizbaék és még hányan, mennyien?!

Pirulva vallom be: féltem; s ez egyszer bántam meg, hogy honvéd levék.

Nem akarok én beheggedt sebeket kiméletlen, kegyetlen kezekkel felszaggatni; siralmas keserves emlékeit a szomoru multnak feleleveniteni, felemelni a szemfedelet, hogy a rothadt hullát lássuk és szagoljuk — — — de *tanulni* jó, s tán hasznát veszszük jövendőben.

A szörnyüség legszörnyebbje az ember az ő örjöngésében — mondja Schiller.

Az ember az ő kegyetlenségében; ennek nincsen *nemzetisége.*

Az angolok Indiában, a spanyolok Dél-Amerikában, a moskovok Lengyelhonban, cserkesz hazában és mindenütt, hova az átok elviszi, az *inquisitió* az egész világon, a *convent*

Francziaországban, s a *jehér rémuralom* ugyanott. Az osztrák nálunk, Olaszországban, Galicziában és Csehországban, a törökök Bosniában, Bulgáriában.

Pizzaro Peruban, Alba Bruxellesben, Laubardemont Francziaországban, Lord Cliew Indiában, Muravieff Varsóban, Benedek Galicziában, Caraffa Eperjesen, Haynau Bresciában, Pesten, Aradon.

A nép ösztönszerüleg jó és ingatag, átok azokra, kik roszra vezetik, az átok megfogja, s a fájdalom könyei lelkükön száradnak. Minden bünnek meg van büntesése, s ritka az, ki kikerüli a sors büntető kezét; ott van Haynau a bonczasztalon, Urbán öngyilkos, Janku furulyájával, Axinte megbukva.

Aljas, alávaló, czudar, önhaszonkeresetből, magán családi önérdekből, jól befütött kényelmes szobából, az iró-asztal mellől, egész biztonságból szőni az árványt, kirakni a csábitás lépvesszejét, az ámitás maszlagját, könnyü, hasznos, de *komisz* mesterség, történjék az *Bécsben, Zágrábban* vagy *Szebenben.*

Lovaink ki voltak fogva, midőn rájok akaránk ülni, a távolból a szakaszvezető ránk kiált:

— Állj, ki vagy?

Soha magyar szó jobban nem esett.

— Bánffy alezredes! kiáltá Bánffy.

— Jelentema lásan alezredes ur, mi mozgónemzetőrök vagyunk Maros-Vásárhelyről, ezelőtt egy órával érkeztünk ide.

— Ki a parancsnoktok?

— Százados Hajnal József ur!*)

— Mennyien vannak?

Már nem emlékezem mennyit mondott.

— Menjünk, — mondá Bánffy.

Bementünk Bátosra, Hajnal elénkbe jött, s jelentett Bánffynak.

— Kedves kapitány ur! veressen rögtön indulót, ebben a perczben, — indulni Besztercze felé.

— Engedelmet kérek, lehetetlen, embereim nagyon ki vannak fáradva és még ma nem ettek.

— Arra kérem, hogy ezt a szót: *lehetetlen*, soha ne mondja Bem tábornok előtt, megkeserülné. Minket az oláhok Kis-Sajón és Monorban megtámadtak, a tábornok utánunk jön kevés fedezettel; menjen elejébe mindaddig, mig találkozik vele.

Kevés gondolkozás után folytatá, — nem is ugy, — felém fordult — őrnagy ur!

*) Ma kir. járásbiró Maros-Vásárhelytt.

Vegye át a csapatot, menjen a tábornok elébe, én itt megétetem a lovakat, s rögtön megyek Vásárhelyre, értekezem Forróval, a tábornok elhozza az őrnagy urat magával.

— Értem, — felelém röviden.

Erre megfogá kezemet, szemeimbe nézett s félre vezetett, s legmelegebb barátság hangján mondá, elhinnéd-e, a mi ma velünk történt? hanem az a Gaspi isten ugyse, jó kocsis.

A csapat lassan sorakozott, midőn sorrendbe álltak, kardot huztam s azt mondám:

— Fiuk! Bem tábornok életét veszély fenyegeti, a ki nagyon el van fáradva, vagy nagyon éhes, itt maradhat. Lépjen ki s a mig visszajövünk, főzzék meg az ebédet.

Senki se akart ebédet főzni.

A tábornokot Monor előtt találtuk, csendesen aludt kocsijában, intettem a kocsisának, hogy álljon meg.

E pár sor, mi következik, jellemzi Bemet nagyságában gyengeségével; a kocsis megállitá a lovakat, az öreg felébredt, a kocsi oldalához mentem jelenteni.

Amint meglátott, összeránczositá homlokát, s kellemetlen, rikácsoló hangon rám dörmedt.

— Hát ön itt van?

— Itt.

— Mit parancsoltam önnek?

— Hogy menjek M.-Vásárhelyre.

— És miért nem ment? Hol van Bánffy?

— Méltóztat kihallgatni?

— Beszéljen, de röviden.

Elbeszéltem a dolgot ugy, a mint történt, az öreg ur kiszáll kocsijából, átkarolt s a nyakamba borult.

— Édes jó, édes kedves tisztem. Ilyen gyalázatos, áruló módon meggyilkoltatni, borzasztó, szörnyüség! Menjen, mindenkit a kit előkap, ölessen le, — *point de pardon*, — semmi kegyelem! Példát kell tenni. Látom a jósággal nem megyünk semmire. Menjen!

Elindultunk. Alig mentünk pár perczet, kiséretéből egy Mátyás-huszár utánunk vágtat, s hozzám jön:

— A tábornok ur azt parancsolta, hogy kéreti az őrnagy urat Hajnal százados urral vissza jönni, *befelre*.

Visszamentünk.

— Őrnagy ur! Ön fel van ingerülve és méltán. A harag rossz tanácsadó; a magyar kormány rablást rablással, gyujtogatást gyujtogatással, gyilkolást gyilkolással megboszulni nem akar. Üljön ide mellém s menjünk Vásárhelyre. — Hajnal felé fordulva kérdé:

— Százados ur! tud ön németül?

— Igen.

— Menjen — folytatá — a kit fegyverrel talál s ellent áll, lövesse le, a fegyvertelen népet ne bántsa — értette?

— Igen.

A kocsiban még egyszer el kellett mondanom a történteket.

M.-Vásárhelyre értünk. A tábornok a Görög-házba szállt be mindig. A háziasszonyt, Görög Károlynét — ki még ma is él — nagyon szerette, mert igen jól tudott az öreg urral bánni; mindig *meine liebe, meine gute Hausfrau*nak nevezte.

Alig értünk fel szobájába, még bundáját sem veté le magáról, már küldött:

— Menjen, őrnagy ur, hozza ide Forrót és Bánffyt. *Ejnye, hogy örvendek, hogy élnek!*

Erre a mondásra, melyre ugy emlékszem, mintha ma történt volna, elnevettem magam. A tábornok is mosolyogva kérdé:

— Ugyan mit nevet ön?

— Tábornokom ugy mondja azt, hogy: élünk, mintha azt kérdené: mit szeretek jobban, a sajtot-e, vagy a szalonnát?

Az öreg ur is nevetni kezdett erre a *boutade*ra. Megfogá kezemet:

— Azt szeretem önben, hogy mindig jó

kedve van — mondja. A jó kedv ragadós és példa a követésre. Nézze, az Inczédy zászlóalja a legjobb a seregben; én Inczédyt soha sem láttam rossz kedvben. Ott van Nagy Pista, ha reá néz az ember, nevetnie kell; és a XI. zászlóalj nevetve megy a csatába. A *légiónál* ott van Kratki; mikor cseh-lengyelül beszél velem, alig tudom magamat visszatartani a nevetéstől. Az irodában Kiss Sándor humora százszorta többet ér a Bauer komorságánál; mikor Bauer behozza aláirás végett az iratokat, mindig várom, hogy mondja: *memento mori!* Kiss sohasem jön be hozzám, mint Karthausi. Lássa, a portugál hadseregben van egy vezényszó: *Cruel fas al inimique!* a mi azt teszi: *Kegyetlen arczot az ellenségnek!* Ezt roham előtt vezénylik; mindenki eltorzitja az arczát, és . . . megszalad! — Tartsa meg jó kedvét.

Szót fogadtam s maig is meg van a jó kedvem.

Bánffyt Forrónál kaptam. Ők már készen voltak az emlékirattal.

Felmentünk a tábornokhoz, ki mindennapi köménymagos levesét vacsorálta. Felállt asztala mellől s Bánffyt megölelte.

— Mikes után, Riczkó után önt elveszteni kemény csapás lett volna. Higyje el, senki

sem érezte volna azt jobban nálamnál. Szivem melegével üdvözlöm önt!

Forrónak kezet nyujtott.

Forró Elek alezredes egyike azoknak, kiket szabadságharczunk története nem méltányol eléggé. Pedig Forró Elek nagy követ rakott függetlenségi harczunk emlékszobrára; egyike azoknak, kik karddal, tollal, észszel, mély belátással, teljes hűséggel, fáradhatatlanul, egész odaadással, szenvedélylyel, szeretettel szolgálták ügyünket. Ő hideg, majdnem rideg, flegmatikus ember, épen ellentéte a *svihák*nak; és a raklámokat gyomrából utálta.

Magas, sugár, sápadt alak, az egész ember egy izom, erős és férfiasan szép volt. Beesett szemei ritkán csillogtak; meggondolás, megfontolás nélkül soha egy szót sem ejtett ki szájából: a mulatságot, vigságot kerülte; folytonosan dolgozott, tanult. Midőn belefáradt, fel és alá sétált szobájában és itta a hideg vizet.

Az összes hadseregben neki volt közülünk legnagyobb tekintélye; Bethlen Gergely *Cato censornak* nevezte. Sohasem láttam embert, ki olyan hidegen állotta volna a tüzet; isten bizony fáztam bele.

Bem gyakran vette tudományát igénybe, s még azt is megengedte, hogy tanácsoljon neki.

Később az aradi várban együtt valánk foglyok. A haditörvényszék előtt okmányokkal, rendeletekkel, kiáltványokkal ugy megviselte az auditor urakat, hogy alig merték egynehány évre elitélni; őt, ki azelőtt *gardista* volt. Nyáry Pál és Forró ezredes védték magukat az aradi várfogságban olyan nagyszerüen, hogy bámulatunkat kiérdemelték.

Most hazájában, a székelyföldön visszavonultan él magányában, és én tiszteletteljesen küldöm neki üdvözletemet és az elmultak dicső emlékeit.

A tábornok elolvasta az emlékiratot, minden változtatás nélkül aláirta. Ha jól emlékezem, a Forró tollába mondta az előbb idézett *kiáltványt.*

Megbuktunk. Bekerültem az aradi várba. Paskiewics-Erivanski az orosz czár lábaihoz tette le Magyarországot; Haynau mulatta magát Pesten, Temesváron, Aradon; s a hol tetszett, ott volt kedvtelése. Komisz Urbán gazdálkodott Kolozsvártt és lőn a kincses város diszpolgára. A pléhgalléros cseh kellnerek főispánkodtak; Bach uram huszárjaival cziviliszált, s a sehonnai bitangok voltak Magyarország urai.

Kimenekültem. Ettem a számüzetés kenyerét, ott, a hol Tököly, Rákóczy, Bercsényi, Mikes Kelemen idegen földben nyugszanak. Ott sem volt maradásom. A *kegyelem* mindenütt nyomon hajtott; veszedelmére voltam a *Gesammt-Monarchiának.*

Párisba koldultam magam. Hét szilvafámat elkobozták, s itthoni adósságomért *ott* kerültem az adósok börtönébe. Kiültem a hat hónapot, és naponta egy frankot kaptam hitelezőmtől, *az osztrák követség utján.*

Gyötrött a honvágy. Epedtem, sovárogtam haza.

Egy napon: Pesten, május hó 6-án 1852-ik évben, véghetetlen nagy megtiszteltés ért; fejemet fénysugaras *gloria* övezte, feldicsőitettek a magasba . . . nevemet a bitófára szegezték, s *ingyen martyrt* csináltak belőlem! És igénytelen nevem ott ragyogott az *Andrássy Gyula* gróf nagy neve mellett.

„— Ezen, a cs. kir. 3-ik hadseregparancsnokság által megerősitett itélet ma kihirdettetett, és a szolgálati szabályzat utasitása szerint végrehajtatott.

Pest, május 6-án, 1852.

A cs. k. haditörvényszék.“

— *Stellt euch zum Gebet!*

És imádkozának árva lelkemért!!! a reglement szabálya szerint.

Három esztendei fejtörés kellett ahoz, hogy ezt az ostobaságot kigondolják.

Nincsen valami butább, brutálisabb, bárgyubb, ripőkebb, félkegyelmübb, mint a *soldateska* rémuralma. Ilyen volt az mindig, ilyen volt az mindenütt, és kivált nálunk. Képzeljék azt a fitymáló, henczegő, az utcza kövezetén kardcsörtető, a muszka kegyelmét kunyoráló *kamarillát* és *soldateskát;* azt a *derék* hadsereget, melynek egy része nálunk *fél istenekké* vált, — tudatlanul vezetve, rosszul élelmezve, *protekczió* és *nepotizmus* által előléptetve, az érdemet elnyomva ; — hogyan harácsolt, hogyan zsarnokoskodott, s egyre-másra hogyan csinálta a legbutább ostobaságokat.

Három esztendei fejtörés után, sok gondolkodás, homlokizzadás és ránczositás után, komoly pofák melletti tanácskozások után : rábukkantak egy országos tizenhatmarkos marhaságra. És csinálni akartak egy rém-drámát, melyben III. Richard és Falstaff, Alba és Triboulet, Caraffa és Bohó Misi, Basta és Hugli borbély ugyanazon személyek voltak ; melyen a félvilág kaczagott, s legjobban mi: az *érdekeltek*, kik jelen nem létünk által ragyogánk.

A *birákok* tanácskoztak és ítéltek. Mellőzték a nürnbergi törvényt, mely azt tartja hogy: *csakis azt lehet felkötni, kit elfogtak; deliberato consilio;* kivont kardosan átadtak a halál borzasztó angyalának, s az akkori Kozárek minden kinzás nélkül felszegezte neveinket a bitófára: — *Consummatum est!* . . . Mi *nem* mulánk ki! És a társadalom meg lőn boszulva!

„Ámbár csak intendáns volt, mindamellett a cs. kir. csapatok elleni *több csatákban a legnagyobb bravourral részt vett*, s azért Bem által ezredessé léptettetett elő, és a 3-ik osztályu Kossuth-renddel ajándékoztatott meg; boszuból a miatt, hogy 1849. febr. 28-án Monoron és Kis-Sajón átutaztakor annak lakosai által majdnem elfogatott, másnap e román helységekbe Bátosból erős fölkelő csapatosztályt küldött, mely azokat kirabolta, a lakosok marháit elhajtotta, és az első helységben 27, az utóbbiban pedig 16 védtelen embert részint magukban a házakban, részint midőn az erdőkbe futottak, legkegyetlenebb módon megölt.

— — — — — — — — — — — — — — —

„Miután a vádlottak, az előadott tény-sorozatban minden egyesnél felhozott cselekvények jogszerüen rájok bizonyulván, daczára a mult évi dec. 22-én lejárt idézeti határ-

időnek, meg nem jelentek, ennélfogva a fölöttük tartott haditörvényszékben szótöbbséggel itéltetett: hogy mindnyájan felségárulási bünösök, és ezért az 5-ik haditörvényczikk és az 1849. jul. 1. proclamáczió értelmében, vagyonaiknak a lázadás által okozott károk megtéritésére leendő elkobzásán kivül, — kötél általi halált érdemelnek, és neveik a bitófára kiszegezendők.

Pest, május 6. 1852.

A cs. k. haditörvényszék.“

Midőn ez a borzasztó itélet rajtam kegyetlen módon végrehajtatott, Párisban voltam. Legközelebbről egy tárczaczikkben e czim alatt: „**Mikor engem felakasztottak**“ elcsevegem. *Nous allons rire*, — jót fogunk nevetni.

ARADON.

HARKÁNYI JÓZSEFNEK SZIVES
ÜDVÖZLET.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

De jó nép ez az aradi nép — de sok jóval voltak hozzánk, mikor elhagyott minket az egész világ, s még az isten is kételkedett, hogy mittevő legyen velünk, lefegyverzett elárultakkal.

Ott Világosnál csalták ki kezeinkből a fegyvert. Akkor volt az, mikor Paskievics azt mondá: *Magyarország az orosz czár lábainál hever.*

Sokan valánk, s nem tudták hirtelenében, mit csináljanak velünk. Tamerlán ideje lejárt, s nem szokás már koponyákból tornyokat épiteni; időnyerés miatt megkocsikáztattak Aradmegye országutain.

Elmondom, hogyan jutottam oda.

Bem Erdélyben elvesztette a segesvári csatát; látván, hogy minden ponton tul van szárnyalva, egy czélra összpontositá ütegeit s a muszka táborkarra lövetett; *Skariatin* elesett.

Busásan fizettük meg halálát, mert Petőfink ott maradt, s mások hányan szinevirágai a megmaradt hősöknek! *Daczót* leszurták, *Zeyk* inkább szétlövé agyvelejét, mintsem fogoly legyen, a vén vezért leverték lováról, s mint Lajos Mohácsnál fuldokolt az iszapban, huszárai hurták ki kötéllel; szomoru nap volt az, kezdete az alkonynak, mely Aradon vált borus sötét éjszakává.

A csata kezdetén magához parancsol a vezér, s azt mondja:

— Menjen ön a héjasfalvi uton Vásárhely felé, Kemény ezredest fogja utközben találni csapatjával, fogja fel s hozza ide, én addig tartom magam, vagy hátrálok Vásárhelynek.

Ekkor láttam Petőfit utóljára. Hivtam, jönne velem, azonban nem akarta a csatát odahagyni. Mi történt vele, ki tudja megmondani.

Keményt csakis Vásárhelynél találtam, emberei ki voltak merülve, pihentetett.

Nyargonczot küldtem a tábornokhoz, megirám, hogy Keményre ne számitson. Azon éj-

jel Bem is Vásárhelyre érkezett, magához rendelt.

— Fogasson be és menjen Szegedre, ön tudja helyzetünket, nincsen időm kimeritőleg irni, s látja milyen állapotban vagyok, mondjon el mindent a kormányzónak, kérjen segélyt, én ujból beveszem Szebent; ha egy kis erőt kapok, nincsen semmi elveszve.

Utra keltem.

Nagy-Váradra érkezém, s ott találám Görgeyt seregével, ott láttam először a rendkivüli embert, ki jobb sorsra volt érdemes; a magyar történelem e nagy *hypothesise* meglepett, s majdnem kellemetlenül hatott rám, annyira imponált külsejével s modorával.

Megtudván, hogy Kossuth Aradon van, oda siettem.

A kormányzó a várban lakott, bevezettek hozzá, elmondám küldetésem okát. Ő figyelemmel hallgatá, s aztán igy szólt:

— Jöjjön fel holnap reggel, beszélünk a dologról.

Holnap?! Másnap Görgey *diktátor* volt.

Semmi nem butitja az embert annyira, mint a nagy bizonytalanság. Érzékeink eltompulnak s alig tudunk gondolkodni, eszméink

fátyolozottak, képzelődésünk ködös s mámorában vagyunk egy sajátszerü *hallucinációnak*, mely a valót képzelettel vegyiti, nem birunk helyzetünkről tiszta világos fogalmat alkotni, s ez a lélek *catharusa, náthája* a szellemnek.

Ilyen kedélyállapotban voltam, jártam, keltem, jöttem, mentem s nem tudtam hova; a várból a városba, a városból ismét vissza a várba. A Maros partján kocsi ügetett el mellettem, s a kocsiból nevemet hallám kiáltani; megállék s *Csányi* Lászlóra ismertem.

— Ülj be mellém, mondám, — mi hir Erdélyben?

Elmondám.

— Hol vagy szállva?

— Nem tudom.

És valójában nem tudtam, s ma sem tudom; arra emlékezem, hogy ágyban háltam, de hol, kinél, arra nem emlékezem. Szótlanul haladánk fel a várba, s midőn kiszállánk, azt mondá Csányi:

— Én felmegyek Kossuthhoz, várj meg itt alant, több szobám van, egyet átadok neked, Görgey is ott lakik, legalább velünk leszesz a főhadiszálláson.

Leültem egy padra, s szundikáltam a buták álmát.

Csányi lejött s utközben elmondá az eseményeket.

Szállására hajtatott, felment az emeletre, Görgeyvel tanácskozni. Estefelé felhivattak, s Görgey kikérdezett az erdélyi állapotokról.

— Most már tábornok ur, mit parancsol nekem?

— Semmit, — maradjon a kormánybiztos urnál, ő megmondja a többit.

Meghajtá magát s én távozám.

Éjfél után lehetett, midőn Csányi lejött, szomoru volt, de nem levert; vállamra tevé kezét s könytelt szemekkel mondá, de jól emlékezem szavaira, mintha csak ma történt volna:

— Kedves öcsém, vége van mindennek, holnap Világosnál letesszük a fegyvert, ügyünk megbukott, s a haza elveszett. Sajnállak téged, nagyon kompromittálva vagy. Mit fogsz cselekedni?

— Már a mit a többi; hacsak az én bajom volna? Számoltam én már rég magammal, Laczi bácsi!

— Maradj velem, együtt megyünk Világosra; kivíszlek kocsimon, s ha lehet megszöktetlek.

— Magára gondoljon, ne reám. Elvégzem én a magam sorát, magának kell menekülni,

meg Kossuthnak, magok vezetik a nemzetet; az ilyen magamfélék csak *zérus* vagyunk; a szám előtt semmi, szám után sokat szaporitunk. Az isten áldja meg, gondoljon magára.

— Én maradok; két alternativa áll előttünk: vagy a béke, azaz a kiengesztelődés, vagy a megtorlás, azaz a boszu politikája, — az első esetben tisztában vagyunk, folytatjuk az országgyülést Pozsonyban, István nádor közvetitő s a többi magától jön; vagy a boszu; rémuralommal hatni a már is elcsüggedt kedélyekre, *félszszel* kormányozni, s oda vinni a dolgot, hogy mindenki féljen, s mindenki, a legártatlanabb is kompromittáltnak higyje magát; ez esetben, — és én ezt hiszem bekövetkezőnek — senki sem mentes, meglehet megszabadulok én s elitélnek olyant, ki szivvel melletök volt, de félelemből velünk tartott. Én maradok; s magam fogom átadni magamat; én édes öcsém *hectikus* ember vagyok, egy-két évem van még legfeljebb is hátra, ha kimenekszem, ott halok meg köhécselve, ha maradok, tán még hasznára lehetek nemzetemnek. A nemzetek történelmét be kell tölteni, tán én is leszek *két sor* benne, csak is egy aggaszt, — de ez privát dolog, — Kálmán, (Schmiddeg Kálmán). Szeretném, ha menekülhetne, intézzétek úgy, hogy együtt láboljatok.

Holnap Világoson megbeszéljük együtt az egészet. Jó éjszakát.

Aradról Görgeynek serege Világos felé indult. Haladtunk a caudini uton s Várnához érkeztünk.

„Romuli de Cannas, ego Varnam clade notavi!“

1849. augusztus 13-án volt.

Ott voltunk felállitva Világos terén.

A szégyennek gyalázatja megtörtént már mi rajtunk.

A katona letette fegyverét, s a *becsület* kapitulált.

A ki vezetett bennünket, ott hagyott, s azokra, kik maradánk, szégyenletes fogság vagy *martyrhalál* várt.

Megindulánk hosszu szekérsorokban, a nap fényragyogva forrón sütött, a porfelleg elboritá a tájt és szemeinket, s alig láthatók egymásnak arczán a szégyen pirulását.

A doni pikás kozákok, a kaukázi cserkeszek, Olgának regimentje környeztek bennünket, s kisértek minket, a világosi *gyászvitézeket.*

A *cholera* velünk jött.

A nap forrón sütött, nagy volt a por, s nagy a szomjuság.

A távolból egy-egy kutnak gémje látszott. Az utról letérve viz felé vágtatánk; — a kut ki volt meritve, s gárdját holttestek és haldoklók környezék.

A *cholera* velünk jött.

Igy haladánk több napon át, Sarkadról Gyulára; a muszka volt a gazda, a cholera a szövetséges, a német az orgazda.

S a mint a rablózsivány a lopott portékát átcsempészi az orgazdának, ugy adtak át a németnek minket. Gyula volt a bünbarlang, melyben ránk *pakliztak s átsanzsiroztak* a német *kegyelemnek*.

Felrukkoltattak egy helyre; — egy bizonyos ur, (kit Montenuovonak hivtak, s kiről azt mondták, hogy osztrák tábornok) átvett minket, mint a hogy átveszik a sőrét, melyet mészárszékra hajtanak.

Gyuláról Aradra hoztak bennünket.

Az osztrák-németnek sok a hóbortja; a *lista, a protocolum és a categoria* e között elől jár.

Arad alá értünk. A város előtt egy libamezőn rendszeresen felállitának minket, szekeret szekér mellé; elővették a *listát* s felolvasták a névsort, a ki jelen volt felelnie kellett:

Hier! — a ki meghalt az uton, az nem szólt semmit, annak X-et kereszteltek neve mellé, a mi annyit tett *obiit!*

Protocolum szerint felosztottak *categoriákra.* Én azok közé jutottam kiket „*provisoris*“ az oláh templomban csuktak be. Sózott hering módjára gümöcsköltek bennünket egymásra, rebellis rebellisen, s járta a „*Kossuth-Hund?*“

Az isten a mezők liliomáról, az ég madairól gondoskodik rólunk nem gondoskodott senki; éheztünk; őreinknek tiltva volt velünk közlekedni, mit sem lehetett hozatni.

Én Sarkadon megkapám a kolerát, csak is Gyulán jövék némileg magamhoz. El voltam gyengülve, ki voltam éhezve; nagyon éhes voltam.

Gondüzőbe kimentem a templom udvarára, ott sétálgattam fel s alá, midőn egyszerre a rácsozat mögül egy vén asszony megszólít:

— Tiszt ur! kérem egy szóra!

— Tessék.

— Igaz-e kérem, hogy magoknak nem adnak enni?

— Biz az olyan formán.

— Ejnye az isten verje meg őket, de

meg is veri — vigasztalta magát az öregasszony — láttak e ilyent; koplattatják ezeket az áldott urakat. Tiszt ur lelkem, nem haragszik-e meg rám? Ugye bár nem — s benyult nyak-keszkenője alá, egy patyolatfehér kendőbe takart valamit vett elő — fogadja ezt tőlem, s ne vegye rosz néven.

Kibontám a csomagot és hófehér lágy czipót, és egy darab disznó-pecsenyét találtam.

— Köszönöm jó asszony, az isten áldja meg érte.

Először evém életemben a könyörület kenyerét.

A vénasszony sirva ment el, és nem telt bele két óra, annyi ételt hoztak nekünk a városból, hogy még őreink is csak ugy turkáltak benne.

Lista után, *protocollum* szerint, *categoriákba* voltunk osztva, ott fenn valánk a várban.

Volt osztrák tisztek egy *gruppban*, az osztrákot nem szolgált honvédtisztek másban, a czivil külön, a tábornokok és Csernovics Péter a *carében*.

Ugy a hogy, el valánk helyezve, de ágyunk, ágynémünk nem volt, szalmán rothadtunk, mint Ubrik Borbála.

Egyszer a kantinban poharazva beszél-

gettünk, midőn engemet hivnak ki, mondván, hogy egy zsidó akar velem beszélni.

A kaszamáták ajtaja előtt állt egy kis törpe, kopott kinézésü zsidó. Meglátván engemet, felém jött, s azt kérdé:

— Az ur a gróf Teleki?

— Az; felelém.

— A feleségem tiszteli.

— Én is az ur feleségét, de hát ki az ur felesége?

— Hát kérem az én feleségem.

— Örvendek, de hát miért e tisztelkedés, uram?

— Hát azt mondták, hogy az urak szalmán feküsznek, és ez nem szép dolog, s azt mondta a feleségem, vigyek fel az urnak ágynemüt, aztán ha kell valami, csak szóljon.

— Köszönöm uram — mondám meghatottan — de nem fogadhatom el, nézze, nem tehetek magamért kivételt, társaim is szalmán feküsznek, hogyan feküdjem én matráczokon?

— Igaz, mondá, — mire kezet szoritánk és ő távozott.

Pár nap alatt mindnyájan el voltunk látva ágynemüvel, a szükségeseket az aradi zsidók küldték.

A keresztény erények egyik hitágazata: foglyokat vigasztalni.

Ezt tevé velünk egy áldott nő, kinek nevét még ma is hálával emlegetjük.

Ez asszony neve *Vásárhelyi* Jánosné. Azokat, a miket érettünk tett, érezni lehet — és én érzem is, — de leirni nem. Hugó Viktor tán megkisérthetné.

Könnyü jót tenni akkor, midőn a jótétemény nem jár veszélylyel, de ha mögötte áll az üldözés, az elitélés, a becsukatás, még a jó sziv is gondolkodik, s csak *nagy* sziv nem haboz.

E *nagyszivü* asszony édes jó anyánk volt, áldja meg érte a mindenható.

Boldognak sebesen, szerencsétlennek ólomszárnyakon repül az idő; mindkettőből jutott nekem is.

Harmincz év multával eljöttem ide Aradra, megköszönni azt a darab fehér lágy kenyeret, melyben a sült disznó pecsenye rejlett, — a könyörület kenyerét, megköszönni a zsidó feleségének ágynemüjét, melyet tán maga alól vett ki az én kényelmemért; megköszönni az áldott asszonynak vigasztaló jóságát; eljöttem ide megköszönni a hazafias könyörület kegy-

adományait, melylyel felebaráti szeretettel, testvéries rokonszenvvel halmozának.

És még egyért jöttem én ide Aradra; — mint a hitbuzgó *müzlem* dervis Mekkába a próféta sirjához vándorol, mint a rajongó halni készülő zsidó a *sirok völgyébe* koldulja magát; mint a töredelmes keresztény a megváltó sirjához zarándokol, ugy jöttem én leborulni e földre, a hol ő k e t m e g g y i l k o l á k.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

LUZSENSZKY LAJOS.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Petőfi Sándor mondja:

„— — az ő küldetése legszebb, — ő szerez legtöbb jókedvet, ő nevettet meg legtöbbeket; — a legszebb küldetés a földön: *másokat földeriteni!*“ . . .

„Nem bámultatni, hanem szerettetni! — ez legalább az én vágyam, törekvésem.“ — — —

„A természet őt lángésznek alkotá, de ő szétszórja, eltékozolja szellemének kincseit, — s a helyett, hogy fényes, ragyogó öltözetben járna, amint járhatna, öltözete egyszerű, sőt néha foltos is. Bánja is ő! — az ő czélja: másokat jól tartani, nem pedig magát gazdagitni!“ . . .

Petőfi e szavakat Boz és Dumas Sándorra vonatkozólag mondta, én Luzsenszky Lajosra

alkalmazom, s tudom, a kik ismerték őt: egyetértenek velem.

„*Legszebb küldetés másokat földeriteni!*“ . . .

A nemzet fölébredt álmából, s készült a *nagy napokra.* A Karok és Rendek ott fenn Pozsonyban tanácskoztak, határoztak és végeztek, — az idegen hatalom ott fenn Bécsben, meg akarta törni a nemzet akaratát, — a megyék támogatták, istápolták, bátoritották az országgyülést, s általok a közvélemény *követelt.* A társadalmi körökben, — hol az előhaladás eszméje fogamzik és terjed, — Luzsenszky kiváló szerepet játszott; — bámulatos könnyü, fogékony észjárásával mulattatva, nevettetve, sujtott, buzditott és tanitott.

Eljöttek a nemzet *nagy napjai*, ő ott állt a jogvédők közt, fegyvert fogott az elnyomatás ellen, s halni akart a nemzet életeért.

Ez az ember tulságos érzékeny szivvel volt megáldva; ő kész volt hazájáért a halálra, de nem nézhette mások halálát; — eljött hozzám s azt mondá:

— Csináljatok velem valamit, mert én nem állom igy ki tovább! — tegnap levágtak egy embert mellettem, és én agyon lőttem egyet, — láttam agyvelejét kilocscsanni, s azóta beteg vagyok. Én ha kell, meglövetem

magamat szivesen, de mást megölni nem tudok. Én nem félek, de a vért nem nézhetem. — Használjatok fel ott, ahol teremteni és nem ölni kell. Én megöltem egyet, ha minden tizedik magyar ezt teszi: nincsen ellenség!

A *szervezés*hez ment, hol Bem tábornok méltánylását teljesen kiérdemelte.

Eljöttek a nemzet gyásznapjai, — a *véres napok* után a *könyek napjai*; — Szolnok, Isaszeg után Világos, Budavár bevétele után az aradi vár, Haynau fent s Damjanich az akasztófán. — Üldözték őt is, — hogyne üldözték volna, hiszen becsületes ember volt! — de lelke nem csüggedt el, szive remélt, s agya gondolkodott.

— Nem lehet az, hogy meghaljon Magyarország, a mig magyarok élnek!

És igaza volt.

Titokban, alattomban, majdnem elrejtőzve gyülekeztek össze baráti körben, vendégszerető asztaloknál, poharak mellett, — s ő felderité hatalmas humorával a csüggedőket, reményt keltett a kishitüekben, s élczeivel korbácsolta az átnyergelni akarókat.

— Mit csináltál a német világban, Lajosom? — kérdém tőle.

— Prédikáltam nekik, hogy *„lesz még szőlő s lágy kenyér!“* — mondá mosolylyal.

„A nemzet minden óhajtása teljesült!?! . . . ő is meg volt elégedve.

Vasutakat épitettünk, s erdőket adtunk el, járta a *sáp* és a *provizió;* mig sokan gazdagodtak, addig ő szegényedett, nem értett a *mesterséghez,* nem ismerte sem *Dréhert,* sem *Erlangert;* hiába, a falusi ember távol van a tüztől, látja világát, de nem érzi melegét; mások veszik hasznát.

A német világban kötéllel fogták a magyar hivatalnokokat, ő is lehetett volna *„Vorstand“*. Inkább eladta egyik birtokát, s kikerülte a *kötelet;* nem lett *beamter.*

A *közösügyesben* a hivatalra ólálkodtak, a kinek nem jutott osztalék, sáp, provizió, az kapott egy kis *állapotot,* s mellette lehetett egy keveset *gseftelni is;* — *„officium non fallit“*, ha nem csorog: cseppen; őt megválasztták Szathmármegye főutibiztosának, — ezer forint évi fizetésért számlálta az ut mellett a kőhalmokat s felügyelt az utkaparókra.

Nem ismertem embert, ki ugy fel tudta deriteni a társaságot, mint ő. *Ridendo docuit;* — mindenki örömmel hallgatta. Pazarul szórta az élczeket, s minden mondata tanulságos volt.

Imádta a természetet, bele mert nézni titkaiba; elleste az állatok ösztönét, a fák hajlamait, a virágok természetét, — a nap után, a csillagokról, a fellegek járásából jósolta az időt, s okát tudta adni jóslatának.

Szenvedélye volt a kertészet, szőlőszet, dinyészet, — folytonosan oltott, szemzett, párositott; s ezt nemcsak magának tevé, de mindenkinek. Nincsen minálunk nagy darab földön valamire való kert, melyben Luzsenszky kaczra emléket ne hagyott volna. — Zsebeit megtömte oltógalyakkal, s hivatalos körutjaiban, gyakran a tulajdonos tudta nélkül oltotta be nemes fajokkal a vadonczokat.

— Lásd barátom, mondá, engem az emberek sokszor megcsaltak, s naponta csalódom, de még egy fa, egy rózsabokor sem okozott nekem fájdalmat, legfeljebb ha kivész, de akkor is életével lakol.

Vén ember vagyok, sokat katonáskodtam, s többnyire háborukban, — meglehet azért nálam az embernek egyik főerénye: a *jó pajtásság*. A ki nekem nem *czimborám*, azt tisztelem, becsülöm, bámulom, ragaszkodom hozzá, szeretem is, még rajongok is érte, de nincs meg a szeretet házias odaolvadása, a vonzalom bensőbb melegsége, az érzelem családias otthonossága.

Luzsenszky Lajos mintapéldánya volt a *jó pajtásnak;* — önérdektelenül tett másoknak szolgálatokat, nemcsak barátjai, de ismerősei is bizton számithattak rá, s azzal az utánozhatlan humor és kedélyes modorával mindenkit megnyert, lekötelezett.

Élczei csipősek voltak, de nem szedte le gúnyja tárgyáról harapófogóval az eleven hust, satyrájában éles volt, hasitott, mint a beretva, de nem bunkózott senkit agyon. Neki többet megengedtünk, mint bárkinek, mert ironiájából is kiérzett a jóakarat.

Mondatai zamatosak, élczei pezsgők, szavaiban szikrázott az ész, s lángolt az elme; előadása keresetlen, de mesteries volt, minden mondásában volt valami kerekded, teljes, tömör; nem kereste az élczet, önkényt, tisztán, sebesen, gyakran zuhamosan folyt az beszédében.

És a mi a legeredetibb, a legsajátságosabb volt: az a szép, tiszta, egyszerü, tőrül metszett, televér magyarság, Dugonics, Gvadányi, Verseghy, Csokonay nyelvén, mythologia és biblia nélkül. Képeit a pusztáról, a lankáról, a lápról, az érről szedé, személyei a nép élő alakjai, egy-egy táblabiró, huszárok és bakák a franczia császári hadjáratokból, mesék a paraszt világból.

S ezek mind elvesztek, — tulzott szerény-

sége nem engedte, hogy papirra tegye gondolatait.

Előttem mondá egyszer neki Jókai:

— Ugyan Lajos, miért nem irod le te ezeket?

— Azért, mert téged olvaslak.

— Elmegy tán kedved az irástól? — kérdé elmésen Jókai.

— Kitaláltad; lehet valaki jó hazafi, de igen rosz szakács, a szóbeszéd nem literatura, — Dalos Pista ne énekelje Edgardot . . . Kis-Kocsord és Nagy-Kocsord.

— S elmondá Kis-Kocsord és Nagy-Kocsord történetét.

Majd eldőltünk nevettünkben.

— Ird le ezt, Móricz! — mondám Jókainak.

— Már azt a bolondot nem teszem!

. . . . És ez a mi kedves jó barátunk, jó pajtásunk, ki egy negyed századon át éltető lelke volt Szathmár, Szabolcs és Bihar társas köreinek, ki megjelenésével eloszlatta a gondot, bánatot, ki — a nélkül, hogy *komává* szállt volna alá: felderitette mindazt, mi körülötte volt — — — — *éhen halt meg!*

Pár évvel ezelőtt gyomra kezdett fájni, — betegségét elhanyagolá, a baj terjedt, fájdalmai nőttek, s szenvedett olyan kinokat,

hogy látásán megesett az ember szive; — a *rák* volt gyomrában. —

Fájdalmas volt vele lenni, s csakis a baráti kötelesség vezetett hozzá; — borzalmas volt látni azt a szép, rokonszenves alakot, hogyan válik csontvázzá, — azokat a mosolygó gúnyoros ajkakat, hogyan torzitja el a görcs kínja, — azokat az értelmes szemeket, mint boritja a fájdalom könyje; mindig éhezett, gyomra nem tűrt meg semmit, végre kimerült, s *meghalt éhen!* . . .

Nem volt — mint mondani szokták — *országos ember*, még csak képviselő sem volt, nem *interpellált*, s nem szavazott meggyőződése ellen, — a fehér, neki czimboraságból sohasem volt fekete.

Nem *gseftelt* soha, consortiumot nem alakitott, nem trafikált vasuttal, nem handlérozott a bőrzén, nem *sacherezett* a gyanus és kétértelmü bankokban, nem ismerte a proviziót.

Nem guggolt az előszobákban, nem görbitett macskahátat sem az irodaszolga, sem minisztere előtt, nem vadászta a hivatalt, nem halászott a *sinecura* után, s nem hizelgett senkinek.

Elment a parasztember háza előtt, ott találta a gazdát, leült mellé a padra, beszélt

és oktatta, s terjesztette a világosságot. Elment a falu iskolájába, magával vitte a gyermekeket kertjébe, s tanitá őket oltani, szemezni, — magyarázta a természet egyszerü törvényeit, fölfejtette a méhek titkát, a hernyók kártékonyságát, s az éneklő madarak hasznát; — barátja volt az állatoknak, s nem engedte, hogy kínozzák: „Ha én téged ugy ütnélek, mert nem vagy elég erős, én lennék a marha, — most meg te vagy nagyobb, annál a gyenge ökörnél!“ — Ismerte a növények gyógyhatásait, s háziszerekkel gyógyitotta a vidék betegeit; — névszerint ismerte a környék koldusait: „Ennek ne adjatok pénzt, mert elissza, — tartsátok jól, aztán lódulhat.“ — Társaságban sohasem hallottam tőle üres szót, s tanultam tőle többet, mint bármelyik német bölcs unalmas pandectáinak szóhalmazából. A fiatalság imádta, s ő volt legfiatalabb lelkü köztük, — még ma is meglátszik nálunk, rajtok szelleme *Luzsenszky Lajosnak*.

A föld legyen felette könnyü!!

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

KEREKES MÁRTON.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Néhány hónap óta a halál nagyon megviselt. Majdnem érzem lehelletét.

Luzsenszky Lajos, K. Papp Miklós, és most Kerekes Márton.

Papp Miklós temetésén még együtt valánk; ma őt temetjük.

Ki volt Kerekes Márton Kolozsvár városában, azt tudja mindenki. Ki volt ő nekem — elmondom pár szóval.

Midőn, — most lesz 11 éve, — tizennyolcz esztendei számüzetés után hazaeresztettek, január 21-én este érkezém haza, — hogy mit éreztem, minő érzelmek fogtak el, mikor édes anyám a szülői ház lépcsőzetén fogadott

s azt mondá: „Hozott isten, fiam!“ . . . . elmondom másszor.

Vacsora után lefekvém. Az éj hosszu volt, álom és ébrentét közt telt az el. Testem itthon volt; lelkem megszokván a számüzetést, gondolataimban vágytam haza, — s *itthon* gyötört a honvágy.

Reggel alig keltem fel ágyamból, egy magyarosan szép férfialak áll be hozzám. Látásomra szemei megteltek könnyel, arczán az öröm mosolya nevetett, kezét nyujtá és meghatottan mondá:

— Sándor *urfi!* ugy-e nem ismer?

— Nem.

— Én Kerekes Márton vagyok.

És nekem az ugy fájt, hogy az, a ki értem örömkönyeket hullat, a ki Sándor *urfinak* nevez, a kit Kerekes Mártonnak hivnak, — én azt nem ismerem meg! Pedig beh jó emberem lehet nekem!

Szégyenelve kérdem:

— Honnan ismerjük egymást, barátom?

— Megálljon csak . . . . nem emlékezik Marczira, a kőmives-legényre Sármásról?

A visszaemlékezés villáma czikkázott agyamon keresztül; és én *vissza* ismertem Kerekes Mártonban Marczi kőmives-legényt, ki játszótársam volt.

Összeölelkezénk, de szólani egyikünk sem tudott.

Az *ember* az, ki megállja helyét, s ott, hová a sors helyezé, kötelességét teljesiti. Betölti azt a helyet, melyre hivatása rendelé, s nem képez *dissonanczát* a társadalom nagy *harmoniájában.*

Kerekes Márton *ember* volt!

Szorgalma, kitartása, tanulása, becsületessége által, egyszerü kőmives-legényből épitész-mesterré emelte föl magát saját erejével.

E városnak tekintélyes és — a mi sokkal több — mindenki által szeretett *polgára* volt. Jókat téve, jókat cselekedve élt városának.

Nem volt ő *nagyralátó.* Egyszerü, becsületes, munkás-iparos, ki szorgalmával gyarapodott, ki családját jól felnevelte s tisztességesen fentartotta.

Jó hazafi, tetőtől-talpig magyar. Pártember szenvedélyesség nélkül, s jó barát teljes odaadással.

E sorokat irva, visszaemlékezem fiatalságomra, azon évekre, melyeket *Márton* barátommal tölték el; szegény jó apámra, kinek *Marczi* kedvencze vala; nemzetem küzdelmére, melynek is hü részese volt; a gyásznapokra,

melyeket ő is siratott; a kibékülés örömeire, melyekért ő ugy lelkesült; a csalódások tömkelegére, melyből milyen nehéz a kimenekülés; a jelen nyomoruságaira, melyeket ő már nem érez.

És most szomoru részvéttel mondom:

Legyen áldott az áldottak között!

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

LENDVAY MARCZIRÓL.

(CSEVEGÉS.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Három év mulva negyven éve lesz, hogy Nagybánya városa a következő határozatot hozta:

3373/1844. Lendvay Mártonnak, a nemzeti szinház rendezőjének, mint helybeli születésü, első jelességü szinművésznek a szinművészeti pályán szerzett fényes érdemeinek méltányló elismeréseül leendő polgárosittatása iránt tett s a választott polgárság által elfogadott inditványra nézve. Teljesen osztozik a tanács az inditványozó nézeteiben, mely szerint a művészeti pályán magát kitüntetett, a nemzetiség és érzelem-nemesbités előmozditása körül érdemeket aratott s a magyar szinészet elsőrangu bajnokát, nemes és finom játékbeli ügyességének, s szinművészeti érdemeinek tekintetbe vételével, annál örömestebb kivánja e szab. kir. város polgári koszorújába befüzni, mivel e jeles és országos hirü férfiut — mint különben is helybeli születésü egyént — magához ez által is szorosabban kapcsolván, a müvész és művészeti érdem iránti tiszteletéről tehet nyilvános tanuságot. Lendvay Márton neve annakokáért a helybeli polgárok lajstromába igtattatván, a pol-

gárlevél részére kiadatni s Pest szab. kir. város annak kézbesitésére megkerestetni rendeltetik. Kelt Nagybányán, 1844-ik évi október 9-én tartott tanácsülésből. Kerekes Sámuel s. k. helyettes főbiró, Stand Pál s. k., Légeny Zsigmond s. k., Fésüs Menyhért s. k., Torday István s k., Hammersmid Ferencz s. k.

Ma, május 29-én, szülőházát diszitjük fel emléktáblával.

Tehát nem vagyunk és nem voltunk iránta háládatlanok. Fölelevenitjük emlékét s kötelességünk teljesitése jutalmaz. Tudjuk, hogy minden nép jeleseiben él s a lángelmék serege teszi a nemzetet nagygyá. A művészet szárnyakat ad a magasban repülni s jaj annak a népnek, mely a földön csúszva mász.

Ott tündökölnek ők, ott fenn a deszkákon, gázfénynél vagy faggyú-gyertya kétes világosságánál, való és képzelt életben, kétszeresen élve; mindennapi gondok a valóban, képzelt, de mélyen érzett fájdalmak az ábrándban. Az emberiség legdicsőbb személyeit szinlik és szörnyeit játszák; könyeket facsarnak és megnevettetnek. Ma hős, világfelfedező, megváltó; honszeretetnek, erénynek, becsületnek tükre; holnap bohócz, uzsorás zsidó, zsarnok király, gazember.

És e kettős életben melyik a való?

Mind a kettő.

A való száraz hidegvérüséget követel, a körülményekhez való alkalmazkodást parancsol, s mint mindenkinek, ugy nekik is engedelmeskedniök kell. A képzeletben minden érzelmet, minden szenvedélyt érezniök kell, mert csak érzelem adhat érzelmet vissza.

A szinész kétszeresen él, mert két világa van: a való és ábránd világai.

De miért nagyot csinálni a modern *históriákból?* — kérdi tán a felfuvalkodott ostoba gög.

Hátrább az agarakkal.

XIV. Lajosnak, a „nap-királynak“ Molière kedvencze volt, I. Napoleonnak a forradalmár Talma jó *barátja*, a kinek kétszer fizette ki adósságait, s játszatta olyan szinpadon, melynek földszintjén *királyok* ültek; Kean az angol arisztokracziának kényeztetett vendége volt, s Richmond herczeg saját fogatán ment utána a *lebujba*, hogy asztalához ültesse; Hugo Viktor benső barátja Frederic Lemaitre-nek, Dumas barátja Bocage-nak, Lamartine a Mélingue-nek, Petőfi pedig Egressy Gábornak.

Az iró, a szobrász, a festő, a szinész, a zenész maga magának irja a *kutyabört*. Raphael egy képe, Petőfi egy költeménye, Canova egy szobra, Beethoven egy szonátája, Beauvallet egy alkotása dicsőbb nemeslevél, mint a Mont-

morencyak, Medina-Celi-Sidoniak, Medicik, Eszterházyak és hatvani Deutschok minden pergamentjei.

Kivált nálunk, hol a színész nemcsak művész, de egyszersmind apostola a nyelvnek, ki hirdeti az igét ugy, amint azt beszélni kellene.

Szinmüvészetünk úttörői közt találjuk *Lendvay Mártont*, ott találjuk Megyeri, Egressy, Szentpéteri, Fáncsy, Déryné, Lendvayné, Laborfalvi Róza mellett, hirdetve a magyar szót, melyet a paraszt meglehetősen, a középosztály rosszul, az ur diákosan s a nagyur sehogy sem beszélt.

Lendvay nálunk Nagybányán született 1807. Márton napján, itt járta iskoláit, annyi igyekezettel és szorgalommal, hogy az érdemsorozatban többnyire az utolsó helyen diszlett.

Atyja elhalt, anyja színészeknek adott ki lakást s Megyeri mint szinigazgató náluk lakott. A tizenhárom éves *Marczi* rimánkodott a „*dilektor*“ urnak, kegyeskednék neki, mint mükedvelőnek, egy piczinyke kis szerepet adni. Megyeri megunván a sok kunyorálást, „Benyovszky“-ban juttatott neki egy morzsát. A gyermek megkapta a lámpalázt s egy árva szót sem tudott kimondani; „elkeseredésében

mi telhetett tőle?“ elbujdosott a bányai *lapos* erdőbe, s három napig élt ott, mint Szent János, mézzel és sáskákkal táplálván lelke porhüvelyét.

Később *Keszi* szinigazgatóhoz ajánlkozott mint Pap Zsigmond mondja — szinlapokat irni, ha előadásra beeresztik. Az igazgató megigérte és Lendvay egész éjjel szakadatlanul irt. Másnap az előadás ideje beköszönte, de a szegény fiu hiába várakozott a folyosón: senki sem jött érte, hogy beeressze.

E feszültség, izgatottság lázat és másfélhavi forróbetegséget okozott.

Maga mondta később, hogy ily fájdalma csak kettő volt életében: anyja halála és a szinpadtól való megválása.

A *szenvedély* teremti, alkotja, faragja a nagymüvészeket, irókat, tudósokat; szenvedély nélkül ott lebegünk az „*aurea mediocritas*“-ban, s mint a vércse rezegtetjük szárnyainkat a mindennapi középszerüségben.

Cambacerès, Napoleon alatt második konzul, mint gourmand azt kérdezte világhirü szakácsától:

— Kitől tanulta ön ezt az isteni *sauce-t?*

Büszkén felelé rá a szakács:

— Szenvedélyemtől.

Tiz éves gyerek voltam, első vizsgálatomat tettem le, s nagyanyám jutalmul szinházba küldött. A „*Béla futását*“ adták, s Lendvay játszott és énekelt benne. Először voltam szinházban s majd megbolondultam nagy csodálkozásomban. Mikor a medve keresztül-szaladt a szinpadon, annyira meglepett, hogy meghökkentem bele. Be szerettem volna medve lenni.

A medve után Déryné, Déryné után Lendvay fogták meg legjobban szivemet.

S mikor Lendvay elkezdte énekelni: „Isten hozzád kedves Lóra,“ s a lovásza azt feleli: „Urfi menjünk s üljünk lóra“ — nem tarthattam magamat tovább, könybelábadtak szemeim, elkezdtem zokogni, jó anyám megtörlé szemeimet, megcsókolt s azt mondá: „Te kis szamár!“ Az ő szemeiből is könycsöppent, nem Lóráért, hanem érettem.

Ez volt az első mély hatás, melyet a szinpad rám gyakorolt s Lendvay eszményképem lett.

A pesti nemzeti szinpadon először adták a „Szökött katoná“-t. Komáromy Gyurival, legjobb barátommal néztük az előadást, meghatva, elérzékenyülve. Midőn Korpádi Gergelyt (Lendvay) el akarják katonának vinni, s azt

mondja szivtelen anyjának: „Édes anyám! hiszen mi gazdagok vagyunk, válts ki,“ s anyja elutasitja mindaketten könnyeztünk, de mind a ketten titkoltuk egymás előtt, végre Komáromy felém fordul s mosolyogva, könyezve, gunyosan mondja:

— Édes fiam! sohase zsenirozzuk egymást, sirjuk ki kényelmesen, jóizüen magunkat, mint két vén banya, de aztán ne mondjuk senkinek.

Felvonás után fölmentem a szinpadra s megkértem Lendvayt, mutatna be Szigligetinek. Marczi már ekkor jó barátom volt.

Pap Zsigmond jól irja: „A természet valóban ritka adományokkal áldotta meg Lendvayt. Sugár deli termete a legszebb arányban telided tagjaival, délczeg magatartással, elragadó külsővel birt. Tojásdad arczának érdekes halvány szinét élvsovárgó sötét szemei és feketén fénylő bodros haja, kiemelték a hasonló szinü göndörke körszakállal együtt, melyet később a müvészi átalakitások miatt fel kellett áldoznia. Az egész főnek szépsége a domboru homlokon derült ki, ha néha titkolt szenvedélyek árnyalatai játszottak össze a lélek tükrével és nyugtalan szemeivel. Szabályosan hajlott orra alatt szóra-nyiló szája

némán is mozgott, ideges vérmérséklete által izgatva. Ha megszólalt, a tisztán csengő hang rezgése viszonos hangulatra inditott, rokonszenvet gerjesztett. Nők irányában valami behizelgő, olykor buskomoly hajlamra vonzó volt e férfias hanglejtésben."

Ő igazán elénekelhette volna a „Corneville-i harangok"-ból :

Óh, jaj de hánynyal,
Minden fajtából
Szerettem én !"

Bocsánatot kérek Pap Zsigmond barátomtól, hogy emlékbeszédének fölét igy lekanalazom. Megneveztem párszor s nem akarok ugy járni, mint Csiky Gergely az „*izé*"-vel; ámbátor azt a kint én is könnyen kiállanám s nem soványodnám meg tőle.

Az öreg Dumas-val csevegve, azt mondá nekem egyszer :

— Furcsa, hogy azokat a dolgokat, a miket én irok, nem én irom. „A három testőrt" nem én irtam. A „Monte Christot" is más irta. A „Nesley-i tornyot" a kakuk tojta és igy tovább. De aztán azok az urak, mikor ők irnak maguknak és nem nekem, az ördög sem veszi be.

Harmadszor és utoljára idézem Pap Zsigmond szavait:

1854. elején lépett fel utoljára a „Loovodi árvá"-ban. Szerepe nagy volt (Rochester lord), kimerité erejét s játék után összerogyott. Vége, vége mindennek! mondá nagy szenvedéssel és bucsút intett a szinpadnak.

Koszorús regényirónk, Jókainak a Lendvay halálára irt bucsuztatója szerint az volt a művész első halála, mikor azt a fényes bűbájos világot elhagyta, és eltemetkezék a közélet szomorú halálországába. Bekövetkezett nemsokára a másik, ránézve csak nyugalom már, honnan nincs visszavágyás. 1858-ik évi január 29-én halt meg!

„Két sirban nyugszik — irá akkor Jókai, — egyik a föld, másik a feledékenység. Mert a szinész küzdelme, lángesze megszünik halálával s csak nevét hallják emlegetni a nélkül, hogy szellemi nagyságáról fogalmok lenne.

Jókai kedvenczirómnak, *kegyemet* vesztett politikusomnak, de nagyon szeretett barátomnak félig van csak igaza. Ma mi itt Nagy-Bányán megemlékezünk róla s hün fogjuk ezentul is őrizni emlékét.

Lendvay Mártont sorsa még a siron túl is üldözte.

Az áldás átokká vált rajta, a dicsőítés meggyaláztatássá, — Pesten emlékszobrot emeltek neki, s a nagybányai kaszinó olajba — eczet nélkül — lefestette.

Indítványozom:

A szobrot törjük össze, a képet égessük meg, s ne bántalmazzuk nagy halottainkat. A torzkép élczlapba való.

GRÓF TELEKI SÁNDOR ÉS ELEMÉR A SAS.

(Üdvözlet Almásy Pálnak.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Gondolkodtam, nem volna e jobb igy czimeznem :

Elemér a Sas, és gróf Teleki Sándor.

De okom van rá, hogy az előbbinél maradjak.

Olvasóm fog felette itélni.

S most lássuk a medvét.

Komáromy György nekem igen jó barátom volt, s valamivel több volt barátomnál; olyan volt ő nekem, mint a *rekruta* huszárnak a *veterán* huszár : *édes nevelő apám.*

A rend, csend és béke helyreállitása után, én kimenekültem, ő benn maradt az országban ; én bujdokoltam künt, ő bujdokolt idehaza, én

élveztem a határtalan szabadságot, ő bekerült *Festungsarestbe.*

Ennek a szónak nagy értelme van, annyit tesz: *ember-barom* szivtelen gazda alatt.

A *paciens* neve helyett *numerust* kap, akaratját *cauterizálják,* gondolkodni csak titokban szabad, cselekvése a *profosz* akaratja, tápszere ki van mérve az éhezés bizonyos fokáig, ágya az álmatlanságra vetve, érzelmeit kiszapulják, vágyaival csak is enmagába zártan *conspirálhat,* mert minden kétes szemhunyoritásért felette lebeg a Damokles *botja* a *deresen*; a számvonás 25-nél kezdődik s 100-nál végződik, időtöltése a *kloakok* tisztitása, s pecsenyeforgatás a *Festungs-komendánt* konyhájában.

Ilyen *Arkadiából* szabadult ki György barátom, jött a számüzetésbe, a hol minket, a *proscripczió véneit,* már harczedzetten talált.

Genfben telepedett meg. Az időben lakott ott a magyar emigratiónak *cremje,* ugy szólva a magyar forradalom aristocratiája. Ez olyan *Faubourg-Saint-Germain*-féle volt a földönfutásban.

E körnek éltető lelke, *stella matutina*-ja gróf Károlyi Györgyné volt, egy rendkivüli

nő, tele észszel nagy szivvel és teljes jósággal, megáldva mind azon nagy tulajdonokkal, melyek az *asszonyt* teremtik, s melynél a földön az én felfogásom szerint magasztosabb nem létezik. A szeretet, hazafiasság, kitartás, jótékonyság voltak főbb jellemvonásai.

Nem is volt tán senki, kit az emigrációban annyira szerettünk és tiszteltünk volna, mint a grófnét.

Ő minden párton felülállott, s mindenkit iparkodott a maga magaslatára fel emelni, soha tőle senki vigasztalás nélkül nem távozott, a nyomor elejébe ment, a csüggedőket bátoritotta, a tulzókat mérsékelte; soha a szent igaznál egyebet nem mondott, soha nem ismertem férfit, ki titoktartóbb tudott volna lenni, mint ő. Volt a grófné jellemében egy nagyszerü vonás; mindnyájunk gyengeségei iránt gyöngéden elnéző volt, mentett hibáinkért, mindenkinek megmondta hibáit szemébe. De ha valaki vallott elve ellen vétett, vagy megtagadta multját, fényképes albumában megforditotta arczképét fejével lefelé, s az el volt örökre temetve.

A hontalanság egyik legsajgóbb fájdalma az, hogy az egyén ugyszólva *családon kivül* kénytelen élni, minden a mi környezi *idegen;*

idegen föld, idegen nyelv, idegen szokások, — minden, de minden *idegen.*

Károlyi grófné házának küszöbén átlépve, a magyar ember *otthon* volt, érezte a családi élet melegét, s majdnem a *haza* napja sütött rá. De sokszor melegedett fel szivem nála!

Szebb családot az övénél nem ismertem. Négy virágszál serdülő fiu és egy *angyal-leány*, a miveltség legmagasabb fokán. Az általános, és különösen a magyar történelemben annyira jártas, hogy vitás kérdéseinkben Pálma grófnő véleménye döntött, nagy örömére tanitójának, Horváth Mihály püspöknek.

A grófnő majdnem minden este fogadott, s *szalonja* az összes *emigratiók* gyülhelye volt. Nem utazott Genfen keresztül nevezetesebb menekült, hogy tiszteletét ne tette volna.

Teleki László, Horváth Mihály, Puky Miklós, Almásy Pál, Komáromy György, Bethlen Gergely és Ferencz, Klapka György, Weisz József, mindennapos vendégei voltak. Ezeken kivül Vogt Károly, Comello, Gems Fazy, Hertzen Sándor, s ki tudná még hányan, gyakran töltötték az estét a grófnénál.

És abban az időben gyakran megfordultam Genfben; a grófné vendégszerető háza tárva volt előttem, s asztala felteritve. S mikor *en petite comitée* együtt voltunk, elcseveg-

tünk s fesztelenül elmulattunk, s nevettünk nagyokat. A grófné szerette a talpra esett élczeket, s különösen az apró történetecskéket, s olyan jóizüen el tudott rajtok nevetni.

Egy este thea mellett ültünk. Társaságban gyakran megtörténik az, hogy minden igaz ok nélkül mindenki elgondolkodik, mély néma csend áll be; ilyenkor szokta a franczia azt mondani: *ne beszéljenek mindnyájan egyszerre.*

Ilyen hallgatásban merengtünk el, midőn egyszerre Komáromy hangosan fölnevet.

— Hát magát mi lelte? kérdé a grófné.

— Egy történet jutott eszembe.

— Ne nevessen magába, hanem mondja el.

— Sándor! kérdé Komáromy tőlem; beszéltem-e neked a Teleki Sándor historiáját Elemér a Sassal?

— Nem.

— Na hát elmondom.

— Halljuk, mondá a grófné.

— „Az ötvenes évek elején volt. A német nem adta még ki egész mérgét, gazdálkodott és czivilizált; — a kötél meg a *pulver und blei* járta, a zsandár uralkodott, Bach ur atyáskodott; Haynau nem *paczifikált* elég jól,

kitették a szürét. Zuzán volt az ur, komisz Urbán a számoló bojtár, de Schwartzenberg volt a gazdájok. A tömlöczök telve voltak, csak az nem bujdokolt, ki muszkát vezetett s czinkosa volt a németnek.

Én is nyakamba vettem a világot, s futó betyár módjára kerültem a helységeket, megmeglopóztam egy-egy tanyán, vagy valami jó emberem szállásán.

Biharból átmentem Szabolcsba, onnan Békésbe, itt megtudták hollétemet, nyomomon voltak.

Egy franczia rendőrkém emlékiratából olvastam, hogy a *bagnoból* megszökött gályarab legbiztosabban, van Párisban, mentől közelebb lakik a rendőrség palotájához; s ha lehetne épen, a palotában kellene hogy lakjék, mert ott nem keresi senki. Gondolám én is, hogy elmegyek Aradra, mert már ennél közelebb nem lehetek rendeltetésem helyéhez.

Ugy tevék. Aradon jelentettem magam a rendőrségnél; a térparancsnokságtól engedélyt kaptam a várba bejárhatni. Te már nem voltál ott. Szerencsésen menekültél Bethlen Gergelyel. Végre itt is felismertek, azaz megtudták, hogy rosz fát tettem a tüzre. Kereket kellett oldanom.

Korán reggel indultam el Aradról. Dél-

tájt Szalontára érkeztem; az Érmellékre akartam menekülni. Szathmárban volt az ember legbiztosabban. A mint Szalontán keresztülhajtunk, bundám gallérát felhuztam, hogy rám ne ismerjenek. A mint a piaczon vánszorgunk, a nagy sárban látom, hogy a városház előtt nagy néptömeg ácsorog. Mondom fuvaros gazdámnak, hajtson a *Kajla* csárdába, ott etetünk. A *Kajla* egy kis negyedórára van túl Szalontán, a nagyváradi uton.

Beállitunk az állásba, a csárdás gazda jó ismerősöm volt s szivesen köszöntött. Szóból szó, s kérdem: miért van az a sok ember a városháza előtt?

— Bizony rosz ok miatt van ám az ott, mondja a gazda.

— De hát minek? kérdem.

— De hát csak annak, hogy elfogták gróf Teleki Sándor ezredest, meg Elemért a sast.

— Elemért a sast? hát az mi?

— Hát olyan lengyel vezér.

Hiszen Teleki Sándor Bethlen Gergelylyel együtt kimenekült. Én Aradról jövök és tudom.

— Ki ám, de visszaküldte Kossuth s elfogták Déván, Elemér a sassal együtt.

Elfeledtem, hogy én is menekülőben vagyok, kértem a gazdát fogna be s vinne be

a városba. A birót ismerém s hozzá hajtaték.

A biró megerősitette a mondottakat, s bevitt a városházába.

A teremben teritett asztal mellett két *ur* ebédelt. Az ajtó előtt fegyveres katonaőr járt fel s alá. Az egyik magas barna fiatal fekete szakálu ember, fején kékbársony, aranynyal himzett sapka, ujjai megrakva gyürükkel; a másik törpe, zömök, szőke egyéniseg, bő lengyel nadrágban, paszomántos *vengerkában*, fején lengyel prémes sapka.

Nem láttam én soha egyikét sem.

— Ugyan kérem, melyik az urak közül Teleki Sándor?

A magas barna férfi felállott, s egész biztonsággal mondá:

— Én vagyok, uram!

— Hm! tán tévedni tetszik? Nekem Teleki Sándor jó barátom.

— Szeretnék önnel négy szem közt beszélni, — mondá.

A biró félrevonult, mi az ablakhoz vonultunk.

— Nemde Komáromy György ő nagyságát van szerencsém tisztelni.

— Igen, az vagyok.

— Nagyságod engem nem ismer, — vagy jobban mondva, elfelejtett. Én Fülep vagyok, ezelőtt két évvel szobapinczér voltam Nagy-Kállóban. Sokszor volt szerencsém kiszolgálni.

Elnevettem magamat.

— Hát az a másik ki a fene?

— *Elemér a Sas*, igen szépen tud *rajzolni*.

— Én ezt az egész historiát nem értem.

— Ha nagyságod megigéri, hogy el nem árul, elmondom az egész történetet.

— Halljuk, — mondám; — ha nincsen benne gazemberség, hallgatok.

— Nagyon kevés.

És folytatá:

— *Elemér, a Sas* igen szépen tud rajzolni. Litograf volt Lembergben, Ponyinszky alatt szolgált a legióban; apja zsidó volt, Adlernek hivták. Ő keresztény s *Adlerskynek* hivják, s azért neveztem el *Elemér a Sasnak*. Dévára menekült, ott megismerkedtem vele, a téli hosszu estéken rajzolni tanitott, s addig rajzoltunk, mig egy nehány *ötvenest* pingált. Én tuladtam rajtuk, végre gyanuba keveredtünk. Tudja nagyságod, a tyúk is kikaparja.

Dévától megszöktünk, Lippán elfogtak, Aradra akartak kisérni a beczirk börtönébe. Azon jó gondolatom jött, hogy kiadjam magamat gróf Teleki Sándornak, az ezredesnek, őt meg Elemér a Sasnak.

A lippai katonai parancsnok, egy granicsár major, nagyon megörvendett, hogy hozzánk hasonló két nagy halat foghatott. Engem szoros vizsgálat alá vett, s vallatott ugy, hogy a torkom kiszáradt bele. Arad helyett egyenesen Pestre az uj épületbe kisértet, nyolcz katonát rendelt mellénk, s őriznek ugy, mint rangunkhoz illik.

— De hát aztán mi lesz a vége?

— A vége épen olyan egyszerü, mint a milyen nehéz volt a kezdete. Látja nagyságod, hogy meg van rakva ez az asztal?

— Látom.

— Igy lesz ez Szolnokig mindenütt, igy volt ez Lippától idáig. Méltóztat látni ezt az aranyos bársony sapkát?

Levette fejéről a sapkát s bojtját lógatta.

— Ezt a sapkát egy fiatal szép zsidónétól kaptam. Az apja Koltón volt pálinkafőző, ismerte jól apámat, s engem nagyon szeretett, s homályosan még emlékezik ő is rám. Lányka korában látott gyakran lovagolni. A mely állomásra megérkezünk, rögtön elterjed a hir,

s hozzák mindenfelől az ételt és italt. A katonák terjesztik, mert ők is jól laknak utánunk. Csak egy baj van.

— Micsoda?

— Nincsen szivarra való pénzünk.

— Hát a gyürüit miért nem adja el?

— Miért nem adom el? kérdé mosolyogva. Mind hamis az, uram; ez a tiz gyürü nem ér nyolczvan krajczárt. Méltoztasson megnézni, ennek a köve spanyol viasz, ez a rubint, meg ez a nagy smaragd, üveg. Aztán láthatja, hogyan festenek, milyen piszkosak az ujjaim alattok.

— Ugyan minek viseli?

— Ugy kivánja rangom, hogy *smukkos* legyek. A majornak azt mondtam, azért viselem, hogy rám ne ismerjenek, mert uri ember nem visel ennyi gyürüt. A parasztoknak mutogatom s mondják: látszik, hogy ur, csak ugy villog meg fénylik a keze a sok drágaságtól.

Kivettem zsebemből egy tizest s átadtam neki.

— Ugyebár nagyságos uram, ha nem lennék Teleki Sándor, nem kaptam volna ezt a tizest.

— Valószinüleg; de mondja a végit.

— Innen Nagyváradra visznek. Ott betegnek fogom magamat jelenteni; megkérem

a profoszt, ne eresszen be hozzám senkit, mert nem tudok beszélni. Felkötöm az arczomat, hogy rám ne ismerjenek; azt mondom, hogy lappangó orbánczom; van ez uri betegség, s homeopathice gyógyitom. N.-Váradon félek, mert 14 hónapig szolgáltam a *Sasba*. Ha innen szerencsésen kimenekülök, Szolnokig semmi baj. Elemér a Sas hallgat, mert csak lengyelül tud. De szépen rajzol.

Szolnokon átvesznek a zsandárok, s felkisérnek Pestre az Ujépületbe. Itt ki fog sülni az egész *spiczbuberáj*. Én kapok 6—8 hónapot a hamis bankó terjesztésért, Elemér a Sas két három esztendőt; s lesz ideje énekelni, hogy: „*Búsul a lengyel.*“

Még egy *ötöst* nyomtam a markába, s kimentem a biróval. A biró kérdé:

— Hát?

Elmondom a történetet.

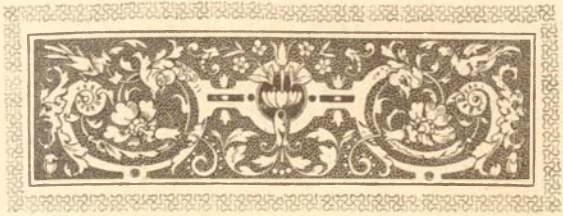
— A poncziusát! de szeretem, hogy igy lóvá teszi a németet. *Én is adok* neki egy pár forintot.

AZ ÉN KACSÁIM.

KISS JÓZSEF EZREDES PAJTÁSOMNAK

BOLDOG ÜNNEPEKET.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Nem lesz itt most szó a „*káka tövén költ a ruczáról,*“ sem br. De Manx réczéiről, melyek önmagukat fűzték fűzérre, és spárgával átdárdázva repültek a „*magas egekbe,*“ — sem az „*anas domesticus,*“ sem az „*anas boschas*“-ról.

Nem vezetem a kegyes olvasót lesbe, vagy huzásra, part szélről, nád között, usztában, vagy vizsla előtt reptiben lőve; vagy kora fagykor csoportba tömörülve, s közikbe *flintázva*, vagy késő őszszel, fiók szárny-próbálgatáskor, jércze mellől egyenként leszedve, vagy gácsér után egy kapásra kettőztetve.

Az *én kacsáim* szelid, jámbor kacsák; nem kell értök futni, fáradni, — könnyen ejthetők, könnyen foghatók; — a mocsár szu-

nyogjai nem fognak csipni, a posvány *malariája* nem fog lázt okozni, — lábaink nem vizesednek meg, és senki sem fog náthát kapni.

Kényelmesen foghatjuk, lőhetjük őket, — a pipafüstös kávéházakban, a kandalló mellett, a szerkesztőségben, vagy a bérkocsis kocsija bakján, — a miniszter theája mellett, a komédiás két jelenet közt, s a *„femme incomprise“* rizsporos szelenczéje mellett.

És mégis — e pár *kacsa* a két világot *felgágogta*.

XIV. Lajos magasszáru csizmákban, ostorral kezében megjelent a párisi parliamentben, s azt mondta: *„L'Etat c'est moi!“* — az állam én vagyok! — Nikolaj czár elküldte Mentsikoffot Stambulba a *beteg emberhez*, s azt izente: *„Törökország én akarok lenni!* — vagy .... *ütjük egymást!“*

Mentsikoff sarkig érő felső kabátban, lovag-ostorral kezében, adta vissza a látogatásokat; kancsukájával akart imponálni a *bujuk effendiknek*.

A lapok tele voltak Mentsikoff arrogantiájával.

Én a *„L'Homme“* lapban — mint már egyszer irtam — a *„külföld“* rovatot irtam az

ollóval; — a lap ki volt szedve, sajtó alá kellett tenni, — főszerkesztőnk épen indulóban volt, midőn beállit egy nyomdász-segéd, s azt mondja:

— Ribeyrolles ur! azt izeni Taffery, hogy még tizenöt sor hiányzik.

Ribeyrolles felém fordul, s azt mondá:

— Légy szives, pingálj nekik tizenöt sort.

— Miről? — kérdém.

— Valami *kozákot*; — különben itt van egy levél *Hertzentől*, kipuskázhatsz valamit belőle.

Átadta a levelet és távozott.

A Hertzen leveléből csakis ennek a tételnek vehettem hasznát: „*A háboru kitörése csupán attól függ, hogy Mentsikoff milyen instructióval van Konstantinápolyba küldve.*“

Na hiszen, ha csak attól függ, — gondolám — adok én Mentsikoffnak instruktiót! — s irám:

„Biztos forrásból értesülünk, hogy Mentsikoff tábornok következő instruktioval van Konstantinápolyba küldve“ . . . s irtam egy *instructiót* Mentsikoffnak.

Másnap azt kérdi a főszerkesztőm:

— Honnan vetted te a Mentsikoff instructióját?

— Csak ugy *gondolomra*.

— Nagyon valószinü!

S elkezdte magyarázni, hogy miért, — — csakis egy pontban nem értett velem egyet.

Lapunkból átvette a „*Times*,“ a Timesből a többi lapok valamennyien, — s az én *kacsám* átrepülte az oczeánt, s *gágogott* a két világnak.

Végre az orosz hivatalos lap megczáfolta, biztositott a békéről, s Nikoláj czár békés hajlamairól.

Ez az egyik kacsám; — most jön a másik.

Garibaldi megigérte az öreg Dumasnak Palermoban, hogy ha Nápolyt beveszi és a Bourbonokat kiüzi, sok és hasznos szolgálataiért átadja neki három évre lakásul a „*Ciathamone*“ kiskirályi palotát, kinevezi a nápolyi muzeumok tiszteletbeli igazgatójának, és lapját — melyet Dumas Nápolyban fog szerkeszteni — saját organumául ismerendi el.

A csodadolog megtörtént, — a hihetetlen ténynyé vált; — Garibaldi tizenegyed magával bevette Nápolyt, s a szentelmoi várat elfoglalta *egyedül*.

Dumas megindità lapját „*Indipendente*“ czim alatt, s a lap első hasábján, *mottóul* Ga-

ribaldinak egy levele állt, mely lakonikus rövidséggel a lap programmját képezte.

Én a XV. hadosztálynál táborkari ezredes voltom, Türr tábornok hadosztály parancsnok, Éber Nándor és Rüstow dandár parancsnokok.

A XV. hadosztályt tartották Garibaldi legjobb seregének; ebbe voltak beosztva: a marsalai *ezer*, a legiok, a genuai vadászok, a magyar huszárok.

Mi formáltuk többnyire az előcsapatot, s ennek folytán legközelebbi érintkezésben valánk a fővezérrel és táborkarával. Én Türr mellett lévén, majdnem mindig a főhadiszálláson voltam.

Nápoly bevétele után elmentem az öreg Dumasnál tiszteletemet tenni. Azzal az ő kedves, kedélyes, előzékeny, szellemes modorával fogadott, magánál tartott ebédre, — s midőn elbúcsuzám tőle, azt mondja:

— Lásd, te egy nagy szolgálatot tehetnél nekem.

— Parancsolj! — felelém egész készséggel.

— Te többnyire a főhadiszálláson vagy, naponta érintkezel Garibaldival, — küldhetnél rendesen tudósításokat az „*Indipendente*“ számára.

— A legnagyobb szivességgel! — csakhogy én az éjjel a *legióval* megyek Casertába, onnan minden pihenés nélkül Avellinoba, Arianoba, s mindaddig, mig Türrt beérem, ki azon a vidéken egészen elszigetelve müködik a fellázadó legió ellen, — s kinek ott igen nehéz feladata van.

— Annál jobb! onnan fogsz tudósitani; — Casertába — ott volt a Garibaldi főhadiszállása — magam is kimehetek.

Én megigértem, s cseberből vederbe, levélről-levélre, az „*Indipendente*"-nek rendes levelezője lettem, — s annyira magamra szoktattam az öreg urat, hogy ha pár napig nem tudósitottam, haragudott s szidott; — s ha azt irtam vagy mondtam neki, hogy nem volt semmi közlésre méltó dolog, mindig azt felelte:

— *Ha nincsen semmi, hát csinálj!*

Garibaldi átadta a két királyságot Viktor Emanuelnek, visszavonult Caprerára, — a „*Washington*" gőzösön elutazott; fia Menotti, 600 frankot kért kölcsön *Acerbi* intendánstól, hogy apja — *a dictator* — elutazhassék. — Ezt gr. Zichy-Ferraris Viktor nem fogja elhinni.

Ez időben ki voltam merülve, elfáradva, s különösen nagyon elkedvetlenedve; — s főleg az a colossalis háládatlanság, melylyel

Garibaldit bizonyos részről illették, gyötört. Három havi szabadságért folyamodtam, s azt meg is nyervén, beköltöztem Nolából Nápolyba.

Az öreg Dumas egyszer mint másszorra meghivott ebédre, s én mindennapos vendége voltam; — ő főzte sajátkezüleg az ebédet, s mi jóizüen megettük sajátsáju lag. Fia — ifjabb Dumas Sándor — látogatására jött Párisból; betegen érkezett, s olyan misantrop-féle érzelmek környezték; — kerülte a társaságot, de engem — miért, miért nem: nem tudom — nagyon megszeretett, — megismerkedett nőmmel s órákig eljátszott kis fiammal; — nekem volt két kis ponym s egy kis *panierem*, kirándulásokat tettünk együtt Nápoly gyönyörüen érdekes vidékén, kikocsiztunk a bajai öbölbe, Puozoliba, a Solfatarához, Cumába, Resinaba, Castellamareba, le egész Sorrentoig, s onnan áteveztünk Capri szigetére; az Eremitaggion keresztül lementünk Amalfiba, s onnan a Terra di Laboron át vissza Nápolyba.

Nekem rendkivüli élvezet volt a világ egyik legérdekesebb vidékét, az irók egyik legérdekesebbjével körüljárni.

A jó levegő, a szórakozás, a folytonos érdekeltség, a munkától való megpihenés által visszanyerte egészségét, s előbbi jó kedélyét. Gyakran mondá: *ön az én orvosom*!

Sohasem láttam apát, ki fiát ugy szeresse, ugy bámulja, mint az öreg Dumas, — s fia ezt épen ugy, vagy még nagyobb mértékben viszonozta, — de azért folytonosan, örökösen élczeltek egymásra; és milyen élczek! — például:

— Az én apám, — Dumas pére, — olyan hiu, hogy Párisban sokszor kiáll kocsijának hátulsó bakjára, csak azért, hogy azt higyjék, hogy neki *szerecsenje* van.

És ez igy ment folytonosan.

Garibalditól, elutazása után több napig nem kaptunk semmi tudósitást; — az öreg Dumas a hányszor látott, mindig kérdezte tőlem:

— Még sem tudsz semmit Garibaldiról?

A felelet természetesen az volt rá, hogy: nem. Ilyenkor ideges lett és zsémbes; — én már kezdtem unni az örökös egyforma kérdést.

Klapka Nápolyba jött látogatóba, s hozzám szállott. Beszélgetés közben azt kérdi:

— Mit szoktál esténként csinálni?

— Én minden este elmegyek az öreg Dumashoz, nagyon érdekes társaság gyül ott egybe, — ő dolgozik, mi meg csevegünk; — menjünk hozzá; megérdemli, hogy lásd, miként *ir* és teljesen résztvesz a társalgásban is.

Ez este a szokottnál többen voltak nála, és nők is; — bemutattam Klapkát. — a társaság oszlani kezdett, minket egynehányunkat theára marasztott. Felállt, leveté kabátját, s Klapka felé fordulva azt mondja:

— Uff! de jó, hogy magunkra vagyunk, régi pajtások, kedves tábornokom! — az igaz, ma van szerencsém először tisztelni, de még Komáromból ismerjük egymást, — emlékszik, mikor kirohantunk, hen? *(felém fordulva).*

— S te még sem tudsz semmit Garibaldiról?

Egy eszme villant meg agyamban.

— De igen is sokat tudok.

— Hát miért nem mondod?

— Nem akartam közprédára bocsájtani, — tartom az „*Indipendente*“ számára.

— *Bravo, mon galliard, tu est plus faurt comme je le croyais!* — Mondjad!

Egy párt köhintve, rákezdém:

— Garibaldi a „*Washington*“-on megérkezett Caprerába. Az idő gyönyörü volt, a tenger csendes, mint egy tó vize, az *equipage* teljes egészségben, a legénység *dupla portiot* kapott.

— A detaillokat elengedem, csak a szá-

ráz tények kellenek, — majd felbokrétázom s *kifrizirozom* én, — vágott közbe.

— Akkor hát nem mondom.

— Eltürök mindent, elszenvedek mindent, még azt a barbár kiejtésedet is, csak mondd, — vad hunnus!

— Jó! — folytatám; — hol is hagytam el? — igen . . . az *equipage* dupla porcziót kapott, kedvező észak-keleti széllel 8—10 *bogot* haladva óránként, végre a „*Washington*“ Caprerába érkezett, s a *Portó Militaire*-ban kikötött. A tábornok ladikba szállt, a kapitány Origoni és Basso kiséretében a partra evezett; — a mint a kősziklához ért, kényelmes kavicsozott utra bukkant, — ez nagyon meglepte, — a mint tovább a kőszirtek közül kiért, a magaslaton egy csinos — angol elisabethian-stilusban épült villát pillantott meg. Bámulata nőttön-nőtt.

— Mi akar ez lenni? — kérdé Bassotól.

Basso intett kezével, hogy nem tudja, — Origoninak szeme-szája elállt.

Kényelmes kavicsozott uton a villához értek; az ajtó kétfelé nyillott, Garibaldi az előszobába lépett, jobbra a *parlour*, balra a *dining-room*, szemben a lépcsőzet, — az emeleten a *bedroomok*, alant a *daunstes*, konyhával,

kamarával, épen ugy, mint London mellett *Windsor*, vagy *Richmond* környékén.

Benyit a nappali szobába, — egyszerüen de kényelmesen butorozott, szőnyeggel bevont salon, márvány kandallóval, utrechti zöld bársony butorzattal, mahagoni fából; — a falon Victor Emanuel életnagyságu képe Paglianotól festve, a nagy zöld posztóval teritett iróasztalon Cavour arczképe Gerolamo Indunotól, — mindakét festő 1859-ben Garibaldista tiszt volt, — ez is gyöngéd figyelem; — a Cavour képe alatt egy nagy pecsétes levél Garibaldinak czimezve.

Garibaldi felbontja a levelet s olvassa:

„Tábornok!

Mig ön a két Sicziliát királyomnak és Olaszországnak meghóditotta, addig én, királyom parancsára, igyekeztem önnek, tábornok! Caprerán egy kevés kényelmet eszközölni. Változatlan nagyrabecsüléssel:

Camillo Cavour.“

Az öreg Dumas itt már nem állhatott többé ellent maga magának, s azzal a jóságával lelkesült rajongással felkiáltott:

— Mondtam mindig, hogy nagy szive van Victor Emánuel királynak! — éljen Victor Emánuel!

Kijöttünk az utczára, s azt kérdi Klapka:

— Te, igaz az, a miket beszéltél?

— Majd meglátod holnap.

Klapka is gondolatokba merült s szállásunkra mentünk.

Reggel még ágyban feküdtem, midőn bejön hozzám *Vazili*, a Dumas cserkesz legénye; (kiről a fia azt mondta: Nagy mester az én apám, az örményből cserkeszt tud csinálni!)

Felöltöztem, s mentem Dumashoz. Alig volt időm jó reggelt kívánni, s *kefelevonatot* tartva kezében, szólt:

— Ülj le, hadd olvassam el.

Felolvasott egy nagyszerü, szivből eredt mélyen érzett vezérczikket Garibaldiról, a királyról és Cavourról.

Én nagyon megbántam rosz tréfámat, s töredelmesen mondám:

— Mon pére! rendesen édes apámnak hivtam, — nagyszerüen szép, de *ebből egy szó sem igaz.*

— Hogyan? — kérdé bámulva.

— Te tanitottál, hogy: *ha nincsen semmi, hát csinálj!*

Lesütötte fejét, s szünet után kérdé:

— Hát már most mit csináljunk?

— A lap még nincsen kiosztva, vétesd ki a sajtó alól e czikket, tégy mást helyébe — és . . . bocsáss meg nekem!

Hirtelen felugrott iróasztala mellől s elkiáltja magát:

— Vazili!

Vazili bejött.

— Eredj rögtön a „*Hotel de Genève*“-be, s vidd el ezt a czédulát!

Leült, s egy pár sort irt; — felolvasá:

„Barátom!

A mit Teleki ezredes Garibaldit illetőleg beszélt, egy jól komponált nagy *kacsa*, — nehogy elküldje a „Siècle“-nek; — elég, hogy én felültem.

Dumas.“

Vazili visszajött s hozta a választ:

„Mester!

Még az éjjel elküldtem egy kétszáz szavu távsürgönybe foglalva. Jövök rögtön. — — —“

Töröm a fejemet, de a név teljességgel nem jut eszembe.

Az *én kacsám* kijött a „Siècle“-ben, abból átvette minden lap Európában, átrepült az Oczeánon s *gágogott* a két világnak.

Pár hét mulva Turinba mentem, — tisztelegtem Cavournál, s jóindulatulag azt mondja:

— Neheztelek az ezredes urra!

— Nagyon sajnálom, kegyelmes uram, de nem tudom, mivel szolgáltattam okot rá?

— A nagy *kacsával;* — nem azért, mert *csinálta*, de azért, hogy — eszméjét nem közölte velem.

OSZK Országos Széchényi Könyvtár

EGY PÁRBAJ TÖRTÉNETE.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A világ hirlapirodalmában senki sem hagyott maga után olyan nagy nevet hátra, mint *Carrel Armand*.

Én többekkel voltam barátságban, kik neki benső barátai valának, s kik mindig tisztelettel, szeretettel s nagyrabecsüléssel beszéltek róla.

Különösen *Ribeyrolles*, — ki főszerkesztőm volt a „*L'homme*“ lapnál, számüzetése előtt a „*Reforme*“ot szerkesztette, az előtt pedig a Carrel Armand „*Nationál*“jának volt munkatársa, — nagyon gyakran beszélt róla nekem, s mindig egész elismeréssel.

Pizában a 60-as években szerencsés voltam megismerkedni *Garnier-Pagessel*, ki Carrel

Armand munkatársa volt; később a februári forradalom alatt az ideiglenes kormány tagja, majd belügyminiszter, s ki a 75 *centimes* adórovatokért elveszté népszerűségét.

Ez időben itt töltött egypár hetet, tanulmányozandó az olasz képzőművészet kezdetét és fejlődését.

Piza az olasz képzőművészet bölcsője, a *campo santo*, az olasz művészet *óvodája;* Byzantzból ide menekültek az *iconoclasták* mesterei, kik a festészet s mozaik mesterségét átültették.

Én is e tárgygyal foglalkoztam; s történetesen egy kép előtt megismerkedtem *Garnier-Pagessel.*

Ugyanez időben volt Pizában egy *Richárd* nevü festő, ki a franczia kormány megbizásából több év óta a régi nagymesterek műveit másolta a *Louvre-muzeum* számára.

Richárd nekem igen jó barátom volt, s mindennapos vendégem; egyike volt a legeredetibb emberek nek, kiket valaha ismertem; tetőtől talpig művész előnyeivel és hátrányaival; rajongó az idealizmusig, hóbortos az őrültek házáig.

Fiatal korától kezdve szenvedélye volt a régi olasz iskola: Giotto, Mantegna, Orgagna;

és pedig annyira, hogy ugy szólva *belerajzolta* magát e nagy mesterek másolásába s e modorban páratlan volt.

De szegény Richárd mellbetegségben szenvedett; az örökös munka, az örökös exaltáczió megölte; nem volt a világon senkije, egyedül állt, s ez őt nagyon bántotta.

Engemet s családomat a rajongásig szeretett, s gyakran mondogatá: *magokat kivéve, engem soha senki sem szeretett.*

Dante volt egyedüli költője, a középkor ideálja, s Giotto bálványa. Mindenre, a mi tetszett neki, változatlanul ezt mondta: *ce Dantesque.*

Emlékszem, egyszer bornyupörkölt puliszkával volt vacsorára; ez nagyon tetszett neki, s egész elragadtatással kiálta föl: *„c'est une vrai polenta Dantesque! . . .* S ettől fogva ezt az ételt mindig: *„Dantesque"*-nek hivtuk.

Ugy kell lenni, hogy a müvészek másképen vannak alkotva, mint mi közönséges emberek.

Jól mondja az olasz, hogy a kiben nincsen meg a *fuoco santo*? (a szent tüz), az hagyjon fel a müvészettel.

— De hát mi az a *fuoco santo?*

Egy neme a hóbortnak a lángész tőszom-

szédságában; faltalálása a valónak a szépben, az igaznak a természetben; költészet a *realizmuzban*, eszményképzés a *naturalizmuzban*; utánzása a természetnek az ő megközelithető valóságában, egy kevés idealizmussal megvilágitva; felülemelkedés a közönségesen; szárny a magasság felé; hivatás az alkotásban; szenvedély a szakmában; törekvés a jövendő felé; megérezni a bekövetkezendőt, sejteni azt, mit még homály fed; . . . . előre haladni, előre törni!

A *fuoco santo* . . . . világit, de egyszersmind éget is, ... s nagyon gyakran elhamvasztja azt, a kiben ég.

Igy égett el az én *Richárd* barátom is: megölte szenvedélyes rajongása. Gyenge teste nem birta meg lelkének törekvéseit, s hosszasan haldokolt ironjával kezében.

Egy reggel hozzánk jött, nagy tárczával hóna alatt.

Mi szivesen üdvözöltük.

Bucsuzni jövők, mondá, — *elhoztam magoknak emlékbe azt, a mi belőle megmaradt*“... s átadta rajzait. Most is megvannak.

Pár nap mulva meghalt, ... a hideg szél elfujta a szent tüzet!

Garnier-Pages és Richard, kit az előbbivel megismertettem, — nagyon gyakran töl-

tötték nálam az estvéket, s ilyenkor mindig igen érdekes dolgokról folyt a beszéd.

Garnier-Pages szoros barátságban állott Carrel Armanddal, s nagyon szeretett róla beszélni.

Tőle hallottam legtöbb részletet Carrel életéből.

Carrel Armand Rouenben született 1800 május hó 8-án.

Apja kereskedő volt, s fiát a katonai pályára szánván, a st.-cyri katonai intézetben neveltette.

Carrel végezvén tanulmányait 1819-ben, hadnagy lett, de már 1822-ben kilépett a franczia hadseregből; 1823-ban pedig beállott a Mina önkéntesei közé.

Ki volt *Mina*?

Arra, hogy valaki Mina lehessen, Spanyolországban kell születni, ott kell élnie!

Mina guerilla-vezér volt, olyan mint Don Raphael del Riego, mint Fra Merino; olyan mint Don Raman Cabrera, mint Zumalacarreguy.

Guerilla csak Spanyolországban terem.

Ott nő az a fénylő nap, a szép kék spanyol ég alatt: a bask Pyrenek, a Sierra Nevada sziklái mögött; a Guadalquivir völgyé-

ben; az el Hoerto czitrom s narancsfái között, vagy Biscaja partjain!

A guerilla olyan a katonák között, mint a bolygó csillag az éj firmamentjén: van és nincsen; megjelenik, hogy ujból eltünjön, világit, hogy a sötétben muljon ki; sokszor fénylő, ragyogó csillag a szabadság egén, máskor kiégett test a szolgaság mennyezetén; .... hős elszántsággal hal martyr-halált, s orozva rabolja ki a gyorskocsit; mellével képez sorfalat a betörő idegen hatalom ellen, s álutakon vezeti be az invasió seregét; ma legió,.... holnap eltünt felleg; a népjog dicső harczosa vagy a praetendens bérencze!

Gyalog: fegyvertelenül, cucillóval kezében rohan a biztos halálba; lóháton: szikla mellé bujva czéloz a trabukkóval; tengeren: kalóz, flibustier, pirata, corsaire; sokszor méltó Büneslin'hez máskor ... aljasabb Zampánál!

Hajdan betörtek a mórok Spanyolországba, s ott találták a guerillákat; betörtek a Bourbonok is, s a guerillák gomba módjára nőttek; betörtek a Bonaparte francziái is, s ekkor József csak azt irta neki: „Minden kőszirt, minden fa megül egy guerillá lő reánk.“

VII. Ferdinánd ellen: Riego és Mina, Don Carlos mellett: Cabrera és Merino!

Castel Armand Mina guerillái közé állott

be, s harczolt a népszabadság érdekében és az abszolutizmus ellen mindaddig, mig a franczia által elfogatott és haditörvényszék elé állittaték, mivel hármas bünt követett el: harczolt a szabadságért, franczia volt és Mina embere! — azonban ékesszólása megmenté.

Franczia országban mindenki, ha észszikrát érez magában, Párisba törekszik; mert ez a nagy napja a világ értelmiségének magához vonja a sugarakat.

Carrel Armand is itt telepedett meg, s alapitá 1830-ban Thiers-szel és Mignetvel a „National"-t.

De miután Thiers nemsokára miniszter lett, Mignet pedig meghunyászkodott, Carrel egyedül maradt s egyedül küzdött a népfelség érdekében.

Üldözték, mint a hogy az a maga rendjén is van; mert jaj annak a hitnek, melyet nem üldöznek, — annak jövője . . . . . csak holnap!

A mint e sorokat irám, eszembe jutott, hogy én Carrel Armandról valami igen szépet olvastam. Váltig törtem rajta a fejemet hogy hol, — de emlékezetem cserben hagyott. De mikor valamit nem tudok, ugy teszek mint mindenki: előveszek egy lexikont, s kiszedem belőle.

Én e részben töredelmes bünös vagyok, mert bünömet bevallom; de nem ment a reczidivától.

Ha a „Conversations Lexikon," az „Encyklopaedia," az „Un milian des Faites" a „Biographie Universelle," a „Dictionarium" ki nem elégitnek, — elmegyek Sámi Lászlóhoz s ráviszem a csevegést a tárgyra, melyet tudni kivánok. Ez persze többnyire estve történik, s ilyenkor megiszunk a ő „ringató"-jából, — melyről a német azt mondta: „ein wunderbares product", — egy pár pohárral s nekem nem kell a dictionariumban matarászni.

Ez alkalommal is igy történt; hozzá mentem s beszélgetés közben kérdém tőle; „Laczi, mond meg nekem, hol olvastam én valami igen szépet Carrel Armandról?"

Ő mosolyogva, — mert ilyenkor mindig mosolyogni szokott — csak ennyit válaszolt: „Hát Louis Blanc: Tiz év történetében."

Elővettük a Carrel Armandról szóló kötetet s elolvastuk.

Nekem elment a kedvem e czikk megirásától. Ugy voltam vele, mint az értelmes zongorajátszó, mikor Lisztet hallja.

Sokáig gondolkoztam, mig végre egy meglehet ős gondolatom támadt.

Azt gondolám: a kép megvan, — leporozom egy keveset, s megcsinálom hozzá a rámát.

Az áprilisi események után egy államcsiny elnyomá a „Tribune“ hirlapot, s számtalan üldözés czélpontjává tevé a „National“-t.

Szerkesztői közül négy, — köztük Carrel Armand — fölváltva, mindegyre meg voltak támadva személyes szabadságukban. A „National“ pedig nem hogy gyöngült volna, sőt ellenkezőleg: napról-napra fenyegetőbb állást foglalt el.

A pairek házának illetékességéről 1834-dik decz. 18-án a következő czikket közölte:

„Szép czikket lehetne irni azon okokról melyek a pairek házának illetéktelen volta mellett szólanak az aprilisi vádlottak ügyében. Ez okok főleg azon föltett bosszuból volnának merithetők, melyet az áprilisi vádlottak, a volt juliusi férfiak véleménye ellen okvetetlenül érez egy olyan ház. melylyel maga a juliusi forradalom is ugy bánt, mint vádlottal, melyet megfosztott örökségétől s leglényegesebb jogaitól, melyet a demokraczia itélőszéke elé idézett; melyet a restauráczio büntársának vádjával illetett, s melyet még most is folyvást ijeszt a Ney visszakövetelésével, kit e ház

emigránsai, a forradalom renegátjai, a katonai és polgári rend jöttmentjei gyilkoltak meg.

Nem, az örök igazság, a jövő nemzedék és saját lelkiismeretünk nevében nem lehet az, hogy Bonaparte elaggott szenátorai, összeszáradt marsalljai, a restauráczió nemesei, a közvélemény megvetése között megbukott s véreinkkel bekevert három-négy rendbeli miniszterek, kik az aug. 7-iki királyság néhány notabilitása által azon föltétel alatt lettek feleresztve, hogy ezek csakis „*igenek*“-re nyissák szájukat, hogy e különböző forrásból származó szolgalelkek gyülekezete illetékes legyen oly férfiak bünös vagy büntelensége fölött nyilatkozni, kik a juliusi forradalom tovább erőszakolásával vannak vádolva.

Ez nem lehetett a felsőház azon bizottságának véleménye, mely e tárgyban megtette jelentését, melyből meplepőnél meglepőbb részeket volt alkalmunk idézni. A fejezet, melylyel idézeteinket befejezzük, a ház illetékességének megállapitásával foglalkozik.

E munkálatot Portálisnak, a X. Károly korában volt miniszternek tulajdonitják.

Engedje meg Portalis ur, hogy piruljunk helyette. Lehet képzelni, hogy e csomó alkotmányos eretnekséget, a fölvilágosodott nemzeteknél mindenütt elfogadott büntető elvek e

megsértését, ez esztelen sofismákat kénytelenek vagyunk azon kifejezhetlen megvetésünkkel sujtani, melyet ezek olvastára minden becsületes sziv, minden fölvilágosodott ész osztani fog.

Nem szükség, hogy a józan érzék, igazság és szégyen észrevételére mutassunk, mely e gyalázatos mű minden sorából önkényt születik. De ez okirat terjedelme, mely oly szépen jellemzi a szószékről virágos nyelven ellenállási rendszernek nevezett elvetemült hithagyást, arra kényszerit, hogy a jövő számra halasszuk észrevételeinket.

Itt csak első benyomásainkat mondtuk el, miket azonban félreteszünk, hogy a legkinosabb és legbosszantóbb czáfolathoz legyen hideg vérünk, mit még a legaljasabb bünnel szemben sem kell elvesztenünk.“

E czikk a szélsőségig sértő volt, s ép ez által ütött el a „National“ megszokott irodalmi hangjától.

A pairek háza sértve érezte magát, és Ségur Filep inditványára, — melyet Dubouchage, Lanjuinais, Pontecoulant és Excelmans hasztalan elleneztek, itélőszéke elé idézte a lap ügynökét: Rouent.

Rouen, az akkor fogva volt Carrel Armandot bizta meg a védelemmel, minek helyet

is adtak, — s igy decz. 15-én mindketten megjelentek a pairek háza előtt.

Rouen csak néhány, mérséklettel és nemességgel telt szót mondott.

Erre fölállt Carrel Armand. Arczáról le volt olvasható minden gondolat, mi izgalomban tartá; magatartása férfias, kissé megvető vala.

Következőleg szólt: „Nem tudom, pair urak, ha nem bámulnak-e, hogy önök a mi biráink, a mi minket illet, mi azt kérdjük önmagunktól, hogy az elvek miféle fölforgatása, miféle észrevétlen változások következtében kerülünk az önök törvényszéke elé.

Nem tagadjuk, hogy a sajtó kodexének egy homályos zugában ott maradt a két ház azon kisértetbe hozó joga, hogy a szabad vitatkozás fölött saját magának birája legyen.

Igen, ez meg van irva, miként meg van irva vagy negyvenezer más bosszuálló törvény, melyekkel a pártok husz év óta tizedelik magukat, s melyeket nem töröltek el név szerint, mert senki sem tette fel, hogy még valaha kihivólag nézzenek egy rendezett és szabad nemzet szemeibe.

Mi, a juliusi forradalom emberei, csak önmagunkat hibáztatjuk, hogy az uj hatalom kezeiben ily fegyvereket meghagytunk. Saját

kárunkon tanuljuk meg, hogy a szabadság nem a béke erényeivel s a bármennyire is előhaladt közvéleménynyel, hanem a világossággal, erővel s a biztositékok azon tökéletes összhangjával védekezik, a mit a fegyverek lerakása előtt megnyertek.

A juliusi forradalmat sokat dicsérték szelidsége miatt, s mi bizonyára nem kárhoztatjuk ezért, mert ha a küzdelem pillanatában bátorságot is önténk belé, de a humanitást is prédikáltuk neki. Hanem a jövő szemére fogja vetni bizalma tulságos őszinteségét. Alig menekült ki a svájcziak szuronyai közül, már is azon mesallianceba jutott, mely ma csak hogy meg nem fojtja. Volt részünk a tapasztalatlan bátorságból, s hordozzuk is következményeit. Mert a restauratio csak gyülölségre nevelt, s félig theokratikus elnyomási modora a voltairi hitetlenség ismétléseibe szoritott minket.

Szinte csak ennyiből állott egész szabadszellemü nevelésünk, volt bennünk plebeji és bölcsészi gyülölet, de megállapodott politikai nézet vajmi kevés; tudtuk, hogy kell az elveszett szabadságot visszaszerezni, de nem, hogy kell a kiküzdött szabadság elvesztését kikerülni. Igy, nem is maradt a juliusi forradalomból egy jelképnél: a trikolornál; egy szónál: a népfenségnél, s azon halhatatlan példánál egye-

bünk, hogy egy nagy és szent ügy miatt soha se csüggedjünk el!

Esztelenek és ifjak valánk a győzelem után való napon! Szemeinkkel csak előre néztünk s nem gondoltunk kiindulási pontunk biztositására; rohantunk az uj reformok meghóditására, s egy dicsőséges és ismeretlen jövő fölfedezésére; s mikor reámutattak előttünk a restauraczió elvei és egyéneire, kik kikeltek a véres sárból, melybe mi kevertük, és sarokba álltak hátunk mögött: mi szánakozva vontunk vállat reá.

Mikor felmutatták a rendőrség irattárát, a régi parlamentek avas, nyomozó modorát, s a közjóléti bizottság és császári inquisitio határozatait, melyeken az uj rend és viszonyok emberei éjjel-nappal dolgoztak; midőn igy szóltak hozzánk: „e papir-hegyekkel el lehet fojtani az emberi nem minden szabadságát, a gondolat minden jogát, a sziv minden nemes szomját: nekünk csak egy feleletünk volt, kezdetben igazságos, később, a tények által történt dementálás után, triviálissá vált felelet; azt mondók ugyanis: Nem mernek! . . . a nép nem mondott le jogáról, a közvélemény éber, a juliusi forradalom még nem oly régi: nem mernek! . . .

De bizony mertek! . . . mert a gyakor-

lati szellem biztositva volt, hogy megfékezzen mindent, a mihez ér, s hogy a haza minden joga ellen tetszése szerént találjon a kormány részére egy még régibb, és kitörölhetlenebb jogot.

Itt láttuk Párisban az ostromállapotot, a gyalog katonaság biráskodása alá vetett politikai irókat, a legutolsó rendőr szeszélyének oda dobott személyes szabadságot, a kezdetben megsértett, később vérrel bemocskolt családi szentélyt, a levéltitok megszegett szentségét, s végre azt, hogy az egyesülés, az unio elve, az egyenlő állásu és politikai nézetü emberek kölcsönös segélyezése, egyenlő volt az állam ellen elkövetett árulással; igy történt, hogy magunk is kilettünk fosztva irói és polgári jogainkból, meg voltunk támadva szabadságunkban és vagyonunkban csak azért, mert fenn akartuk tartani a lapot, mely először közölt fölhivást az orleans-dynastia érdekében, miért is ezennel bocsánatot kérek a szabadságtól és hazámtól."

Itt áttért az ujabb sértésekre, miket a pairek háza most volt megboszulandó; s ez alkalomból fölemlité, hogy egyik régi munkatársa: Mignet, már 1830. február havában nem félt kimondani, hogy a pairek háza: az érdemeket szerzett képviselők visszavonuló helye;

a nyujtott szolgálatok jutalma; s kórháza mindazoknak, kik a hatalom polczán megsebesültek.

Idézett aztán szavakat, melyekkel egy másik munkatársa, Thiers sujtotta a „National"-ban 1830-ban a pairek házát. „A pair uraknak valóban nincs más föladatuk, mint vizsgálni a szerencsét, hogy ez merre felé veszi az utját . . . E poltronokkal szemben erélyt kell kifejtenünk!"

Szónok szerént a támadási hév, melyet Mignet, mostani államtanácsos, és Thiers jelenlegi miniszter kifejtettek; soha senki által se volt meghaladva.

„Minket illetőleg, folytatá, mi soha sem kerestük az alkalmat, hogy ezen, önök szerént rendszeres ellenségeskedéseket megujitsuk. Ez alkalmakat önkényt adták önök, midőn a jan. 21-ki hypokrita fájdalmakat fenntartották; a száz napi katonák jogait elvetették; az elválásra vonatkozó törvényt visszautasitották, melyeket a választáson alapuló képviselőház kétszer is elfogadott, a rosszakaratot aztán tetézte az, hogy nem fogadták el a Ney pöre revideálására vonatkozó javaslatot."

E név kiejtésére bizonyos izgatottság fut végig a ház tagjain. A hallgatóság figyelme

megkétszereződik. Mindenki visszatartja lélekzetét.

„Itt megállok, — folytatá Carrel Armand, — dicsteljes és szomoru emlék hatása alatt. Nem feladatom kijelenteni, hogy könnyebb volt-e az itéletet törvényesiteni, mint az igazságtalan eljárást revideálni. Az idő nyilatkozott. Ma már a birónak több szüksége van a rehabilitátióra, mint az áldozatnak."

Erre az elnök izgatottan kiáltott közbe: „Védő, ön a pairek házában beszél, vigyázzon, mert kifejezéseit sértésnek vehetjük!" Mire Carrel a büszkeség, bátorság, szemrehányás és méltatlankodás hangján következőleg folytatá beszédét: „Ha a pairek között, kik Ney halálára szavaztak s e teremben ülnek, csak egy is sértve érzi magát, emeljen vádat ellenem: én megjelenek önök előtt. Büszke leszek reá, ha az 1830-ki nemzedékből én leszek az első, ki idejövök, hogy a fölháborodott Francziaország nevében ez utálatos gyilkosság ellen tiltakozhatom!"

A hallgatóság lelkesedetten ugrott fel a padokról; a pairek megdermedtek.

„Védő — kiáltá Pasquier, ezennel elvonom öntől a szót!"

De e pillanatban Excelmans szive mélyéből kiált föl: „Osztom a védő nézetét. Igen,

Ney elitélése birói gyilkosság volt. Ezt én mondom!“

Hosszas taps követé szavait.

Az ülés felfüggesztetik. Kimondhatlan zavar fogja el az 1815-ki birákat.

A Michel Ney árnya a teremben volt . . .

Carrel Armand általános izgatottság közepett ujra szólni kezd; de a rettenetes név minden perczben ajkára jött. S mikor az elnök ismét félbeszakitá, fölindultan kiáltá: „Én itt a védelmet lehetetlenségnek tartom!“

Rouen 138 szóval 15 ellen bünösnek mondatván ki, következett a büntetés alkalmazása.

Carrel Armand csak annyit kért, hogy Rouenre mondják ki a minimumot, s ha már csakugyan szigoru büntetést akarnak szabni, a többivel sujtsák a lapot.

A pairek háza, mely saját ügyében itélt, azzal felelt, hogy hatezer frank pénzbirságot, s két évi fogságot mondott ki.

Azon fontos és sajnálatra méltó események közt, melyek az 1834-ik évet megjelölték, ez volt az utolsó.

Ezután történt 1836. julius 10-én az Alibaud merénylet Lajos Fülöp ellen, és Alibaud kivégeztetése.

A sajtó még e dráma hatása alatt állott,

midőn egyszerre arra lett kényszeritve, hogy szervezetéről gondoskodjék; mert egy nagy forradalom keletkezett a hirlapirodalomban.

E forradalom szerzői között ott volt Girardin Emil is, — egy haszonleső!

Leszállitani a nagy napilapok árát; az olcsóság csalétkével fogdosni az előfizetőket; az előfizetési dij csekély összegét azon dij fölemelése által pótolni, melyet üzletemberek a fontossá vált hirdetések után fizetnek: ez volt a Girardin Emil terve.

E szerint az volt javaslatba hozva, hogy közönséges üzletté legyen változtatva az, a mi eddig magas és igazán nemes érdekekért küzdött; hogy a lapok ezután nagyobb tért nyissanak a hazug hirdetéseknek, otromba vagy czinikus ajánlatoknak, — s mindezt azon tér rovására, melyet a bölcsészet, müvészet, irodalom, szóval azon ágak követelnek magoknak, melyek fölemelik és elbüvölik az emberi értelmet: egy szóval a hirlapirodalom az üzérkedés hangadójává akart lenni.

Kétségtelen, hogy bizonyos szempontból az uj terv nem volt elitélhető, mert sok oly polgárt hivott ki a közéletre, kiket a lapok magas ára addig visszatartott; ez előny félreismerése igazságtalanság lenne.

De az érdekek mindig absolutak és kizá-

rólagosak a haragban. Girardin Emil, ki a támadást kezdte, hasonlag viszonttámadásnak volt kitéve, még pedig kárhozatos hévvel, azon közlönyök egy némelyike részéről, melyek e váratlan verseny miatt fennmaradásukat, megélhetésüket veszélyeztetve látták.

És különös! a „Bon Sens“, egy demokratikus lap, állott a mozgalom élére. Igaz, hogy a „Bon Sens“ vezetése ez időben ingatag, összhang nélküli volt; oly körülmény, melyet a tárczarovat egyik szerkesztője: Capo de Feuillade könnyen felhasználhatott arra, hogy az olcsó hirlapok és Girardin ellen támadólag lépjen fel.

A közölt czikkek sok szellemmel, de mértéket és komolyságot nélkülöző hangon voltak irva. Girardin Emil, kinek egy lap állott rendelkezésére, rágalmakkal védte magát, s ez által egy törvény oltalma alá menekült, mely a rágalmazónak nem engedi meg, hogy rágalmai valóságát bebizonyitsa. Ebből egy helyrehozhatatlan katastropha származott.

Carrel Armand valóban ugy gondolkozott hogy nem lesz helyes, ha néma szemlélője marad egy oly harcznak, melyet pártjának egyik közlönye inditott; tehát 1836, julius hó 20-kán néhány sort közölt a „*National*“-ban, melyekben kinyilatkoztatta, hogy Feuillade teljes joggal rosszalhatja a Girardin vállalatát,

s egyszersmind megtámadja ezt, a miért a szeptemberi törvények mögé menekült.

Girardin Emil feleletében kétségbe vonta a National főszerkesztőjének igazlelküségét; s általános kifejezésekben további támadásokat helyezett kilátásba.

Carrel e férfiuval szemben, ki avval dicsekedett, hogy vele küzdtérre száll, elég magasan állt, hogy ne induljon föl. De elragadtatta magát heves vére által.

Mielőbb tovább mennék, elmondom gondolkozásmódját ez időből.

Bár pártvezér gyanánt volt elfogadva, a közvélemény nem nyujtott neki elég komoly támpontot, s ezt ő keserüen érezte. Minthogy a nép föllobbanásainak már természetéből kifolyólag nem hitt, egy szélesebbkörü társadalmi reform lehetősége pedig csak távoli kép gyanánt tünt fel előtte: talán a polgárságot is elfogadja támaszul, ha azt a köztársaságra méltónak, s a nagy dolgok iránt fogékonynak találja.

De a midőn látta, hogy ez durva szenvedélyek rabja, szereti a nagyság nélkül való nyugalmat, a középszerü után lelkesedik s az érzékiséget szolgálja: a bánat és megvetés vegyületével eltelve fordult el tőle. S ez ér-

zelmekhez, mik életében vezérelték, erős gyülölséget csatolt, melynek sebét minden ujabb politikai esemény fölfakasztotta benne.

Másfelől saját pártja körében is roszul érezte magát. Visszariadt a gondolattól, hogy neki oly férfiakat kell vezetnie, kiknek még engedelmessége is parancsoló és kihivó; mindenikről visszatorló vágyakat, önkényuralmi utógondolatokat tételezett fel, miktől az ő mérsékeltsége föllázadt.

Az előrelátott krizisek kisérletei közepett tiszteletben tudják-e tartani az egyéni szabadságot? — kikiáltják-e rögtön a jogegyenlőség uralmát?

E kérdésekkel tusakodott nagylelkü nyugtalanságai uralma alatt. Társai pedig bátorságra ösztönözték, — nógatták, ingerelték, hogy nyomuljon előre és győzzön, a jövő határakkal pedig ne törődjék, mert ha egyszer győzelmet arattak, nem annyira az a fő, hogy a legyőzöttekkel elfogadtassák azt, mint inkább, hogy kiaknázzák.

Ezt nem tudta Carrel Armand teljesen tagadni, főleg egy oly hatalom kihágásaival szemben, mely csak a méreg által kormányzott. Az államférfi gondolatai, s a polgár neheztelései megtámadták tehát a lovagias em-

ber inspiratióit, s e küzdelem bizonyos hősies buskomorságba taszitotta őt.

Még annyiban szeréncsésnek érezhette magát, hogy övéi között nem volt bizalmatlanságok czélpontja: némelyek szigoruak, mások igazságtalanok voltak iránta.

Az elsők szerint nem tisztelte eléggé a a népet, s nem égett eléggé a győzelem után. Az utóbblak tovább mentek; szemére veték katonás elegancziáját, s patricziusi modorát a megvetés nyilvánitásában: nem tudták neki megbocsátani a sérelmet, mit felsőbbsége által okoz, s azon körülményt, hogy ellenfeleinél is tiszteletet vivott ki. S valóban ezt bocsátja meg előkelő egyéneknek legkevésbé az irigy középszerüség, mely szabad országban a pártok alján forrong. De a szabadság nagyon is megérdemli, hogy szolgálatában a veszélyek legkomolyabbikát: az *ostracismust* is szembe nézzük!

A nagy sziv erkölcsi haldoklójának e képéhez csatoljuk még azt, hogy Carrel Armand bizonyos idő óta névtelen leveleket kapott, melyek vagy fenyegették, vagy sértegették: „spadassinnak“ nevezték, s bátorsága által gyakorolt korlátlan uralma megbosszulásául közeli tragikus véget jósoltak neki.

E levelek egynémelyike baljóslatu jelképe-

ket hozott : például pisztolyt és keresztbe tett kardokat.

Jobb időkben Carrel Armand megvetette volna e gyávaságot ; de mostani elkeseredésében titkos aggodalom fogta el, s rossz előérzetei támadtak.

Egy napon következőleg beszélte el legmeghittebb barátainak egyik álmát, mely folyvást üldözé : „Anyámat láttam álmomban. Feketében volt öltözve, szemei könyekben úsztak. Ijedten kérdém tőle : kit siratsz ? atyámat ?“ „Nem.“ „Testvéremet ?“ „Nem.“ „Kit gyászolsz tehát ?“ „Téged fiam.“

E baljóslatu álom után való napon irta a „*National*“-ban a fentemlitett sorokat, melyek Girardinnak már szintén érintett válaszát provokálták.

A küzdelem oly módon volt-e meginditva, hogy ha e határok közt marad, mulhatatlanul párbajon végződjék ?

A Carrel érzékenysége sokkal büszkébb volt, sem hogy tágitson. — Egyik ritka tehetségü barátja, Thibaudeau Adolf kiséretében mindjárt Girardinhoz sietett követelendő tőle, hogy vagy nyilvánosan nyilatkozzék, vagy fegyveres elégtételt adjon.

Midőn belépett, ellenfele lapját tartá kezében. Erőt vett magán, hogy ne induljon föl ;

s igy mind módorában, mind kifejezéseiben a legudvariasabb volt. De alig kezdték még az ügyet, Girardin Emil óhaját fejezte ki, hogy hivhassa ő is meg egyik barátját: Lautour-Mézerayt, ki után rögtön el is küldött.

Ennek megérkeztéig meglehetős éles szóváltás folyt le.

Carrel Armand a Girardin ellenállásában a párbaj szándokát vélte felfedezni, s midőn ez észrevételét kifejezte, Girardinnak ezt mondá: „A párbajt én soha sem tartom magamra nézve jó szerencsének!“

Pár percz mulva Lautour-Mézeray megérkezte után, a beszélgetés csöndesebb jelleget öltött s megállapodtak, hogy mindkét lapban nehány szóból álló fölvilágositást fognak közölni; midőn azonban Girardin javaslá, hogy szerkesszék azt meg mindjárt, Carrel méltósággal jegyzé meg: „Ön bizhatik bennem uram!“

A viszály már csaknem ki volt oltva, midőn egy körülmény ujra lángra lobbantá.

Girardin azt kivánta, hogy a nyilatkozat egyidejüleg közöltessék a két lapban.

Carrel ellenkezőleg a mellett volt, hogy előbb a Presse-ben adják ki; de ez állhatatos ellenzésre talált. Carrel ekkor megütődve, elevenén sértve s eddig oly nemesen megtartott mérsékletét czéltalannak látva, fölkelt s igy

szólt; „Én vagyok a sértett fél, én a pisztolyt választom.“ Evvel távozott, de Lautour-Mézeray dicséretes sugalma következtében utána ment, hogy lecsöndesitse. Hanem az egész ügyre bizonyos kérlelhetlen fatalitás nehezedett.

Estve ismét heves szóváltás volt Ambert és Thibaudeau, mint a Carrel, — és Lautour-Mézeray és Paillard de Villeneuve, mint Girardin megbizottai között. De nem tudtak megegyezni.

A fensőbb lényeknek gyakran biztos előérzetük van, mit nem tagadhatnak el, habár az ész nem is tud titokzatosságukba hatolni.

Carrel Armand a becsületbevágó ügyekben mindig különös gondtalansággal rohant a veszélybe, mint olyan ember, ki sorsára bizza magát s kedvteléssel kérdezősködik végzetétől.

Most azonban e tekintetben barátai nagy változást vettek rajta észre. Hideg vére és nyugodtsága a régi volt ugyan; de barátaival folytatott beszélgetéseiben volt valami rejtett vigasztalás, mosolyában bizonyos búcsu árnyalata, — s mindig azokra gondolt, kik neki kedvesek valának.

Különös sietséggel igyekezett tuladni egy letéten, melyet gondozott; . . . s mit soha sem tett — végrendeletével foglalkozott.

Egy péntek napon, 1836. julius 22-én hajnalban találkoztak Carrel és Girardin a vincennesi erdőben.

Az első segédei voltak: Persat Már és Ambert, az utóbbié: Lautour-Mézeray és Paillard de Villeneuve.

Mig a pisztolyokat tölték, Carrel igy szólt Girardinhoz: *„Ha a sors ellenem fordul, ön uram megirja életrajzomat, s remélem, hogy az tisztességes, azaz: a valóságnak megfelelő lesz.“*

„Igen uram“ — felelt Girardin.

Ez alattt a segédek negyven lépést mértek ki: husz lépés távolra kellett közeledniök.

Carrel rögtön közeledett is, de nem hallgatott Ambertre, ki figyelmezteté, hogy forduljon oldalt, s ne adja az őt kereső golyónak czélpontul teste egész szélességét.

Girardin is közeledett nehány lépésre.

A két lövés csaknem egyszerre dördült el, mire mindkét fél elesett s mind a ketten megsebesültek, az egyik: czombján, a másik: lágyékában.

Carrel egyik leghűbb barátja Grégoire volt, ki most is egész az erdő széléig elkisérte s ott várta kínos kétségek között az ügy kimenetelét.

Egyszerre kocsirobogás hallatszik az erdei

utakon. A kocsi megáll az erdő szélén, s Girardin két barátja száll ki belőle.

Cleemann és Bautmy voltak, kik Carrel részéről jöttek Grégoire után.

Tőlük tudta meg a szomoru kimenetelt, s velök együtt a helyszinére sietett.

Oda érve látta, hogy mind a két ellenfél fekszik; egyik jobbra, másik balra dőlve az ut szélén.

A Carrel sebe volt mélyebb és veszélyesebb, mert a golyó a beleket rongálta össze.

Oda siettek, hogy felemeljék.

Carrel, midőn Girardin mellett elhaladt, megkérdé, hogy szenved-e nagyon?

Nemes, nagylelkü volt egész végig, bár iszonyu fájdalmak kinozák, s érzé, hogy veszve van.

Egy mezei munkás szaladt elő s biztatta őt; de ő csak a hitetlenség és odaadás szomoru mosolyával felelt vissza.

Saint Mandéba szálliták Peyrához, egy katonaiskolai volt tanulótársához, kinél a legszivélyesebb és leggondosabb ápolásban részesült.

Az első órákban még hitegette némi remény barátait.

Jules Claquet és Marx orvosok őrködtek a drága élet felett.

E közben a szomoru eset hire künn mindinkább terjedt, s az elkeseredés általános, leirhatlan lett.

Némelyek nem hitték, hogy egy közönséges golyó kettémetszhessen egy oly magas hivatást; mások — mint az nagy nyugtalanságok között történni szokott, — már remélni sem mertek, s hibáztatták Carrelt nagylelkü könnyelmüségeért, hogy koczkára tette életét egy olyan emberrel szemben, ki hozzá méltatlan ellenfél vala.

A legtöbbnél tetőpontot ért a Girardin elleni gyülölet s avval vádolták, hogy ő a párbajban csak a zajt kereste, hogy azt csak üzleti fogásnak tekintette.

Végre mindnyájan megemlékeztek a Carrel irigylésre méltó életpályájáról és kitünő tehetségeiről.

A beteg állapota julius 24-re virradólag aggasztó fordulatot vett. Fájdalmai elviselhetetlenekké váltak, s barátaitól szivszaggató hangon: fürdőt kért.

Erre hirtelen azt kérdé Grégoiretól, — ki szüntelen mellette volt, hogy talán elvitték a lámpát?

— Igen, felelt, Grégoire, megindulását visszafojtva.

Pedig a lámpa csak ugy ott égett mel-

lette, mint azelőtt, de Carrel már egy lépést tett az örök éj felé!

Nemsokára kezdődött a végvonaglás.

A halál homályában, mely már környékezé s szótalan barátai körében magasztos deliriuma volt. Kiterjesztett karjaival folyvást körülötte álló szeretteinek kezeit keresé. Álomszerüen titokzatos és jövendölésszerüen kiszinezett monologjában kitárt mindent, mit hatalmas lelke még magában tartott.

Beszélt Francziaországról és Spanyolországról, melyeknek sorsát ő szorosan egybefüzé.

Meglepő találóan irta le képzeletből utczáit, melyeket különben soha sem látott.

Kissé panaszkodott ellenségei igazságtalansága fölött, s elragadó ékesszólással emlékezett meg több barátjáról.

Mikor egy Maillé nevü tisztről beszélt, ki Afrikában halt meg, fölkiáltott: „Pisztolygolyó ölte meg . . . de nem . . . kard . . . mert ő derék ember volt.“

Időnként félbeszakitá beszédét, hogy ismét kérje fürdőjét. Végre engedtek e kérésnek, mely — fájdalom! — már semmi veszélylyel nem járt. S mikor megmagyarázta, hogy a fürdőt mi módon készitsék el, — egyszerre elveszté mozgási és szólási képességét.

Ez rettenetesen ünnepélyes pillanat vala! Álom volt-e, vagy halál?

Mindnyájan fennálltak némán, megindultan, a kinos várakozás által lebilincselve.

A lépcsőzetről behallszott a fürdő loccsanása.

Erre Carrel, ki egy negyed óra óta mi életjelt sem adott, hirtelen fölült s igy szólt: Ime a fürdő! Jerünk, jerünk!

Barátai karjaikba fogták; de alig ért a vizhez, fulladni kezdett. Néhány értetlen szót mondott: „*Franczia ország, barát, . . köztársaság*“ — aztán gyönge felkiáltást hallatott, s kiadta lelkét.

A ki egy ilyen jelenetnek tanuja volt, soha sem tudja azt elfelejteni.

Láttam őt utolsó pillanatában: halvány arczán a nyugalom vágya ömlött el; a halál nála gondolatokkal terhelten jelentkezett; . . . egy alvó százados harczias ridegségére emlékeztetett.

Minden párt egyesült, hogy emlékének áldozzon, s hogy megsirassa őt.

Arnold Scheffer, Thibaudeau, Martin Maillefer, megható bucsuztatókat irtak, melyekhez egész Francziaország csatlakozott; a Chateaubriand, Arago, Cormenir, Béranger szemeikben

könnyeket vettek észre sirja körül, mely várta s most is őrzi e lelkes férfiut.

Dávid, a hires szobrász, bronzban örökité őt meg; sirja pedig komoly bucsujárás czélpontjává lett.

Hiányát még maig is érzi pártja, melyet megtisztelt volt, de melynek kitartását és jó szerencséjét nem vitte el magával.

Francziaország ez időben legnemesebb, legjellemesebb és legtehetségesebb lapszerkesztője igy mult ki a sajtóbecsület mezején, az irodalom küzdporondján; de neve ott ragyog dicsőségesen a gondolat martyrjaiéi között! . . .

Girardin Emil felgyógyult sebéből s teremtője lőn az olcsó sajtónak; egyike korunk legjelesebb publicistáinak; a gondolatok, eszmék kötetekben szikráznak még ma is ki lángelméjéből.

Carrel Armanddali párbaja óta soha senkinek elégtételt nem adott, bár számtalanszor provokálták.

Megtörtént vele az a borzasztó eset, hogy telt szinházban, saját páholyában, hires és gyönyörüséges szép neje, Delphine Gay jelenlétében, ki egyike a legnagyobb franczia irónőknek, kit 17 éves korában a franczia aka-

démia verseiért megkoronázott s még leány korában a kapitoliumban a római tiberi tudóstársaság tagjának választott, arczul ütötték, s midőn bántalmazója két segédét hozzá küldé, hogy kérdeznék meg tőle, most már mitévő lesz, egész hideg vérrel azt felelte: *„Hozzanak az urak nekem bizonyítványt, hogy az az ur méltó-e arra, hogy én vele megverekedjem, de a bizonyítvány alá legyen irva:* **Armand Carrel!**

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

NYITÁNY A „MISKA BIOGRAPHIÁJÁHOZ.“

Kótára tette:

TELEKI SÁNDOR.

Tehát csakugyan akadt fenegyerek, a ki bátorkodik megirni. Négy éve gondolkodom rajta, de nem mertem bele fogni. Ugy voltam vele, mint az öreg Dumas a *szakácskönyvvel.*

És e — hiába, nem nevezhetem másnak, mint fenegyereknek — és ő — lássuk a medvét! senki más, mint Gabányi Árpád, a kolozsvári nemzeti szinház jeles tagja és jó pennás ember. És a hős tett, a mit elkövet? — megirta a *leirhatatlant*, Krasznay Miska életrajzát.

Nekem minden esetre több jogom volna azt megirni, mint Gabányinak, mert először régebben ismerem Miskát; aztán régi honvéd pajtásom, s legszükebb értelemben *hazámfia*, mert Sáros-Magyar-Berkesz kerülő uton szekerrél egy órára van Koltóhoz. Az egyenesen

pedig Bodi czigány egy fél óra alatt gyalog is megjárja. Együtt vagyunk közbirtokosok, s földjeink mindenütt határosak. Egy *gesztenyésünk* közös, melyben az igaz, hogy ő semmit sem bir. És végre délután öt órától éjfélig tegeződő czimborám, s ha gyermeke lenne, okvetlenül komám volna. Nem is tudom, hogy ettől az örömtől miért foszt meg engem Krasznayné?

A nagy emberek is rendesen születni szoktak, s születésök által teszik nevezetessé a helyet, melyben az első napvilágot látják.

Ajaccioban az a kis ház, melyben a nagy *Napoleon* született, nevezetesebb mint maga Korzika szigete.

Homert halála után hét város vallotta magáénak, Petőfit kettő; három Miskámat, még életében.

Szinérváralja, Sáros-Magyar-Berkesz és Szilágy Zilah, mindegyik magának követeli, ő szerényen mind a hármat szülővárosának vallja. Én Zilahra gyanakszom. Azt hiszem, ennek ő diszszülöttje.

A történelemben gyakran fordul elő az az eset, hogy a *fiatalság* és a *nagyság* közti idő csendesen, zajtalan, ugymondva némán folyik le. Egyszerre, hirtelen, váratlanul fel-

magaslik az egyén, s előttünk áll hirnévvel, ragyogásban.

Mahomed megjelenik, és *próféta;* Columbus az asztalhoz veri a tojást, s fölfedezi Amerikát; Görgey Schwechatnál délben őrnagy, este már hadvezér.

Miskánk is egy ugrásban bujt ki a hirnév tojásából. Gácsország széléről épen Szegedig szaladt, s ezen *hedzsrája* által lett Magyarország legnevezetesebb *kengyelfutója.*

Ő *hősnek* született, de ki küzdhet az idők vihara ellen? Midőn minden elveszett, ő is elvesztette mindazt, a mije nem volt. Hálát adott a mennyek urának, hogy nem sorozták be *furvézernek.*

Hazátlan volt a hazában, bujdosó, földönfutó, hátul egy nagy csalódás és — vesztett remény; elől a kétségbeejtő bizonytalanság; jövőjét sürü, sötét, fekete *kortina* födé. Thaliára gondolt, a szent tüz fellángolt benne. A genie utat tör magának s követi hivatását.

Szinész leszek, mondá, papja Tháliának, hirdetem az igét, ékes magyarsággal. Egy nagy előnye volt; ebben rejlett ereje . . . *selypített és dadogott.*

Egy nagy mesterem mondta: — Ha irsz, ne irj, hanem rajzolj; ha telik tőled: *fess;*

vegyitsd a szineket a természet után, ne ideálizálj. Ha a természetet, a valót, az igazat ugy kidomborodva oda tudod állitani, fényben, homályban, egész vagy fél világosságban, elégedj meg vele ; csinálj olyant, a milyen van, s ne olyant, mely csakis a te képzeletedben létezik.

Megkisértem hősömet lefesteni.

Sugár karcsu alak, szóval nádszál legény. Midőn sötétszin barna haját a szinház fodrászával felsütteti, kondor az, mint tisztára mosott szép kis fekete husvéti bárány göndör gyapja. Hajlott orr, nemes görbülettel, magas széles gondolkodó homlokból kinőve. Mosolygó száj, ép, de már *jubiláló* fogakkal, melyek titokban elárulják, hogy Miska szereti a kassai négykrajczárost. Halvány piros arcz, a thea rózsa átmenete a bengáliai rózsába; szakál bajusztalansággal; karbunkulus szemek, fényes csillámlással, ivezett barna szemöldök hosszu szempillákkal, magosra kinyuló római imperátori nyak, melyen a fő arisztokratikusan magoslik ki. Antinousi növés, Hyaczintusi mozdulatokkal, Adonisi kellemmel!

És midőn a *Bányarémben* mint Mátyás király megjelenik, egész *veresben*, — a közönség lélekzete fennakad, egy hosszu megle-

petés, általános bámulat, mely a férfiszépségnek hódol.

Láttuk a testet, porhüvelyét lelkének. Most már lássuk a *halhatatlant*, mely okvetetlenül mennybe száll. Fölmagosult költői szellem, a képzelődő tehetség határtalan magaslatán, átvive a köz- és magánéletbe, a valót a képzelettel mesterileg vegyitve, s ugy kitálalva, hogy soha sem tudhatjuk, melyik az igazi falat, s melyik az égből hulló manna.

Elszánt hősies bátorság, felvive egész az *önkéntes tüzoltóságig*.

Rendithetetlen következetesség, hajhatatlan jellem, egész a *fractus illabatur orbi*sig.

A legjobb pajtás, czimbora, pálya- és tagtárs, egész a *czinkosságig*.

A szinész kétszeresen él; ott fenn az életet jelző deszkákon, és itt alant a mindennapiság valóságában. Ott fenn a költészet, itt alant a száraz realitás. Romeo halála után Eszterházy rostélyost vacsorál a „*kispipában*.“

Miskám háromszorosan él: a szinpadon, az életben, és az élet szinpadján. Ő mind a hárman él és játszik, s ha ugy csinálná a *szinpadon*, mint az élet *szinpadján:* tultenne

Talmán, Keanen, Frédéricen, Melingnin, Bocageon, Ligiéren.

A galamb ártatlansága, és a kigyó okossága a bibliából ismeretes. Miskám mindkettőt birja, s mi több: ügyesen felhasználja.

Ki birná azt a tenger sok szerepet *könyvnélkülre* magolni? A hol a sugó, ott a reménység horgonya, *in te domine speravi*, te benned bizom, oh uram! Sugó elébe áll, bámulatos ügyességgel átszellemül a sugó eleven *telephonjává*. Edison maga bámulná, hogy előtte már feltalálták a *szinpad telephonját*.

És ez a galamb ártatlansága.

Egy nap és egy éj huszonnégy órából áll, — többet nem ád Phoebus, és az „*Éj királynéja*“. A léleknek pihenni, a testnek nyugodni kell; a tulfeszitett testi munka betegség és halál; a túlcsigázott szellemi a Lipótmezei palotába, vagy a szebeni *országosba* vezet.

Ettől menti meg Miskám enmagát. Ilyenkor teremt, alkot és formál, mezt ölt a testre, jelleget a jellemre; bélyegzi szerepét, s kidomboritja azt a mindennapiasság közönségességéből. A szerep, melyet teremt, a személy, kit alkot, dobog, hebeg, vagy selypit; ő mondja, csinálja, cselekszi, a közönség szót sem ért,

bámulja az *aktort*, tapsol és kihivja. A *művész* diadalt arat.

És ez a kigyó okossága.

A muzsa homlokán csókolta Miskámat: nem mondhatnám, hogy az a csók túlságosan nagyot czuppant, de hát mégis csattanós az. És ha *Renomée* harsogó trombitája nem rival is mindig győzelmi harsonát, s a szélrózsa négy iránya nem is viszhangozza azt Kárpátoktól Ádriáig: ő megállja helyét és ember a gáton. És ha nem magasul is ki mint Roland Roncevalnál, Kinizsi a Kenyérmezőn, Poniatovszky Lipcsénél, Bonaparte az arcoli hidon, Földváry Vácznál, Misuri Melazzonál, s a Mollináry bakák Bosniában: de ott küzd ő az elsők között, és az az ötven forint havi *gázsi*, melyet kap, nem annyira neki szégyen, mint azoknak a h a t a l m a s o k n a k, kik azt neki adják.

A kolozsvári Nemzeti Szinháznál, mely legrégibb az országban, s második a hazában, ötven forint havi *gázsi* mellett Krasznay Miska játsza a Kintornás családban Kötő Károlyt, a Falu roszában Feledi Lajost, a Tolonczban Kontra Fridolint, a Sárga csikóban Bagó koldust, a Lowoodi árvában láttam tőle Rochester lordot, Szegény Tamást Learban, a

Szövetségesekben a kapitányt, Zrinyi Miklósban magát a szigetvári vértanut; Szapáry Péterben ő szánt a töröknek, mint a hogy mi szántunk Szapárynak, a *stájeramtnak* és a közös németnek.

A hány nyelvet tud az ember — azt mondja a példaszó — annyi ember. Azt nem mondhatom Miskámról, hogy Mezzofánti, Podhorszky vagy Vámbéry. Sok nyelvet tudni *jáchecz* szokás; de tud annyit, mennyire neki és nejének szüksége van, — gyermekei ugy sincsenek.

Mikor nem selypit, folyékonyan beszél magyarul; és konyit a némethez. Én nem vagyok valami nagy német s Haray Viktor sem az; de Miskám mellett én Schiller, Viktor meg Göthe vagyunk.

Furcsa egy nyelv ez a német. Annyi annak a váriácziója, mint a *velenczei karneválnak* hegedün; vagy hochdeutsch, plattdeutsch németdeutsch, zsidódeutsch, wasserpolakisch, hienczis, swäbischdeutsch, Beszterczén egy, Szebenben más, Brassóban harmadik; östreichischdeutsch, arméedeutsch. Ezt vartyogja Miskám. Például nála az ezredes *Herr Tausender*, a százados *Herr Hunderter*, az adjutáns *Laufer*.

Nem is azért kapja ő az ötven forint gá-

zsit, hogy Chamissoból, vagy Uhlandból felolvasást tartson a szende, szerény, teletalpu, csepühaju, andalgó Margarethéknak és Dorotheáknak, kiket g u b e r n a n t n é k-nek czimez a házi cselédség.

Egy ellenségünk van nekünk; ellenségünk, mint a vetésnek a jégeső; dinnyének, ugorkának, töklevélnek a dér; macska egérnek, kánya galambnak, rüh a bőrnek, kosz a fejnek; zsarnokunk, kizsákmányolónk s pusztitónk; *egyszerre* tetünk, poloskánk és phylloxeránk; és ezen ellenségünk a .... német.

Csak ünnepléssel
És kedvteléssel
Szeretkezéssel
Éltem én!

Mikor nem volt az ebek harminczadján, mindig jó dolga volt az én Miskámnak, mert mindenütt szeretik.

Kolozsvárt azon körben, melyben élek, Miska nélkül ugy vagyunk, mint a dongó, ha szárnyát szegik: dong, de nem repül. Hiányát érezzük, mint a czigánybanda, ha nem rezeg a czimbalom.

Szeretjük, mert jó, becsületes, előzékeny, szolgálat és szivességtételre kész. Ha valakiért valamit tehet, neki ragyognak örömtől a

szemei; ha valamit ád, ugy adja, mintha azt ő kapná. És az az örökös, változhatlan jókedély, mely drágább kincs az összes szemita vagyonnál, delejzi a társaságot. A hol Miska, — ott nincsen sem bú, sem unalom: néha mint minden élczes embernek — eljár a nyelve, mire én azt szoktam mondani oláhul: limba bate....

Érti a tréfát, a nélkül, hogy *komává* legyen, türi a mókát, a nélkül, hogy hystrióva válna csörgő sapkát zsebében viseli, s csak akkor csörgeti, ha kedve tartja. Gyakran *Pasquino*, soha sem *Pulcinello*.

Kötelességét hűn teljesiti, megfelel hivatásának, jó magyar, és néha *nagy* magyar is. Ilyenkor az a hibája, hogy igen gyakran *koczint* és csókolódik, mire E. Miguel azt mondja: *Megint lengyel vagy!*

Sajnálom, hogy Gabányi Árpád kivette a tollat kezemből: nem engedi, hogy én irjam meg a megirhatatlant. De egyben *még* Gabányi sem tarthat vissza; abban, hogy baráti kezet ne nyujtsak Miskának, s hogy ne kivánjam, hogy mindazok, kik szeretik: második jubileumán zajosan megtapsolhassuk.

Petőfi Sándor irja: Boz felül van minden birálaton .... ez az egyetlen ember, kinek irigye vagyok; nem mintha őt tartanám a vi-

lág legnagyobb irójának, s azt hinném, hogy utána mindjárt én következem; hanem azért, mert az ő küldetése legszebb, ő szerez valamennyi iró közt legtöbb jó kedvet, ő nevettet meg legtöbbeket. Ez legszebb küldetés a földön: *„másokat földeriteni!“*

Ha Miskámat ismerte volna!?

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

„MAGYAR KUTYA!“

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Gyáva, nyomorult, aljas gyilkosság következtében összeapritva vérében fekszik *Bartha Miklós*, az „*Ellenzék*“ szerkesztője s vonaglása több napja tart; barátai reménynyel, orvosai aggodalommal tekintenek betegágyára, a nép hullámzik ablakai alatt s részvéttel tudakozódik a beteg felől, az egész ország izgalomban van, s mindenki idegesen ragadja a lapokat s mohó kíváncsisággal akar tudni az *ország betegéről.*

Honnan ez izgalom? miért e nagy részvét?

Bartha Miklósban két császári királyi katonatiszt a szabad szót és gondolatot sebzette meg, s midőn őt vagdalták, mindenkinek szent jogába vágtak.

Innen a részvét, azért a nagy részvét!

Országszerte nagy az ingerültség, majdnem *elkeseredés.*

Miért az ingerültség, miért az elkeseredés?

Az elkövetett bünök meg nem büntetéseért, s azért az aljas, gyáva nyomorult gaztettért, melylyel a gyilkosság elkövettetett.

Győrött az öreg *Hechtlt*, egy császári királyi tiszt agyon vágta; a 72 éves vén ember meghalt sebei következtében, a hőst elitélték 35 forint birságra, Kolozsvárra áthelyezték, s ott *tanultak töle.*

Minden nemzet becsületének jelvénye a zászló; annak sérthetlennek kell lenni; a meggyalázott zászló szenyfolt a nemzet becsületén. A veresbőrü vad *indus* meghal alatta, s ha Angliát megsértik, azt követeli, hogy a megbántó nemzeti zászlójával tisztelegjen; a fennen lobogó zászló a dicsőség és diadal jele, mint a meghajlott a legnagyobb tisztelet, melyet katona vezérének adhat.

Emberi fogalom szerint a legtökéletesebb jelvény, melyért meg kell halni, de elhagyni nem szabad.

Mi történt Egerben? megmondhatja az *elöléptetett ezredes* ur!

Le *magyar-kutyáznak*, mi *negyvennyolczas Kossuth kutyák* hozzá vagyunk szokva, de a

fiuknak sértette a fülét, s elpanaszolják e gyöngéd kényeztetést; Bartha az „*Ellenzék*“-ben kiirja, elég vakmerő megsérteni a lajdinánti souverainitást, sérthetetlenségét a *Komiszknopfnak*.

Deliberato consilio, jól felfegyverkezve, tompára fent karddal, mely a hust marczangolja s a csontot töri, kettő egy ellen, fegyvertelen fegyverzettekkel szembe, *veszett kutya módjára hátulról orozva*, vagdalni kezdik, s apritották mint a répát, a vér patakban omlott a szobából az utcza csatornájába; e férfias bátor tett után illa berek nád a kert, kereket oldott e két distingvált gentleman, tagjai a *siegreiche* ármádának.

Vágjad fiam Forgács!

Nekem semmi örömöm abban, hogy az a két ur a tömlöczben rothad, avagy az akasztófán szárad, mert ha csak mákszemnyi emberi érzés van bennök, a bünben magában kell, hogy találják büntetésöket, nagy kin lehet az a furdaló lelkiismeret; de érdekében van az ország minden polgárának, hogy példásan bünhödjenek.

Megmondom miért.

A gaztettek elkövetésére két dolog bátoritja leginkább a gonosztevőket; ha a merény-

let nem fedeztetik fel, vagy ha az büntetlenül marad; ez bátoritja, ösztönzi, serkenti a gonosz lelkűeket; hány megromlott szivüt, csakis a büntetéstől való félelem tartóztat vissza.

A fegyelem nélküli hadsereg a legveszedelmesebb intézmény az államban, s mindig a *hanyatlását* jelzi; a *pretorianusok* gyilkolták, választották s megtörtént, hogy árverezték a császárokat. Nero az ő emberök volt, Galbát ők választották, s Vitelliust ők gyilkolták, meg; Constantinus szétoszlatta őket, de már Róma akkor Byzánczba rothadt.

A Janicsárok *felforditott üstje* forradalmat jelentett Stambulban.

A Streliczek czárokat emeltek és tettek le; ismerjük a spanyol *pronunciamentókat*, s nálunk a *soldateskát*.

Mit szenvedett e haza e sehonnani bitangoktól, egy nehány nevet emlitek: Katzianer, Roggendorf, Castaldo, Svendi, Basta, Buquoi, Stralsoldo, Caraffa, Spantkau, Caprara, Ampringen, Hocher, Heussler, Rabatta, Rabutin, e nevek egy háromszáz éves Haynaut jelentenek; vérnyomaik ott vannak Bécsujvárosban, Eperjesen, Debreczenben, Budán a vérmezőn, Pozsonyban, Pesten, Temesvártt, Aradon, Mádéfalván, Kolozsvárt, — egy háromszázados VI-dik oktoberen keresztül.

Nem lesz rosz egy keveset *historiáról* beszélni, nem olyan régen történt, s magam is éltem a német katona világban, fel is akasztottak, fel is támasztottak.

Mikor Paskievics Miklós czár lábaihoz tette le Magyarországot a Görgey jó indulatjából; mig a muszkák bevonultak, s a komáromi vár még állt, élhető állapotban voltunk; Haynau egy kissé megfelejtkezett magáról s Temesvártt *hirtelenkedett*; na de Bécsből Winket kapott és stoppolt, megvárta a kivonulást, és a vár feladását.

Mikor szépen *en famille* magunkra maradtunk, kezdődött a *hetz*; már az aztán csakugyan különb volt a mostani *német hetznél*, akkor zárták be ám a szinházakat isten igazában.

Nagy bün volt magyarnak lenni, öreg hiba volt a becsületesség, a ki pörge kalapot viselt, rebellis volt; a kinek toll volt a kalapja mellett, jajaj! Sajátkezüleg vágott pofon Szathmárt egy *generális* egy nyalka kocsist a nagy piaczon s lábával tiporta a sárba a *kriminalis* kalapot, minek is ékiti magát a *kutya* idegen tollakkal; a nyereghez passus kellett, ha nem volt, lőtték főbe a gazdáját. Felsőbányán elszerette egy mészáros legény a zsandár babáját: csak ugy lőtték le a zsandárok a hentest

az utczán mint a *kutyát:* s csináltak belőle *fürert.* Egy jó ismerősömet Bánya mellől a zér vitték vason Váradra, mert a kutyája — itt is a kutya! — megugatta a finánczot; komisz Urbán élete párja olyan selyem ruhában járt, melyeknek más volt a gazdája, s az ékszerre is ráismert a tulajdonos; kegyeletből elhallgatom a *nagy dámát,* csak is annyit — hogy Csernátony helyett Csernus!

Köszönjék meg Ristow hadnagy és Dienstl főhadnagy uraknak, hogy felfrisitették emlékezetemet.

A varasbéka nem állja ki nap sütését, irtódzik tőle s a sötétbe buj; az ostoba elbizakodott henczegő, himpellér, ripők nem türi a nyilvánosságot; különös jelenség az életben, hogy a ki a miben vétkezik, abban leli büntetését.

Nem tetszett nekiek a nyilvánosság, el akarták némitani Barthát; szépen sikerült. Barthát feldicsőitették a szabad szó, sajtó és gondolat martyrjává, s őket szemközt pöki a történelem gaz tettökért.

Azt hitték, el fogunk hallgatni, s tompára fent kardjok vágásai alatt remegni fogunk, tudják meg ők és a hozzájok hasonlók, hogy a tiszta meggyőződés, az önzetlen haza-

fiság, elvünkhez való ragaszkodás, erős vár nekünk; ha kell, eltemetjük magunkat romjai alatt, de nem kapitulálunk.

Igen sok lárma egy rántottáért de jól tudjuk, hogy a rántottát nagyobb *potentátok* keverik, mint önök *uralkodó lajdinántok!*

És ha szembe tudtunk állani az önök összes hadseregével s farkas szemet néztünk Szolnoknál, Vácznál, Tapió-Bicskénél, Isaszegnél, Pákodnál, Gálfalvánál, Piskinél, Szeben alatt és Szebenben bent; tudom nehéz ezeket megemészteni és nem tudom vajjon a muszka készen áll-e még az önök védelmére?

Két gyilkosnak bünéért, nem vádolom az egészet; tisztelet azoknak kik megérdemlik, s vannak elegen, kik nemesen éreznek, gondolkodnak, és nem cselekesznek azonképpen; ezekhez fordulok, kérem hassanak oda, hogy a magyart saját hazájában az idegen ne nevezze *kutyának*, s ne *polemizáljanak* orozva, tompára fent kardokkal.

Tapasztalásból tudhatják, hogy a magyar bátor, vendégszerető és türelmes; ne provokálják bátorságát, ne zárják be magok előtt az ajtót, s ne éljenek vissza türelmünkkel.

Nekünk sok, igen sok *felejteni* valónk van, s nem tanácsos azokat eszünkbe juttatni!

Gondolják meg, hogy önökért koldus az ország, s azt az aranyos poszomántot mi fizetjük, önök védeni tartoznak minket, s nem kaszabolni a fegyvertelent saját lakásán.

Ne utaljanak oda, hogy a mohácsi veszedelem utáni dolgokat szellőztessük a mai napig; a tények kérlelhetetlenek, s nem akarnám, hogy piruljanak.

És végre, még egyszer, ne *kutyázzák* a magyart, s jusson eszökke, hogy:

A legelső magyar *ember a király!*

BISMARCK (SOHN).

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Kevés holnappal ez előtt halt meg Párisban Francziaország tán legelső tárczaczikkirója, a kedvelt Paul de Saint Viktor; ő közelitette meg leginkább a harminczas évek tárczacolosszait, Jules Janint, Theophile Gautiert, Sainte Beuvet, Felix Pyatot, Alphonse Karrt, Etienne Aragot.

Paul de Saint-Viktor egy kötetben gyüjtötte össze azon czikkeit, melyeket Páris ostroma alatt irt e czim alatt: „Barbárok és Banditák.“ Előszavát igy végzi: „Nincsen semmi visszavonni valóm ezen két szenvedély által sugallat lapokból, melyek a küzdelem lapjai: forró szeretetem Frankhon, és mély gyülöletem ellenségei iránt.“

A könyv szenvedélylyel, oda adó szere-

tettel, véghetetlen gyülölettel van irva, látszik, hogy a forrón érző hazafi az ellenséges bombák pattanása között irta, minden lövésnek dörgése agyát hasogatta, melyet tolla viszhangoz. E munkát figyelemmel, örömmel és nagy érdeklléssel olvasám épen akkor, midőn Bismarck *(Sohn)* előtt Debreczen városa kétfelé tárta kapuit: „Ordits kapu, kiálts város.“

A magyar vendégszeretet hire operenciákon tul terjed, olyan az, mint a onor castillan, példaszóvá vált mint az, hogy a kasztiliai szavának áll, vagy: adj a tótnak szállást s kiver házadból.

Vendégszeretet! de szeretem ezt a szót, magam is élek vele, s készséggel adok másoknak, portám kapuja mindig nyitva áll, olyan az, mint a Taufer kávéház Kolozsvárott, soha sem zárják be, a ki hozzám jön, Isten hozta azt.

Hogy gróf Csáky szivesen látja vendégét, jól teszi, becsülöm érte. De hogy Debreczen város polgármestere tüntetőleg fogadja, ehez nekünk is van szavunk.

Ki és mi az a Bismarck (*Sohn*) ur?

A vaskanczellár, a birodalmi kutyának gazdája, Sadowa keresztapja, a porosz magyar legiónak szervezője s egyszersmind cserbehagyójának fia.

Egy közömbös svájczi iró Viktor Cherbuliez „Német és Poroszország“ czimü müve I. kötetében igy festi a vasembert:

„Videamus filii patrem. — „Egy olyan ember mint Bismarck ur csak Poroszországban születhetett; csak a berlini kövezeten nőhetett és gyarapodhatott. Van benne valami az universitási „bursch“-ból, a „junker“-ból, a testőrségi hadnagyból, a diplomatából, a despotából és forradalmárból; s mindez bizonyos ironicus képzelgéssel füszerezve, mely müvészszé, csaknem költővé teszi. Csontjainak velőjéig arisztokrata, nem mintha előitéletei volnának, vagy a hagyományokat tiszteletben tartaná; hanem vérmérséklete, parancsokat osztó tehetsége és kedve a szabadszólás óriás gyülölete által, Lelkének mélye a scepticismus, csupán az emberi ostobaságnak hisz, ezzel még lelkében és rendszerében a radicalismus, kevés idegenkedése az erőszakos és durva eszközök iránt és előszeretete az elevenig vagdalhatni. Nem, — mondhatja az olvasó — e radikalis és sceptikus arisztokrata nem közönséges typus; nem tökéletes ember, — azt elhiszem — de „jól kidolgozott“ ember. Szerfelett bámulják merészségét, valamint mephistói szemtelenségét; és legyenek meggyőződve, hogy Poroszország nem egyszer abban találta

örömét, hogy magát egy szemtelennel képviseltesse: az olmützi arczulütés foltját még ott érezte arczán."

„De Bismarck ur szemtelensége nem egy kis szellem merevsége, sem egy doktrinának kevélysége, hanem rendszer, kormányzási mód."

„Nincs benne ellenszenvesebb valami a doktrinismusnál, és ebben ő valóságos porosz. A porosz politika tisztasága abban áll, hogy az eszméknek ép ugy mint az érzelmeknek, a doktrínáknak valamint a hagyományoknak fitytyet hányjon; magában véve „szabad kéz" politikája, a mely mindig kész a legkülönfélébb játékokat játszani, a nélkül, hogy a jövőre lekötné magát. E tekintetben Bismarck ur a porosz államférfi legtökéletesebb mintaképe. Soha ember nem függetlenitette annyira magát a konzervatikus pedanteriától és begyességtől. Szükség esetére kész a forradalomnak nyujtani kezét, s elég erősnek érzi magát arra, hogy vele szedesse ki a gesztenyéket a parázsból, melyeket aztán ő költ el. Egyéni tulajdonsága, nyelvének bámulatos szabadsága gyülöli a kicsinyes tettetéseket. A diplomacziának uj nemét találta ki, mely abban áll, hogy az ember kártyáit mutatva nyerje meg a játékot. Beszél,

nagyon sokat beszél: terveit a világegyetem tudomására hozza, mely nem hisz neki; ő azt mondja: Ekkor ezt fogom tenni, — és megteszi. . . Sokszor az államférfi leghatalmasabb uralkodási eszköze, hogy nemzetével épen ellentétes tulajdonokkal birjon. Mily szolgálatokat tett Bismarck ur egy oly hallgatag, fölfuvalkodott, kimért és begombolt nemzetnek, mint a porosz; az a csodálatos hanyagság, mely jellemzi, az a nagyszerü hetykélkedése magatartásban és nyelvezetben, melyből egy gondolatokban gazdag, számításokban dus szellem teljes szabadsága szól, mely mindig vigyázva, mindig kész utját megváltoztatni, semmi rendszernek alá nem vetni magát, mely megragadja az alkalmat a repülésre, él napról napra, mely ugy szólván mérték szerint és eszközeit megfontolva talál ki valamit. Nagy remekmüvész, kinek politikai pályája folytonos improvizáczió.“

Ennek az embernek a fia — én más érdemét nem tudom — Debreczenbe jön, a polgármester derendocziával fogadja, melléje rendelik Laky Lajos városi tanácsos urat — hát Szücs bácsi, a város gazdája hol maradt? — Mihály gazda, a város kacskaringós bajuszu kocsisa befogja azt az ötöt, a sallang leng, a csengő peng, a suhogó pattog, s a kocsi

halad a homokon, mint Phaeton a fellegek között, majdnem szikrázik, mint szent Illés konfortabelének fogata. Hajótörés nélkül kiérnek a Hortobágyra, Laky Lajos hüséges pilotom a kompasz előtt áll s nézi a mágnes tüt.

A herczeg fia azt mondja: — Olyannak találom mint a tengert, nem látni itt egyebet — ugymond — mint eget és földet, meg a folyton játszadozó szemkápráztató délibábot.

Hát a homok buczkák, az avar, a haraszt, a barázdás ugar, a kátyuk meg a nád és sáté, a káka a mocsárba, a fütyülő libucz, meg az árva gólyamadár, a gémeskutak s körülötte a megrepedt sikos föld a salétrom anyja; az ördögmatola, a takácsmetélő, a bojtorján, a szamártövis, meg a koldustetü; a fürge szaladó pipiske, a rezgő reptü pacsirta dalolván udvariasságból, ma németül: Nur schlechte Leute keine Lieder! Aztán a csürhe, a kolompoló juhnyáj, — meg a juhász a szamáron, a szüz gulya, az ökörjáráson a falka, a patkányturáson a barázdabillegető, a hangyaboly millió lakójával, a tanyák és szállások ott a homok tenger közepén nád keritéssel s üszög halmokkal, s a tekintetes nemes város nemzetes ménese?

Hát ez mind kutya? ? ?

Vagy ezek mind félrevonultak tisztességből a nagy vendég elől?

Helyes lett volna, ha a polgármester is példájokat követi.

„Élénken tudakozódott a rónaság terjedelme felől, pontos jegyzeteket vett föl“ épen mint a riporter Fatiniczába, vagy Kozák Mukányiban.

Feceruntque magnum áldomás, . . . És nagyon dicsérőleg nyilatkozott a hortobágyi speciális ételekről, kivált a tepertős turós galuskáról. Oh boldog tepertős turós galuska! ha költő lennék, elneveznélek nagy Hortobágy édes mézes mannájának.

A buczkai bor kevésbé izlett neki? — már a herczeg fiának. Rossz ital is ám az, girizdeli a gégát, — de nem lehetett e miatt panasza, mert volt érmelléki és diószegi is bőven, bőven tetszik nekem.

Regis ad exemplum!

Már most nagyzajthai Zajthay nótárius uramként: ezen solennis megtiszteltetés után, mit fog csinálni a tekintetes polgármester ur, ha felteszem én Debreczenbe megyek? De hagyjuk ki az én csekély személyemet a já-

tékból, s vegyük Furó Sánta csizmadiát az én szomszédomat, kinek mind a két lábát a hazáért az ágyugolyó elvitte, s ki tizenegy gyermekével nyomorog ?

Mit fog csinálni akkor, ha felteszem Louis Chasin a franczia iró, ki köteteket irt Magyarország érdekében, Debreczen városát megtiszteli, vagy Saissy Amadé, ki magyar érdekbe franczia lapot szerkeszt? Mit fog csinálni akkor, ha felteszem Liszt, Munkácsy, Zichy Mihály az urakhoz vetődik ?

És mindazokkal, kik Magyarországért tettek, müködtek, szenvedtek, jótéteményt gyakoroltak az idegen földön a földönfutókért: midőn akkora kokuloriumot csinált azért, ki soha semmit sem tett ezért a földért ; s kinek egyedüli érdeme az, hogy . . . *az apja fia.*

KÉT LEVÉL.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I.

Ihász Dániel levele Teleki Sándorhoz.

Baraccone di Collegno
január hó 30-án 1880.

Kedves régi jó Czimborám!

Ha oly igen vén nem volna arczom ránczos bőre, tán még a szégyenpir is áthatna rajta, hogy kötelességemet becses irányodba ennyire elhanyagoltam, s még csak egyszerü köszönetet sem irtam szives megemlékezésedért, a munkád első kötete megküldéséért; — hogy ha oly makacs protestáns nem lennék, négykézláb verném a *mea maxima culpát*, a szép dombordott....mellemre lustaságomért; — de nagylelküséged rovására számitva, ugy hiszem

az absolutió még csak egy miatyánk elmormogásába sem fog kerülni.

Köszönöm, édes jó Sándorom, ugy magam, mint szegény jó öregünk nevében is szives megemlékezésed s figyelmedet, — jókat nevettünk helyen-helyen rajta, — hanem a nállam (*Jerseyből s Bagni di Luccából* küldött) őrzött leveleid ugyancsak talpra esettebbek, csak hogy sok oly tartalmak vannak azokban, melyeket a nyomdatulajdonos a maga szakálára nem merne a betüszedőkre bizni.

Mért nem léptél te édes kenyeres pajtikám már rég az irodalmi pályára? eddig már mennyi hasznot s mennyi élvezetet szereztél volna nemzeted s jó barátid számokra, — nó de inkább későn mint soha. — Folytasd tehát, édes jó Sándorom! még számtalan éveken át jó humorral füszerezett müvedet, a legjobb egészségben s a legnagyobb megelégedéssel.

— — — —

arczképemet, hogy emlékeztessen a munkád második kötetére, melyet, ha megszületik, örömmel fogunk olvasni.

Áldás és békesség, kedves komám, az ég oltalma őrködjék fölötted s szeretett kedves családod fölött *(mennyien számban?)* és a gondviselés áldja s koronázza a legszebb sikerrel minden nemes törekvéseidet.

Az öreg ur s fiai tisztelnek, nagyon kár, hogy *sehonnaivá* deklarálta az a kegyelettel dicsekvő nemzet azon Kossuthot, kinek hálával tartozna.

Forró testvéri szeretettel csókolom családodat, a sirig tied

Ihász Dániel.

II.

Válasz.

Kolozsvártt,
február 20-án 1880.

Kedves barátom! Pajtásom! régi társam a számüzetésben!

Ne pirulj te magadért, se miattam, s ha a szégyen gyalázatjának pirja elfutja becsületes arczodat titkold azt, hogy ne lássák ott *künn*, a külföldön hogy miért pirulsz te, s inkább *hazudjál*, s mondjad *nem ugy van az!* Tagadásodban fog rejleni *szemérmed*.

Kinek küldtem volna meg könyvemet, ha nem *nektek*? — ha ti olvasásra méltatjátok, *purifikálódik* az, s a ti helyesléstek az én *koszorum*, s mint Kölcsey mondja: *más koszorut nem óhajt.*

A *Jerseyből*, — *Bagni di Luccából* küldött leveleim talpra esettebbek; — igazad van, — de sok oka van annak; vagy harmincz évvel fiatalabbak és fénylő nap sütése alatt voltak azok irva, s reményeinket nem fedé sürü árnyék, hitünk lángolt, s nemzetünk jövője felett nem valánk kétségbeesve mint ma. A haza földje, igaz, nem vala a miénk, de birtuk hazánk szeretetét, vissza kivánt minket, s nem löki ki, mint benneteket.

Azt kérded miért nem léptem már elébb az irodalmi pályára? megmondom; a mije nincsen az embernek, az után vágyik, én *sine terra* valék, s vágytam egy darabra a szülő földből, egy tagra az *alma mater*ből, elkobzott birtokomat visszaadták, tizennyolcz évig a német a zsidóval közösen gazdálkodott benne — az is közös ügy volt, a *finánez prokuratura* védszentsége alatt. Te láttad Enyedet, Zalathnát 49-ben, én láttam haza jövet Koltót; — a honvágy — hiszen ösmered — mindig erre a földre kinzott, mikor megkaptam, hogyan hagyhattam volna el. A gazdaság szenvedélyem

volt, elkezdtem túrni a földet. A ki nálunk az idővel nincsen *compagniába*, hagyjon fel vele, jobb ha zabot hegyez. József álmának hét esztendeje, Moses átkának minden csapása ránk nehezült, s én még is folytattam kitartással, szenvedélyel, sok munka után végre némileg rendbe hoztam, s ma már ha nem is halad, hát döczög.

Nehány jó barátommal: K. Papp Miklós, Jókai, Almási Pál, Sámi Lászlóval leveleztem, prózám tetszett, ösztönöztek az irásra ; s vénségemre felcsaptam *skriblernek* s irom barátom, *kóta* nélkül.

Látogatásodra hivsz a kucséber narancs országba.

Tavaszszal megyek, látni akarom azt az országot még egyszer, melynek *egységéért* viva hazám *függetlenségéért* küzdöttem, hol mindenütt szives előzékenységgel fogadtak, hol annyi jóban részesitettek, hol idegen létemre nem voltam idegen, hol egykor — miért ne vallanám be, hiszen te tudod — népszerü voltam.

Utazásom, kedves barátom, nem lesz látogatás, szent zarándoklás lesz az a hálaadás kiséretében; három e m b e r lakába kopogtatok be, s tán: *meggyógyul az én lelkem!*

Kossuth Lajost, Garibaldi Józsefet és

Hugo Viktort akarom még szinről-szinre látni, megközeliteni még egyszer *nagyságukat*, látni akarom egyiket számüzetésében, másikat beteg-ágyában, harmadikat lángelméjének fénysugárival.

Arczképedet köszönöm, viszonzom az enyémmel, a tied szürke, az enyém fehérre őszült; egyen bámulok, hogy ... *parókád* is megőszült.

Családom áldásodat köszöni, kamatban küldi üdvözletét neked, — nálunk a kamat nagy, gyakran meghaladja a tőkét. — *Számra hány?* kérded; négy, három fiu, egy leány.

Az öreg ur és fiai szives megemlékezésöket hálával veszem, s élőszóval fogom azt nekik kifejezni.

Édes Danim! nagy hidegek vannak nálatok, nálunk is; — tudom, a hosszu estéken leülsz kandallód elébe, bele nézel a tűzbe és elgondolkodol. Ezt teszem én is, teszem gyakran, ilyenkor az ész felszáll a testből s lebeg az agyvelő felett, visszanézünk a multba, látjuk a jelent, s találgatjuk a jövőt: s látunk rémséges dolgokat; de épen e rémségekben rejlik az emberiség *előhaladása*.

Prometheus, a nagy forradalmár kezdi ki fogja bevégezni?!

Miltiades sebesülten tömlöczben haldokolva, — Harmodias, Aristogiton a vesztőhe-

lyen, Sokrates a méreg poharat üritve, Mucius Scaevola lángoló karral, a Grachusok meggyilkolva, Spartacus a grádicson lerohanva, Jézus a keresztfán, százezer martyr a czirkusfáklyák gyanánt meggyujtva, a catacombákban Huss János, Savonarola, Jordano Bruno, Jeanne d'Arc a máglyán, Campanella 27 évig a börtönben, Luther Wartburgban, Morus Tamás, — a *Szent Inquisitio* milliói, Columbus összekötött kezekkel, Ovidius és Dante számüzve, Elie de Beaumont, Mirabeau a Bastilleban, Danton, Robespierre, St. Just a nyaktilón, Martinovics, Szentmarjay, Öz Budán a vérmezőn, Silvio Pellico, Gonfalonieri az *ólmok* alatt vagy Spilbergben, Ciro Menotti s a San Felice az akasztófán, VI. október emberei Aradon, Batthyányi, Csányi, Perényi az uj épület udvarán!

Hol van hát helye Kossuth Lajosnak? Nemde a *számüzetésben!*

Vagy tán az akarnád, hogy *K: K: wirklicher geheimer Rath* legyen, *s excellentiás ur*, mint Tóth Vilmos, Kerkápoly vagy Gajzágó Sali?

Mi még barátom! a Kisfaludy korból vagyunk, emlékezzél Himfyben:

> Magasabb elmék, mélyebb szivek,
> Jaj! ti néktek itt a földön.

Az ily erény bár nagy érdem —
Boldog itt még ritkán lön.

Sokat tudnék neked irni, édes barátom, de kevés örvendetest, ha csak nem beszélnék *dei tempi felici!* A *második* kötet már régen elment. Kaptátok-e?

Ha időd van, irj; válaszomban megkisértem mulatságosabb lenni. Isten áldjon, édes Danim, benneteket az *idegen földön*, s szeressétek:

régi kenyeres pájtásodat:

Teleki Sándort.

SÁMI LÁSZLÓ LEVELE TELEKI SÁNDOR EZREDESHEZ.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Kedves Sándorom!

Három nap óta várlak, és csak ma délben tudtam meg, hogy te a reggeli gyorsvonattal elmentél Kolozsvár mellett, mint az egyszeri angol Teneriffa mellett.

Neked legalább mentséged, hogy az időből kifogytál, és ezért nézted Kolozsvárt csak oldalba.

Örvendek, hogy Vásárhelyt vagy és az ott lefolyó ünnepélyen a *nagy multat* representálod.

Koltóról irt leveled olvasása után én is gondoltam, hogy ott leszek az ünnepélyen. Most is küldenek saját érzelmeim, de még is itthon kell maradnom.

Ha itthon maradok, legalább jól esik tudnom, hogy te ott vagy, és az én érzelmeimet is representálod, mert Prometheustól fogva

Garibaldiig, te azokat tartod hősöknek, a kiket én. Szerinted is csak azok a hősök, *kik az emberi természet magaslatára* emelkedtek, és értelmök, cselekedetük és szivök által *teljes emberek a nagyságban.*

Tudom, hogy az önző embert, ha Julius Caesarnak, vagy Bonaparte Napoleonnak nevezik is, a te lelkiismereted se bocsátja be a valódi hősök nemes társaságába; — mert érted és érzed, hogy a hősiesség elve emelkedettebb és magasztosabb, mint az ambitió és hatalomvágy: a hősiesség elve *a tiszta emberszeretet.*

Bem, kinek szobrát leleplezitek, *teljes* ember volt a nagyságban. Szerepe épen illett a mi nemzetünk nemes jelleméhez: oroszlán és galamb volt, a mint kellett.

Szivemből örvendek, hogy ez az ünnepély megtörténik. A hősök dicsőitése által a népek nemcsak hálájukat fejezik ki, de elveik mellett is bizonyitanak. Mikor Bemet dicsőitjük, azt is dicsőitjük, a mi halhatatlan: *a szabadságot.* És a nép, mely hőseire emlékezik, előbb utóbb szabad lesz.

Ezt én Sándor barátom igy tanultam el a történelemtől.

A hősöket azzal tiszteljük meg legjobban, ha a jövendőbe nagy reménységgel né-

zünk, és a nagy reménység megvalósításához kellően cselekszünk, és azzal a tudattal, hogy a szabadság diadalkapuját sem meg nem nyitják, sem át nem adják soha egy nemzetnek is: kitartó küzdelemmel és sok áldozattal kell azt elfoglalnia.

Sándor barátom, szivből örvendek azon is, hogy a lengyelek részt vesznek ünnepélyünkön.

A testvériség a népek közt: szép eszme. De az eszmének, ha élni és hatni akar, emberré kell lenni; — a mely eszme nem teremti meg emberét, üres eszme. A lengyel-magyar barátság és testvériség eszméje megtestesült, emberré lett Bemben.

Hassatok oda ez ünnepély alatt is, hogy a Bemben megtestesült barátság és testvériség nőjjön és erősödjék.

Én Bemet mindig ugy tekintettem a mi történetünkben, mint utmutatót a jövendő felé.

A nagy embereknek az a kiváltságuk, hogy akárhol müködnek, mindenütt az emberiséget szolgálják. Ezért a vásárhelyi ünnep nemcsak lengyel-magyar ünnep, de a szabadságért és igazságért küzdő emberiség ünnepe.

Ünnepeljetek öröm és remény közt!

Barátod:

Sámi László.

Válasz Sámi Lászlónak.

Kedves jó barátom!

Attila átadta leveled, s azon perczben olvasám, melyben *Borosnyai* ur a király nevében, megbocsájtotta nekünk, hogy honvédek valánk. Leveled szépsége pillanatra elvoná figyelmemet a *nagy* szónok egeket rázó *gerundium*aitól, s nem élvezhettem teljes *épségben* megkegyelmeztetésem balzsamos malasztját. De jól volt ez igy; mert hát alig ha megállhatom vala, hogy a *Favorita*ból *Mario*ként oda ne énekeljem neki: *Si Dio ti perdonna! io ti perdonno!!!* s nem tudom, hogy abban az általános lelkesültségben a felső *C*-t ki tudtam volna-e adni? tudod, ugy tisztán, mint a tihanyi visszhang.

Édes Laczim! leveled olyan szép, olyan magasztos, olyan *emberi*, hogy eltölti lelkemet; pár szavad, mely kötetet ér, felemel hozzád; én *érzem* szavaid mélységét, de már abból a magasságból én válaszolni nem tudok.

Ki ki saját fegyverével harczol; ha másét kölcsönzi, vagy elcseni azt, gyakorlatlan vele; lapra vág, vagy levegőbe lő; te a tudományból meritve, mély gondolatok embere vagy, én az életből meritem a mindennapiságot; a te mondataid felett gondolkodnak, az enyé-

meken mosolyognak ; te *oratoriumokat, cantatekat* irsz, én *csárdásokat* danolok, s mig te tanitasz, addig én *ridendo castigo.*

De tán már elég is ebből ; beszélek az ünnepélyről, magamról s impressióimról.

Mint tudod Pestről jövök, s láttam a *várost,* a magyar ember büszkeségét ; a vén szőke Duna még most is lassan folydogál a *gyarmat országon* keresztül ; *áll Buda még, s a Henczi* szobra benne ; Gellért hegye büszkén tekint alá, óriás Gessler kalap fején ; a vérmezőt is láttam, s az *ujépület* is áll még ; az *operaház* nagyban épül s azt hallom, a rokkant munkásoknak menházat *terveznek.*

Este indultam a gyorsvonattal ; a magyar állami vasut indóház éttermében vacsoráltam, nem tudtam a *kelner koszorutól* magyar étlapot kisrófolni ; élő szóval kommentálta egy böics kelner a német holt betüket : s egy *aufgeschnitenes*ben megállapodtunk.

Sebesen vágtat a gyors vonat, viradatkor Kolozsvárt leszek ; eszembe jutott, hogy tettem én már ezen utat hajdanta tizenegy nap alatt.

Szász Károly családjával e vonaton jött, hozta Ó d á j á t :

Itt áll, — mint akkor álla épen
A letiport Erdély fölött ;
A felvillamló fény, szemében,
Hirdette csak, hogy győzni jött.

— Igénytelen kis törpe lengyel.
Vajon honnan jő, mit akar?
Kérdé az ellen sanda szemmel,
De bizott benne a magyar.

Tisztelettel üdvözlém — barátsággal, nyujtám kezemet; a nagy ész előtt mindig *richteuchba* állok.

Püspökladányi állomáson Kiss Sándor barátunkkal találkoztam, régi barát, régi bajtárs, régi czimborám; ketten élünk még Bem *immediat* környezetéből, ő volt irodájának igazgatója, szolgált tollal és karddal; sebhelyei bizonyitták, hogy jól tudott . . . irni — én a nagy szónok mondata szerint *májossal és hurkával* szolgáltám a hazát; a tót diákként: *azt is valamit!*

Sándor barátunk Debreczenből jött; egy nagy skatulyában hozta Debreczen városának koszoruját.

— Azért nem házasodtam meg, hogy ne kellessen skatulyákkal utaznom, mondá, s látod mire jutottam; de édes örömest teszem a vén emberért.

— Szép a várostól, hogy megemlékezett róla, s hogy téged küld.

— Én jövök, mondá, — a város küld tizenhárom negyvennyolczas honvédet disz-

ruhában régi zászlójukkal, s az Oláh Jóska bandáját.

— Éljenek a *civisek!* mondám örömmel, a vér nem válik vizzé. — A nagyváradi állomáson szólt a banda:

Wenger Polak dwa bratanki: *és busult a lengyel;* nekem is kedvem szottyant a nyájaskodásra, s egy papramorgós pohárral kocziníték egyet, s mondám az egyik poláknak: *Tak de szabli tak de szklanki.* — Mint mondod, Kolozsvár mellett elmentem mint az egyszeri angol *Teneriffa* mellett, ki utazásának leirásában azt irta Teneriffáról:

„*Hajónk sebesen rohan Teneriffa mellett — óránként 13 bogot csinál — azt* hiszem *e városnak becsületes lakossai vannak.*“

Coupémba beszálltak Eszterházy Miguel az én legjobb czimborám és Kornis Albert; ők is mentek M.-Vásárhelyre leróni a hála adóját.

Maros-Vásárhelyre érkezénk. Szász Károlyt fogadták, a sültelenségre módosan felelt; szeretem ennek az embernek mind a verseit mind a szavát; apjára gondoltam benne, kit fiatal koromban bámulék.

Törökül üdvözölnek: *Hosgeldim effendi!* — *Év allah!* felelém. Muráth effendi régi jó ismerősöm egész török diszben álla előttem.

Sipkánál kapott sebet s most szülővárosában gyógyul.

Petky Ferencz barátom kért ki szállásra, oda hajtaték.

Estére ismerkedési vacsorára valánk meghiva; szép tágas nagy terembe léptünk; mennyezetét pipafüst fellegek képezék: Bem arczképe függött a falon, cser- és babérlevél keretben, jobbján a király, balján a királyasszony, — furcsa egy kis decoráczio gondolám. — Megkezdődött a pohárköszöntések sürü rohama s pergett mint a karikacsapás. Hiába! nemzet vagyunk: *fiskális* nemzet vagyunk: *csókollak, képeddel alszom el!* Mit gondol a pénzügyminiszter, nem lehetne egy kis ártatlan adót róni a *sok szép szóra*? A nagy szónok engem is megemberelt, s kinevezett Bem *élelmezési biztosának,* s literálom a májost, hurkát, meg . . . a paczalt.

Vasárnap 17-én a leleplezés napja, — verőfényes nap, olyan milyen *Austerlitz*nél sütött; fényesen megvilágitá a *kis ember* nagy dicsőségét; a piaczon sürü néptömeg tarka szinvegyülete; megbojgatott *ember-hangya-boj* az ő sürgésforgásában, ékes szalaggal diszitett koszorukat vivő urak, hölgyek, fehérbe öltözött leányzók, mint Vass Pál uram mondja: F l o r a k a c z é r g y e r m e k e i t tartván kezeikben:

a debreczeni XIII. agg honvéd rongyos zászlójuk megett, a leleplezett *érczember* előtt meghatottan állva a *nagy napok* katonái, a debreczeni veres pántlikások: hervadt sirvirágok a *véres napok sirkertjéből.*

A lepel lehullt, — az *érczember* ott állt, — a nap reásütött, és Szász Károly mondá:

„Kis ostorod egy suhintása
Sereget zavar, ellent elejt,
Ágyuidtól jobban fél taz ellen,
Mint a pokol bőgésitől.“

A nép *Éljent* ordita; a költő folytatá:

És végre harczunk Tyrtaeussa..
Fején borostyán fürte leng.
Lantján a szerelem myrtussa,
Ajkán a csók azon meleg.
Széles kardjával ott verekszik.
Most sürü füst eltakará...
Az égbe szállt? holtak közt fekszik?
Nem akadunk, hiába, rá!

És a nemzet *sohajt!*

Szép, — szép volt az ünnep, s nem láttam *katonát;* a béke *respublikájában* szentelők fel a szobrot: testvériségben nem gyilkol senki, mindnyájan szabad polgárok valánk; az *ágyuk emberének* hódolánk, a béke olajágával kezünkben; köszönöm, hogy megtiltották nekiek az idejövetelt, mert a nép ragyogott jelen nem — létüktől.

Bankettre mentünk. — *Causidière*, az ideiglenes kormány rendőrfőnöke mondá *Ledru-Rollinnek*: *a rendetlenséggel csinálok rendet*, s ez Causidièrenek sikerült is, de a bankett bizottságnak csütörtököt mondott; mindenki magának, s mindenki magáért, volt az elv; Szász Károlyt elfelejtették meghinni, de ő betolakodott; a *toasztot* Kossuthért *megkontrázták*, de Ugron Gábor *recontrát* mondott; a küldöttségek *credencionális* levelökkel zsebökben, melyre a bizottságnak *nem volt szüksége*, az előszobában áncsorogtak; Hevesmegye küldöttei két szék közt pad alatt *nem* ültek; az egyik karzatról a hölgyeket, a vásárhelyi rosz czigányok kimuzsikálták, mig Oláh Jóska pihent; jött a pesti küldöttség diszmagyarban, nem volt annyi helyük, mint a tenyeremen, vendégszerető jószivü magyarok felkeltek s helyeikre ültették az *alma mater fiait*; *jöttek a lengyelek; finis Poloniae*, ha jötök lesztek, ha hoztok esztek; Holló felkelt, a többi utána, a lengyelek harmadkezen lecsücsültek, vendégszerető jószivü magyarokat megszállta a jó szamaritánus könyörületének szent érzelme, — kis helyen sok jó ember megfér, — s valánk, a hogy leheténk, sózott hering módjára.

— Hol van a *tizenhárom*? kérdem egy veres szalagos urtól.

— Miféle tizenhárom? — kérdé bámulva.

— A debreczeni honvédek, tudja, avval a *rongyos* zászlóval.

— Azokat nem hivták meg.

Elkezdtem szavalni:

„— Ha megtérnek csonkán a csatákból,
Koldusbotot ád a haza nekik;
S ha elesnek, a felejtés árja
Foly sirjukon s neveiken végig;
És ők mégis neki mennek bátran
Az ellenség kardjának, tüzének! —
Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők mint a hadvezérek."

— Fiatal ur! ezt a verset Petőfi druszám irta *Debreczenben.*

A magas áristokráczia gyér részt vett az ünnepélyben; valánk ugyan ott egy nehány ágról szakadt mágnás, mint Eszterházy Miguel, Kornis Albert, Huszár Károly, id. Teleki Domokos, de a szine-java hiányzott.

Pedig hiba volt meg nem jelenni, mert higyjék el a méltóságos Főrendek, hogy ha az a vén ember be nem jön Erdélynek országába, ma nehezen lakunk abban a kastélyban, s aligha pihenünk annak a hét szilvafának árnyékában:

Tytirae tu patulae recubans sub tegmine silva-fa!

Volt két főispánunk is — a harmadikat

brennolom — mindkettő méltó Bemhez, mindkettő tisztelt az ünnepélyen, mindkettő illő mihozzánk.

Eszterházy Kálmán jobb kezét hagyta Szebennél.

Domahidy Ferenczen minden fegyvernem sebei láthatók, még a bombáé is.

Figyelj! Tisztelegj!

Édes Laczim! Én is mint te az embert szive és esze után mérem; a születés, vagyon, méltóság nekem *bliktri*; nekem Rotschild zsidó, csak annyi, mint Bismarck német, s a Montmorency-aknál Arany János magasabb születésü.

Az ünnepélyen három *aristokratát* volt szerencsénk tisztelni: Huszár Adolfot, Kaas Ivort és a kis Pulszkyt.

Az egyik teremt embert agyagból, kőből és érczből s lehel belé lelket mint Phydias a kararrai márványba; látnád csak a Petőfi szobrát.

A másik terjeszti a világosságot, lángoló fáklyával megyen elől, hogy a nép lásson; a harmadik, ki még majdnem gyerek, a régen multakat lesi el, s megeleveníti azon müveket, melyek a feledés homályában haldokoltak.

Mi ketten, küldjük mind *hármuknak* üdvözletünket.

Végre egy hibát — nem, egy *bünt* mondok el.

A lengyelek Nagyváradra érkeztek; s kimentek Rulikowsky Henrik sirjához; Pesten Voroniecky sirja felett mondák el áldásukat.

Te tudod, Vásárhely mellett van a — „postarét“ — három akasztott ember aluszsza ott örök álmát, a föld könnyü felettök, mert elvért, hazáért dicsőültek meg, s *emberből* lettek *vértanuk*; halálokkal éltették a nemzet életét, e phönixei a magyar függetlenségnek.

Kik mentek ki sirjaikhoz?

Én is megfeledkezém róluk, szégyenlem magam, pirulva vallom be; fogadja a te tiszta lelked töredelmes gyónásomat, s bocsássa meg; tudom én azt jól, hogy jaj! azoknak, kik megfeledkeznek *martyrjaikról!*

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

BARTHA MIKLÓSHOZ.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Koltó, Nagy-Bánya mellett.
Deczember 5-én 1880.

Kedves Barátom!

Fogadd névnapodra boldogság kivánatomat; akkor mennek azok, mikor szükséged van rájok.

Én nem tudom, evel a te eseteddel ugy vagyok, mint a *lidércz-nyomással*, felserkentem, ébren vagyok, látok, hallok, öntudatosan érzek mindent, de lélekzetem fojtós, s a *lidércz* nyomja mellemet, s szoritja torkomat.

Gondolkodom; elmélkedem a tény felett, mint egy lelkismeretes vizsgáló biró fürkészek mindent, beszállok saját öntudatomban, s tanuul hivok fel mindent mi az esetre vonatko-

zik, s mindent találok benne, kivéve *mentségét* e gaz tettnek, és egy *enyhítő* körülményt, azt, hogy gróf Péchy Manó *kihágásnak* nevezi a gyilkosságot.

Dovecz a tót zsivány, megáll a fenyves szélén; országos vásárból jőnek a kereskedők, mesteremberek, Dovecz *egyedül* van; mint Rózsa Sándor mondá: *kettő szólt, kettő hullt;* oda támasztja puskáját a fenyőfához, övéből kirántja pisztolyát, s rá kiált a tömegre:

— A ki az országutra nem rakja pénzét lövöm!

A két hulla sebeiből párolog a vér, az egyik még vonaglik, a fegyvertelen vásárosok meg vannak rémülve, lerakják pénzöket, Dovecz felszedi s a *gyilkosság* után eltünik az erdőbe.

A pandurok összeseregelnek, nyomon járnak, rá rohannak Doveczre, lekötik, beviszik a vármegyére, kikötik szabad ég alá, a *statárium* kérlelhetetlen, és Dovecz függ.

Farkas Béni a zsidó zsivány, több éveken át gyilkolva rabol, megfogják, becsukják; megszökik, s ezt ismétli nyolczor, végre hurokra kerül s most élethoszszanig ül Szamosujvárt, ha csak meg nem szökik *kilenczedszer.*

Egy békés polgár csendesen ül szobájában, iró asztala mellett dolgozik; két ur, ka-

tonatiszt mindkettő, pár szó váltás után, korbácscsal vágja szem közt, egy pálczával védi magát, a két tiszt kardot ránt, a megsebesült testéből omlik a vér, földre hull, a földön vágják, szurják, s mikor bele fáradtak a vagdalásba, megszaladnak.

A sebesült napokon át haldoklik, a város elkeseredetten tüntet, az ország fel van ingerülve, városok, megyék, törvényhatóságok, népgyülések kérelmeznek; három hete mult s a vizsgálat foly!?

Nagy Fridriknek sensousi-i nyaralója mellett volt egy szélmalom, minden áron meg akarta venni, de a molnár nem adta, végre haragosan mondá a király:

— Ha nem adod, elveszem!

— *Tessék, vannak még birák Berlinben!*

Hol vannak a mi biráink? Győrött, Egerben vagy Kolozsvárt?

Kérdeztesd meg gróf Péchy Manó kolozsvári képviselőtől; hol szokták a k i h á g á s o k a t nagy Magyarországon büntetni?

Isten áldjon, vigasztaljon és gyógyitson!

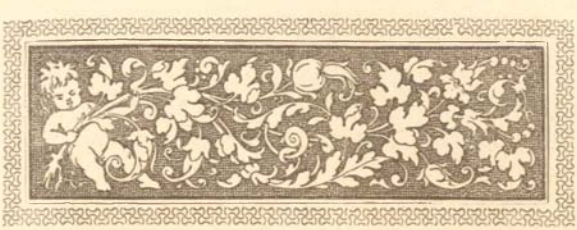
barátod

Telcki Sándor.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

LEVÉL
BARTÓK LAJOSHOZ.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

„Kedves Öcsém!

Köszönöm, hogy megénekeltél — de kár rám vesztegetni a nótát. Volt tán egy idő, ott Bem mellett, vagy Garibaldi körül, mikor engem is érinthetett volna a ritmus; — *tempi passati*. Most? itt felejtett veterán a multak dicsőségéből, egy darab rongy a szabadság véres zászlójáról, egy élő emlék a nagy és véres napokból: mint kiaszott, félig elszáradt kóró a homokbuczkán, sinylem az idők mostohaságát; iparkodom feledni, és nem tudok felejteni.

Ne hidd, hogy mind édes a multak emléke. Sok abban a fanyar s van benne keserü is, de keserüségében is van nagyszerüség; fenn álltunk s nem valánk meggörbedve, fe-

jünnen jött a csapás s nem alulról a protekczió, üldöztek bennünket, de nem nyalattak velünk tányért, elszedték fegyvereinket, de hónaljaink alá nem tettek asztalkendőt, foglyok, számüzöttek voltunk, de nem kellnerek és lakájok.

Szerettük a földet, s szerettük rajta az embert, s ha kellett, vérünkkel trágyáztuk parlagait, soknak hullája is ott maradt.

Ma már feledve vannak azok, kik halni tudtak érte, s a kik élnek felejtve még jobban, s pirulnak a be nem váltott nemzeti becsületszó miatt.

Segesvárnál ott van Skariatin emléke, Aradnál ki látja *őket?* Henczy szobrának naponta kalapot emelnek azok, kik kegy után kunyorálni járnak uj Buda várába, az uj épület udvara tiszta Batthyányitól, Csányitól, Petőfinek szobrát nem tudta összehegedülni Reményi, Szt.-Gellért hegyén a *bizalom* honol.

Furó csizmadiának nálunk mind a két lábát elvitte a német ágyugolyó s tiz élő gyermekével koplal; hány kanczellárt hizlalunk? s köztük Nádasdy uramat.

Igaz, a csizmadia nem varr a lábával, s ha nincsen lába, nem kell rá csizma, ez az előnye; de Nádasdy ur is itthon költhetné el a nyugdiját, mert ez aztán az ország hátránya.

Komolyan, szépen, magasztosan irtál hozzám; hitted *megértem;* igen barátom! *éreztem.* — csak is egyben tévedtél; hősöd gyarló, de ruhája pompás, te voltál a szabó. Én megkisértem vigan válaszolni, küldöm neked *Hamlet* kaczagását.

Ujból küldöm képem, és irok neked. Ez már nem a fehér szakálu, tar fejü, életunt, tisztességes öreg ur, hanem a reménynyel telt, hittel spékelt, meggyőződéssel szarvasgombázott katona az ő hiuságában, kisujtásozva, felcsillagkeresztezve, majdnem látszik rajta, hogy *könyökig mind tejfel.* — Barátom! nem ösmerte még akkor a perlekedés hináros mocsárait, az ingoványt a paragrafusok süppedékeiben; nem a végrehajtót, ki jól lakik nálad s elviszi párnádat; ezt a szende urat, ki édes mosolylyal huzza le ágyadról a lepedőt s bele fujja az orrát; nem a fináncz urat, ki lepecsételi hordódat, megakczizol, szüz dohányt pipál, s énekli a *Szózatot*; az adót, ezt a 107 hasu hydrát, azokkal a fene *libellusokkal*, mely mindegyik a csörgő kigyónak trillázó nyelve, s mikor kifizetted, akkor jönnek, hogy még hátra van a java; az uzsorás zsidót, örményt és kereszténYt kanban és szukában, kiknél a kamat tőke s a tőke nem elég kamat, mely tokhallá szárasztja a magyart; a föld árját,

mely ellepi a fél országot; a vizárt, mely Szegedből Velenczét csinál romokból; a szombatot, mikor jön a jegyző s küldi be esküdt uramtól a *vevényt*, mely mindég vesz és soha sem ád, rosszabb Caraffa ingyen gazdálkodó labanczainál, rosszabb Musztafa basa harácsoló kurdjai vagy turkományjainál, mert ezek kipusztultak idővel az országból, de ez örökké él s beléd poloskálja magát; az esőzést, mikor elkezd permetezni lassan szép csendesen, szitál mint a pitlis malom, s tart uj holdtól uj holdig, a vizet nem ereszti át az agyag, az élet sárgul s a jószágnak szőre felborzosodik, azt ellepi a rozsda, ez meg lesoványul, a birka kapja a mételyt, a szarvas állat a szőrférget, csak bőrivel fizet s árát elviszi a szolgabiró adóban.

E kép éltem második felvonásából van, melyben hatásos jelenetek voltak, s az egész felvonás Olaszországban folyt. Most már csak emlékek s ködfátyolképek a multból, eloszlottak mint a délibáb, mely csakis egy kevés nyirkot hagy maga után.

Mekkora reménynyel valánk eltelve s mekkorát csalódánk. Magentát, Solferinót Sadowa követte; a zsandár számunkra tisztitotta fegyverét, a beczirker utra füzte bocskorát, az adót dragonyosokkal kellett felhajtani, a

magyar egyetértett. S midőn azt hivők, hogy megfogtuk a világot, kaptuk azokat az urakat ott a veres karosszékben, a delegácziót, a magyar reichsrathot, a quotát, egy csomó konzorcziumot *csikmászos* (zsák-utcza) vasutakat, sok schwindelt, több svihákot s legtöbb adósságot.

Koltón, Nagybánya mellett, május 22. 1879.

Szives üdvözlettel

Sándor.

OSZK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

DEÉSI LEVÉL.

K. PAPP MIKLÓSNAK.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Felszólítál, irnék valamit a deési kiállításról. Nehéz feladat, de azért mégis megkisértem. Rövid vázlatot adok, s dióhéjba szoritom a nagy egészet.

Ott, a hol a kiállitás végett, a kirakatokért készül az épület, s csoportozatokban, rendszeresitve van minden, ott könnyü a kiállitónak, könnyü a látogatónak, végig járván a csarnokokat s a mellék karzatokat, rögtön tiszta fogalma van, s eleven képet formálhat magának az összes egészről.

A deési kiállitásnak két nagy hátránya volt. Az első az, hogy három egymástól távol fekvő épületben volt elhelyezve: a termény-, az ipar-, és a gépek, külön épületekben.

A második az, hogy nem levén gőzzel

való közlekedési utja, mindent tengelyen kellett oda szállitani. De mind ennek daczára eléggé sikerült, — ezt Bánffy Dezső főispánnak, Roth Pál polgármesternek és Kornis Viktornak lehet köszönni, kik nagy szorgalmat, kitartást és sok jóakaratot tanusitottak a kiállitás rendezése körül.

Én mindig és mindenben nagyra becsülöm a jóakaratot, kivált ha azt hazafiui indok vezeti; ők nemes czél felé törekedtek, — fogadják e sorok irójának elismerését.

A gazdasági termény-kiállitás mindenütt egyforma, — a keret kisebb vagy nagyobb, a helyi viszonyok szerint, de a *quodlibet* kép mindenütt hasonló; csinossága az összerakástól függ, s ez Deésen eléggé sikerült, különösen a gyümölcs-kiállitás.

Erdélyben, a gazdászatnak talán egyetlen ága sem haladt annyira előre, mint a gyümölcsészet, s különösen a szőlőszet; — e téren valójában tudományos szakembereket üdvözölhetünk, — csak egynehányat emlitek meg: Kemény Istvánt, Paget Jánost, az öreg Bodor Pált s boldogult Nagy Ferenczet, mint uttörő kezdeményezőket, mint az almának, körtének, szőlőnek apostolait. Utánok jönnek nyomdokaikat követve: Veress Ferencz, ifj. Bodor

Pál, Szentgyörgyi Lajos, Brassay József, Fekete Pál a kóbor tanár, és Horváth Bertalan a Teleki Miska hagyatékának nagyon értelmes jószágigazgatója. — De nem szándékom névsort irni; tudom te sem vágyol utána, a többit hát elhallgatom; pedig az erdélyi gazdasági egyletet, és a kolozs-monostori gazdasági tanintézetet is megemlithetném.

Furcsán hangzik e tétel: „*gazdasági és terménykiállitás a csizmadia szinben*“ . . . de hát — szegény ember vizzel főz, és mit csináljon az ember, ha — egészséges.

Nem éreztük a *Juchten*-szagot, nem láttuk a *kordovány*t, nem kináltak a római hölgyek számára készült *ingens ruber cothurnusokkal*, s a patkoló czigány kovácsok kalapácsolását sem hallók, — és ha szent Genovéva templomából Pantheont lehetett csinálni, s Petőfiként „*istenházából csárdát*“: miért ne a csizmadia szinből „*palais des industries*“-t. Köszönet a nemes czéhnek, hogy átengedte!

A tárgyak falak hosszában s középen állványokra voltak felállitva, — egy kissé gyéren ugyan. de hát minek szoruljon az ember, ha van elég helye.

Itt voltak az *uradalmak* terményei kiállitva; — furcsán vagyok én e szóval: „*ura-*

dalom“ — mikor erdélyi *uradalomra* alkalmazzák. Mindig a monakói uralkodó herczeg jut eszembe, mikor azt mondta: „*az én államaim!*“ — s elmondom Szombathelyivel a „*Herczeg asszony*“-ból: „*errredeti!*“

A — nevezzük teremnek, — legfensőbb falánál a *buffet* szép urhölgyektől felszolgálva; de jól esik szép kezek töltése után az ital, — s valahányszor az a szerencse ér, hogy ilyen virágszál *Hébék* töltenek nekem, mindig áldom istenemet, hogy sem vegetarianus, sem priesnitzista nem vagyok; s igérem is nagyságtoknak, hogy semmiféle mértékletességi egylet tagja nem leszek.

Az étkező asztaltól jobbra, a terem szegletében Bánffy Dezső és a báróné egyetemes kiállitása, — mellette tőszomszédban a Bethlen Sándoré; — a mit az egyikről mondok, értse magára a másik is.

Jól esett látni ezt a két kirakatot, — hiven képviselte ez egy falon lakó uri család foglalkozását, majdnem életét. A gazda fáradozásainak gyümölcseit, a jó háziasszony s áldott anya törekvésének mannáját, égből hullott gyümölcs a szeretet kertjében; — leányának festése, s ujjainak varrása, finom fonal a guzsaly mellől, hosszu téli estéken pergetve

és eregetve, a család és kandalló tüze mellett fütkerézve, izléses szövetek tarka szinvegyületekben, — háznál font szép fehér tiszta kosarak megrakva gyümölcscsel, — veteménymagvak, külföldről honositott termények, otthon festett és beleégetett porczellántányérok, — házi kötelesség és mulatság egy kalap alatt, foglalkozás a ház táján, teremtés a családban.

Ismerősökre akadtam, s mint jó barát üdvözlém őket, — Székesfehérvártt láttuk utoljára egymást, — én örültem, — sok jó órát töltöttem mellettök: Teleki Miksáné czifrán varrott abroszai és párnahéjai azok, — mondám nekik: *salve*!

Csiky Imre egy darab páczolt sonkával megkinál, — pompás! — Brunner Károly egy pohár hazai fekete burgundi bort diktál belém, — nagyszerü! — s haladok kifelé.

Az ipar-tárlat udvarán ismerőssel találkozom.

— Na hát milyen? kérdém.

— A csapó boltja — *kicsiben*.

Hiában, vannak emberek, kik soha semmivel nincsenek megelégedve; ez rosz gyo-

morra, vértolulásra, epe-kiömlésre mutat, s vér helyett sárviz kering ereikben.

Kerülöm az ilyen embert.

Beléptem az első terembe. Három ablaka van, a közbelső ablak felett a király s a királyasszony mellképei, — alattok a főispáné, élet-nagyságban.

Én konyitok a képekhez; alig vártam hogy láttávlatba jöjjek; — végig néztem a „*nemzeti müvön*," meggörbült a hátam s elkezdtem dorombolni, mint a macska. Gondolám magamban: *feltaláltam!*

Visszaemlékeztem gyermekéveimre, s azon két képre, mely elenyészhetlenül megmaradt emlékemben, s melyek még ma is diszlenek, s ékesitik a templomot, melynek büszkeségei.

Mező-Aranyoson az oláh templom verandájának fa-falára van festve e remek mű. Messze földön, nagy Kanaán országban történik: két zsidó, hosszu rúdon vallaikon viszik az óriási szőlőfürtöt, melynek terhe alatt meggörnyed zsidó és rúd, s mind a két zsidón — *kővárvidéki fehér guba van.*

Kovászon az „*Iconostasiu*" felett, az „*utolsó itélet*" van megörökitve. Fenn a magasban, villámló s menyköveket czikázó nehéz fellegek közt trónon ül az atya, mellette a fiú, a megváltás jelvényére támaszkodva, felettök

kitárt szárnyakkal a galamb-szentlélek. Jobbra az üdvözültek menyeknek országában, balra a kárhozattak, pokloknak mélységes fenekén; — a kép balszegletén legalól egy veres orru, púpos hátu, sánta zöld ördög, három águ vasvillával egy urnak odaszur — amin a zsandár ül; a vér téglaszinben kibugygyan, s csordultában e szavakat formálja: *ne itélj hamisan!* Nagy gyanum van, hogy az a feketébe öltözött uri ember valami biró lehetett, a ki hamisan itélt.

Férfikort értem már, éltem napjainak delén valék, földönfutó, menekült emigráns; Italiában láttam, az Appeninek aljában, Brandelio városkában, — ezt is hiven őrzi emlékem.

Tág térség, pálmafáktól környezve, melyekről dúsan csüngtek le a gyümölcsök, s girlandokat formáltak, három *banán*-fa között az áldozat oltára füstölgött, — Izsák térdelve az oltár márványára helyezé lehajtott fejét, Ábrahám — az Ur öreg hüséges szolgája dupla csövü kovás-puskával czélba veszi Izsákot, az ő fiát, — fenn a fellegek közt egy kis kövér angyal, a természettől megáldott öntözőjével s kovás-puska serpenyőjét nyirkositja. Ábrahám cserszent, de a puska csütörtököt mond.

Közeledem a sirhoz, tárt karokkal vár a *házsongárd*, és Czecz Péter, — amik voltak elmultak, „*sic transit gloria mundi.*“ — A jó pap holtig tanul, a műkedvelő holtig lát, — ha meg nem vakul. Az én szemeim is láttak! . . . . látták a deési kiállitáson Bánffy Dezső életnagyságu arczképét, aláirva: Nagy György!...

Uram! szólitsd el a te öreg szolgádat!

E teremben is ismerősökre találtam: Fischer Vilmos gyönyörü porczellánjai, a feketeerdői üveggyár krisztálytiszta üvegei, Weress Ferencz pompás *photoceramicjai*, — Szepessy zsoboki márvány izléses és potom áru kirakata. — Bánffy Adám két Palissy-tála és egy ódonszerü magyar kupája, honfoglaló buzogányos vezérrel. — *Szerénység ékesiti a fiatalt!* — mondja egy nagy német. — Ő, ki remek műveivel tele tömhette volna az egész termet, három darabbal jelent meg: *lux a non lucendo*!

Tatrosy Mór ur is elhozta botját, s árult norinbergi czikkeket — Krebs et Ignátz *bécsi* gyárából.

Duchonyi János kárpitos izlésteljes salongarnitura butorai és függönyei, Bak Lajos

koczka-padlói, — Triska zongorája szintén feltüntek.

Lakatos és kovács munkák közt Veres Dániel Kolozsvárról, nagy mester, bárkivel versenyezhet szakmájában, — nem titok előtte a Wertheim-zár, s felnyitja ő azt — a német boszujára.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

KÉT LEVÉL
HUNYADY MARGITHOZ.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I.

Kegyednél voltam egy este, művészetről csevegénk; elmondám tapasztalatimat e téren, figyelemmel hallgatá s végre azt kérdé:

— Olvasta-e „*Fülöp szerelmé*“-t Feuillet Octávtól?

Nem olvasám. Másnap elküldte, én végig nézém, s különösen helyeket, melyeket iróval megjegyzett; — megirám kegyednek véleményemet e műről, s ez alkalmat nyujtott többszöri vitatkozásra.

Én feledém Feuilletet, Fülöpöt; — mult hónapban egy jó barátom és rokonom látogatására mentem, nem volt otthon — unalmamban az asztalon levő könyvek közül egyiket kezembe vettem, — gépiesen kezdém olvasni, s midőn e tételhez jöttem:

„Európa az utóbbi években három kitünő szinésznőt látott és csodált, kik egyenlő mértékben egyesíték magukban a dicsőség és tisztaság fényét. Meg is nevezhetném őket, s talán kötelességem is volna, miután hősnőmet ők teszik valószinüvé, — de inkább oda hatok, hogy felismerhetők legyenek. Ez nem azt teszi, hogy saját képeiket rajzoltam volna, — a regényiró nem fényképész, s nem is kell, hogy az legyen, — de miután hol baráti viszonyok, hol hű elbeszélések következtében jellemökkel megismerkedtem, föltettem magamban, hogy hármójokból egy negyedik személyt vonok le, kinek — bár azokból születik — nem kevésbé meg volt a saját élete . . .“

A regény mellett virradtam. Eszembe jutott kegyeddel való vitatkozásom, — Legouvé nekem ad igazat. A könyvet elhozám engedelem nélkül, leforditám, s most nyilvánosan kérek bocsánatot Teleki Domokostól, hogy regényét *elraboltam*.

Volt nekem egy bátyám, — igen müvelt, eszes, tudós, érdekes ember: *Teleki Imre*, 1792—93-ban künn rekedt Párisban, személyesen ismerte Dantont, Robespierret, Saint-Justet, s különösen Klotz Anacharsist; — ő kezdte velem a franczia irodalmat megismertetni, — nagy könyvtára volt, s bibliothéká-

jának nagy részét még életében oda ajándékozta, nem tudom már melyik collegiumnak.

A tanár urak egyszer tiszteletére mentek; — az öreg ur kérdezősködött a könyvtárról, mire az egyik tanár, szinte szégyenkezve mondá:

— Biz abból már több kötetet elsikkasztottak.

— Örvendjen rajta, tanár ur, mert látszik, hogy olvassák!

E családi hagyomány szolgáljon mentségemül. —

Tengerész kitétel: „*lobogó fedezi a portékát*," — az iró neve kezeskedik müvéről.

Legouvè Ernő a harminczas évek irodalmi dicsőségének öreg gárdájából származik, — a franczia irodalom *aranykoráról*, — melynél magasztosabbat soha egy kor sem ünnepelt, s ha visszaemlékszünk ez *iró titánok* neneveire, csodálkozó bámulattal kell meghajolnunk azok előtt, kik az emberiségnek oly fényesen világítának

Csak nehány nevet emlitek, kik a lángész legióját képezik, kiket bátran nevezhetnénk a *tizenkilenczedik* század *eleven* szépirodalomtörtének.

Hugó Viktor, Lamartine, az öreg Dumas, Balsac, Sue Eugen, George Sand, de Vigny

Alfréd, Méry, Gauthier Theophil, Janin, Musset Alfréd, Karr Alphons, Scribe, Lamenais, Delavigne Kázimir, Beranger, Michelet, Quinet Edgard, Blanc Lajos.

Ragyogó *constellatio* a szépirodalom csillagos egén.

Legouvé Ernő a franczia akadémia tagja — egy a negyvenből, — 1807. február 15-én született Párisban; eleintén szindarabokat irt, legtöbbnyire Scribe-el közösen. — Néhánynak czimét emlitem: *Adrienne Lecouvreur*, (1849.) *Bataille des dames.* (1851.) *Les contes de la reine de Navarre*, (1853.) *Medée*; — e tragediát *Rachelnek* irta, — nagyszerü, pompás, magasztos versekben, költészeti ékesszólással, — a nagy tragikai színésznő — mint maga mondá — erején felülinek találta; — 1856-ban Montanelli olaszra forditotta s *Ristori* asszony eljátszta, olyan erővel, bensőséggel, igazán, hatalmasan, hogy midőn a világrészt — mindenütt diadaltól kisérve — átutazá, *Medée* volt leghiresebb szerepe.

Legouvé a franczia senatus egyik republikánus tagja, s Franciaország egyik legnevesebb irója, — azon ritka, kivételes megáldottak közé tartozik, kik aggkoruk daczára, egészséges testtel, fiatal lélekkel, remekmüveket teremtenek.

Isten áldja! — haladjon a müvészet rögös utján békével, kitartással, szerencsével, — s tartsa meg

Kolozsvárt, 1879. decz. 15.

barátjának
Teleki Sándort.

II.

— — — — — Azt irja kegyed, hogy jutalomjátékául *Beatrixet*: *a müvészet Madonnáját* választotta.

Jól tette.

A Legouvé neve, a regény nagy sikere, melyet európaszerte aratott, — maga az iró darabbá alakitá át, s az, hogy a *Theatre francaisban* tetszéssel adatott, biztosit, hogy Nagyvárad igen müértő közönségének is megnyeri méltánylását.

Én a darabot, mint ilyent nem ismerem, de ha a regény után következtetni szabad, sikert várok, mert a regény cselekvény teljes, egyöntetü, az egész egy *egészet* képez, az epizodok nincsenek hátrányára a főcselekvénynek, és Legouvé, ki nagy mestere a szinmüirásnak, teljes ismeretével bir a szinpadnak, bizonyára helyesen és hatásosan *inscenirozta*, alakjai már

regényében beszélnek, járnak, kelnek, elevenek, szóval ki vannak domborítva, különben mint fentebbi levelemben mondtam: *a lobogó fedezi a portékát*, az iró neve kezeskedik müvéről.

Nem akarom én ezzel azt mondani, hogy a nagy irók mindig remekmüveket irnak, hijáaa — a legjobb szakács is főz néha *koficzot*.

A világ legnagyobb költőinek is vannak olyan versei, melyet még én sem irnék alá, már pediglen nálamnál füzfább poeta nincsen e széles nagy világon; — Ecsedy mellettem egy koloszszális Homer!

Emlékszem, kamasz éveimben midőn szivem Kupido édes mérgü nyilával átspékelte, a hold halvány fénye mellett merengtem, lenge éji zefir szellőjét lehelve rám jött a turbékolás, rajongó lelkesedéssel *savanyítottam* neki a gyötrő szerelem lirájának és *pingáltam* egy verset, melyet egy barátom — még ma is él — elolvasott, s még ma is szédül tőle.

Választását helyeslem.

Nagy nevü irónak nálunk ismeretlen darabját választá.

Meglehet *Ubrik Borbála* jobban megtöltötte volna a karzatot, — Brábánti Genovéva több könyeket csal a zsebkendőkbe, — *Perovszky Zsófia* kivégeztetése rémesebb, — és

Garfield meglövetése korszerübb, . . . de a művészet a *kasza* felett áll;

Debreczenben sikerült kegyednek Dumas *Bagdadi herczegnéje*; kivánom, hogy Nagyváradon sikerüljön Legouvé Beátrixa.

Mindig barátja

Koltón, 1881. julius.

Teleki Sándor.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

PRIELLE KORNÉLIÁNAK.

OSZK
Országos Szechényi Könyvtár

Kolozsvár, április 14.

Asszonyom!

Nem akarok nagyságodnak elismert nagy művészetéről beszélni; nem azon buzgalomról szólani, melylyel negyven éven át lélekerős akarattal, fáradhatlan kitartással, színügyünknek, — általa nyelvünknek, s ezzel nemzetiségünknek használt; nem azokról az oktatásokról beszélni, melyekkel három nemzedéket tanitott, s melyek által szerettette, bámultatta magát, s melyek által kedvencze lőn nem a közönségnek, hanem a *nemzetnek*. Ezek, asszonyom, világos tények, csak a vak nem látja.

Én *Korneliával* akarok csevegni, az én módom szerint; és elmondani egy pár ese-

ményt, mely szivemet nyomja, melyen hálás köszönetem könnyithet.

Vége volt mindennek. Hajtottak a szégyen, gyalázat bitójára, többeket a mészárszékre. Világostól Aradig egy nagy *eklézsiakövetés* volt. Én megkaptam a *kolerát*, mely velünk szövetkezett az osztrákok és oroszok ellen, s melyet az, a ki minket *elárult*, nem akart felhasználni. Csoda módon fellábbadtam, gyenge s nagyon éhes voltam. Vánszorogtam *Sarkad* utczáján; az éhség vezetett. Törött léptekkel botorkáztam a nagy utczán, egy ablakból nevemen szólitanak, visszafordulok s az egyik ház ablakában látok egy tündéralakot, ki kezével magához int.

— Jézus-Mária! hogy néz ki maga! — mondá Prielle Nelli.

— Ugyebár megkoptam! A kolera majorságilag gazdálkodott bennem, s teljességgel nem trágyáznak.

— Jöjjön be.

Bementem.

— De hát ugyan mi baja van?

— A kinek most baja nincsen nagy Magyarországon, az nem becsületes ember! De az én országos bajomhoz még az is járul, hogy most kelek föl a kolerából s nagyon ehetném.

— Heveredjék le a divánra, s hogy ne unja magát, mig vissza jövök, olvassa.

Egy könyvet adott kezembe. Oktáv nyomtatvány volt, sárga boritékban; „*Fehér és Fekete*“, szinmű Kuthy Lajostól. Mintha csak tegnap történt volna, ugy emlékezem rá.

Kevés idő teltével visszajött kegyed, egy tál párolgó huslevest tett elömbe; ettem s éreztem, mikép válik vérré bennem.

— Töltött káposztám is van, de nem adok belőle. Megterhelné a gyomrát. Maradjon itt nálunk, én ápolni fogom; aztán tudja, ugy szeretem én az erdélyi embereket, akár meghaljak érettök.

Megcsókoltam a kezét s távoztam.

Sok, sok idő telt el. Tizennyolcz esztendő! Keveset az aradi várban, egy kicsit az akasztófa alatt, aztán a hazátlanság nagy honvágygyal, szükölködés egy kis nyomorral gárnirozva; csalódások, üldöztetés, *heczczek* a menekültekre; végre fegyver a kézben és *dicsőség*; sok taps, bokréták és babérkoszoruk.

De jól esik visszaemlékezni! Kiszállni a *mai* moslékból, s megszáritani magát a dicső multak napsugaraiban.

A számüzöttnek visszaadták, hazáját, a menekültet visszaadták hazájának.

Gloria in excelsis!

Tizennyolcz esztendeig elitélve lenni, a vágyódás, sovárgás, epedés, kényszer munkájára — nagy sor!

Tizennyolcz esztendő multával letérdepelhetni erre az elátkozott földre, melyet vizár áraszt, nyomor kinoz; melyben a birtokos kis árendás, az iparos fehér néger, idegen az ur, az ország gyarmat-ország, s az adó *suprema lex*; és mégis *hazám*; s ezt a rongy földet imádni szivünk egész melegével, lelkünk egész odaadásával, visszajöni bele, a miénkekhez, a legnagyobb boldogság.

Számüzetésem alatt, midőn a honvágy környezett, semmire sem vágytam jobban, mint édes anyámat látni, a nagy-bányai kohófüst szagát érezni, czigány-muzsikát hallani, és — magyar szinházba menni.

A szinmüvészet iránti szenvedély véremben van. Apámtól örököltem s gyermekeimbe is átment.

Nevelőm: a jó öreg Táncsics Mihály, „*Életpályam*“ első kötetében ezeket irja rólam:

— „Emlitettem, hogy Sándor urfi nem szeretett tanulni. Bár hat évig lakott a piá-

risták közt, nem értették a tudományok iránt beléje kedvet önteni; én gyönge oldalát kitanulva, képes valék őt arra birni, hogy a tantárgyakat ugy a hogy megtanulta. — Egész lélekkel a színészeten csüngött, tehát azzal serkentettem, hogy ha ezt vagy azt a tantárgyat megtanulja, szinházba megyünk. Ez használt!"

Pestre érkezésem első napján hova mehettem volna máshova, mint a nemzeti szinházba.

A támlaszékek első sorában kaptam helyet, egy kövér vén satrantyu szomszédságában, ki ugy lihegett mint egy gőzfuvó, izadott mint egy jármas ökör, és szüntelen fújta az orrát, mint az ezred trombitása hadgyakorlat alatt.

Egy társalgási darabot adtak. Kegyed és szegény boldogult jó Kálmánunk játszottak benne. Az első felvonás közt, Mikes János nagybátyám, kivel jövetelemet tudattam, de nem volt időm tiszteletére menni — reám ismer, örömteljesen intett kezével, hogy menjek fel páholyába.

Én a támlásszékek sorának közepén ültem. Keresztül kellett hatolnom, s vagy tiz egyént kijövetelem által háborgatnom. Ez na-

gyon nyugtalanitott. A mint felállok, nagy ügyetlenül a vén asszony lábára lépek; ez fájdalmasan felsikolt, a közönség reánk néz, én zavaromban megbotlom, s azon veszem észre magam, hogy a vén Klepsidra ölében ülök. A banya egyet jót lök rajtam, a közönség el kezd nevetni, s én a tisztelt publikum nevetése közt tartom dicsőséges visszavonulásomat.

Rangomhoz illőleg János bátyám páholyában ülök a főhelyen. Kezdödik a második felvonás. Szerdahelyi Kálmán kilép, a páholy felé tekint, rám ismert, fennakad a szerepében, s nehezen folytatja mondókáját. Kegyed reám tekint, s tekintetében annyi jóság, annyi öröm, annyi részvét, — igen, egy nagy vigasztalás volt! Éreztem, hogy érzi azt, mit a számüzött érez, mikor hazájába vissza tér!

— János bátyám, menjünk fel a szinpadra.

— Minek, hiszen magát már ott senki sem ismeri.

— Tán mégis.

Radnóthfay páholyába mentünk s ő felvezetett a szinpadra. Régi jó barátim, köztük bajtársaim: Szerdahelyi Kálmán, Feleki Miklós, Tóth Józsi, Szigeti Imre, Komáromy, Gozon,

Kaczvinczky, Szathmáryné, átöleltek és *lőn nagy vigasság a komédiások között.*

Kegyed is kijött öltözőjéből, megfogá két kezemet, szemeimbe nézett s ennyit mondott:

— Isten hozta önt!

De hogyan volt az mondva! igaz, — *Prielle Kornélia* mondta.

Még voltunk hatva mindnyájan s legjobban nagybátyám, ki engem nagyon szeretett, s hogy elérzékenyülését némileg titkolja, felém fordult:

— Hát igy vagyunk? hiszen maga nagy ember a pesti szinpadon.

Tizennégy évvel ezelőtt történt ez, s azóta kegyed mindig nőtt müvészetében. Ma Kolozsvár városa szerencsés pályájának 40-dik évének jubileumát ünnepelni. Én is eljövök müvészetét bámulni, és megköszönni azt a tányér levest, melyet Sarkadon a betegnek adott, és azt a *tekintetet*, melyre az amnestiált számüzöttet méltatta.

Köszönöm, asszonyom!

AZ ELSŐ KÖTET TARTALMA.

	Oldal.
Ajánlás Jókainak	5
Levél Csukássi Józsefhez	7
Hugo Viktorról. Emlékezés	9
Egy karácsony estéje Hugo Viktornál	21
Bem József tábornok, az erdélyi hadsereg vezére	41
1848. Deczember 25-ike Kolozsvártt	47
A halál torkában	67
Aradon	99
Luzsenszky Lajos	115
Kerekes Márton	127
Lendvay Marcziról (Csevegés)	133
Gróf Teleki Sándor és Elemér a Sas	145
Az én kacsáim	159
Egy párbaj története	175
Nyitány a „Miska biographiájához"	211
„Magyar kutya!"	225
Bismarck (Sohn)	235
Két levél:	
I. Ihász Dániel levele Teleki Sándorhoz	245
II. Válasz Ihász Dániel levelére	249
Sámi László levele Teleki Sándor ezredeshez	255
Bartha Miklóshoz	271
Levél Bartók Lajoshoz	277
Deési levél K. Papp Miklósnak	285
Két levél Hunyady Margithoz	297
Prielle Kornéliának	307

BUDAPEST RÉVAI TESTVÉREK KIADÁSA.

Numa Roumestan.

REGÉNY.

Irta: **DAUDET ALFONZ.**

Ford. **FÁI J. BÉLA.**

2 kötet. Diszes kiállitásban. Ára 2 frt. 40 kr.

Daudetnek e nagy feltünést keltett regénye tulajdonképen jellemrajz, egy délvidéki franczia embernek, Numa Roumestannak rajza, kiben sokan Gambettára akarnak ismerni. Daudet rendesen élő embereket vesz mintaképül, s Numájának története mutat fel némi hasonlatosságot a franczia képviselőház elnökének életpályájával. Numa egy geniális délvidéki, tele fényes tehetségekkel, a délszak tüzével, heves vérével, szerencséjével, de egyszersmind meg vannak benne a hibák is, melyek a melegebb égalj fiait jellemzik. Az egész munkán a délvidék izzó, vakitó napja ragyog, melynek fényében szingazdag, ujjongó csoportok, heves vérük mámorától ittasan vonulnak el előttünk. E fényes kép csak itt-ott tünik el szemünk elől, s akkor alkalmunk van egy-egy pillantást vetni a párisi élet salakjába, melynek borzalmait, nyomorultságát Daudet csak úgy ismeri mint Zola, de finomabb tapintattal tudja festeni. Megkapó — mint Daudetnél rendesen — a befejezés is, egy félbenhagyott akkord, mely az olvasó szivében rezeg tovább. Nem kételkedünk, hogy a kitünő mü csak oly sikert fog aratni nálunk — a Fáy Béla szabatos forditásában, — mint a hirneves szerző előbbi művei. A magyar forditás két kötete a legizlésesebb alakban és kiállitásban jelent meg, mely kiállja az összehasonlitást a párisi elegans kiadásokkal. *„Magyarország“.*

BUDAPEST RÉVAI TESTVÉREK KIADÁSA.

Egy spanyol leány története.

(GLORIA.)

Irta GALDOS B. PEREZ.

3 vastag kötet. (808. lap.) Budapest. 1881. Ára 4 frt.

A spanyol irodalom eddigelé nagyon kevés figyelemben részesült nálunk. Kivéve a régi classicus irókat, kiknek átültetésével a Kisfaludy-Társaság szerzett magának nagy érdemeket, az ujabbkori szépirodalomnak csak néhány nagyobb termékét birjuk magyar nyelven. Annál is inkább tartottuk kötelességünknek, tekintettel lenni tőlünk távolabb eső irodalmakra és e czélnak alig felelt volna meg jobban bármely mű, mint „Gloria“, mely feltünést keltett mű a jelen spanyol társadalom hű és élénk ecsetelésén kivül lélektani tartalmával és eszméinek gazdagsága folytán lekötve tartja az olvasó figyelmét, és nemesitőleg hat a kedélyre. Az eszme, mely e regényen átvonul, az összemberiség müvelt osztályaiban talál viszhangra. A küzdelmek, mikben a vallási türelem, a vakhit, az őszinte vallásos buzgóság és a gyűlölet egymás ellen harczra kelnek — olyan általánosan emberiek, hogy egy ország társadalma sem ment azoktól. Galdos nem két vallást állit egymással ellentétbe, mint előzői e téren, megmutatván, hogy az egyik mennyiben szárnyalja túl a másikat, hanem e kettő fölébe egy harmadikat helyez és végre azon eredményre jut, hogy a valóban emberi s szeplőtelen tiszta szeretet a legszebb, legnemesebb tulajdona az embernek. Gloriáról ugy a spanyol irodalmi kritika, valamint kiváló német és franczia műbirálók a legelismerőbben nyilatkoztak, és nem birják eléggé dicsérni a különben is a történelmi tudomány terén elismert irónak azon nemes törekvését, hogy müveiben a társadalom sebeit és kinövéseit oly éles hangon és mégis szeretetreméltó elnézéssel ostorozza és regényeiben a legmagasabb culturczélok elérésére készíti elő olvasóit. Galdos hazájának egyik legünnepeltebb irója, ki szabadelvüségeért különben sok bajjal is kénytelen küzdeni, a mennyiben müveinek legnagyobb része a tiltott könyvek „index“-ére jutott. Fontane, az elismert műbiráló szavaival zárjuk be e rövid ismertetésünket, ki Gloriáról igy nyilatkozik a „Gegenwart“-ban: „Gloria első kötete valódi mesterműnek mondható. Én nem sokat olvastam, a mi hasonlítható volna hozzá, és nagyon keveset, a mi túlszárnyalná.

BUDAPEST RÉVAI TESTVÉREK KIADÁSA.

A HONBOLDOGITÓK.

REGÉNY.

Irta: **P. SZATHMÁRY KÁROLY.**

2 kötet. Csinos kiállitásban. Ára 2 frt 80 kr.

Szathmáry e legujabb műve irányregény s jelen politikai s társadalmi életünk hibái és sekélyeivel foglalkozik. Előtérben a nagyhangú politika korteskedése, nyegleség e áll, mely minden pártszinezet nélkül, annak visszásságait, nevetséges oldalait és romboló hatását mutatja fel társadalmunk mindenik rétegében, a nép valódi érdekeinek elhanyagolása mellett. Vidéken Vas András és Szeles Pista a földmives osztály — Csermák kalaposmester az iparosok — a Gáthy, Gerendy és Bülgezdy család a középnemesség tragikus és Felleghy komikus eseteiben van bemutatva. A fővárosi társadalom sekélyei: Eckstein báróné, gróf Ártándy és Gyerőfy személyében szerepel, az üzletvilági Vidor egyéniségében, a napi sajtóé Bakafy és Potyondy által, kik mindannyian közöttünk élő egyének s kikre sokan reá fognak ösmerni, — talán még önmagok is.

A regény szerkezete sajátszerü; a mennyiben a fő személyek Tárnoki Gyula és neje Gáthy Lenke szivtörténete által a kisebb epizodok mintegy át vannak ölelve. Szerző Gáthé Lenkét, a rosz viszonyok között nevelt, de alapjában mégsem romlott nőt, elvezeti az erkölcsi örvény széléig; de innen megtört hiúsága és saját lelkiereje által kiragadja; jóhiszemü és sokat csalódott férjével megunatja a nagyvilág minden hiúságát, de megtartja emberbaráti érzelmeiben; s a főváros vészei közül végre falusi magányába vonuló párt boldoggá teszi.

A regény szövege mindvégig érdekes s úgy hiszszük, méltó helyet foglal el ujabb regényirodalmunkban.

BUDAPEST RÉVAI TESTVÉREK KIADÁSA.

Köd előttem, köd mögöttem.

Regény.

Irta **Véka Lajos.**

4 kötet. Csinos kiállításban. Ára 4 frt.

„A ki Véka legutóbb megjelent regényét végigolvassa, könnyen kitalálhatja, hogy „Köd előttem, köd mögöttem“ nem fiatalkori mű. Nem erős képzelem, hanem szabatosan gondolkozó fő s meleg kedély műve s azért kevesebb benne a költői, mint az eszmei tartalom. Meglátszik rajta, hogy szerzőjének haladottabb koránál és kiváló állásánál fogva is alkalma volt jól megismerni az életet, az embereket s kivált közéletünk fejlődésének azt a processusát, melyet könyve visszatükröz. — Regénye a fővárosi társadalmi életet festi oly időben, mikor félszegségei, kinövései legrikitóbban mutatkoznak.

Spectator a „Fővárosi lapok“-ban.

„A regény irányregény. Minden sorából kilátszik czélja, hogy a társadalom ferdeségeit ostorozza. Egyes főurak léhasága, az ugorkafára felkapaszkodott lelketlen üzérkedők vagy legalább azok ivadékainak bukása, az irodalmi, művészeti, társadalmi, politikai élet fattyúhajtásai: ezeket igyekszik visszataszitókká tenni.“ — „A nemes érzelmek festése általában mindig sikerült; sokszor megindító, van benne fokozás, különbség; meg vannak a szerzőnek szavai, a gyermeteg érzelem, az indulat, a szenvedély festésére.“ — Az egész mű inkább a gondolkodó elme, mint a költői szellem munkájának hatásával van reánk. Bizonyitja ezt a szatira, melynek fegyverével minden ferdeséget — ez pedig nagyon sok van életünkben — sujt; a sok erkölcs-bölcseleti elv, melyek csak mély gondolkodás szüleményei. De van több része a regénynek, melyekben háttérbe szorúl a fejtegető ész s az érzelem költészete foglalja el a tért.“ *Pesti Napló.*

EGYRŐL-MÁSRÓL.

MÁSODIK KÖTET.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

EGYRŐL-MÁSRÓL

— UJABB EMLÉKEIM —

IRTA

GRÓF TELEKI SÁNDOR.

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST
RÉVAI TESTVÉREK KIADÁSA.
1882.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

BLAHANÉNAK

ÉS

MUNKÁCSINAK.

Ihász Dániel jó pajtásom utolsó levelében azt irja:

„*Az* ***öreg ur*** *örömmel olvassa „EMLÉKEIDET“; azt mondta, hogy a magyar köznép* ***géniuszát*** *az utolsó időben, a mennyire ő a távolból itélhet, senki sem fogta fel jobban mint Munkácsy, Blaháné és te.*“

E — ránk nézve olyan ösztönző, serkentő és buzditó véleménye a legnagyobb magyarnak bátorit, ezen csekélységet kegyeteknek ajánlani.

Budapesten, szeptember 22-én 1881.

Tisztelőjök

TELEKI SÁNDOR.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

PETŐFI SÁNDOR KOLTÓN.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Megközelithetem-e nagyságát? Méltó lehetek-e némileg hozzá?! . . . . A prücsök énekli meg a fülemilét, de mind a kettő a természet hangján dalol; az ökörszem a sas szárnyai alá buvik, fölviteti magát az ég magasságába s az égbolt tetejéről a sas fölnéz a vakitó napba, az ökörszem lenéz az árnyékos földre; de mindketten a természetet látják.

Az isten a természet fölött van; azt mondják: ő teremté; azért mégis mindenkinek imádsága egyenlő előtte. Ez az egyenlőség isten előtt.

Eljöttem én is, hogy imádkozzam emlékedre, melyet hűn őriz a nép; elmondom *egyszerüen* a mit rólad tudok. És ez az egyenlőség az elismerésben.

A karrarai márványt, melybe a lángész életet farag, a massai paraszt csákányozza ki a bányából; én is hozok egy darabot élted történetéhez, s erre feljogosit hazám történelme, melyet ezután irnak meg.

És most elmondom ama társaság előtt, mely nagy nevedet viseli.

1846. szeptember 8-kán Nagy-Károlyban voltam, az akkoriban ugy nevezett *quartialis generális* megyei gyülésen. Az időben deákosan beszéltünk, de magyarosan éreztünk, s nem tudtuk még, mi az a *Gleichberechtigung*.

A városban hire kelt, hogy Petőfi Sándor látogatóba jött barátjához, Riskó Ignáczhoz, s nála van szállva.

Nem sokat törődtem vele, s némileg még boszantott, hogy olyan nagy dolgot csinálnak belőle.

Vacsorálni mentünk a *Szarvas* vendéglőbe, Darvay Ferencz, Haray Viktor és többen, kikre már nem emlékszem. Leültünk egy asztalhoz; átellenben velünk, a legtávolabbi asztalnál ültek Riskó Náczi, Papp Endre, egy ismeretlen és még többen.

Haray vacsorálás közben felém hajlik, s azt mondja:

— Az ott Petőfi Sándor.

— Bánom is én! — felelém közönyösen.

Vacsora végeztével feláll Haray s ahhoz az asztalhoz megy, melynél Petőfi vacsorált és Papp Endre által bemutattatja magát. Petőfi feláll, kezet nyujt Haraynak és élénken beszélgetni kezdenek. Később véletlenül arra tekintek s látom, hogy felállanak és felénk közelednek. Haray tekintetéből kivettem, hogy hozzám hozza Petőfit, felálltam és eleibe mentem.

Haray végezte a bemutatást.

Első szava, melyet hozzám intézett, ez volt :

— Ön az első *eleven* gróf, a kivel beszélek.

— Hát döglöttel beszéltél-e ? — kérdém némi savanyúsággal.

— Az magam is voltam komédiás koromban.

— Na czimborám, velem ugyan nem sokat nyertél, mert magam is csak olyan *vad* gróf vagyok.

Rám nézett ; szemeiből láttam, hogy ezt a feleletet nem várta ; kezet nyujtott s a jég meg volt törve.

Asztalunkhoz ült s hosszasan quaterkáztunk együtt.

A mint e sorokat irom, fölelevenül emlé-

kemben — harminczhárom év multával — Petőfi alakja s látom őt magam előtt, ugy, a mint először láttam.

Közép termetnél valamivel magasabb alak, sugár növéssel, arányos testtagokkal, fesztelen mozdulattal, sürü, tömött, felálló, kurta, feketе hajjal, melyet jobb kezének ujjaival beszéd közben gyakran hátra felé simitott; közép homlok, a két szemöldök közt egynehány ráncz, a mély gondolkodás jele, szép, rendes, barna szemöldökök, csillámló bogár szemek, melyek beszéd közben csillogtak, s midőn lelkesült vagy költeményeiből szavalt, fényesen ragyogtak; ez volt arczának legszebb része, ablakai költői lelkének; egy kevéssé a homloknál meggörbült orr, szép, kicsi száj, rendes fehér fogakkal; arczának bőre sárgásbarna volt, egynéhány szeplőformáju még barnább foltocskákkal; ajkai a szokottnál valamivel vastagabbak, jól állt rajtok a mosoly, de a harag, a méltatlankodás, a guny, a megvetés, a gyülölet, s a csalódás érzelmeinek nyilvánitásai által sajátszerü, majdnem kellemetlen kifejezést vettek fel; gyér, vékony bajusz s állszakál, világosabb a hajnál, szemöldöknél és szempilláknál, szine a sötétbarnából egy-egy ritka téglaszin által a gesztenyeszinbe ment át, s hosszu nyak.

Öltözete! vékony zsinoros fekete attila, históriai inggallérja ráhajtva, sötét — majdnem fekete — szürke pantalon nadrág.

Szerintem, — pedig de jól emlékszem rá! — legjobb arczképe: az *Összes költeményei* 1848-dik évi kiadásában megjelent s Barabás rajza után készült aczélmetszet.

Én Darvaynál voltam szállva. Terjedelmes szállása volt, nála szokott a *liberális párt* — mint akkor nevezték — egybegyülni s tanácskozni.

Korán reggel, Riskó Náczi és Papp Endre társaságában Petőfi is odajött. A tanácskozás már javában folyt: hogyan s miképen kellene cselekedni; pártunk e gyülés alkalmával kisebbségben volt.

Petőfi a tanácskozás alatt egy szögletbe vonult, hallgatott és gondolkozott, s irónnal jegyezgetett egy darabka papirra.

Az előleges tanácskozás végeztével Darvay — egy eredeti, sajátságos, a maga nemében egyedüli egyéniség — Petőfihez megy, s két kolossális kezét vállára téve, jóindulatu mosolylyal mondja:

— Kedves poéta öcsém! hallom, beadtad nekik a kulcsot, — mondják, prüszkölnek tőle. — Okosan, nagyon jól tetted, hogy ki-

poétikáltad őket; a rigmust könnyebb tanulni, mint az oratiót; azt meghallgatják, igen, de amazt meg könyv nélkül megtanulják; add ide kérlek, hadd olvassam el.

— Mit? — kérdé Petőfi habozva.

— Azt, a mit tegnap a *pecsovicsokra* irtál.

— Nincsen nálam.

— Hisz tudod te azt könyv nélkül is, — közbeszól Papp Endre, — mondd el!

— Szivesen.

Homlokát összeránczositá, szemei csillogni kezdtek, egyet köhintett, fölegyenesült, s érczes hangon rákezdé:

„Hát e falak közt hangozának
Nagy szavaid, oh Kölcsey?!“

s midőn az utolsó három vershez ért:

„Hadd kapjon érdeme dijába'
Kezébe bilincset, nyakába
Jármot, hátára kancsukát!“

ezt annyi erővel, olyan igazán, annyi bensőséggel és meggyőződéssel szavalá, hogy mindnyájunkat mélyen meghatott.

Én e percztől fogva bámulója lettem, s iparkodtam barátságát kiérdemelni.

— Menjünk a gyülésbe! — mondá Darvay. — *Magnifice!* — engem mindig igy czimezett, — vegyen magára más *uniformist*, s utra.

— Rögtön, spectabilis!

A szobámba indultam, hogy magyar ruhát öltsek magamra, — Petőfi utánam jött.

— Te mégysz a gyülésre? — kérdé.

— Hát te?

— Én nem megyek. Mit csináljak ott? Egy csomó haszontalan szóbeszéd, de eredmény semmi; aztán meg még gorombáskodni sincs jogom, *nem* lévén táblabiró. Mig ti csépelitek a szalmát, addig firkálok valamit.

— Tudod mit? én felszaladok egy pillanatra a gyülésbe s megmutatom magamat egy perczre a tekintetes karok és rendeknek; ugy sincs ma semmi érdekes tárgy, azonnal jövök. Maradjunk együtt. Megvársz ugy-e?

— Meg; menjünk s végezd hamar.

Negyedóra teltével a megyeház kapuja alatt találkozánk.

— Hova menjünk? — kérdém Petőfitől.

— Ha nem restelled, menjünk szállásomra, valami kotyog a fejemben, szeretném leirni.

— Menjünk!

Riskó szobájában valánk. Petőfi leült s egy darabka papirra irt; én addig Gvadányi *Rontó Pál*ját olvasám, mely az asztalon hevert.

Kevés idő mulva felállt, megdörzsölé

homlokát, s jobb kezével kivágott a levegőbe; később tapasztalám, hogy ez szokása volt, mikor valamelyik költeménye sikerült.

— Menjünk! — mondá, — ez elég mára.

— Jó-e? — kérdém.

— Annak kell lenni! olvasd, ha nem unod.

— Ki unná Petőfit?!

— Gróf ur! nagyon köszönöm!

A bilincs.

Elolvastam; nem szóltam rá semmit, csak kezemet nyujtám.

— Druszám! ha lehet, ne hagyjuk el egymást! Ugy-e, eljösz hozzám Koltóra?

— Erről beszélünk!

Végig mentünk a megyeház-utczán, s a mint a saroknál fordulunk, a *Szarvas*-vendéglő felé, egy négylovas fogatu kocsival találkozunk, mely a nagy-utczán jött fölfelé.

A négy ló egyformán kurtára fogva, jól kantározva és gyeplőzve, sebes ügetve haladt; a *gyeplős* egy fél fejjel előbbre, fejét felülről lefelé rázta és trüszkölt, a *késefás* nyakát megszegve követé, s nem birván *tartani* a gyeplőssel, néha-néha *felvágott*, a két *rudas* belefeküdt a hámba s ugy haladt; a kocsit a négy ló gyeplőn vitte, hatalmas karok tarták azt, s kormányozták, minden parlamentarismus nél-

kül. Mikor hozzánk ért, egy *fogásra* megállt, mintha odaszegezték volna.

A négyes fogatot megölte a gőzmozdony; ritka az most minálunk, mint a hiuz.

— De hatalmas négy ló! — mondá Petőfi gyönyörködő bámulattal.

— Mint a tót diák mondja, druszám: *znákunk*! — felelém kérkedve; — jer, menjünk, forduljunk egyet.

— Nem bánom, nagyon jó lesz! s be akart ülni a homokfutóba.

— Nem oda Buda! Ide mellém! — s felültetém a bakra.

Kétkedve nézett rám s a négy lóra. Közibök suhintottam, megragadták a kocsit, de pár percz mulva gyönyörüen ügettek.

— Ha én igy tudnék hajtani! szólalt meg kis idő mulva, — de hát mit hajtanék? — tevé utána.

— Jer Koltóra, megtanitunk mi Ferenczczel.

— Igen, ha rászületett a tekintetes ur; — mondja rá Ferencz kocsis.

— Hát arra is születni kell?

— A bizony! Sok kocsis egész életén keresztül csak nyámmog ott a bakon, azt sem tudja, hogy hogyan és miért? más meg csak a kezébe veszi a gyeplőt, s mindjárt *csinálja*,

mintha csak mindig hajtott volna, s magától kitalálja a fortélyt.

— Merre menjünk? — kérdém Petőfitől.

— Tudod merre van *Erdőd!*

— Hogy ne tudnám.

— Menjünk arra felé.

— Rosz arra az ut, romlik a kocsi; menjünk inkább a Szent-Jánosi felé, Petribe. Boéréknál a tekintetes asszony otthon van, s megkinál egy kortytyal — mondá egész confidenciával Ferencz.

Petőfinek nem tetszett a Ferencz okoskodása; ő *Erdőd* felé vágyott. Még ekkor nem tudtam az okát, hogy *miért!*

— Menjünk druszám Erdőd felé; engemet kocsikáztatsz-e vagy Ferencz urat? — kérdé csipősen.

Majthény felé vettem az utat Erdődnek.

— Ne csodálkozzál; Ferencznek több szabad, mint másnak; — mondám neki *németül.* Először és utoljára beszélénk e nyelven együtt.

— Elmondom neked történetét. Mint kis czigány purdét Kristóf Adolf ur magához vette; az istállóban, a lovak közt, mint a kutyakölyköt, fölnevelték, seperte az istállót, s hordta a ganéjt; később lovász lett, végre kocsis. Ma a legjobb kocsis Erdélyben. Kris-

tóf ur gazdag ember; egyszer fegyveres zsiványok rohanták meg, ki akarták rabolni; Kristóf ur védte magát, Ferencz mellette állt, s midőn a rablóvezér Kristóf urra szegezte puskáját, Ferencz eleibe ugrott, mellével felfogta a lövést; még volt annyi ideje, hogy kikapja Kristóf ur kezéből a fegyvert, beleduplázott a zsiványok közé; azok megszaladtak, s Ferencz eszméletlenül rogyott össze. Kristóf ur bevitette Kolozsvárra, a kórházba. Ott feküdt kilencz hónapig, végre kieresztették; visszament gazdájához. Ez — kinek életét mentette meg — azt mondta neki: „Nagyon gyönge vagy még te arra, hogy szolgálj, *ingyenélőt* pedig nem tarthatok, mehetsz isten hirével!“ Én megfogadtam; három éve, hogy nálam szolgál; nem dorgáltam meg háromszor. Ezért Ferencznek több szabad, mint másnak.

Petőfi benyult dohányzacskójába, s egy marék dohányt nyomott a Ferencz markába.

Sebes ügetve, szótlanul haladtunk. Ő *Erdőd* felé gondolt, nekem is volt *hova*. A *Messzelátó* csárda fehérlett a távolban, a kőfallal keritett akasztófát elhagytuk balra; a domahidai határ szélén megálltunk, Ferencz leszállt, a két első ló elibe ment, s meghuzogatta azok üstökét és kitörölte szemeiket.

— Látod azt a kis domborulatot a rét végén, mindjárt ott a fris ugar-szántás mellett?

— Igen.

— Tudod, mi az?

— Nem.

— 1711-ben azon a helyen paczifikált Károlyi Sándor.

— Tudom!

Elindultunk; némán, csendesen gondolkodánk, volt *miről!*

Az időben a nemzet önérzetének teljes tudatában volt. Megunta már sérelmeinek örökös hiába való panaszlását, Nagy Pál, Borsiczky sérelmi feliratai elavultak, az örökös jeremiádok nem tetszettek; Széchenyi föl-ébreszté a nemzetet álmából, melyben csakis *gravamenjeiről* álmodott; Wesselényi mennydörgő szavai felvillanyozták az országot, Deák Ferencz logikája hatalmas okadatolás volt, Beöthy Ödön hangját országszerte hallották, Batthyány Lajos, Teleki László, Pálffy József, Károlyi György, Mesznil Viktor, s e fajtából többen, mertek *magyar* lenni, ott fenn, a mágnások tábláján, s ott, hol ezelőtt *culinariter* hebegtek diákul, kezdtek beszélni — töredezve ugyan — de *magyarul*. A nádor kezdte számbavenni őket, s a zerus *számmá* nőtte ki ma-

gát. Volt szónok köztük, a ki igy kezdé beszédét: „Fannak empereg, a ki hotyha absolutismus kiáltonok: mintyár megijed“ . . .

Kossuth Lajos, a nagy gondolatok, a varázs-szó és a hatalmas toll embere, nem préselhette a sajtót: pennájához nyúlt, a lelkesült fiatalság másolt utána, a gondolat felszállt és terjedt; Banquo-szelleme felüté fejét; ki nyomhatja azt alá? Az eszme terjedt, mint az amerikai *prairiek* égése.

Egy hiányzot: az uj hitnek nem volt még *martyrja*. A hatalom segitett a dolgon: befogatta Lovassyt, Tormásit, Lapsinczkit, Wesselényit, Kossuthot; még akkor nem voltunk az akasztófához szokva, nem ismertük Haynaut, s Pest messze volt Aradtól.

Sok vajudások közt megszületett a *Pesti Hirlap* s ez lőn a hatal nemzedéknek bibliája. Kossuthnak egy-egy vezérczikke: szent Pál levele volt a korinthusiakhoz.

E lap eszméinek — mint akkor nevezék *commis voyageur*jei voltak: Somogyi Antal, Német Albert *et compagnie*.

A megye állt, 52 fejü hydra az idegen hatalom ellen, mindegyik külön-külön gazdálkodott otthon, s együttesen, közösen a hazáért.

Nem tudtuk, nem láttuk, de *éreztük* a jövőt, s mint ő mondá; „a század viselős“ volt.

Iskoláimat végezve, szülőim — az akkori szokás szerint — német egyetemekre küldtek ki, a hol tanulnom kellett volna; de megunván Hegelt, Schellinget és Werdert: a philosophiát szegre akasztottam és elmentem Spanyolországba, Lichnovszky Felix herczeggel, ki a Don Carlos seregében tábornok volt — *kalandornak*. Ügyünk, hála istennek, megbukott, minket elfogtak, a barcellonai nép *iambertirozni* akart. Espartero becsukatott, Lesseps ki akkor barcellonai főconsul volt — megmentett, kiszabadultam, összebarangoltam Európa nagy részét; később Liszt magával vitt Oroszországba, onnan vele utaztam egy pár esztendeig, s a nélkül, hogy egy árva hangot tudnék a zenéből — mint a hogy mondani szokta *vele hangversenyeztem*.

Haza kerültem; apám kiadta vagyonunk egy részét, édesanyám betelepitett Koltóra, gazdag nagyanyám, ki nagyon szeretett, ellátott mindennel, s én beálltam földesurnak. Abban az időben könnyen ment ez a dolog: volt robot és nem volt — adó.

Fő szenvedélyem a *ló* volt. Lovagolni, hajtani, szóval lovat idomitani; ez vala majdnem egyedüli foglalatosságom. Apámnak hires ménese volt, s a *felállitott* lovakat hozzám küldte Koltóra, iskolába.

Nőtlen ember voltam és jó czimbora. Magyar ember lévén, szerettem a vendéget; hozzám a vendéget mindig „isten hozza“, curiámnak most sincsen kapuja, nem irhattam rá, hogy: „ha jöttök lesztek, ha hoztok esztek.“

Fényűzést nem vittem soha, a mi kitelt a háztól, azt ettük a háznál; a legfőbb luxusarticulus: *Pócsy Laczi* volt, a hires mármarosszigeti primás, hatod magával. Be-beállitott hozzám, s huzta. Hire ment, hogy Pócsy Laczi Koltón van, s a vidék *java* Koltóra jött. Quaterkáztunk czigány mellett, nyájaskodtunk nótára, a kellő bort termette a berkeszi *Lencsés*.

Pocsyval még megtörtént az is, hogy mondá:

— Mi holnap szeretnénk elmenni.

— Nehéz dolog lesz az, Laczi bácsi!

— Hát minek uram?

— Hát csak annak, hogy nekem most nincsen pénzem, s aztán hogy mentek pénz nélkül?

— Ugy, hogy jöttünk, csak ellenkező *marsrutával*. Bemegyünk Bányára, ott összemuzsikálunk annyit, hogy elérünk vele Kapnikig, ott ujból huzunk egy párt, s azzal épen Szigetre érünk.

S Pócsy Laczi utra kelt, s szerencsésen megérkezett Szigetre, hatodmagával.

Próbálná csak valaki ezt Pongrácz Lajival!. . . .

Abban az időben egyike a legfontosabb politikai kérdéseknek: a *partium* kérdése volt; tudniillik: az anyaországhoz visszacsatolni az onnan Erdélyhez kapcsolt négy vármegyét: Zarándot, Közép-Szolnokot, Krasznát, és Kővár vidékét. A kormány administratorai által mindent elkövetett, hogy az illető megyékben a visszacsatolás ellen többséget szerezzen, s ez által befolyjon az országgyülésre, hogy a *partium* kérdése elejtessék.

Három megyében czélt is ért; mi állottunk egyedül Kővár vidékén a visszacsatolás mellett. Az országos ellenzék erejét nálunk összpontositá.

Wesselényi Miklós állt a mozgalom élén; Hosszu László kővári főjegyző, követtársam és én voltunk a főszereplők. Rendesen Krasznából, Szolnokból — Zaránd nem vett részt a mozgalomban — nálam gyültek össze, s Koltón tanácskoztunk a teendők fölött.

A nagy-károlyi gyülésből hazajöve, Hosszu Lászlótól pár sort kapok, melyben tudatja, hogy a napokban hozzám jön a szolnoki és

krasznai urakkal értekezni; várjam őket. A napot nem tudja bizonyosan megmondani, de készüljek elfogadásukra.

A nagy készülődés abból állt, hogy egy czigányt átküldtem a bányai bérczen Szigetre, Pócsy Laczi után, s a gazdasszonyomnak megmondtam, hogy egy pár ártatlan állatot tartson készen *holocaustra*, mert több urak jönnek.

Másnap Papp Zsigmond tudatja Nagy-Bányáról, hogy Petőfi Sándor odaérkezett és készül ki Koltóra. Befogattam s Haray Viktorral utána mentünk. Egyidejüleg kapom a levelet Hosszutól, hogy holnap ebédre nálam lesz a Szolnok- és Kraszna-megyei urakkal s tudatta a vidéken is pártunk embereivel; s lőn nagy rebegés a baromfiak között.

Petőfit megkaptam Bányán s többekkel együtt kihoztam Koltóra.

Vidékünk szépsége meglepte. Kertemből a kilátás olyan, hogy continentalis vidéken ritkitja párját.

Házam egy kis lejtős magaslaton áll; az előtéren éjszak felé sima nagy térség, zöld rétekkel és tölgyfa-csoportozatokkal a térséget a Lápos vize kigyózza végig, s egy magaslatról egész futása látható, mint ő mondá a

kanyargó Szamosról: „mint egy odafagyott villám".

A másod téren, a Láposon tul, lankás dombok szilvafákkal beültetve, felettök egy fensik, óriás tölgyerdőkkel; tiszta időben *tizennyolcz* falunak fehér tornya látszik, s minden falu kertjei fákkal ugy beültetve, mintha erdők közepén állanának; harangjaik hangja elhalattszik hozzánk a völgybe s szép időben a nagy-bányai harang is idáig zúg.

A háttérben, amphitheatralis kanyarulatban, a Kárpátok hegylánczolata, Ugocsamegye két nagy mamelonjától föl keletre, az ősz *Cziblesig*, közepén az öreg *Rozsály*, óriás sziklakidomborodásokkal s tetején mérföldre terjedő egyenes fensikkal, megrakva sötétzöld afonyabokrokkal; jobbra tőle a *Gutin*, a hegyeknek óriás puposa, hegyes, egyenesen kiálló gránit-csucsaival, éjszakról Mármarosba nézve, a Tisza folyását, e magyar *Nilust*, mely gazdagit és rombol, áldást és végpusztulást áraszt. Távolabb a *Hugyin*, fején a fehér felleg; büszke ur ő, ritkán emeli le fővegét, csakis a nap ragyogását süvegeli. A három águ *Czibles*, a magyar haza *tridense*, magára huzva a villámokat, mint *torreador* a bőszült bikát. El jobbra a *Fekete hegy*, sötéten, feketén, árnyékban tengerszemével, vidékünk *Fins-*

*terahorn*ja. Magányosan, elszigetelten, egyedül a *Sátorhegy*, sátor-alakjával, aljában jóltevő gyógyforrásával; méltó hely lenne a sátoros hét vezér sirjául. És ez mind zöld, mind benőve fákkal; végtelen tömör, sötét és világos zöld kővé vált tengerhullámokat képezve; berakva érczczel, aranynyal, ezüsttel, rézzel, ólommal, szóval *kincscsel*, nyomorául annak, a ki azt kikalapácsolja: *a szegény, éhező bányásznak.*

Feljő a nap *Zutin* háta mögül; fényárja megvilágitja a hegy-colossok csucsait, a szürke pitymallat kékbe megyen át, s az alant járó köd küzd a nap sugaraival, föl magasra száll, felleggé válik, s halad tovább vagy alászáll a földre, harmattá válik, s ragyog mint brilliánt, a növények szálain. Délben, az ég legmagasabb pontjáról lövelli le egyenesen sugarait a nap, megkurtitja az árnyékot, s a munkás parasztember keresi a helyet, hol egye meg árnyékban délebédjét. Alkonyatkor — de szép az alkony! — világnak megpihenése álom nélkül, munkának szünte nyugodalomban, s a kenyérkereset küzdelmes verejtékének letörlése. A lement nap visszanéz a földre, a fellegek sötétkékből rózsaszinbe, s abból vörösbe mennek át; a paraszt azt mondja: „szél lesz!“ A leveli-béka kuruttyol a fa tetejéről, a paraszt

azt mondja: „eső lesz!“ — hazudik a felleg, hazudik a béka, mert az idő szép marad. A fernezelyi, a láposbányai kohófüst kijön a völgybe s eltölti azt kénszaggal; hányszor üté meg e szag orromat, a számkivetésben!....

De végre is, mit nyavalygom én a leirásával, mikor megirta ő, a költő:

„. . . ide jöttünk Koltóra. Ez egy kis falu, Kővár vidékén, a Lápos-völgyben, Nagy-Bányától egy órányira, délre. *A táj olyan szép, mintha az én képzeletem után alkotta volna a természet.*“

Október első felében volt. Gyönyörü őszi napok jártak, vidékünkön ez évszak a legszebb. A nagy hegyek és bérczek, melyek mérföldekre terülnek el szemeink előtt a láthatáron, ilyenkor tarka szinvegyületet öltenek magukra, az erdő tömör zöldje, e szin minden árnyalatát változtatja, a szelid gesztenyefák megsárgulnak, a bükkös piros és vérvörössé lesz, s az egész egy olyan összhangzatos egészet képez s befödi a tájt, a természet óriási perzsa szőnyegével.

Ebéd előtt értekezletet tartánk — ősi szokás szerint: kalács és szilvorium mellett — az udvaron, a nagy eperfa alatt, melynek tetejében a körülvevő oszlopokra felfutott folyon-

dár mennyezetet képezett; a német *atyáskodás* a zsidó gazdálkodás alatt e jó öreg fát is kivágatta.

Egy óra tájt jelenték, hogy a leves az asztalon van; fölmentünk ebédelni. Ebéd alatt *more patrio* folytak a pohárköszöntések, s hallók a szép szót; én felálltam ülőhelyemből és Petőfihez mentem, ki az asztal legvégén ült és mondám:

— Druszám, tégy ki magadért és értem, én nem tudok a szóhoz, mondjad te helyettem is.

— Jól van, próbálok egyet! — azzal a könyökére támasztá fejét, nem evett s gondolkodott.

Mikor a csemegéhez értünk, felállt, szemei ragyogtak, homlokát összeránczositá, s ihlettel, érczes, csengő hangon rákezdé:

„Barangol és zúg, zúg az őszi szél, —
Csörögnek a fák száraz lombjai,
Mint rab kezén a megrázott bilincs“...*

S hévvel folytatva, midőn e tételhez ért:

„Hallgass zúgó szél, hadd beszéljek én!
Ha el nem hallgatsz, túlkiáltalak,
Mint nősirást az égi háború!“

itt megállt, s csillogó szemeivel végig nézett

* Jól emlékszem, hogy Petőfi *akkor igy* mondta, s nem fölcserélve a két sort, mint a hogy költeményeiben kinyomva van.

rajtunk. *Magnetisálva* valánk, s elragadtatva bámultuk a lángész rögtönzését.

Ő folytatá, s midőn a végszavakhoz ért:

„Tartsuk meg a szép, a szent kézfogást, — —
Ki legelőször nyujtja ki kezét:
Azé legyen a hála s dicsőség.
S ki elfogadni azt vonakodik?
Annak porára szálljon minden átok,
Melyet sirunkra majd virág helyett
Ültetni fognak maradékaink,
Kiket örökre megnyomoritánk!“

felugrottunk, pohárral kezeinkben, körül álltuk a magasztos ihletü költőt. Pócsy Laczi ráhuzta, s a rajongó lelkesülés mámorával üdvözöltük Petőfi Sándort.

Én, vállára téve kezemet, bevezettem a nappali szobába. Vendégeim az ebédlőben kávézva maradtak.

— Sándor, megvan-e ez neked? — kérdém meghatottan.

— Honnan volna? hát nem *érezted*, hogy most csináltam? — felelt szinte neheztelve.

— Akkor kérlek, ülj le s ird le, nehogy elveszszen.

— Majd én neked most firkálok!

— Nem nekem firkálsz, komám, hanem a hazának irsz.

— Hát küldd be Viktort és küldj kávét, lediktálom.

Haray Viktor tolla alá mondta; elvégezvén, kijöttek, s elolvasták ismét, de már nem volt az olyan, mint azt lelkesülten, rögtönözve mondá.

Ez az *Erdélyben* czimü költeménynek története.

Időtöltésünk, mulatságunk, a lovaglás és kocsikázás volt. Kilovagoltunk az erdőkbe, bekocsikáztunk Nagy-Bányára. A ló egész szenvedélyévé vált; én tanitottam lovagolni, Ferencz ur hajtani. Ferenczczel egész barátságot kötött és többnyire együtt kocsiztak be Bányára, a posta után és bevásárolni. Petőfi hajtotta a négy lovat, Ferencz ur mutatta, mint kell azt a *tudomány* szabályai szerint kormányozni.

Egy más alkalommal, néhány hónappal később, ujból meglátogatott. Én odajártam Szatmármegyében faluzni. Szives vendégszeretettel láttak mindenütt, Ferenczet tulságosan jól tartották, betegen jött haza; orvos után küldtem, az orvos gondolatlanul hánytatót rendelt, a nagy erőlködésekben Ferencz mellsebe felfakadt s nagy kinok közt meghalt.

Elmentünk a temetésére. Fekete posztóval bevont szekérre helyeztük a koporsót; az általa gondozott négy ló vonta a gyász-

szekeret. Petőfi, Haray és én kisértük a testet, s a sir fölött Haray mondott egy pár szomoru, résztvevő szót.

A temetésről hazajövet, Petőfi bezárkózott szobájába s még vacsorálni sem jött ki.

Másnap reggel bejött hálószobámba, leült ágyamra, kezében tartott egy iratcsomagot és szomoruan mondá:

— Druszám! megénekeltem szegény Ferenczet és vele együtt téged is, meg a nagy Harayt.

— Olvasd, kérlek!

S olvasá:

Czigány Ferencz, a négyes kocsis.

Kezdte a temetésnél; elmondta, ki volt Czigány Ferencz, hogyan nőtt fel kutyakölyök módjára, s mint lett hüséges cseléd, kutyahüséggel. Kristóf Adolf gyalázatos tettét kiméletlen szavakkal bélyegezte; milyen a rosz gazda és milyen a jó; Haraynak rövid beszédét versekbe foglalá s azzal végezte, hogy a cseléd is lehet ur, nemes érzelemben egyenlő gazdájához.

— Jaj de szép! — mondám.

— Örvendek, hogy tetszik, neked adom, csinálj vele, a mit akarsz.

— Nyomasd ki.

— Azt nem; ha gróf nem lennél, meg-

tenném, s ha valaha kinyomatod, tedd oda: kéziratom után.

A nagy viharban, mely a hazát érte, e kéziratot is elfujta a pusztító szélvész; elrejtett irományaim közt nem találtam meg többé e gyönyörü költeményt, mely a *János vitéz* modorában volt irva. Egy remekmű elveszett, mint a hogy elveszett annyi vágy, remény és honfitörekvés.

Gondtalan napokat éltünk. Irodalomról, müvészetekről, politikáról vitatkoztunk, érdeklődő figyelemmel kisértük és magyaráztuk a napi eseményeket.

Petőfi — ki nem örömest türt ellenvéleményt — tüzzel vitázott, s néha nyersen is; különösen Haraytól nem türt ellenmondást, de Viktor mindig élczczel vágott vissza. Emlékszem, egyszer türelemvesztve mondá:

— Ejh, mit tud ahhoz egy *kicsapott komédiás*!

Haray egész hidegvérüséggel kérdé erre:

— Uram! kérem, kihez van szerencsém? Ha jól emlékszem és nem csalódom, egy *irott szinlapon olvastam becses nevét*?!

Ilyenkor elmosolyodott és élczelt maga ellen.

Velem — még később Bem alatt is —

ritkán vitatkozott. Többnyire egy véleményen valánk.

Szeretett verseivel kérkedni s azt affektálással tevé; öndicséretére ezt szoktam volt neki mondani:

— Kinek kinek a maga mestersége. Az ur jól csinálja a verseket, én jól hajtok s még jobban lovaglok. Tessék felülni a *Cancanra* — Cancan egy fortélyos bolond lovam volt — és belovagolni Nagy-Bányára, s mikor visszajön, beszélünk az ur verseiről.

— Hát te a költészetet a kocsisággal hasonlitod össze?

— Én nem kérkedem a kocsisságommal, s ha az ur nem tömjénez saját verseinek, megdicsérem s néha meg is bámulom azok szépségét.

Erre aztán nem kapott kadenciát.

Gyakran hangsulyozta, hogy a bor és a csárdák költője s adta a betyárt. Pedig mikor magunkra valánk, csakis vizet ivott, s a koltói vizet „a Vajda-forrás isteni nektárjá"-nak nevezte; czigány mellett elkvaterkázott, s midőn koczintott, azt szokta volt mondani: „druszám igyunk egy sugárt!"

A zenéhez nem értett s hallása sem volt jó. Szeretett czigány után danolni, de a nótát

nehezen tanulta be. Én soha még „ködös“ állapotban sem láttam, pálinkát pedig a hadjárat alatt sem ivott.

A mult nyáron Mármaros-Szigeten voltam. Egy gombát áruló vén czigányasszony megszólit az utczán, s nagy örömmel kérdezősködik állapotom felől. Rögtön ráismertem.

— Jer velem — mondám neki.

Fölvittem H. M. asszonyhoz ki csodálkozott, miért viszek én hozzá egy czigánynőt.

— Vegyenek gombát! — mondám.

— Mit csináljak én a gombával? tudja, hogy a vendéglőből étkezünk.

— Ajánlom *Pila Anikót.*

A gombákat megvették.

Mikor Koltón Jókaihoz szerencsém volt, azt kérdé egyszer tőlem:

— Él e még Pila Anikó?

— Igen.

— Hol lakik?

— Felső-Bányán.

— Lehetne-e látni?

— Utána küldök.

Pila Anikó eljött; Jókai adott neki néhány tallért és irta *Az utolsó eszménykép*-et...

„De arról a helyről, hova lelke lejár
Csak a barna föld tud s barna czigány-leány...“

Gyulai Pál *Petőfi Sándor és lyrai költészetünk* czim alatt az *Uj magyar muzeum* 1854-diki évfolyamában közölt szép czikkében egy helyt azt mondja:

„A mézes heteket Koltón, gr. Teleki Sándor jószágán töltötte el. Mit keresett Petőfi egy gróf jószágán; az a Petőfi, ki független szegénységére büszkébb volt, mint a legdölyfösebb aristokrata, független gazdagságára? Maecenására talált-e a költő, ki egyik költő barátját megfeddé azért, mert b. Wesselényinek akarta ajánlani eposzát, hazafitisztelete jeléül s azon körülménynél fogva, mivel az eposz hőse, a báró egyik előde volt? Kik a kalandjairól s különcz jelleméről hires fiatal grófot ismerték, tudták, hogy Petőfi őt épen oly pajtásának nézheté, mint bármelyik tanulótársát. S ő valóban ugy szállott hozzá, mint akármely ismerőséhez szállott volna, ki Szathmármegye közelében lakik. A gróf csak annyiban volt pártfogója, mennyiben pajtásai.“

E tétel igaz voltának tanubizonyságául szolgálhat Petőfi Sándornak egy hozzám intézett levele, mely szóról szóra igy hangzik:

„Pest, deczember 29-kén, 1846.

Kedves druszám!

Nagy szomoruság éri a te fejedet, azért tanácslom néked, hogy légy rá elkészülve. De

a mily elkerülhetetlen a halál, oly elkerülhetetlen, hogy te nékem hat száz pengő-forintot adj, vagy adjál, a mint neked tetszik; még pedig ugy, hogy két szász pengőforintot rögtön utnak indits, akár addig végig se olvasd e levelet; négy száz pengőt pedig márcziusi pesti vásárra küldj föl. A mi a visszafizetést illeti, minden év végén adok neked két száz pengő forintot, s igy három év alatt kvittek leszünk. Komolyan beszélek, kedves barátom, most mutathatod ki, ha van benned emberség. Életemben legeslegelőször fordultam mágnáshoz, kimélj meg a szégyenpirulástól, mely a ragyánál jobban el fogja rágni képemet, ha visszautasitasz. Különben mint barátomhoz s nem mint mágnáshoz fordultam. Azt mondhatod, hogy nincs pénzed, akard és lesz, s a ki czigánynak vet ezer pengőt ingyen, az nekem mindig adhat hat száz pengőt kölcsön; mert ingyen el sem fogadnám, mert annál csak büszkébb vagyok, hál' Istennek. Nem kétlem, hogy szivesen teljesited kivánatomat, még pedig két száz pengőt e pillanatban, mert ha óriási szükségem nem volna, nem is vetemedtem volna e lépésre. Küldd leveledet a pénzzel együtt a gyorskocsin. Lakásom: *Hatvani-utcza, Jankovics-ház 585-dik szám, 2-dik emelet.* — Viktort köszöntöm. Vagyok őszinte barátod

Petőfi."

Levelére rögtön válaszoltam, s a kért összeget azonnal felküldtem Pestre.

Február elején kapom ujból a következő levelet:

„Pest, február 5-kén, 1847.

Szeretetreméltó barátom !

Nem hiszem, hogy meg ne kaptad volna levelemet, melyet uj esztendő után irtam. Nagyon nehezemre esik, hogy a füledet sem mozgatod: — — — —e vagy kalaposinas? Ha már kérésemet nem akarod teljesiteni, legalább megirhatnád, hogy ne támaszkodjam rád, s akkor másfelé forditanám a rudat, mert nagy szükségben lévén, igy bizonytalanban nem maradhatok sokáig. Remélem, második levelemet nem hagyod válasz nélkül, még pedig rögtöni, azonnali, tüsténti válasz nélkül. Lakásom: Hatvani utcza, Jankovics-ház, második emelet. — Isten megáldjon!

őszinte barátod

Petőfi Sándor."

Azon levelet, melyről ez utóbbiban szól, én nem kaptam meg. Külföldön töltöttem néhány hetet; a levél Koltóra volt czimezve, s eltévedt. Második levelére válaszoltam és teljesitettem kivánságát.

1849-ben, a hadjárat alatt, Maros-Vásár-

helyt hozzám jön egyszer, — egyedül voltam lakásomon, — s azt mondja:

— Én neked adósod vagyok.

— És aztán?

— Eljöttem, hogy kifizessem tartozásomat.

— Tán *ternót* csináltál vagy arany bányákat fedeztél föl, hogy annyi pénzed van? Nem szép kérkedni a gazdagsággal.

— Nem; az öreg urtól — Bem — gratificatiót kaptam.

— Használd te azt okosabb dologra; nekem, druszám, annyi most a pénzem, hogy nem tudok mit csinálni vele.

— Köszönöm! de ajándékot nem fogadok el, még tőled sem! — Azzal letette az összeget az asztalra, s elment.

1847. nyarán többször meglátogatott Koltón. Egész pajtássággal jött hozzám, s fesztelen háztartásomban egészen otthon találta magát. Sokat lovagoltunk, kirándulásokat tettünk, kocsin, lóháton, Nagy-Bánya gyönyörü vidékére. Meglátogattuk szomszédaimat, bement a Kereszthegy-bányába, megnézte a fernezelyi kohókat s egész költői elragadtatással nézte a Feketeviz-völgyet s fellovagoltunk az Izvorára.

Petőfi nagyon szerette Nagy-Bányát. *Uti levelei*ben ezt irja róla:

„Fél óra alatt benn voltam az Őrhegyről Nagy-Bányán. Oh mennyire szeretem e várost! Ezek a vén házak olyan barátságosan köszöntik az érkezőt, mint valami kedélyes öreg urak. Azt óhajtom, hogy ott haljak meg, a hol születtem, az alföld rónáin, a Tisza és Duna között . . . — — De ha nem az alföldön halok meg, ha hegyek közt kell meghalnom, ugy leginkább óhajtom, hogy itt temessenek el, Nagy-Bánya regényes völgyében.“

Nagy-Bánya igen intelligens város. A müvelt bánya-tisztek századok óta terjesztik a világosságot, s élénk társadalmi élete volt már akkor is. Szatmármegye intelligentiája az időben gyakran megfordult e vendégszerető városban, mindenkinek megvolt a maga vendége, s mi mindenkinek szivesen látott vendégei voltunk. Engem szerettek, Petőfit bámulták, Haray mulattatta őket. Sehonnan sem akartak eleresztení, mindenünnen szöknünk kellett.

Legyen szabad itt egy gyermekies csinyt elbeszélném, mely Petőfit rendkivül mulattatta.

Én rendesen Csausz Bogdán kereskedőhez szálltam, kinek öcscse Csausz István, a város polgármestere és országgyülési követe, egy igen derék, müvelt ember, szintén ott étkezett.

Bogdán ur nagyon nyalánk volt, s különösen a kövér főtt marhahust szerette. — Midőn az asztalnál felszolgálták a főtt marhahust, mindig irigy szemekkel nézte, ha valaki a kövér falatokat kiszedte előle.

Történt, hogy egy kirándulás alkalmával leszálltunk Csausz Bogdán háza előtt lovainkról; a szives háziasszony ebédre marasztott, de nem volt időnk; végre sok marasztalgatás után abban egyeztünk meg, hogy megesszük a konyhán, a tálaló-asztalon, a marhahust, friss zöld hagymával.

Ugy lőn. Bogdán ur az ebédnél várta kedvencz ételét; kirakta maga elé a zöld hagymát, felhasogatta és sót hintett tányérjára. A várt étel azonban kimaradt; a levesről átugrottak a vastagételre. Lőn nagy bámulás, és *investigatio*, végre kisült, hogy a gróf, a poéta és a komédiás megették.

Nagy harcz, csetepaté és házi jelenet következett; a polgármester fölkelt, ott hagyta az asztalt s az asszony sirt.

Visszajövet ujra fölnéztünk Csauszékhoz; a szegény jó asszony könyes szemekkel panaszolta el a nagy *stragest*.

Petőfi, szokásos indulatosságával, meg akarta támadni a gyöngédtelen, veszekedő férjet; én ünnepélyesen ki akartam nyilvánitani,

hogy házuk küszöbét többé át nem lépem s a zsidó átok szerint: „nőjjön azon fű!“

Haraynak több esze volt, s azt mondá:

— Nem kell bántani, észre sem kell venni a dolgot. Én, a hányszor idejövünk, mindig kilopom a marhahust a fazékból.

Beleegyeztünk. Naponta bementünk Bányára, megvesztegettük a szakácsnőt, mindenféle taktikát, strategiát és praktikát elkövettünk, s napokon át nem volt Csausz Bogdán asztalán kedvencz étele: a marhahus. Végre megszántuk, bocsánatot kérettünk vele nejétől, öcscsétől és helyre állitottuk a ház nyugalmát.

E gyermekies csiny végtelenül mulattatta Petőfit. Órákig elbeszéltünk róla. Az időben nagy divatban volt Sue Eugen regénye, a *Párisi titkok;* mi voltunk Csausz ur *Cabrion*-ja s ő volt a mi *Pipelet*-ünk.

Nem kellene talán ily közönséges, minden napi aprólékosságokat róla csevegnem; de én ugy akarom őt előállitani, a milyen nálam volt: a mi egyszerü fesztelenségünkben. Nem akarok neki oltárt emelni, hogy reá illeszszem, igen gyarló pap volnék én ahhoz. Gondoskodott arról ő maga, a magyar nép s a külföld.

Ő, a ki annyit nélkülözött, szenvedett,

maga mondja, hogy: soha nem volt olyan boldog, mint Koltón.

Huszonnyolcz költeménye alatt diszlik a *Koltó* név, valamennyit itt irta, s mig magyar él: a kis falu mindig *geographiai* nevezetesség lesz e hazában.

Ez a lángész hatalma!

Szeptember első napjaiban, egy este, épen vacsoránál ültünk Harayval, midőn egyszer csak beállit hozzám Sándor. Nem vártuk, mert rendesen tudatni szokta jövetelét, s igy annál kedvesebben lepett meg. Leült az asztalhoz, de csak ugy félvillára evett, s nagyon szótalan volt. Szokatlan komolyságáról mindjárt észrevettem, hogy valami nyomja a szivét. Vacsora után félre hiv s azt mondja:

— Beszédem van veled négyszem közt.

Bevezettem a szomszéd szobába.

— Mondjad, mi kell?

— Druszám, nagy kérésem van hozzád.

— Ki vele, állunk elébe.

— Szeretném a mézes heteket nálad, Koltón tölteni.

— Hát ki mondja, hogy ne töltsd?

— De ez nem elég.

— Nos, hát folytasd.

— Eredj el te is hazulról, egyedül akarok lenni; ne lássa senki boldogságomat.

— Lehet; ugy is szülőimhez szándékszom menni, nagy örömet szerzesz nekik, hogy elküldesz. Mikor menjek?

— Majd megirom a napját; de hát még ez sem elég.

— Na!

— Küldj el mindenkit a háztól.

— Az istállókból is?

— Nem, csak a háztól.

— Szivesen; a szakács marad a feleségével, mert asszony nélkül nem hagyom nődet, s ennetek is csak kell, mert turbékolásból nem éltek meg.

— Köszönöm!

Pár nap alatt üres volt a koltói ház, csak a szakács és szakácsnő várták a Petőfi-párt.

Október 14-diki kelettel ezt irja Kerényi Frigyesnek:

„— — — nehány nap mulva indulunk Pest felé, itt hagyjuk Koltót, az örökké kedves emlékü Koltót, hol oly édes heteket tölténk, a milyen boldogságot halandó álmodni és elbirni csak képes....“

Boldogan távozott a költő, édes szavu költője a szerelemnek. A mi Dantenak, Bea-

trice, Petrarcanak Laura, Torquato Tassonak Eleonora: az volt neki az ő *Juliskája*. Fekete szemeinek csillogása lelkét égette, szivén sebeket gyujtott; költészetének oltárára helyezte s buzgón imádta eszményképét, ki — törvényes neje volt. A világ benne összpontosult, s ez egyen kivül nem létezett számára más asszony. Imádta a szerelem frenezisével és szerelmes volt bele a halutinatióig. Nekem mondá:

— Az éjjel láttam Juliskát, beszéltem vele, nincs semmi baja. — Szegény Jorik!....

Koltón irá:

Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt,
Fejfámra sötét lobogóul akaszd;
Én feljövök érte a siri világból
Az éj közepén, s oda leviszem azt.
Letörleni véle könyüimet érted,
Ki könnyeden elfeledéd hivedet,
S e sziv sebeit bekötözni, ki téged
Még akkor is, ott is, örökre szeret!

Szegény Sándor!...

Tiszteletteljes hódolattal, nagyrabecsüléssel, bámulattal és méltányló elismeréssel hajlom meg — — — *Damjanics János özvegye* előtt!!!

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

FÚRÓ.

VISONTAI KOVÁCS LÁSZLÓNAK.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Petőfi Sándor irja:

— „a mint az esküvési szertartásnak vége lett, rögtön kocsira ültünk s vágtattunk ide Koltóra. Ez egy kis falu Kővár vidékén a Láposvölgyben, Nagy-Bányától egy órányira délre. A táj olyan szép, mintha az én képzeletem után alkotta volna a természet. —“

Koltó szept. 15-én 1847.

Koltó egy községet képez *Katalinfalvával*, mindkettőt kalvinista magyar emberek lakják; nem oláhosodtunk el, mert magyar szóval hirdeti az igét — mint nálunk mondják — *a kóti pap, a támplomba.*

A legidősebb ember, Tar Imre bácsi beszéli, hogy azt hallotta az édes nagyapjától, ki az öregektől tudta, hogy mi Kun telep vagyunk, s mikor Rákóczi bejött nagy Magyarországból a Kővári várba, gárdája lekisérte, nem akarták elhagyni urokat, megtelepedtek a Katalini *prediumon*, s innen mentek

vissza maguknak asszony embereket hozni az Kánáhán alföldről, kikkel aztán nemzetségről nemzetségre szaporodtak.

Becsületes, engedelmes jó nép vagyunk, fizetjük az adót, rendesen adjuk a katonát, s hüségesen eljárunk vármegye dolgába; konyitunk az iráshoz, olvasáshoz, a mi keveset tudunk, azt a magunk emberiségéből tudjuk, tanfelügyelőt csak is egyszer láttunk, s akkor is esett az eső.

Mi férfiakul túrjuk a földet, ács munkát faragunk s Nagy-Bányára járogatunk be napszámra, mindnyájan kertészek vagyunk s a zöldség a mesterségünk. A fehérnépség czipeli a háti kosarat, veteménynyel piaczra jár, bekandikál Nagybányára, Felsőre, Fel-Kapnikig; retekkel, salátával, hagymával Szatmárra, őszszel káposztával egész Károlyig, s akad olyan is, ki Mármarosszigetre szánja magát. Eladják a veteményt s eleséget hoznak vissza, fordul árán a pénz, ha nem csorog, hát cseppen, s tudjuk, hogy a szegény ember vizzel főz.

Egy hibánk van — és ez rosz sor — szeretjük a pálinkát, pedig csakis egy zsidónk van s annak sem szabad hitelre mérni, s ugy van a *komencziója*, hogy akkor teszi ki az ur a szürit, mikor tetszik; de hát hiába, az a kutya pálinka nagyon csillapitja az éhséget,

aztán még asztalt sem kell hozzá teriteni, csak ugy fennálva is lecsuszik; még a szopó gyermek is megszokja s az öregnek orvosság; az asszonyok mézzel szeretik s bányai fehér kiflit harapnak melléje; — meg lehet avval élni.

Még egy: *csufondárosok* vagyunk; nincsen az istennek az a szent angyala, a kit *bázsokurából**) el ne neveznénk; a zsidót, ha hozzánk jön, az első nap megkereszteljük, a mostanit *pujkának* hijuk, olyan is az mint a pujka; az ur is azt kérdezte tőle: *neked* az *apád vagy* az *anyád volt-e pujka?*

Szegény nyomorék Kocsis Sándor csizmadját ugy hijuk, hogy *Furó!*

Katalinfalváról Koltóra kikavicsozott, jól gondozott ut vezet a Lápos tág völgyén keresztül; a mármarosi Kárpátok hegylánczolata nagyszerü képet tár előnkbe, a *Rozsály* és *Guttin* óriás sziklái az alatt járó fellegek felett kimagasulnak, s mutatják tar csucsaikat, melyekről az idő leborotválta a termő földet s csakis az áfonya nő a szirtek hasadékai közt; nyugaton kezdődik a nagy puszta, mely a Dunáig terjed, s ott állják utját a budai hegyek, délre tölgyerdők zárják el a láthatárt, északra a szinérváraljai, sikárlói, nagy-

* Tréfából.

bányai szőlők, gyümölcsösök, gesztenyeerdők szegélyezik a vidéket, s ha a lemenő, hanyatló nap a térségről visszasüt, narancsszin és vérveres felhők világitják a sötét kékszinü hegyek ormait, a fernezelji kohófüst leszáll a völgybe, — s mint óriás fátyol fedi az alvidéket, a fensik tisztán marad, s lábait mossa a kénszagu ködben.

A Koltóra vezető uton Katalinfalva utolsó házacskájában lakik *Furó*, a sánta csizmadja.

Furó nálunk szorgalmáról, józanságáról, becsületességéről ismeretes; nincsen nálánál szegényebb ember a két helységbe, csak ugy küzd a nyomorral, mint a templom egere; ha egy fejös tehénre tehetne szert, lenézné a kereszthegyi aranybányát. 1848-ban Karczagon a hol született, beállott önkénytesen mozgó nemzetőrnek, lekerült a ráczok ellen, s onnan Erdélybe jutott Bem alá, mikor Kemény Farkast dandárával (*4000 honvéd, 18 könnyü löveg, egy pár röppentyü állvány*) *Brádra* küldte az *öreg ur*, hogy hatoljon be a havasok közé, s verje le az oláh lázadókat, *Furó* is ennél a hadosztálynál szolgált.

Nincsen szomoritóbb Erdély függetlenségi harczának történetében, mint az oláhok

elleni küzdelmeink a havasokon, háborunk a *móczok* ellen. — Legveszedelmesebb, legvéresebb az utczai harcz, hol minden egyes torlasz várerőd, melyet ostrommal, rohammal kell bevenni, a lövések nem találnak, a torlasz magába szija a golyót, vagy visszapattan róla; csakis szuronyszegezve vehetjük be. De ennél vadabb emberölőbb a *guerilla* harcz: dögmirigye a háborunak; hol minden bokor, minden fa, minden szikla, minden utgörbület, minden patak, minden meredély vagy csucs, *les*, melyből a halál ólálkodik; nem láttunk senkit s a golyó halálosan talál, beérünk egy hegyszorosba, s a föld megindul felettünk, közápor hull, s a lehengeritett fatörzsök tömegei utunkat elvágják, közepén vágják ketté haladó hadoszlopunkat, ütegeinket orrunk előtt szerelik le, élelmeinket szánk elől viszik el, nyugalmat, enyhet, pihenést csak a halál ád, s a ki megsebesül, annak utolsó órája ütött.

Ilyen volt az abrudbányai, zalathnai havasok közti *guerilla* harczunk Forró Elek, Kemény Farkas, Inczédy Samu, Eglofstein és Trángusnak, Jánku Ábrahám, Móga József és Axinte Szever ellen.

Keménynek a Hideg-Szamos völgyben *Mariselen* kellett volna egyesülni a Bánfy-Hunyadról és Gyaluból jövő segélylyel; de

tulságosan tulnyomó erővel lőn megtámadva, egy honvédnek husz *mócz* ellen kellett harczolni, minden felől körül volt véve, a hegyekről kövekkel dobálták, s e kinos helyzetben két napon és egy éjen át kellett csatázni, mig végre a maroknyi hős nép az ellenségen keresztül vágta magát, B.-Hunyad felé.

Itt vitte el egy elfáradt, földön hömpölygő ágyu golyó *Furónak* bokájából mind a két lábát.

— Hogyan menekült aztán? Kérdém a sánta csizmadjától.

— Feltettek — kérem alásan — a század szekerére, s csak akkor *ébredtem* föl, mikor a doctor a l á b o m k e z é t levágta?

— Hol?

— Bánffy-Hunyadon.

Mondja el az egészet röviden mind addig, mig Koltóra került.

— Olyan ispotály félébe voltunk egy csürben; a volt a jó, hogy az ivó viz az én ágyam mellett volt s akkor ihattam a korsóból, mikor szomjas voltam, s mindig ittam, mert nagyon kivántam a vizet, aztán annyira felgyógyultam, hogy két mankón járhattam, de csak ugy, mint a sáska ugordva, eljártam a tiszt urakhoz csizmát tisztogatni, s jó dolgom volt; mikor a miénkeket Kolozsvárról a musz-

kák kiszoritották, *Zsibóra* mentünk, én mindig a század szekerén; *Zsibónál* letettük a fegyvert, engem egy határmegyei tisztur elhozott Nagybányára, itt beszállásoltak Pap János csizmadja mesterhez — a felesége még ma is él. — Mikor *Urbán* bejött a muszkákkal, felvittek a régi városházára, Urbán azt mondta— csufot mondott — mehetek az... mert ugy sem veheti semmi hasznomat; én visszamentem Pap Jánoshoz, ott dolgoztam nála két esztendeig, aztán megházasodtam az elsővel, ettől volt négy gyermekem, s megtelepedtem itt Koltón; elvettem a másodikat.

— Hány gyermeke volt ettől?

— Tizennégy.

— Tizennégy meg négy az tizennyolcz, Maróthy szerint, mondám Furónak szomoru mosolylyal.

— Jaj! de abból sok elhalt.

— Hányan vannak ma?

— Mindössze tizenketten, mert a Sándor fiu benn van Bányán mesterségen.

— De ő már szerez valamit?

— A ruházatját megszerzi, aztán ingyen tanitják, a mig fel nem szabadul, addig nem fizetik.

— Hogyan élnek Furó uram?

— *Hát azt az Isten tudja!*

Igaz, — *az isten tudja!*

Az ég madarai, a mezők liliomai?

A vadállatok, a farkas, a hiuz, a görény, a patkány, a csuszómászó férgek a kigyó a kánya, a sas, a héja, a sólyom ragadoznak és élnek.

A szegény ember is él.

Véres verejtékü munkával nyomorban, kinnal, szenvedéssel, gyötrelemmel.

De hogyan?

Azt az isten tudja!

— Kegyelmednek háza van és telke, hogyan szerezte Furó mester?

— A telek *külsőség* volt, Bálint György, Mózsi Gyuri fiától vettem 35 frtért, a Katalin templomot, mikor lerontották, megvettem, a fájáért adtam 40 frtot; huszat kifizettem, huszszal most is adós vagyok, kamatba fizetek esztendőnként két frtot, a falu meg a méltóságos ur tudja legjobban, hogyan épitettük, de evvel a házzal is megvert az isten.

— Megverte az isten, hogyan?

— Most lesz épen két esztendeje, pünkösd másodnapján, borzasztó nagy égi háboru volt, mindnyájan behuzódtunk a szobába, az eső záporba esett, s olyan sötét volt, mint késő alkonyatkor; egy leányka bemenekült hozzánk,

s a mint a pitvar ajtaját kinyitja, akkorát csattant, hogy megrázkodott tőle a ház, a szegen csüngott egy puska, az udvartól kaptam, hogy vadruczát lőjek vele, ez magától elsült, s az ágya háromba tört, a száraz menykő ütött be a kunyhó kéményen, keresztül futott a kis kamarán, s a szobán, melyben mi tizen voltunk; nagyon megijedtünk, a feleségem elájult s alig tudtuk fellocsolni a földről, azóta mindig beteg, s többet van az ágyban mint fenn. És itt kezdődik az én nyomoruságom! Az Árpád fiu kétszer törte el a karját ugyanazon a helyen, avval van még szerencsém, hogy Móré Imréné, a bába-asszony, szomszédom, ő kötötte be zsindely közzé a gyerek kezét, s ő doktorolja a feleségemet is, azután, s ez a legnagyobb baj, mikor az égen egyet dörög, a feleségem össze rogyik, elkezd reszketni s kiszalad a mezőre, s addig be nem jő a házba, még ki nem tisztul; azt mondja: templom fájából épitettük a lakást, megszentségtelenitettük az ur házát, s bünt követünk el az isten házának fedele alatt.

— El akarnám adni, de nem kell senkinek, a mult télen — nem tetszett itthon lenni — egy hét alatt három gyermekem halt el torokgyikba, a mi kis tengerim volt, meg egy kevés zsiradékom, el kellett vesztegetnem, hogy

becsületes módon eltakaríthassam őket, még az idén csak karácsonykor, meg most pünkösdkor ettünk husételt.

El akartam titkolni, hogy beszéde meghatott, azt kérdeztem :

— Kocsis Sándor májszter uram ; miért hiják magát *Furónak* ?

— Ezek a koltói gazemberek *Furónak* neveztek el, mert a mint biczegek ; azt mondják a csonka lábaimmal *furom* a földet.

A mult napokban, a Lendvay ünnepély alkalmával szerencsém volt Feleki Miklós régi honvéd pajtásomat házamban tisztelni, felhivattam *Furót*, ki kilenczed magával meg is jelent, a felesége betegen feküdt otthon, Sándor fia bányász mesterségen van, a legkisebbik, két éves gyermeket nem hozták fel.

A nyomor e kis *orgonáját* sorba állitám, s azt mondám Miklós barátomnak :

— Beszélj velök s aztán csináljatok valamit.

Feleki meg volt hatva — a kitünő müvészeknek jó szivük van.

— Beszélek Kovács Lászlóval.

Visontai Kovács László ur én is szólok az urnak : a nemzet becsületszavára, melyet

1849-ben adott, előlegezzenek a *nyomorultaknak* havonkint pár forintot, az isten is megáldja érte.

„Azt mondák, mikor a harczban ömlött vérem,
Tiz holdnyi örökség lesz valaha bérem.
Tiz arasz *is* jó lesz, gondolám magamban,
Korán sem gyanitva milyen igazam van.“

(Arany János.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

AZ ÉN IRIGYSÉGEM.

BÖLÖNYI JÓZSEFNÉNEK

LEGSZIVESEBB ÜDVÖZLET.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Természetemnél fogva nem vagyok irigy. A hét főbün legkajánabbik büne nem bélyegzi jellememet: szép leánynak nem irigylem szemét, felebarátom gomblyukából azt a kis szalagot, a zsidó bárónak czimét, papnak nagy hasát, ő excellentiájának titulusát.

Meg vagyok még avval is elégedve, a mit a természet megtagadott tőlem. De van egy dolog, mi a *sárga* bünt felserkenti s az ördög megmozdul bennem.

Hajdan eljárogattam Debreczenbe országos nagy vásárba, Nagy-Károlyba megyegyülésre, ide s oda *nyájaskodni*.

Magyar ember czigány nélkül alig tud vigadni, *keseregni* meg épen nem, mert *bandaszólás* nélkül már a búsulás, néma és méla,

mint tóvizének lassu folyása, hinár a gond, békanyál az aggodalom benne, elposványosul az érzelem s a vigasztalás iszapba merül.

Hosszu számüzetésem alatt három kinos érzet gyötört legfájdalmasabban; a szülői ház otthonának nélkülözése, az anyai szeretet melegének hiánya; a nagybányai kohófüst kénszaga, megszokott illatának pótolhatlan parfümje, s az hogy nem volt *ki huzza.*

Stambulban laktam, Patikárus Ferkó bandájával oda jött; megtudta, hogy ott lakom, eljöttek hozzám, bemutatta magát s azt mondta:

— Uram, tudom a *nótáját,* Pócsi Laczi tanitott meg reá; ha megengedi, elhuzom.

Nekem megvizült a szemem s azt mondám:

— Egyre kérem barátom, ne huzzák; nekem nem szabad haza mennem, s ha magok elkezdik, én hazáig meg nem állok, látják a kaszárnyában sem szabad furulyázni.

Tizennyolcz esztendeig nem hallottam czigány muzsikát!...

Országos vásár alkalmával Debreczenben voltunk. Hol lehettünk volna este más helytt, mint Aranyiné nagyasszonyomnál.

A gerendás szoba közepén tölgyfa szin viaszos-vászonnal bevont hosszu fakó keskeny

asztal, körülötte szalacsi szalma-székeken ült a kártyakompánia, nagyban ment a játék, s a százasok mellett járták az *ezeresek* is. „Halbe bank," mondá az egyik, „Én tartom az egészet," felelé a másik; kihuzták vagy befizették, mint Fortuna akarta.

A szoba más helyein gyanus fehérszin abraszokkal teritett asztalok, melyeken látszott, hogy már tegnap is ebédeltek rajtok; egy-egy kiöntött kávé folt, veres bornak nyomai térképet formáltak, az asztalkendők apró négyszegezetü házi szövet — honiipar — volt, topáz szinben; mellettök étkeztünk mi nem kártyások.

A cserép kályha szegletben Boka Károly bandája élén huzta, kerti bor meg parádi viz mellett, szólott az kicsapongó vigan, vagy bubánatos keservvel.

A kártya-asztal mellől egy istentől jó kedvében teremtett férfi feláll az ő daliás szépségében s azt mondja:

— Még egyszer tartom az egészet s ma nem játszom többet.

A bankár oszt, mindketten gusztálnak, a bankár kilöki s azt mondja:

— *Nyolcz!*

— Ez *kilencz!* mondja Csernovics Péter; Károly seperd be s add ide azt a hegedüt.

Boka Károly pár ezer forintot *besepert;* Csernovicz Péter elkezdett hegedülni, a banda ment utána halkan, simán mint villik után a szellő, mint Aurora mellett a Zephir, hol viharban tört ki, mint *Éger király* után a zivatar; a Semilante hajó felett az orkán.

Bennem az ördög megmozdult s vele a kaján irigység.

Nagy-Károlyban voltam, a megye egybegyült s tanácskoztunk a dolgok sorsa felett megfontolással és bölcsen; hires Darvay Ferencz alispán vezérelte a tanácskozás szétágazó Ariadné fonalát. Csiklandós volt az ügyrend, sikamlós a tárgysorozat; Wécsei főispán nem mert a megye tkts. Karainak és Rendeinek darázs-fészkébe nyulni, Darvayra bizta az előltánczolást e szellemi bál füzértánczában.

Darvayt, a cinikus *pazar-fösvényt* mindenki szerette, kinek jelleme az ellentétek szélsőségéből állott, ki fösvénységből aludttejet reggelizett, hogy ebéden 200 személyt vendégeljen meg, kocsisomat tokaji asszu borral részegitette le s vacsoráltunk nála sült tököt, mert rosz termése volt az idén, hajduja hátáról sajátkezüleg huzta le a pruszlit, s a krassói iskolának 20.000 frtot ajándékozott.

Az opportunitás a compromissummal páros ökör; az előleges értekezleten összeálli-

tottuk őket, a gyülésen befogtuk a megye igás szekerébe, a béke galambja olajfa ágával közénkbe szállt s egy óra előtt ebédelni mentünk s Darvay vendégei valánk.

A Szarvas vendéglő nagy termében patkó alaku asztal volt felteritve, a kölcsönvett s ez alkalomra bérelt kellnerek iregtek-forogtak, hosszunyaku üvegekben az Érmelléki sárgán fénylett, a parádi viz a szuligulival vegyesen az asztal közepén sorrendben valának felállitva, az asztalkeszkenők *gólyanyakban* voltak egybehajtva, melyekben a kenyér fészkelt; mandula- és mogyorótorták ivezett toronyalakban diszité az asztal közepét mint megannyi *monumentumai* az alispán lucullusi lakomájának, a székek hiányát helyente padok formálták a *minorum gentium* számára, mi *potior nobilitás* töltött székeken ültünk.

A statusok és rendek szine-java diszmagyarban s kardosan csörtettünk be, leoldók a kardot s szegre akasztók mentéinket, kalpagjainkat a kard markolatára tevők s ugy támasztók a falhoz; ebéd előtt mindenki egy pár lyukat eresztett sziján.

A megyegyülési *traktán*, adta légyen azt a fő- vagy alispán, a 42 megyében a menü kevés változattal iker-testvér volt.

Kétféle leves, fekete rizs kásával, s fehér apró gombóczokkal; verő malacz makaronival s harcsa piros ászpikkal; bélszin befojtva rozsdás lére, liba vér és aprólékkal környezve; tejfeles töltött s laskás dinsztelt káposzta; mandulás kürtős kalács és pánkó gazdagon czukrozva; a szolgabiró hozta őz gerincz, bornyu vesés s az elmaradhatlan, zsidók adták hizlalt liba pecsenyék.

Mazsola szöllős sárga tálba főtt meleg sadó szószszal, s reszkető hideg több szinü édes kocsonya rumban fagyasztva.

A *csemegék*

a töltött és dinsztelt káposzta között, fő- vagy alispán, három felvonásban ürit poharat koronás urunkért, a királyasszonyért, ha van a trónörökesért, s ha nincsen — akkor sem volt — a felséges dynásztiáért.

Evvel a zsilipet felhuzta: a pohárköszöntések megerednek, mint viznek árja, *tust* huz rá a czigány s a magyar torkokból harsog az éljen.

Még a vizözönnek is vége lőn; a holló dögön maradt, de a galamb visszajött, magával hozván a menekülés jelvényét; nagy öröm lőn *Izrael*ben, Nóénak bárkájában.

A ki kibeszélhette magát, rekedten és

örömmel távozott, a kiben bennrekedt, elégedetlen távozott, hazament s elmondta magának, mit nem akartak meghallgatni mások. A korhelye maradt.

Az öreg Bunkó Vincze huzta, Fátyol Károly még *purdé* volt, de már jól csikolt a bőgőn, Vizi Peti a *klarinéton* sirt.

Mi vigadtunk sirva.

Egy fiatal pelyhes szakállu gyereklegény megszólal:

— Imre bácsi, azt a jó lelkét magának, ha embert ismer s tudja hogy szeret, huzza el azt az én nótámat.

— Melyék az öcsém?

— Szeretlek! Szeretlek!

— Tudom már. Vincze azt a hegedüt. Lassan csináljátok, s ne vágjatok előmbe.

Botka Imre elkezdte a czigány hegedüjén *énekelni* a kesergő szerelem mélabus hangján, a kiáradt sziv fájdalmas érzetét, a csalódás gyehennájának kinjait, egy-egy reménysugár villant fel, melyet a kétkedés sötéte ujból elborita, a hurokon harczoltatá a szerelmet a féltékenységgel, a boldogságot a kétségbeeséssel, nyirettyüjével vigasztalt és elátkozott.

Bennem az irigység ördöge rugdosodott s még az nap egy hegedüt vettem magamnak.

Idők teltek, idők multak. Ott künn a hontalanságban zenélnek, de nem muzsikálnak, játsznak kótából, de nem huzzák sem sziv sem láb alá, meg van irva előre, azt felolvassák, elszavalják, eléneklik, zongorán, czimbalmaznak, mulatnak vigan, *gemüthlich*, *kreutzfidél* és *comforttal*, *quaterkázni* csakis nálunk tudnak; már italuk sem hozzá való, a kerti bor, a vinkó ismeretlen. A zene mindig *konczert*, ha mindjárt a vak koldus reszeli vagy a kintornás forgatja is.

Három vályogvető czigány mellett jobban élmulatok, mint a Pasdeloup orchestrumánál; az izlésnek nem lehet parancsolni, *affektálni* már késő: holnapután 60 éves vagyok.

Bámultam, gyönyörködtem; elragadott a Scala, a Fenice, a St. Carlo, a Pagliano *diváju;* mikor Mario, Giulini, Tamberlich, Nikolinit hallottam, csudámban nem tudtam, hova legyek, szivem eltelt érzéssel s szemeim könybe lábbadtak, izlésem finomodott; de hát nem nyájaskodtam.

Az *urczigány* hegedüjét feledém, azt hivém az irigység kihalt belőlem, — Reményi egy izben nálam lakott, *repültette fecskéjét*, huzta hogy: *Azt mondják, nem adnak engem galambomnak.* Égett a kunyhó, ropogott a nád. Be-

álltunk Tarnóczára bojtárnak. Káka tövén költ a rucza. Virágos kenderünk ázott a tóban. Sugár magas volt a toronynak teteje. — De...„De szivem csak azt mondta *jobb otthon.*"

A napokban nagyon sikerült előadás volt a kolozsvári szinházban : a *Czigányt* adták, Fáy Szeréna mint vendég — gyönyörü alak, rendkivüli tehetség, bámulatos hang, szóval mint az olasz mondja *fuoco santo* (szent tűz), mely világit.

Pálmay Ilka kis szerepében kedves volt; olyan ő mindig, mint az őz, mint a ghazella, mint a macska. Minden mozdulata kerekded, kecses, gömbölyü, természetes.

Szentgyörgyi *fejedelmi* czigány volt; ugy jellemzé szerepét, hogy az ember Farao népét látta maga előtt elléptetni.

Nékem ugy jött, hogy Gyenest láttam én már faluhelyt a csapszékekben mint *primást* huzni a kutyakopogóst.

Sok ilyen előadást kivánok a *triumviratus-nak.* Kedves vendégeim voltak nékem is az egyik páholyban : Bölönyi Ödön Nagyváradról.

Előadás után vacsorálni mentünk a Nemzeti Szállodába, leültünk egy asztal mellé, vigan mulattunk, Krasznai Miska is ott volt; Salamon húzta.

Nem igen láttam szebb *zsaner* képet, mint az asztal körüli csoportozat, valóságos Teniers, Van Ostai Rugendas festés a hollandi iskolából, vagy egy *eleven kép* Grew, Vatteau vagy Vidal által csoportositva.

Az asztal közepén ült Bölönyiné (Nedeczki Ferike) Kaulbach Grätchenjére emlékeztetett, Fáy Szerena Pálmay Ilka mellett ült; a két ellentétes arcz a legnagyobb festőnek mintául szolgálhatott volna; az egyik bibliai alak: *Ráchel a kutnál* Vernet Horacetól; a másik a *csokoládés leány* Vidaltól.

Salamon bandája húzta.

— Ez az én nótám, mondá Bölönyiné, tudja Sándor bácsi a verseit?

— Nem.

— Nagyon szép.

— Mondja el kérem, ha nem unja.

„Liliommal festették a koporsót,
Olyan igen nagyon fehér azért volt,
Ráborult szeretője szegénynek,
Bánatától a koporsó sötét lett.“

— Jaj de szép, mondám.

— Szép, de nagyon rosszúl huzzák, mondá Bölönyi Józsi.

— Huzd el te Józsi, közbeszólt a szép asszony.

Bölönyi felállt, átvette a hegedüt, egyik nótát a másik után huzta.

Hát ezt ismeri-é Sándor bácsi?

— Mi a szava?

„Ha rá találsz egykor siromnak bus halmára,
Mely fedezni fogja gyász tetememet,
Ird fel a már akkor félig elkorhadt fejfára
Hogy valaha te is ismertél engemet.
Jaj de busan szól a Harang Tarjánba',
Halva fekszik a falu szép leánya,
Három galamb huzza a nagy harangot,
Most temetik a negyedik galambot."

— Nem ismerem.

— Na hát elhuzom

És elkezdte húzni és húzta, emlékezetem felfrissült, érzelmem megujult, hallám Csernovics Pétert Aranyinénál, Botka Imrét a Szarvasban, gondolatomban átvillant egész életem; kevés öröm, sok szenvedés, hasztalan törekvés, el nem ért vágyak, egy elpazarolt élet; — az ördög nem mozdult meg többé bennem, az irigység is kihalt.

Nem veszek egy második hegedüt. Holnapután hatvan esztendős vagyok!

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

HERMANN ÉS DOROTHEA.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Szép, szép, csillagos, csendes nyári éjjel volt, az égboltozaton fényben ragyogtak a tulvilágok milliárdjai, a *mindenség* egy része a két szerető sziv előtt föltárult, mint a *könyvek könyvének* bölcsessége, melyből az ész az igének malasztját merité, honnan a bölcsesség vevé eredetét.

A hold még nem jött fel; a *kométa* — az ég e bolygó zsidója — halványsárgán csillámlott fennálló üstökével s ugy látszott, mintha a gönczölszekérnek utját állaná, meggátolni kijövetelét a tejutra.

A lég meleg volt s teljes-tele villanyossággal; a távolban a fellegtelen egen a villám folyton czikázott s rózsaszinfényben vilá-

gitá észak felé a homokos pusztát, melyen a krumpli olyan dúsan terem.

Spré vize folyik csendesen! — fenekén iszap, iszapban iszapizü halak, kedvenc kéjfalatja a berlini filiszternek, rántva és krumplival.

A Spré vize mély medrében *transcendentalis* gondolatokban elmerülten folydogált, partját folyondár növények boriták, a szeder fekete gyümölcsével a viz felszinét csókolá, a vadkomló ráborult a partra s magába szivta a gőzölgő föld bájillatát, a farkasalma havannaszin virágaival, mely egyszersmind gyümölcse is, a kométa felé tekintett s magába lehelé a párolgó nyirkosságot; az ég harmata mint brillántszem ékité a part gyöngyeit, a szép kék nefelejtset, a távolban a lankán egy csalogány *meza voce* éneklé: *oh! bel alma innamorata!*

A természet szerelemben szendergett.

A Spré partján agg füzfa tövében egymást átkarolva ültek Hermann és Dorothea.

Schultze Hermann strázsamester volt a brandenburgi landwähr rezerva ezrednél; a franczia-porosz hadjáratban telelopta magát mindenféle apró franczia *vade mekumokkal*;

egy kandalót ékitő ingó óra volt diadalainak dicső trofeuma, melyet *szivelője*: Dorothea lapos lábaihoz tett hódolata jeléül, égő szerelme s nagyrabecsülése zálogául.

Schultze Hermann a szó teljes értelmében német ember volt, — *ein echter deutscher Mann*, — énekelte: *Sie sollen ihm nicht haben! Was ist des Deutschen Vaterland! Lützows wilde Jäger! Wacht am Rhein!* Imádta a sört, — császárját, — még akkor csak király — Dorotheáját és a borsó kolbászt, győzelmeinek e nagy szövetségeseit.

Iskolamester fia lévén, apja tölcsérrel öntötte négyszögü fejébe a tudományt, konyitott Hegelhez, sejtett asztronomiát, megnevezte a konstelácziókat s becsülte a kométát; verselt mint minden német s veres ernyőjétől ritkán vált meg, már mikor czibilbe volt.

Külseje, az eredeti fajnak eredeti példánya, melyben a négyszög — □ — képezi a jelleget; négyszögü lábak, négyszögü kezek, négyszögü fej, négyszögü test, szegletes, tudománytól butult lélekkel, szóval eleven *quadratum hypotenusae*.

Fején sürü, kemény, göndör haj, mint *Friczinek a Bakkancsos és fiában*; keskeny, alacsony, kidomborodott homlok, kiálló, habozó, sündisznó szemekkel, szürkekéket játszva,

mint midőn az áludtej szagos erjedésbe megyen át; egyenes, verhenyés, szőke, buján nőtt szemöldökkel, melyekben a légy pókhálókba bukkan; lapos, néger, pisze orr, az ég esőjét és harmatát felfogó s az árnyékot felfelé vető, fogkefére nyirott veres bajusz, mint a tömlöczőröknek a rémdrámákban; állatias száj, duzzadt, kicserepedzett ajakokkal, ép, egészséges, négyszögü fehér fogakkal, melyek jó emésztésre mutattak; gömbölyü áll, melyet tüskés, veres szakál függönyözött, kiálló áll- és arczcsontokkal; a jobb szem alatt egy lilaszin bibircsó.

Igy szerette őt Dorothea!

Dorothea — oh égi lény! — már t. i. Hermannak, — családi nevén: *Algemathe*; *preparandiát* végzett gouvernante plánta, mely már a melegágyon elkórosodott s nőtt soványan és magosan. József álmának legsoványabb kalásza.

Miben teste fogyatkozott, azt lelkének érzelemdús kövérsége kárpótolá, teljes-tele érzéssel és érzelgéssel; tyukszemétől szivén át, egész agyáig mind: *gefühl*.

Harmatot evett, illatot ivott s holdfényben fürdött, mint Diána Olymp csergedező

patakjaiban s szerette Hermannt ugy, a mint könyvnélkül tudta Chamissót.

És a mikor — és ez — kérem elhinni — gyakran megtörtént, az érzelgés dagálya megrohanta, maga magának elszavalta a modern költő szavait:

Ah! nur einmal möcht ich sinken,
Noch in deine Arme hin,
Und nur einmal noch vergessen,
Was ich war und was ich bin!

Ach! nur einmal so dich sehen,
Wie du einst gewesen bist;
Und dann alles wieder leiden,
Was schon war und was noch ist!!

És mindjárt megkönnyebbült. Az érzelgésnek is meg van csömöre, melyet vagy lekenni vagy kiadni kell. A sóhajokkal teljes költemény *rebarbarája* s az elmerengés a szerelem tündérországában *ipekakuánája.*

Sugár, magas, vékony, száraz alak . . . Newfoundlandban szárított és sózott hal laposságával; kenderszőke haj, fényesen mint jó gazdaszszony guzsolyán, a magas homlokon apró csigákba szedve s *gummi arabikummal* letapasztva; görbe nyerges orra szemita fajra mutatott, mely a kereszteséshen az eredeti jellegre visszaütött s alkotott egy mintafőt, mely

az *ártatlanok meggyilkoltatása* képben a kétségbeesett anyát hüséges igazsággal képviselte volna; halvány, keskeny ajkak a foghust szerényen takarva, a hegyes fogak sárga-fekete keretbe voltak foglalva; felfelé álló hegyes áll a *szépség lencséjével*, melyből *három* szál szőke szőr gondosan ápolva a hüséget s a german szójátékot jelzé . . . *treue!*

Aquamariaa szin szemek, mely a kék, zöld és fehér szinek vegyitéke, bizonytalan, habozó, mélázva andalgó érzelmek és érzelgések hüséges tolmácsa; az ilyen szin szemü sovány nő az égben él, de a földön hál. Keresi az eszményképet a képzelődés világában s *faut de mieux* beéri Hermannal, a landwähr strázsamesterrel, kit ideálizál, felékiti, felcsokrozza, felbokrétázza az émelygős szerelem halavány, fonyadt, illattalan virágival s azt képzeli, hogy a szamár — öszvér.

Ki ismeri a *keresetlen, árva tölgyfát?*

Egy madár, holló, varju, csóka, mátyás, szürke, sárga vagy fekete rigó, a czifra karvarju vagy a tarka szarka, makkszemmel szájában az erdőből kirepül, a mocsáros simaságon, mint Ezop hollója: a *corvus caseum de fenestra raptum*; a makkot kiejti szájából, a makk csirázik, hosszu, vékony, egyenes fává nő, árván, elhagyottan, szomszédtalanul, gyér

koronát növeszt, a térség alantjáró szele már csemete korában ingatja, hajlik szél után s mint nálunk mondják, lesz *lengeteg*, alkalmas szerszám ólmos botnak, hajtófának, szirok seprő közepében seprőnyélnek. Hajlik, de nem törik. El lehetne nevezni botanikus nyelven: gurcus orphono-ministerialis.

Ha a szent-irásnak szabad a karcsu zsidólányt a cyprusfához, a sugár pálmához, Shaksperenek egyik hősét a villámtól sujtott tölgyhöz, Garaynak Kontot: *„Igy áll az ős-erdők dísze, az óriási cser; a fejsze hozzásujtani csak kételkedve mer“* — hasonlitani, nem látom át, miért ne hasonlitanám én, az én Dorotheámat a *keresetlen, árva tölgyfához.*

Igen, termetének növése olyan, mint a *keresetlen, árva tölgyfa az ő lengetegségében.*

Nem tudom már Humboldtban, Darwin vagy Voigtban olvastam, de hogy olvastam, esküszöm Gyulay Pálra — hogy a nemtelen *(ignoble)* fajbelieknek aránytalanul nagy a kezök és lábok; már pediglen azt senki sem állithatja, hogy a teuton faj: arabs ló.

Ne vegyék rossz néven, sem panaszképen, ha Hermann Dorotheája szolid bázison alapul s nagy granicsár kezekkel hajtotta el nyerges orráról a legyeket. Hermann meg volt elégedve, s ha a régi *ritterek* példáját követi,

szivök hölgyének czipőjéből inni az áldomást, Dorothea topánkája lett volna a *wahre Mass.*

Testének látható részét sürü szeplő csoportozat boritá, mint az eget a csillagok megszámlálhatlan milliárdjai, ő róla nem lehetett elmondani, hogy *szeplőtelen.*

A hold feljött — fényével elhomályositá a kométa csillogását s a mint a hold világitása nőtt, ugy apadt az üstökös fénye, farka már nem látszott s a csillag is eltünt; *lux occidit lucem!*

A *Spre* partján agg fűzfa tövében egymást átkarolva ültek *Hermann* és *Dorothea.*

— Ah — sóhajtá Dorothea — szegény kométa! Lásd! Háládatlan férfiak — ilyenek vagytok ti mindnyájan — feljött a hold s a kométa eltünt. Kinek fénye fogja elhomályositani Dorotheát szivedben. S az a hold is el fog tünni, mert viradatkor feljön a nap, ura a teremtésnek.

— Nem, Dorothea, tudod-e a német hűséget? *ewig dein, ewig mein!* az a bolygó sok százezer német mértföldre van tőlünk, utja bizonytalan s barangol határozatlanul; eltünik és ujból megjelen, világossága hosszu évek során át jut le hozzánk, farka négyezer mértföld, meglehet, hogy még te is látod s meg-

lehet, hogy soha sem látja senki. Én itt vagyok melletted, kezem kezedben, szemeim szemeid fényét nézik, leheletedet magamba szivom, s mint Percival mondja: két sziv és egy érverés! két lélek és egy gondolat!

— És mégis, hogy van az, én édes emberem, hogy ti olyan könnyen feledtek?

— Igen, az a ki könnyen felejt! — *siehe meine Holde!* — nemde Francziaországban voltam, a könnyelmü, kaczér nők hazájában? nem irtam-e neked minden héten két levelet a tábori postával? A kapitányom azt mondta: Schultze! azt az ingóórát fel kell pakolni a század szekerére, haza viszem emlékül. A kapitány elesett, s az óra nálad van!

Dorothea mintha darázs csipte volna meg, felugrott, egy *swungban* a Spré partján volt, leszakitott egy Margit-virágot, Hermann elébe állt s a virág leveleit kezdte egyenként szaggatni.

Er liebt mich, —
Von Herzen, —
Mit Schmerzen, —
Ueber alle Maasen! —
Kann von mir nicht lassen, —
Ein wenig,
Ach! gar nicht!!!! —

Elkezdett zokogni s elfojtott hangon sza-

valá Hermannak a Spré partján, az agg fűzfa tövében:

Nur eine Thräne gebt mir wieder,
Nur eine einzige will ich haben,
Mit dieser Thräne aber mich
Das todeskranke Herz mir laben!

In diese Thräne will ich senken,
Mein ganzes, namenloses Weh,
Mit dieser Thräne will ich sagen,
Was ich stehts fühl und kaum versteh!!

— Édes gyermekem! a Margit-virág hazudott, *ich liebe dich!* — a te szende *(sanfte)* mamád vacsorával vár; én éhes vagyok, azt mondta, *Semmelschmarn* lesz.

Dorothea felmagasult, lesüté szemeit, elfedé arczát terjedelmes tenyerével, nagyot sóhajtott, s rebegve sugá:

Ach Hermann! Ha te kométa volnál!

EGY KARÁCSONYOM.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Kibékültünk, kiegyeztünk, fátyolt vetettünk a multakra, — bár a jelent is elfátyolozhatnók! — összecsókolódtunk — *Zwicki puszi!*

A kiket felakasztottak, azok nem háborgatnak, — a kiket agyonlőttek, azok hallgatnak, a kik a szümüzetésben meghaltak, azoknak sem kell magukat az osztrák konzulnál jelenteni, hogy tiz év mulva is magyarok maradjanak.

Beust urat megéljenezték Pesten, Andrássy urat megcsókolták Bécsben; s most is csak ugy szeretjük egymást, mint azelőtt.

Delegálunk Bécsbe s visszadelegálnak Pestre, — fizetjük a quotát s tartjuk a közös németet.

Épitkeztünk; — épitettünk vasutakat *ad*

usum familiae; — palotákat, — vámháznak escuriált, — postát olyat, melybe már nem férünk, — városházát, oda, a hol a ki keresi sem kapja meg, — sugár-utat, mely csak ugy sugárzik — az ürességtől.

Hoztunk üdvös törvényeket, melyekkel megöltük azt az osztályt, a mely fentartotta a magyart. Mig a nagy ur német volt Bécsben, addig a kis ur magyar volt itthon; ma: hivatalt kereső *proletarius*.

Törvénykezésünk gyors, jó és olcsó, — a kit meglopnak, lehazudtolja a tolvajt, hogy rávall.

Adónk nő, virágzik, gyümölcse a végrehajtó, megmondta Deák Ferencz, hogy — *mivel együtt* nem kisebbül.

Államgazdálkodásunk rendezett, — ami eladható volt, körülbelől már mind elkelt.

Közlekedésünk pompás, — sok helyt a bivalyt is vontatni kell.

Az isten is velünk van! — közösen gazdálkodunk, idő, termés bővében.

A viz jó barátunk — meg-meglátogat Miskolczon, Egerben, s több időre Szegeden; — most is várjuk az ünnepekre.

A dyphteritis a philoxerával együtt kényeztet.

Voltaire *Candid*jával tartok: „*tout est*

pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles.“

Magam is uszom a boldogság kéjárjában; hogy ne, hiszen . . . „*a nemzet minden kívánsága teljesült!*“

Nem mindig usztam ám én a boldogság kéjárjában, sütött már nekem sötét szürkén is a nap.

Jersey szigeten laktam. Hazulról a pénzküldés nagyon meg volt nehezitve; — Teleki Blanka tizenhét évi várfogságra volt elitélve, — nem vágytam rá, hogy édes jó anyám szobatársa legyen — Kuffsteinban.

Három mesterségem volt; — a „*L'Homme*“ lapba a *külföld* rovatot irtam — az ollóval; egy tengerész barátommal halásztam; — s Philippe Asplet ur gyárában pakoltam a faggyúgyertyát Amerikának.

A három mesterség nem ért fel egygyel, — pedig a tenyeremen sok tyukszem volt a hálóhuzástól, s a derekam gyakran fájt a faggyúgyertya pakolástól.

Pártfogóim, jó barátaim, menekült társaim sok szivességgel voltak irántam, — ha ünnep volt valamelyik számüzött házánál, engem rendesen meghivtak.

Hugo Viktor, a jó öreg Mészáros Lázár,

Leflo tábornok, Bonnet-Duverdier, Pianciani, Thaly Zsiga gyakori vendége voltam.

Amilyen a mosdó, olyan a kendő; — emberségért emberséget.

Volt egy pár *fontom*; — megbeszéltük otthon, hogy karácsony előestéjére minden jó emberünket meghivjuk vacsorára, s kiteszünk magunkért magyarosan.

Volt nekem egy legényem, szegény *Lajos* ur, — határozottan talentum, minden nyelvet beszélt, és semmi nyelven nem irt, bátor katona, jó kertész, jó halász, s rendkivül ügyes szakács, aki engemet ismert, az *Lajos* urat tisztelte. Ismerték őt Angliában, Olaszországban, a Belgák földjén, Schweitzban, Jersey és Guernesey szigeteken; olyanom volt ő nekem, mint Rontó Pál Benyovszkynak.

Családi tanácsot ültünk, s elhatároztuk, hogy *gargantouai* lakomát rendezünk; — asszonyom, Lajos urral elmentek bevásárolni, utánok kiáltottam, hogy: *mindent, a mi jó és drága!*

Én elmentem, személyesen meghivni a vendégeket; mindenki szivesen fogadta a meghivást, — észleltem, hogy örvendenek valami ujat, ismeretlent, *vadat*, magyarost látni és enni.

Szalmával fedett kényelmes cottageban

laktam, Saint-Helliere várostól félórányira, a Samarez cottageban. Gyönyörü helyen, a tenger partjához olyan közel, hogy nagy dagályok alkalmával, a cottage falait nyaldosták a tenger hullámai; — a lakás kerttel volt környezve, s a kert mindig zöld levelü fákkal sürüen beültetve, földszintén tágas nagy szobák, s nagy konyha, a konyhából kijárás a mellék udvarra.

Lábas jószágom két iszonyu nagy terencuoi kutyából állott; mind a kettőt *Clichy*-nek hivták, s megkülönböztetésül *numerussok* volt, mint a regimenteknek, — *Clichy* Nr. I., *Clichy* Nr. II.

Később, a német világban, egyiket leküldtem apámnak Kolozsvárra, s itt annyira megtetszett, hogy az akkori katonai hatalom *konfiskálta*, — befogták a nagy dob eleibe, s huzta a nagy dobot a banda után, — s apámnak egész a *general-kommandóig* kellett folyamodni, hogy Clichy Nr. II. a szolgálatból kiszabaduljon.

Asszonyom visszajött a piaczról, rajongó lelkesedéssel beszélte el, hogy milyen skófium dolgokat vásárolt össze, — de a pénz nem volt elég, Asplet ur előlegezett egy fontot.

Kiváncsian kérdém: hol van a holmi?

— Lajos hozza, *mére Jabart*, a halárusné, kétkerekü targonczáját kölcsönözte, arra raktak mindent s egy óra mulva itt lesz. De egyet elfelejtettünk!

— Mit? — kérdém.

— Az *italt*, — mit adunk inni?

Meghökkentem, s mint Hamlet, a „*lenni vagy nem lenni?!*“ tépelődésében, ugy mondám én is: *inni vagy nem inni?!* — inni pedig csak kell! Bánni kezdtem a nagy nemzetközi lakomarendezést.

Szótlanul, némán néztük egymást; — ha a kigyó okos, a galamb szelid: az asszony meg találékony.

— Nincsen más mód; mint összeszedek a mi a háznál van s elviszem a zálogházba.

— De hát oda mit visz, hisz már minden ott van?

— Van még egyet-más; — gyönyörü meleg idő van, a felső kabátját ugy sem viseli, vadászni sem megyen az ünnepek alatt....a puskára mindig adtak két fontot, — s az arany szent György medaillon?

Levettem a nyakamról az arany szent György *talizmánt*.

In tempestate securitas!

Lajos ur megérkezett; leszedtek mindent a targonczáról; az asszony elégedetten mondá:

— Én kirakok ide a konyhára; mindent elkészitek előre, — holnap eljön madame Fillione, nagyon jól csinálja a *Christmaspayt*, (karácsonyi sütemény); — mikor készen leszek, elmegyek a zálogházba, veszek czidert, sört buteliákba, bort és rhumot; — *alons! Lojoch!*

Elhozták az italt, vettek szivart, piskótát mártogatni, kétszersültet a theához, czitromot, czukrot a *grooghoz;* tele volt a konyha, mindennek a maga helye, s minden a maga helyén.

Másnap — karácsony előtti nap — jókor reggel felkeltünk, az asszony az asztalnémüket rendezte az emeleten, én lementem a nappali szobát rendbe hozni; — könyveimet rakosgattam.

Egyszerre éles sikoltást hallok a konyhából, — megrémültem, — azt hivém a petroleumos lámpát döntötte fel az asszony, s most ég.

A konyhába rohantam.

Szörnyüség volt, amit láttam.

A mellék udvarra nyiló ajtó kitárva, a két *Clichy* elnyulva hevert a padozaton,... körülöttök a földön csont, hus és hal dara-

bok,...a *két Clichy egy nappal előbb ülte meg a nagy karácsony ünnepét.*

Egy nagy kenyér maradt meg épen, ketté vágtam s azt is odalöktem nekik, s az én bubánatos keservemben két nagy könycsepp csordult le arczomon végig.

Dante mondja: *„nincs nagyobb fájdalom, mint visszaemlékezni a boldog időkre, a nyomorúságból.“*

OSZK Országos Széchényi Könyvtár

KARÁCSONY.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Szép ünnep nagy-karácsony ünnepe.

Együtt van a család; a jó háziasszony, a gondos szerető édesanya a karácsonyfát rendezi a nappali szobában. Ráakgatja az aranyos ezüstös diókat, a czukor-jegeczes déli gyümölcsöket, sárga narancsot, fekete vagy barna aszalványokat, piros almákat, csillámló csecsebecséket, tarka szinvegyületben; a fenyőágacskakra apró gyertyák vannak tüzdelve; a karácsonyfa alatt emlékek a családtól, a rokonoknak vagy jóbarátoknak.

Gyujtani kezdik a gyertyákat.

A gyermekek a szomszédszobában égő kiváncsisággal, lélekzetöket visszatartva, az ajtó felé nagy szemeket meresztve, szótlanul néma csendben lesik a *megjelenést.*

Az ajtó kétfelé nyilik, a karácsonyfa fényárban ragyog, a gyermekszív örömtől dobog, az ajkak reszketnek, mint a magasban röpkedve dalóló pacsirta szárnyai; az anyaszív érzi a gyermekszív érverését, s annyira boldog, hogy szinte fáj boldogsága, mert köny csillog szemében.

Csak a gyermek boldog igazán, és csak az anya, gyermekeinek boldogságában.

Ma született a Megváltó!

Hó boritja a láthatárt, nagy jégcsapok függnek a szalmafedeleken, a szán alatt recseg a hó, irgalmatlan hideg van. A kuvasz kutyának felborzolódik a szőre a hátán, hallja távolból a farkasüvöltést, lábai közé szedi farkát, egyet vonit s lefekszik a pitvar-ajtóban.

A bakter, *találomra* elkiáltja az órát s azzal befordult a csapszékbe s lesi a *megkinálást.*

Falu végén, egy kunyhóban együtt lakik a nyomor. Az anya még erzi a fájdalmakat; a kis csecsemö didergő anyja mellett fekszik; három nagyobb gyermek a szoba egyik szögletében összebújva hever a lehintett szalmán, az apa nagyokat sohajt, lehellete gőzpárává válik s füst módjára száll felfelé. A korsóban megfagyott a viz, az ablakok s ajtók hasadé-

kait zuzmara boritja, s vékonyan, csipősen, élesen fuj keresztül rajtok a hasitó szél.

A nagyobbik fiu megszólal:

— Édes apám! ugy e bár, ha tüzünk lenne: *ma* — kukoriczát pattogtatnánk?

Ma született a Megváltó!

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

BOLDOG UJÉVEKET !

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Rémséges nagy a hideg, — Sziberiából mihozzánkig meg nem állt a fagy. Jégcsapokat fagyaszt házereszre, bajuszra, — zuzmarát szemöldre, szempillára, — a kézbőr a vashoz ragad, s a pök estében megfagy; — a hó jéggé vált, s még a vasalt szán is farol; — a lábasjószág kelletlenül issza a vizet, s a disznó *ceruson* alul röfög, — a csillagok fényesen meresztik kidülledt szemeiket, — a hold sárgáját a kék ég szürkén veri vissza, — a fákon a zuzmara hosszan nyulik le, mint vén ember ősz szakálla, s ha a szél meglendíti: gyémánt esőben hull alá; — egy-egy hópehely szállong, nem mintha havaznék, hanem csak ugy *kinjában* esik. A tanya körül a hóban farkasok nyomai látszanak, a rókák fényes nappal

viszik el a ketrecz mellől a majorságot, a vályúkban csak forró vizzel lehet a jeget felolvasztani, — karácsony harmadnapján a „*Gonáüző*“-től két puskalövésnyire fagyva lelték a drótos tótot, — s az ugatás a kutya szájában megfagy.

Pitymallatkor a tanya udvarán égbekiáltó lárma, a béresgazda a nagy kolomppal kolompol, a kocsis a csengőkkel csenget, a lovászok a pengőket rázzák, a béresek hosszu ostorokkal pattogtatnak, a szakácsné a nagy üstöt veri, az ostorosok a járom-pálczával a deszkakeritést verik; — ilyeténképen emberelik meg ujesztendő első reggelén a tanyagazdát az ő cselédei.

„*Boldog ujéveket!*“

A nagy konyha-pitvarban magasan lángol a tüz, a napraforgó-szár tengericsutkával vigan pattog, s mint apró röppentyük szikráznak kifelé a nyitott kályhából; a nagy üstben rotyog a forditott kása, nagy fazékban a bugyogó viz sustorékol, öreg lábasban zsirba fulva sül a kolbász, májas és tüdős hurka, — lesz mibe mártani! — nagy darabokra szelve, tiszta abroszon hever a puha rozs-kenyér, zöld butykosokban a pálinka, s tarka kancsókban a kerti-bor. A falon szegeken függ az edények

sokadalma, s fogas-tálasokon a virágos, madaras, tarka tálak és tányérok.

A tanya gazdája felnyitja a konyha ajtaját, s a küszöbre lép, alig lehet kivenni alakját, mert a konyhából kitóduló gőz környezi s ugy befedi őt, mint Jupiter Pluviust a fellegek; — a zakatolás még nagyobbúl s irtózatos a lárma; a mennyi madár a környéken: mind elrepül.

Kezével int a gazda, s a zaj *decrescendo* megszünik.

— Köszönöm édes jó cselédeim ezt a kis megtiszteltetést, — takarosan volt csinálva; — adjon isten nektek is mindnyájatoknak:

„*Boldog ujéveket!*“

Bementek mindnyájan a konyhába, — asztal körül ültek, — akinek hely nem jutott, valamelyik sarokba huzta meg magát, — a háziasszony rendezte a korai reggelit. Midőn már mindenki helyén volt, a mellék szobából kijött a tanitó, kézen fogva s vezetve egy 10—12 éves kamaszt, zömök, piros pozsgás arczu, pisze orru, jól táplált, kövérre hizott, karika lábu, kurta karu, elkényeztetett beczéjét édes anyjának; — *Prospectus* magyar forditásban, „*Friczi*“-nek az öcscse, — felöltöz-

tetve ugy, hogy helyből a „*Wilcsekland*“-ba utazhatott volna.

A tanitó, — egy kicsapott rektor, ki teljes ellátásért *ájoskodott*, s csak is azért maradhatott meg a tanyán, mert a legközelebbi *italmérés* két órányira volt, s a nagyasszonynál állt a pincze kulcsa, — megszólalván, mondá:

— Mukika, mondja!

És Mukika rákezdé:

„Édes kedves jó szülőim!
Az uj esztendő vig ajándékokkal
Hadd kedveskedjék örömtelt napokkal,
Ez ifju *sereg* szivből óhajtja
Minden időben! — bis!

Az apa arczán öröm sugárzott, az anya szemei megteltek örömkönyekkel, a kicsapott rektor nagyot kortyintott a pálinkás butykosból s fojtott, rekedt hangon mondá:

„*Boldog ujéveket!*“

Vigan, de tisztességes illendőséggel folyt az étkezés, — csakis az ostoros kis bérest szólitották meg, hogy ne csámcsogjon olyan nagyon; a többi mind módosan evett.

A forditott kásán kezdték s a kolbászon végezték; — a mint a kolbászos tepsi kézen járt, Mukika egyszerre csak elkiáltja magát,

kirugja maga alól a széket, s zokogva elkezd bőgni.

Mindenki ijedten ugrott fel; az anya rémülten szaladt kedves beczéjéhez, ölébe ragadta a nagy kamaszt, csókokkal halmozá, s az anyai sziv rebegő nyugtalanságával kérdé:

— Mi lelt, édes aranyos kis bogaram!

— *Hát nekem nem sütöttek külön kis kolbászt?* — zokogá Mukika.

A tanitó ur a béresgazdához fordul, s azt mondja:

— Enyje, épen most akartam mondani „*Boldog ujéveket!*“

Kis város nagy utczáján vagyunk, — a hideg nagy, — dél és egy óra közt az idő, — az utcza üres, mindenki ebédel; — a verebek, sármányok, csókák, varjak *szemelnek*, — a ház előtti fapadon nagy lombos kuvasz kutya egy nagy konczon rágódik.

Két árva, sovány, vézna gyerek, dideregve sántikál, — piszkos testöket rongy fedi, melyeket koldus dobott el, — fogaik vaczognak, s felcserepezett tenyereikbe lehellnek; — eleven képmásai Murillo „*tetvészkedö gyermekei*“nek.

Egy ház előtt megállnak, a nagyobbik

betekint egy pincze ablakon, s bámulva elkiáltja magát:

— Jaaj! édes jó istenem, de szép almák!

A másik is megáll, s benéz az ablakon, — sápadt kiéhezett arczán angyali mosoly terül el, s lihegve mondja:

— *Jaaj! nézzük... nézzük sokáig!* — — —

BOLDOG UJÉVET!

KIVÁN TELEKI SÁNDOR.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

„Emlékezzünk régiekről“, mi kik nem mindnyájan jöttünk ki Scythiából. A vén ember, ha még esze nem szállt lábába, sok épületest mondhat. Jövő hó végével megütöm a hat X-et, eszem ép, elmém fogékony, emlékező tehetségem hü, testem egészséges s néha még ugy *legénykedhetném* is, s általában hibám, hogy mindig olyan harmincz éves badar legénynek hiszem magamat; különben a lovat csak ugy ülöm, mint ezelőtt, a *négyest* is gyeplőn fogom kurtára, s az ekét is ki tudom hajitani a harmadik barázdába; ugy tapasztalom, hogy a világ sokkal többet változott hatvan esztendő alatt, mint magam.

Sok dolog sokkal jobban van manapság mint ezelőtt, sok sokkalta roszszabbul; leg-

inkább sajnálom azt a régi jó *patriarchalis* életet, melyről már csakis nekünk a nép véreinek van fogalmunk. Az igények nőttek, s az *egyenlőség* általános a szükölködésben s mi falusi öreg gárda-emberek azt találjuk, hogy hej! jobban volt az régen!

Az *urhatnámkodás* nagy mételye a magyarnak; minden lengyel, azt mondja Heine, *Gróf*, nálunk mindenki *Báró*, a szerényebbek titkolják; a ki már épen nem az, legalább *nagyságos úr!* a ki még az sem, aval menti magát, hogy *demokrata*.

Az én időmben nem volt az ugy; Beöthy Ödön, Klauzál Gábor, Deák Ferencz, Pázmándy Dénes, Nyári Pál, Kossuth Lajos, Bezerédy István, Szemere Bertalan, Balog János, Szentkirályi Móricz, Komáromy György s mindazok kiket szerettek és nevök volt, csak *tekintetes* urak voltak, csak Ivánka Zsiga volt nagyságos ur; ma kihalt annak a fája. Nó, de még sem egészen, mert nálunk a „*Betekints*“ csárdában a zsidó csaplárost ugy hivják — meglehet csufságból — hogy a . . . *Tekintetes ur!*

Mikor a hatalmas isten két kézre verte a magyart, s rosszabb dolga volt mint Musztafa és Caraffa alatt, boldog emlékezetü Bach báró, meg az a felejthetetlen Schmerling lovag, azt a sehonnai sok bitangot beterelték a nagy

magyar *garámba*, hogy legyenek *számoló bojtárjai* az *ember-jószágnak*, kicserélték *pintlijüket* praedicatumnal, *plundrájokat* a nagyságos czimmel; ez tetszett a hun hiuságnak, a scitha fitogtatásnak, *lenagyságoltatták* magokat cselédjeik által, s végre rajtok maradt.

Ujév napját ünnepeljük. Boldog ujévet! Legyen jó termés! Szálljon ránk József álmának két kövér esztendője, hulljon manna és harmat kása; szükségünk van, hadd fizethessük az adót, mert sereg az, a mi van, dicsedkedhetünk vele, kivált mi szántó-vető gazda emberek. Föld-adó, házbér-adó, házosztály-adó, I-ső osztályu személykereseti-adó-, II-ik és III-ik; nyilvános számadásra kötelezett vállalat adója, (a ki ezt érti, az okos ember); tőkekamat-adó, fegyver-adó, hadmentesitési-adó, illeték, egyenértéki, községi és ekklézsiai birtok után, — iparüzleti dij, szőlődézsma-váltság utáni adó, bor- és husfogyasztási-adó, községi pót-adó, tanitói fizetés, körorvosi illetmény.

Előttünk áll az ő irtózatosságában husz gyomrával.

Baudisz!

Boldog ujévet!

Boldog ujévet! s mentől kevesebbet Bosniából.

Nem tudom nálunk mi kerül többe: a győzelem-e, vagy a veszteség!

Nagyon jó, hogy olyan véghetetlen ritkán győzünk. Ha győzünk nyakunkon marad egy koldus sovány, isten háta megetti, kopár, mocsáros miveletlen föld darab, sommás pénzünkbe kerül, egyszerre *törököt* és *csizmadiát* fogunk vele; Europa nevet s azt mondja: *szegény tatár!*

Ha vesztünk, s ehez vagyunk már inkább szoktatva, — oda a német hegemonia, az olasz omnipotenczia, oda Lombárdia, oda Velencze, irtozatosan áll előttünk Königgrätz; de vigasztal a *királyutczai* nagy ütközet.

Boldog ujévet!

Nagy üzletekben, mint felteszem Zichy et Várady; J. Végh et Comp; Pausz és társai, és a többi ujév körül történnek a nagy zárszámadások; a bankárok ilyenkor mindig számokkal álmodnak.

Csevegjünk mi is számokról.

Ezt a kis *additiót* Karr Alfonz evel a kis bevezetéssel közli:

„Mérjék meg az aranyhegyet, hegyét a hulláknak, tengerét a vérnek!

És ezek a pálmák szedői, aratói a babéroknak, ezek a „*hősök*," kiket a népek imádnak!

Az első Napoleoni harczok Francziaországnak kerültek 3 millió emberbe és 26 milliárd frankba. 1800-tól 1815-ig a hadiköltsége Olasz, Porosz, Ausztria, Spanyol- és Angliának, 93 milliárd frank, vesztesége az emberben 6 millió 745,000.

Anglia a maga részéről költött 12 milliárd 300 milliót; Görögország felszabadulásáért 3 milliárdot; az europai nemzetek 6 milliárdot.

A krimiai háboru Francziaországnak 200,000 emberbe és 2 milliard frankba, Angliának 22,000 emberbe és 5 milliárd frankba, Piemontnak 2000 emberbe és 175 millióba; Oroszországnak 630,060 emberbe és 4 milliárd frankba került.

Összesen az orosz háboru Europának áll 809,000 emberbe, 11 milliárd 575 millió frankba.

Az olasz háboru került Francziaországnak 80.000 emberbe és 1 milliárd és 100 millio frankjába; Olaszországnak 60,000 emberbe, 150 millio frankjába, Ausztriának 120,000 emberébe és 875 millio frankjába.

Összesen 260,000 ember és 2 milliárd 125 millió frankba.

A mexikoi háborura Franczia ország áldozott 70,000 embert és 500 milliomot.

A szyriai expeditio került Franczia országnak 15,000 emberbe és 125 millio frankba.

A schleswigi háboru Poroszországnak 30,000 emberbe és 75 millió frankba; Ausztriának 15,000 emberbe és 60 millió frankba; Dániának 12,000 emberbe és 45 millió frankba.

Az 1866-iki Ausztria ellen vezetett háboru került Ausztriának 65,000 emberbe, 985 millió frankba; Poroszországnak 45,000 emberbe és 222 millió frankba. A paraguai háboruban Brazilia vesztett 225,000 embert és 3 milliárd 75 millió frankot.

Az *átengedési háboru* került az Egyesült Államoknak 400,000 emberbe és 12 milliard 200 millió ezüstjébe; az abissiniaiakkal való háboru került Angliának 25,000 emberbe, 245 millió frankba; az assanti háboru került Angliának 27 millió frankba.

Végre elérkeztünk az 1870-diki háboruhoz.

Az Assemblée Nationale elé nyujtott jelentés szerint a franczia-német háboru költsége a francziák részéről 9 milliard 288 millió frank. A franczia miniszterium nagy gonddal összeszámitá e háboru által okozott költséget és veszteségeket, de nem számitá hozzá az átengedett két provinczia értékét, melyet 4 mil-

liárd 333 millióra becsülnek. — Ha e számot a *Magne* ur jelentése szerint 9 milliard 288 millióhoz adjuk, 13 milliard 620 millió franknyi rettentő veszteséget kapjuk.

Francziaország e háboru alatt 225,000 embert vesztett.

Az 1870-iki háboru költsége a németekre nézve sokkal csekélyebb, tekintve azt, hogy seregeik idegen területen müködtek, s nekik nem valának váraik, melyeket élelmezniök kellett.

Bismarck *itélt*, az *éjszaki konfederácziónak* költségekre 1 milliárd 148 millió frankot, de a kanczellár nem számitotta a hadi szerekben való veszteséget, a kárpótlásokat — a nyugdijakat, de bátran lehet állitani, a költségek összegét, a németekre nézve 2 milliard frankra.

Ezen hadjáratban vesztettek a németek legkevesebb 300,000 embert, kik közül 190,000 a harczmezőkön veszett el . . .

Boldog ujéveket!

Szobám üvegajtaja a kertre nyilik; ködös, felleges, nyirkos idő van, az éjszaki szél az esőt csapkodja ablakimra, s ha éles hanggal pattog viszsza az üvegről, egy-egy megfagyott dara-szem; a rozsály szele sivitva fuj, az ónos eső a földön megfagy: nagyon sik az ut, alig

lehet járni, a jószágot az istállóból nem lehet kihajtani, ott párálik heverve; a falu utczája üres. Ki menne ki ilyen időben?

Szerényen, halkan kopogtatnak ajtómon; arra nézek, egy sáppadt vézna asszony, két kis árváját vezeti kézen, a harmadik kendővel nyakába van kötve; a csecsemő ugy tesz mintha szopna, a szegény asszony szomoruan mondja: *nincsen mit!* elereszti egyik árvája kezét s szó nélkül nyujtja felém; én is nyujtok neki valamit, elfásultan, bután, tompa hangon mondja:

Szerencsés ujesztendőt kivánok!

NAGY-CZEGLÉD-UTCZÁN
VÉGIG.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Vay Dánihoz mentem látogatóba, megmondani neki, hogy itt vagyok.

A járdán előttem ment egy pár magyar ember asszonyával, mindkettő szine-java a gazda embernek, kiket nehéz munka után a föld táplál, s kiknek sokat kell görnyedni mig megszerzik a mindennapit; — mindketten az élet késő őszében jártak, s a dér lehullt már fejeikre s ott fehérlett a hajfürtök között, s várják az élet telét, mely megfagyassza a lélek porhüvelyét.

Az asszonyon kurta kivarrott bunda volt, az embert fehér szűr takarta, mindketten módosan voltak öltözve, nem látszott rajtok a szegénység piszka, hátulról igen jól festettek, szemben akartam látni, elejökbe kerültem s nagyon megnéztem az öreg vászoncselédet.

Lassan sétaltam előttük.

— Ejnye, de szép fehér szakálla van annak az öreg embernek — mondá az asszony.

— Az ám, olyan mint a mesebeli királynak — felelé az ember.

A mesebeli király, nekem nagyon megtetszett, visszafordultam, s mondám az asszonynak.

— Nagy asszony, ha szereti a szakállomat, isten neki nem bánom, törjön le belőle egy darabot.

Az asszony zavarba jött, de férje kedélyesen mondá:

— Kár volna uram azt bántani, oda talál az egész. Fehér kenyeret könnyü sütni, de hófehér szakállat nehéz ám növeszteni. Tenger idővel jár az.

— Hatvan esztendőt mutat az, jó ember.

— Huszig viselje még jó egészséggel — válaszolá az asszony.

— Nyolczvan, tán sok lesz asszonyom?

— Elbirja azt az egészség, s a kinek kevés a gondja, jó annak gyomra.

— Az uraság is gonddal jár a mai világba.

— Nem látszik a képin.

— De látszik a bugyelárisomon.

— Ritkán kell belenyulni.

— De sürün jár a végrehajtó.

— Hát az urakat is?

De mennyire.

Csend állt be a szóba, s haladtunk felfelé a Nagy-Czegléd-utczán.

Nagyon megtetszettünk egymásnak, s vidáman haladánk egymás mellett.

— Szép utcza ez a Nagy-Czegléd-utcza, ugy-e?

— Az ám.

— Nem tőled kérdeztem, anyók.

— Csak nem akarod, hogy mindég ez az ur feleljen, megbántanád a rangját a sok kérdéssel.

— Nem vagyok a fajta, hogy a kérdés bántson, jó szóra megyen a felelet.

— Hova való a tekintetes ur?

— Az erdélyi határra, Szatmárvármegyéből.

— Honnan?

— Nagy-Bánya vidékéről; Kővárról.

— Ez aztán az enyém, jól ismerem azt az országot.

— Honnan?

— Az inséges időkből.

— Miképen?

— Tetszik tudni, mikor az Alföldön a nagy szárazság miatt az aszály elaszitott min-

dent, s olyan volt a mező, mint a tenyerem, hogy még az egér sem kapott magának árnyékot, s még a pap tója is kiszáradt, s az egész Sárréten nem volt annyi vadrucza, mint most a templomba, s a békák ezer számra pusztultak; hát az ember hogyan élhetne meg ott? Azt mondták, hogy Erdélyben nincsen olyan nagy veszedelem; jó öt lovam volt, hozzá illő jó vasas szekerem; takarmányom nem volt semmi, már a fedelet ette a jószág, a birka meg a szikos földet nyalta, viz alig volt az embernek, az állat meg folyton szomjazott, elvesztegettem potom árban mindenemet, egy hatodik lovat vettem, befogtam a szekérbe mind a hatot, rápakoltam az egész pereputtyot, bezártam a ház ajtaját, elvittem a kulcsot a tiszteletes urhoz, s azt mondtam neki: „Tiszteletes uram! Vagy látjuk egymást többé, vagy nem, én a világot a nyakamba veszem, tán megsegit az Isten.“ A tiszteletes ur azt mondta, hogy jó az Isten; s Erdély felé hajtottam.

— Hát jó volt-e az Isten?

— Megsegitett uram.

— Miképen?

— Tán unja is már hallgatni itt a Nagy-Czegléd-utczán.

— Nincsen olyan; — tanulságos az nekem, mit kigyelmed mond.

— Kevés telik ám ilyen szegény tanyás embertől, mert hát én is csak az iskola mellett jártam.

— Többet tanulok én magától, mint hat német könyvből.

— Ahá! majd a tekintetes ur tanul valamit az ilyen féléktől, — mondá az asszony.

— A nagyasszony is ott volt-e Erdélyben?

— Nem uram, én a másodikja vagyok, akkor az elsője még élt.

— Hol állapodott meg először? — kérdém.

— Kolozsvárig egy furt mentünk a Királyhágón tul a nyomáson, még az ut mellett mindenütt lehetett kapatni, meg az a sok drága jó viz, ott ne mindjárt kézügybe, s a fa mindenütt, csak szedni kellett a gazt, meggyujtani, aztán olyan fanyárson, hogy nálunk még pénzért sem kapna az ember hasonlót, sütöttük a szalonnát; telt is örömük benne a pujáknak, — három volt, uram, meg egy leány.

— Kolozsvárról hova ment?

— Kendi-Lónára, a Teleki grófhoz.

— Mit csinált ott?

— Követ fuvaroztam, meg a ház körül a mi kellett, első hóra három forintot adott naponta, meg egész ellátást a familiának.

— Jó ember volt, ugy-e?

— Jó, jó; de hát csak ugy titokba szerette az embert.

— Hogyan titokba?

— Nem beszélt az, uram, csak azt kérdezte, kell-e valami? Soha sem mondtam én olyat, hogy másnap meg ne lett volna.

— Soká volt Lónán?

— Ott lennék én tán még most is, de beállt az aratás, s a szérün többet nyerhet az ember, aztán könnyebb is a munka, s az állat is jobban él a töreken, mert szem is akad. Lónán forgó-gépe volt az udvarnak, nekem meg életre volt szükségem, vetni, meg kenyérnek, s ott csépeltek.

— Hova ment onnan?

— Nagy-Som-Kutra.

— Kihez?

— Egy másik Teleki grófhoz.

— Sokáig volt náluk?

— Egész télkezdetéig?

— Jó emberek voltak-e?

— Mint a kenyér uram.

Nagy-Czegléd-utcza végire értünk. — Az Isten áldja meg kigyelmeteket minden jóval, mentse meg minden rosztól.

— Bár megmentene már egyszer, azok uram inséges esztendők voltak, a mostaniak

nyomoruságosak, akkor a mit megszereztünk, a miénk volt, s nem vették ki a falatot a szánkból adóba.

Elgondolkodtam, s eszembe jutott *Verebesi* gróf Andrássy Gyula bölcs mondata:

„A nemzet minden óhajtása teljesült.“

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

CSEVEGÉS.

(Prielle Kornéliának szives üdvözlettel.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Az embert szerencséje taszitja, — mondja a példaszó. A nélkül bármihez fogjunk, bele vesztünk, mint Bertók a csikba; minden dolgunk szétmegy, mint a tót orgona. I. Napoleon nem nevezett ki senkit tábornoknak mindaddig, mig végire nem járt: szerencsés-e az illető?

Ismertem egy burgert, kinek történetét röviden „Egy szappanos regényének“ czimezem. Harminczharmadik rendü szappanfőző volt Párisban és nemzetőr. Akkor nem volta k még önkénytes tüzoltók és dalárok. Hadgyakorlat alkalmával, midőn a vitéz bőrsereg sortüzet puskázott a jelenlévő Lajos Fülöp király tiszteletére, fegyvere szétrepedt s nagyszerü hüvely-ujjáról a körmöt levitte. A *polgár-ka-*

tona és szappanos elorditotta magát kinjában oly irtózatosan, hogy a király füldobja majd ketté hasadt. Oda lovagolt az elájult *zsiradék*-müvészhez s udvari kocsin vitette haza.

A szappanos özvegy ember volt, és három kis leendő szappanos édes apja. Másnap a francziák királya szárnysegédét küldte a beteg látogatására. A segéd jelenté, hogy a champs de mars-i hős jobban van, de nem részesül kellő ápolásban. A jó Amelie királyné hallotta a történteket, s egyik udvari betegápolónőjét küldte a nagy sebzett szappanoshoz. A seb hegedt, a köröm nőtt s vele a kölcsönös szerelem si. A kiket az isten egybeád, azt a király sem választja el.

„Angyalom, de késni kár
Jöjj a paphoz, kész a pár."

A kormánylapok tele pofával kürtölték a hős fájdalmait, kinjait, a király nagylelküségét, a királyné jótékonyságát. Az ellenzéki sajtó *Guizot*-ra agyarkodott, hogy olyan fegyverrel látja el a őrséget, mely a *munkás-katonának* karját viszi el. Kérdezték a miniszterelnöktől, hogy hát csakugyan ő-e Alvinczy?

Alkibiades kutyájának farka a *reklam*; mint

Barnum mondja ; ha egy millió dollárt költök hirdetésekre, az okvetlen három millió dollárt jövedelmez; a nagy dob ugy áll az üzlethez, mint egy a háromhoz.

A szappanos potyára kapta a reklamok százezreit.

A fölépült személyesen vitte hódolatát a királyi pár lábaihoz, megkérte kezét az udvari *ápolónőnek* s nőül vette második életpárjának.

A nő pénzt vitt a házhoz. Később a király kinevezte a becsületrend lovagjának és udvari szappanszállitónak.

S a milliomok gyültek a vak köröm fejében ; *Sors bona nihil aliud.*

Don Cristoval Columbo a lángész meggyőződésével tengerre száll, emberei a hajón megkötözik, de abban a perczben, midőn megakarják gyilkolni, az árboczőr fölkiált : *föld..!* s feltalálja a világ negyedik részét. Haza jön, börtönbe vetik, törvényszék elé állitják s bajjal menekszik az itélet elől s meghal.

Egy *tekergő : Amerigo Vespucci* lábatlankodik a *Columbo földjén*, s nevéről elnevezik azt *Amerikának*. Több száz esztendő kell arra,

hogy szülővárosa, Genua, szobrot állitson emlékére.

Henczinek van szobra Budavárott a Gellérthegy czitadellája alatt, a honvéd miniszteriummal szemben! Phi!

Sors mala nihil aliud!

Nagyról a parányira, elefántról az egérre, pánczélos hadihajóról főpapucsba.

Ki hallotta hirét *Szerdahelyi Józsefnek?* Mi, itt felejtett agg *komédiásai* az életnek és szinpadnak, ismertük őt, s tudjuk: ki volt; — az utónemzedék előtt egy kitörült *zérus*.

Többször szememre lobbantották, hogy igen nagy dolgot csinálok a komédiából és a komédiásokból. Okom van rá.

Minden nép a maga genijeiben él. A müvészet a népek életében olyan, mint virágon a szin, illat vagy a harmatcsepp. Egész nép bukhatik, de nagy müvészei örökre élnek. Phidias, Apelles, Athénben, Roscius Gallus Rómában ma is élnek.

Moliére, Talma, Adrienne Lecouvreur, Lemaitre, Rachel Franczia-, Kean, Mecready Angol-, Seidelmann, Devrien, Schröderné Német-, Modena, Salvini, Adelina Ristori, Rossi Olaszország dicsőségei.

Mi lenne Shakespeare, Corneille, Racine, Hugo, Schiller, Göthe és Goldoni nálok nélkül? Ők adtak testet a léleknek, szót a gondolatnak. És ezek olyan nemzetek, kiknek *létjogát* nem vitatja senki. A franczia franczia, az angol angol, a német német, az olasz olasz, s nem jut senkinek eszébe, hogy *metamorphozeálja.*

Minket harmadfél százada nemzetté akarnak faricskálni; megpróbálták tüzzel, vassal, kötéllel és ólommal, gyermeksirással, atyáskodással s most — *opportunus közös-ügyeskedéssel.*

A nemzeti lét *sine qua nonja* a nyelv. Képzelhet-e valaki nyelv nélkül nemzetet, fát törzs nélkül, földet égtelen?

Az ércz benne van a kőben, ólom, ezüst, arany benne rejlik s müvelés örök időkre benne maradna; ki kell belőle olvasztani kivenni, kimosni; tüz és szorgalom, munka és törekvés után lesz az arany aranynyá.

Beszéltek magyarul, mint az eszkimók, kik a menydörgést ugy hivják, hogy *brrri— bumm!* Az aprobata compillata nyelvén, hol a „*misera plebs contribuens*“ a *porcziót* fizeti s az ur *ágál.*

Nehány kiváló tehetség német és olasz után magyarul kezdett irni s nevettek rajtok;

nehány *éhenkórász* elmondta, amit azok irtak, a nép hallgatta őket, s a nemzet tanult.

A franczia, angol, olasz, spanyol, német színész oktató és művész; a magyar mindez és *nyelvmester.*

Térjünk a dologra.

Szerdahelyi József egyike volt legjelesebb magyar uttörő színészeinknek. Játszott mindenféle szerepet, tragédiát, drámát, operát, vigjátékot, népszinművet, bohózatot. Szavalt és énekelt. Minden vonó és fuvó hangszert kezelt, a zongorától a dorombig. Forditott drámát és operát. Többször láttam őt zenekart vezényelni. Bámulatos gyorsasággal tette át a hallott dallamot hangjegyre. Egyszeri hallásra mindent elénekelt, s *prima vista* mindent eljátszott bármilyen hangszeren. Apám is zenész volt, még pediglen *trombitás;* ezüst trombitából fujta a *prim* trombitát a kolozsvári szinház zenekarában s mikor egy-egy solója akadt, ugy *trémázott*, mint a kocsonya. Szerdahelyi József gyakran megfordult házunknál s téliidőben hetenkint kétszer zenélt apámmal és bandájával. Ilyenkor együtt vacsoráltunk. Mint gyermek ösmerkedtem meg vele, később barátok lettünk.

Apja jussán örököltem Kálmán fiát, kit nagyon szerettem, s ki végtelen ragaszkodott hozzám. Mint Mátyás-huszárt vén baka módjára dajkáltam. A *véres napok* után én menekültem, ő nőtt s nagyra nőtt művészetében.

Nem tudva hazajövetelemet, véletlenül meglátott a nemzeti szinház egyik páholyában. Annyira meg volt lepetve, hogy fennakadt szerepében; nem tudta szemeit többé levenni rólam, olyan örömteljesen, olyan jóindulattal nézett rám, az öröm csakugy sugárzott azokból az értelmes szemekből, s ragyogott belőlök e két szó: *hozott isten*!

Felvonás közt fölmentem a szinpadra; nyakamba borult s könyes szemekkel nevetve mondá:

— Ezredesem! de jó, mikor az ember örömében könnyez, csak tizennyolcz esztendeje, hogy várom.

És ez nekem olyan, de olyan jól esett.

Nagybányán, 1872. november havában találkozom vele *Smit Sándor* ügyvéd barátomnál, ki Kálmánnak sógora volt.

— Hát te mit keresel itt, ebben a vad hazában? — kérdém Kálmántól.

— Ide küldtek a doktorok hegyi levegőre; nem akarják, hogy a nyakukra haljak.

— Hiszen te nem vagy beteg.

— Én nem, csak a szivem.

— Mikor jösz Koltóra?

— Holnap.

Másnap többen szerencséltettek. Ebéd előtt a kertben sétáltunk, elmondá betegségét s azt, hogy Molcsányi Gábor főerdész megkínálta a fekete pataki erdész-lakban egy jó szobával; oda fog kiköltözni és ott fogja a havasi levegőt élvezni.

— Menjünk az istálóba, beszédem van veled. — Az istálóba mentünk.

— Kálmán! — Látod ezt a kis fekete lovat? ugy poroszkál mint a karikacsapás, halad mint a tüzes menykő, s csak is akkor botlik, mikor te akarod, ez a *maczkó* rendelkezésedre áll. Az emeleten van egy szoba kényelmesen berendezve, az a tied. A feleségem majd gondodat viseli. Nekem holnapután Kolozsvárra kell mennem, pár nap alatt itt leszek. Reggelenként fellovagolhatsz — hiszen huszárok lennénk vagy mi? — a *fekete patakra*, az *Izvorára*, *Blidára*, tele torokkal szihatod a levegőt. Koltón a viz kitünő és bor is van.

Kálmán a lóhoz ment s megsimogatá; aztán kezét nyujtá s csak ennyit mondott:

— De jó, a kinek ezredese van.

Felmentünk a nőmhöz s megbeszéltük hárman a dolgot. Azt határoztuk, hogy holnap összepakol, holnapután kijön Koltóra, s mig szabadságideje tart, nálunk lesz.

Másnap bementem Bányára. Kálmán ágyban fekvő beteg volt. Nekem Kolozsvárra kellett mennem s ott kaptam a távsürgönyt, hogy meghalt.

Nyugodjék békével, csöndesen.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MOLNÁR UR

A NAGY CSETEVÁJÓ.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

„Illusióm *fájáról ismét lehullott egy levél*“ — mondja Vacquerie; — az én illusióm fájáról letörött egy egész ág, és sárga leveleit „kit erre, kit arra fujnak az őszi szelek“, — ott kavarognak a csalódásnak forgó szelében, s egy nagy illusiómat ragadják magukkal, a messze távol láthatatlanságába.

Naponta vénülünk, naponta csalódunk, — mondom én. Azt hivém, *Molnár György* ur személyében egy nagy tragikai szinészt bir a magyar . . . A magyar vakult.

A függöny felgördült, — s *Lear* király képében ott áll — *Murzuk!*

A harminczas évek legelején volt egy iskola, az egyházi ugy, mint a világi szónok

latban, a szinházban, a templomban, a megyei vagy az országgyülési teremben egyaránt dühöngő, egyaránt orditó.

Ezen iskolának legjellemzőbb vonásai voltak: az *ál-pathos*, vagy jobban mondva: a *patkoncza-pathos*, a természetlenség, beszélgetés helyett deklamátió, csevegés helyett a szónoklat.

És ez annyira el volt terjedve, annyira el volt harapózva, hogy még az állatok is elsajátitották, különösen a lovak. Az akkori ló, melyet — miért, miért nem: nem tudom, — „*Trenczumblan*"-nak neveztek, — legfőbb értéke volt, hogy menve — *ne haladjon*; mentől jobban emelte s kifelé kanyaritotta első lábait, annál kedveltebb volt; — sokszor eltipegett-topogott perczekig, a nélkül, hogy egy lépést haladt volna előre. A nép csodálta, s családi körben beszéd tárgya volt a bámulatos *nem haladás*.

A szinészetben ezen iskolának főmestere volt *Roth*, a bécsi Burg-szinháztól, s nálunk a hires *Pergő Czelesztin*.

Pergő Czelesztin édes apja Molnár Györgynek, — a gyümölcs nem esett meszsze a fájától, — a fiuban rá lehet ismerni apjára.

Nem mondom én, hogy Czelesztin nemzé

Molnárt, mint Ábrahám nemzé Izsákot, Izsák nemzé Jákobot és annak atyjafiait, hanem ahogy a szabadkőmüvesek mondják arról, ki a *profanust* beavatja: *„lelki atyja.“*

Mikor mi, a *„színház vénei“*, együtt ülünk a színházban, s megjelenik, vagy jobban mondva: *megjelenteti magát* Molnár ur, meghúzzuk egymás kabátját, vagy rámosolygunk egymásra, a mi annyit tesz: *brávó Czelesztin!* a faj nem veszett ki!

Nem szólunk a *müvezetőről*; az inkább annak a három urnak a dolga, a kik megbizattak a színház lelki-testi ügyeinek vezetésével, — ők *tutorai* az árvának, tőlük függ kivel kezeltetik az árva vagyonát, mi — közönség — legfeljebb *árvaszék* vagyunk, s csak is másodsorban folyunk be a dolgokba.

Lássuk Molnár urat, mint *katonáskodó* (militans) színészt.

Az alak? . . . nem tudom Rossi, Salvini, Monnet-Sully, Kovács Gyula, Nagy Imre, ki cserélné-e magát vele? — de azt tudom, Egressy Ákos nem bujnék a bőrébe, — ismerem az izlését; — de még én sem!

A *hang*? . . . Seidelman selypitett, Modena az orrából beszélt, mégis világhirü színészek voltak. — Utolsó éveiben — közelebb

a 80-hoz mint a 70-hez, — fogait mind elvesztve, Fréderic Lemaitret alig lehetett már megérteni. De azért e lángelméjü nagy müvészek tudtak hatni a közönségre, megrázták a velőket, s egyes jeleneteikkel megrezegtették az idegeket, mint a hegedün a hurokat a nyirettyü, s egyes mondataikkal lecsillapitották a hullámzó indulatokat, melyeket az előtt pár perczczel korbácsoltak fel; markukban tartották a közönség szivét, s azt facsartak ki belőle, a mit akartak. — Igen, de ezek *igazak* voltak, kilesték a természetből a *valót* s nem *hazudtak* ficzkó-szenvedélyeket; a természet állt előttök, a maga egyszerüségében, milliárd változékonyságában; — gyarló hangszereken játszottak, virtuoz kezekkel, nagyszerü müveket.

Nem is tudom, hogyan kerül Molnár ur e kompagniába?! . . .

Igen, a *hang?!*

Heidelbergában, a várkastély romjaiban van egy nagy pincze, s e nagy pinczében van egy nagy hordó, — nem kell az embernek kádárnak lenni, hogy a heidelbergi hordót ismerje; ennek a hordónak az a rosz tulajdonsága, hogy mindig — üres; a vezető, midőn már mindent megmutatott, mint a tüzijátékban az utolsó bouquette a leghatásosabb: nagy

hatást idézendő elő, nádpálczájával ráüt háromszor a hordóra, s az ember tisztán hallja: *„fujj szél, ordits vihar!“* . . . . én bele néztem a hordóba, hogy vajjon nincsen-e ott elrejtve — Molnár ur!? —

A nyelv?. . . . Volt nálunk a magyar legionál Olaszországban két kapitány, Szabad Imre és Valentini. Szabad Imre literatus ember volt, Valentini keveset konyitott az iráshoz, — ő csatás katona volt, Szabad Imre tudós katona. Folytonosan vitatkoztak együtt,— Valentini folyvást kérkedett csatáival, vitézségével, — s Szabad kapitány végre megunván a sok csatázást, azt mondja:

— Pajtás! én azt hiszem, hogy nem árt ha a kapitány *irni* és *olvasni* tud!

Én is azt hiszem, hogy nem árt, ha a szinész tudja a nyelvet.

A falusi kisasszonyoknak nagy mulatságuk a *madárnyelv*, *S*-be, vagy *R*-be.

— U*r*gugy*er*ge, te*r*getszi*r*gik tu*r*gudni*r*gi, ho*r*gogy me*r*gegy a*r*gaz? (Ugy-e, tetszik tudni, hogy megy az?)

Molnár urnak is meg van a saját *Molnár-nyelve*, — s tán mivel vezetékneve **M**-mel kezdődik: ő **M** be beszél.

„*III. Rikhárd*“-ból az *álomjelenet*, melyre pedig ő sokat tart, — *Molnár-nyelven* és az ő *hangsulyozáza* szerint igy ejtődik ki:

„M-Jĕzúús m-irgalmaaz!.....

Csit'! csak m-âlmodaam!..... ...

M-óóó! gyáva bintudaat m-mikeént gyeötheöörsz!

H(ĭ)deg v(ê)rejteék feőd m-és b(ô)rzadoók!

Vagy a 3-ik felvonás ismeretes felkiáltása, mikor — *tanulmányában* irt *saját* utasitásához hiven: *„fuldokló (? ! ?) sirályként sivitja*:“

„M-lovaat! m-lovaat! m-egygy loér, m-crrszáagomaaat!“

A plastika? .... Az öreg Dumas *Brica Brac*-jaiban egy mulatságos történecskét beszél el; ezt juttatja Molnár ur plastikája eszembe.

Clesinger, Sand György veje, hajdan dragonyos, most hirneves szobrász, meghivott vacsorára. Vig eszes, és mulatságos kis társaság volt együtt. Azelőtti évben nagy feltünést keltett — ha jól emlékezem egy coloss Herkules szobrával, — ennek pendantjául Spartacust akarta faragni, azon pillanatban, midőn széttépett bilincseivel kezeiben, rohan fellázi-

tani a proletarius és rabszolga népséget. Hosszasan dolgozott agyag vázlatán; — javában készen volt a coloss-minta, csak utána kellett azt márványból faragni, — s azért hivta meg legbizalmasabb barátait vacsorára, hogy itéletet mondjanak műve felett.

Az asztal műtermében volt megteritve, a coloss Spartacus közelében.

Vacsora alatt természetesen a műről folyt a beszéd, s mindenikünk elmondta róla véleményét, megjegyzéseit, de Clesinger mindenikünknek változatlanul csak annyit mondott:

— Nekem nem tetszik!

Vacsora után, kávé, thea és szivar mellett beszélgeténk. Clesinger igen szótalan volt, mélyen gondolkodott, s figyelemmel nézte szobrát.

Egyszerre csak hirtelen felugrik, műterme egyik szegletéből előránt egy herkulesi dorongot, s azzal puff! egy nagyot huz a szobor fejére, az messze gördül, — puff! egy másodikat a mellére, az darabokba repül, — egy harmadikat vág a szobor megmaradt részén hosszában, mire a két lábszár ketté válik.

Mi meg voltunk rémülve; azt hittük megőrült. Öt hónapig mintázta szobrát, s öt percz alatt darabokba törte. Megijedtünk, attól félve,

hogy műtermében minden szobrot összezúz, — le akartuk fogni, — egyikünk azt kérdi:

— De hát mit csinál az ur?

— Megbüntettem!

— Miért!

— Nem látta ön *plastikáját* és a *hasát*?!

A mimika? . . . Fréderic Lemaitre-nek egy borzasztó szerepet kellett játszania, ha jól emlékezem Quasimodót a „Notre-damei harangozó"-ban. Meg akarta kisérteni a hatást, melyet arczjátékával idézend elő, kinézett szállásának ablakából, eltorzitván képét. A járókelők az utczáról feltekintve borzalommal szörnyelkedtek el, egy asszony ijedtében el is ájult, igy beszéli el *Mirecourt Eugéne*. — Én sem tanácslom áldott állapotban levő hölgyeknek, hogy megnézzék Molnár urat III. Richárd királyban. Baj történhetnék.

A gesztus? . . . mint a saskeselyü karmaival a nagy forradalmár Prometheus mellébe bele körmölődik, ugy körmöli magát Molnár ur magamagába, s huzza ki azt saját magából, mintha csak galandférget huzna ki; irgalmatlan kegyetlenség azt nézni; s mint a szent ének mondja: *minden állat megindul. Csak a bünös nem búsul.*

Többen hasonlitották Molnár urat Daudet Alfons „Fromont és Risler"-ének Delobelle színészéhez. Egyik volt pályatársa a pesti nemzeti szinháznál e szerepben őt maszkirozta, én azt hiszem e hasonlat nem talál, legalább az én felfogásom szerint Delobelle, mint többnyire minden rajongó, elbizakodott, magáról tulzottan sokat tartó és igénylő, sovány, halvány szőke alak. Legalább igy játszották e szerepet Párisban, a szerző utasitása szerint és jelenlétében.

A mult napokban kezembe akadt az „*Illustrated London News*" egy hozzám tévedt száma. Igen természetesen a *zulu-kafferek*, az alig mult napok eseményeinek hősei; ott volt egy arczkép életnagyságban, ezen aláirással: *a nagy Csetevájó!*

Én e képben Molnár György urra ismertem.

Molnár ur nem tragikai szinész — *ő funerator*, vagy a halál proletariusa, a római időkből, a középkorból, a rennaisanceból, vagy a jelenből.

Az a vigasztalhatlan pofa, melyet vág, — az az álszenteskedő szemforgatás, melyet cselekszik, — felülről lefelé és alulról felfelé, — azok a *funeralis* léptek, melyekkel megje-

lenik: mindig a „*pompes funebres*“-t jutatják eszembe .... várom utána a *prolinctoreseket*, *a libitináriusokat*, *a designatort a liktorokkal*, *praeficaeket*, az *archimimot* ... várom utána a fekete keresztet, a gyászlobogókat, a halott csatalovát, a vasembert, a családi ősi czimereket, *misericordiát*, a kirukkoltatott *czéheket*, *a kántust*, — a feketébe öltözött kivont kardos magyarokat, kardjok végében czitrom, a czitromban rozmaringszál ... várom utána Czecz Péter négy fekete lovát, — mert ha még a szürkék lennének a kék *aufslaggal*: hát csak megvigasztalódnám, — de igy?! ..... *nihil nisi funestum!*

A BAGDÁDI HERCZEGNŐ.

(Gámán Zsigmondnak szives üdvözlet.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Régóta nem csinált szinmű olyan nagy feltünést, mint ifj. Dumas Sándor utolsó műve. A *Bagdádi herczegnő**, szinmű három felvonásban; mely a világ legelső szinpadán a *Comédie-Française*-ben 1881. január 31-én először adatott, s mely még ma is tartja magát a szinlapokon.

Már a darab előadása előtt a lapok telve voltak dicséréssel és gyalázással, a próbákra olálkodva jártak a hirkórászok; a főpróbán 1500 ember volt jelen, s még ma is harmad, negyedkezen át lehet csak belépti jegyet kapni, a rendőrség fürkészve vigyáz az üzérkedőkre, de ezek nihilistai ügyességgel játszák ki, s a közönség orra elől eltokmálják a jegyeket.

* Forditotta Gámán Zsigmond.

A *Premières* előadáson kapott és adott pof visszaemlékeztetett az 1830. évi *Hernani* előadásra, ugyanezen szinházban, melybe a világ *legmüveltebb* közönsége jár, de a melyet a művészet iránti szenvedély annyira elragad, hogy néha tettlegességekben tör ki. Milyen pompás tárgy lenne ez vitára két tudós német professor közt, *gründlich colloquálva* és *in merito polemizálva*, hogy melyiknek van voltaképen igaza, a pof adónak-é vagy a pofot kapónak? Tekintettel az emberi nem művészeti érzékének általános kifejlődése körül történt előhaladására Aischylostól Mosenthalig. Dumas darabjának meséje egyszerü, mint minden, a mi szép; nyelve természetes, csakis a szenvedélyek kitörésének pillanataiban magasul, föltaláló szóval festeni az érzelmet, s helyes kifejezést ad a szenvedélyek apálya vagy dagályának, melyben vihar tör ki, vagy szélcsend áll be az emberi sziv tengerében. A jellemeket lélektanilag, következetesen viszi keresztül s kidomboritja azokat, szobrot farag és nem csinál fényképet; hősnője Lady Macbeth és Nana között mozog.

Hün festi a harmadik császárság korát, s e kornak imádott *arany-borjuját* s a csábétket, melyet a korrupczio horgára tűz s szüz aranynak nevezi.

Nem tartom czélszerünek előadás *előtt a* szinmű meséjét vagy vázlatát közölni, mert a néző és hallgató közönséget a váratlantól, a meglepetésektől fosztják meg, s ugy bánnak vele, mint mikor az érett szilvának hamvát letörüljük, mely által természetes szépségét és zamatját veszti. De egyes tételeket idézni azt hiszem helyes, mert kiváncsiságot kelt; a hallgató az egyes szereplőket figyelmesebben kiséri, mondásait, szavalatát, ugyszólva lesi, mert már ismeretséget kötött egyes részletekkel.

A „*Figaro*“ hires műitészsze Vitu Ágoston az első előadás után egy kimeritő czikket közöl, melyből egy kis kivonatot állitok össze; azt hiszem, olvasóim csak nyernek általa, ha saját prózámat mellőzöm.

— *Hun* gróf és grófné megbuktak; bukásokat kölcsönösen bevallják egymásnak, s módot keresnek, multjokat ugy rendezni, hogy családi becsületjöket megmentsék.

— És azután? kérdi a gróf.

— Azután — mondja neje — mindig fog maradni annyi pénzünk, hogy egy serpenyő szenet vegyünk s megkiméljük magunkat a szégyentől, gyalázattól és nyomortól.

Nourvady, ki a grófnéba halálosan szerelmes, dúsgazdag, negyvenszer milliómos, melyet atyja — egy görög vagy örmény, már tisztán nem tudom, pénzember — hagyott rá. *Nourvady* a szenvedélytelenség álarcza alatt Monte-Cristói vasakarattal és Lugartoi szenvedélylyel bir, ezt mondja *Hun Lionette* grófnénak:

— *Nourvady*. Emlékezik-e a grófné arra a napra, mikor férjével és velem a Champs-Elysées-n sétálva, önnek figyelmét a huszadik szám alatt egy palota vonta magára, a melyet éppen akkor végezték be? ezelőtt nehány hóval volt.

Lionette. Igen.

Nourvady. Ön csudálkozott e palota külső elegancziáján. Ez elég volt arra, mikép ne akarjam, hogy férfi lakjék abban: egy másik alkalommal arra jártában ön egy gépies pillantást vetve ez oldalra, az ablakban levő tulajdonos azt hihette volna, hogy a szép De Hun grófné őt nézte. Megvettem e házat és bebutoroztattam, oly izléssel, a minő csak lehetséges. Ha egy év, két év, tiz év, ha — holnap, a körülmények oda kényszeritenék önt, hogy e hotelt, ahol most vagyunk eladja — emlékezzék e Champs-Elysées-i palotára, a

melyben senki sem lakott. A kocsik a szinben, a lovak az istállókban, a szolgák az előszobákban parancsára várakoznak. A kis ajtó, melyet e kulcs nyit meg, csak az ön számára van. (Egy kis kulcsot mutat.) Könnyen rá ismerhet ez ajtóra, nevének kezdő betüje rajta van. A hogy ön küszöbét átlépi, fáradnia sem kell a többi ajtó kinyitásán, minden ajtó nyitva lesz azon uton, a mely lakosztályába vezet. A salonban egy arab szekrény van, csodás kiállitással, a szekrényben egy millió aranyban, egyedül az ön számára veretve; *szüz* arany ez, a milyennek lenni kell annak, a mely méltó, hogy kis kezei megérintsék. Bátran bele markolhat e szekrénybe, ha kiürül, magától megtelik ujból, titkos rejtéke van. Azon okirat, mely önnek tulajdoni jogát tanusitja a palotához, a salon egyik butorában van. Ha törvényes birtokosa akar lenni, csak alá kell irnia. Szükséges-e hozzá tennem, hogy mindezért ön senkinek semmivel nem tartozik; hogy teljesen szabad, urnője marad akaratának. Holnap e lakban fogom tölteni a napot, meggyőződni akarván a felől, hogy minden kész-e az ön elfogadására, s nem fogok többé megjelenni, mig ön maga nem mondja nekem, hogy visszatérjek vagy maradjak.

(Lionette megragadja a kulcsot, a melyet Nour-

vady beszédközben az asztalra tett, felkel s kidobja az ablakon, ezután Nourvady előtt elhalad.)

Nourvady. (Mig Lionette előtt elhalad.) Ez ablak a kertbe nyilik grófné, és nem az utczára. Egy kertben a kulcs meglelhető. (Köszön és távozik, hogy elmenjen.)

Lionette. (Halkan.) A szemtelen.

E hatásteljes szinmüvet Dumas a *Croizette* kisaszszony számára irta, ki sok tekintetben Bernhardt Szárát felülmulja s legerősebb vetélytársa ; Croizette kisaszszony szerepét mint a *Figaro* egy másik müitésze (un monsieur de l' orchestre) irja, elejétől végig teljesen betölti, s a többi szereplőket majdnem kioltja.

Páris összes lapjai, a nagyok ugy mint a kicsinyek már százszor elmondták, hogy Dumas Sándor e három felvonásos szinmüvét hat nap alatt irta 24-dik szeptembertől 1-sö oktoberig, Salneuve kastélyában, Montargis mellett.

Hozzá teszem, hogy Dumas szokása szerint a lap mind a két oldalát beirja; az ötvenhét lap az ő nagy kék papirosán, pontos mértékét adja ki darabjainak. 20 lap az első, 20 lap a második, és 17 a harmadik felvonásra, — a közönség tudni fogja ezen étlap *(menu)*

után, hogy milyen nevezetes episodját képezi irodalmi történetünknek.

Kevéssel az első előadás előtt Dumas egy barátjához volt ebédre hiva, a házi asszony egyik szellemes vendégét mutatja be Dumas-nak, ki rajongva halmozza el dicséretekkel.

— Be kelljen-e vallanom — mondja bevégzésül a vendég — hogy melyik darabja önnek az, mely mindegyik felett áll?

— Melyik?

— *Les filles de marbre* (a márvány leányok.)

— Én is azt hiszem, felelé Dumas.

Valjon a szellemes vendég a mai előadás után nem változtatta-e meg véleményét? Kérdi a Figaro kritikusa; s kritikáját igy végzi:

„Ez nem az én dolgom; de lehetetlen, hogy ne beszéljek arról az irtózatos lármáról, arról a leirhatatlan zsibolygásról, midőn *Faburc* kijött és megnevezte az irót, a terem két részre oszlott, az egyik fél tapsolt *quand méme*, a másik fütyölt, orditott, s kalapjait felemelve rázta; a jeles müvész egész hidegvérrel állt a vihar előtt, végre sikerült neki a *Dumas* nevet kimondani.

Végre, a közönség kitombolván magát, a

szereplőket szünni nem akaró tapsok s óvácziók közt háromszor hivta ki.“

A bagdádi herczegnő nem lépett még le a franczia szinpadról, taps vihar és füty zápor között folytatja szereplését, s mint egy lap igen elmésen jegyzi meg: *láttam egy embert, ki könybe lábbadt szemekkel fütyölt.*

Nálunk legközelebbről fog fellépni, Gámán Zsiga barátom sikerült fordításában.

Fog-e tetszeni vagy nem?

Vederemo!

SZÉKESFEHÉRVÁRI LEVELEK

(SÁMI LÁSZLÓNAK.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Esik az eső, — záporrá válik, s hull irgalmatlanul; — én guggolok a nagybányai magyar *királyi* posta-kocsiban; — a kocsisnak gubájáról csorog a viz, s kalapja csatorna, — nincsen kedve a sipját fujni, inkább kitér az érczkövekkel rakott kocsiknak. Nagy ideje annak, hogy igy tart ez az idő nálunk; rothad a világ.

Nagy vajudások közt megérkeztem Szatmárra, — kimerülten, elfáradva, — bántam, miért nem jöttem gyalog, — bizonyára nem lettem volna ugy megrázva; — kár, hogy ezek a *királyi* postakocsik nem voltak feltalálva a középkorban, Labardemaunt és Torquemada nagy sikkerel alkalmazhatták volna az *inquisitió* vallatásainál.

Végre a coupéban ültem, s mellettem egy zsidó urfi. Fogadom *Móricznak* hivják, mert

olyan *bárósan* nézett ki. Nagy konfidenciával megszólitott *németül*, azt feleltem: *nix deutsch*, arra aztán békében hagyott, alkalmasint nem talált méltónak vesztegetni rám a szép szót, a ki még a némethez sem konyit.

A debreczeni indóháznál várt a fiam, s együttesen egy *második* osztályu *jövet menet* jegyet váltek Székesfehérvárra; — gazdálkodom a „*Magyar Polgár*"-nak, — szép a takarékosság!

Pestre érkeztem, az eső szakadatlanul vert, a sok a *jóból* is megárt, engem tönkre tett az áldás, nem tudom, mikor épülök ki.

Két napot időztem Pesten, s végre itt vagyok.

I.

Székesfehérvár, 1879. junius hó.

Papp Miklós barátom akarata szerint, küldök a Polgárnak tudósitásokat a székesfehérvári kiállitásról s *egyebekről*; — ez az első levél szolgáljon — mint apáink irták: „*előljáró beszéd*" gyanánt.

Az első nagy, teljes világtárlaton jelen voltam, kezdetétől fogva majdnem a végeig; az időben Londonban volt felütve emigranssátorom, s legolcsóbb mulatság lévén a tárlat járás, nap hosszat ott töltöttem.

A „*kristály-palota*", Paxton geniejének

szüleménye, a világot tölté el hirével; a szélrózsa minden irányából ömlött a nép bámulására; — az eszme még uj volt; *üvegből* és *vasból* épiteni egy szörnyeteget, mely óriásibb minden cathedrale, dom- és basilikánál, egy házat épiteni az iparnak, művészetnek, templomot az előhaladásnak, öszpontositani az emberiség szorgalmának, előtörekvésének, lángelméjének müveit, elhozni Maroccoból a bőrt, s odaállitani a Delacroix képe mellé, Shefieldből a beretvát, bicskát, ollót, tűt, szóval a nemes aczél müvet, a *Ko-hi-noor* mellé, mely drágaságában vakitólag fénylik, gazdagságában pompásan ragyog, de nincsen hasznára senkinek, holott a shefieldi gyártmánynak hasznát veszi Viktoria királynő, s a rothadt fókahussal táplálkozó s avas halzsirt ivó eszkimónő egyaránt, a golkondai gyémántot a szigetek *guánoja* mellé, a taneszközt az öldöklő fegyver mellé, a carrarai márványból faragott szobrot a japáni monstrum-isten mellé, az indiai himzést az udvarhelyi székelyvászon mellé.

Az első londoni világkiállitás, az emberiség nagy nyert csatája volt, melyben a világosság győzedelmeskedett a sötétség felett.

Egy kertészlegény agyában fogamzott meg az eszme, *üvegből és vasból*: „*crigere monumentum.*“

Lord nem tudom hogy hivjáknak, (meglehet tán herczeg volt, de hiszen nevére ugy sincs szükségünk, ott van a *Paxtoné*, és az engem teljesen kielégit) — egy növénye túlnőtte a tenyészházat ; vagy megcsonkitani a ritka növényt, vagy uj házat épiteni, lön a feladat, a nagy ur a biblia szavai szerint cselekvék, mondván vala : „*épitsünk uram házat.*“ Összegyültek tehát az irástudó épitészek, s készitének nagy költséges terveket, a melyeknek láttára minden kedve elmult a nagy urnak az épitéstől, s a ritka növény felett kimondá a halálos itéletet.

Ekkor előállt *Józsefj*, a kertészlegény, s azt mondja :

— Mylord, gráczia fejemnek ! s fejemmel a ritka burjánnak, csinálok én házat a plántának, nőhet abban kedve szerint, s nem is fog az sokba kerülni.

Azzal kivett a zsebéből egy összerücskölt papirdarabot, s átadta mylordnak a tervet. — A terv tökéletes volt, a virágház a szerint fölépült,— s szülte később a „*Kristály-palotát.*“ — A kertészlegényből *baronet* lőn, *sir S. Paxton* a lordok házának tagja, s épen olyan veres bársony hermelin palástot visel, mint hajdani gazdája, csakhogy az övé uj, amazé meg kopott ; ő kezdte, a „*mylord*“ tán végzi a *genealogiát.*

Erre egy adoma jut eszembe.

Tudjuk, hogy az öreg Dumas Sándor *mulát* volt; — vannak emberek, nagyon unalmas fráterek, kik folyvást, szüntelen, szakadatlanul kérdezősködnek, minden szavuk után egy kérdőjel van, — igazi eleven kétlábu tollatlan? — Nekem is van egy ilyen *„signum interrogatonis“* ismerősöm, s szerencsétlenségemre közel lakik hozzám, — sohasem kérdez egy szuszra kevesebbet harminczkettőnél, — ez a rendes száma; még az a jó, hogy nem vár feleletre, hanem folyvást mondja ő maga, mint a gyöngytyuk, mikor esőt érez, s vizsgálóbiráskodása alatt én gondolkodhatom egyébről. — Egy ilyen *muszafir* azt kérdi egyszer Dumastól:

— Kegyed *mulát*, ugy-e?

— Az vagyok.

— Nemde, az édes atyja *szerecsen* volt?

— Az.

— S a fia?

— *Quarteron:* nagyapám meg *majom* volt, — s igy az én családom ott kezdődik, ahol az öné végződik.

Napoleonka, — kit keresztapja: Hugo Viktor *„kis Napoleon“*-nak nevezett, — hatalmának fényében ragyogott; az *államcsiny* si-

került, a boulevardokon eltapodták a polgárvért, a Salandreuse házáról eltüntették az ágyugolyók helyét. — Morny, Persigny, Saint Arnaud *et consortes* adósságai ki voltak fizetve. Sibour érsek megkoronázta a Notre-Dame-ban; Theba-Montijo Eugenia császárné lett, mint II. Katalin egykor; s a deportáltak kapálták Cayenneben a vaniliafák töveit.

„*A császárság a béke!*“ s feltették „*az épület koronáját*“: Párisban világkiállitás rendeztetett, — s mint ő felsége mondá: „*nagy müve a békének!*“ . . . láttuk aztán azt a békét *Sebastopol*-nál, *Magentá*-nál, *Solferino*-nál, *Cochen-Chiná*-ban, *Mexikó*-ban, — s végre feltette az „*épület koronáját*“ *Sedánnál.*

...Midőn Stuart Máriát a vesztőhelyre vitték, a hóhérbárd a tőkéhez volt támasztva, a bakó a bárd után nyult, a szegény asszony elkiáltá magát:

— *Uram! ne nyuljon a bárdhoz!* — és a kérlelhetetlen ember levágta a nyakát; Erzsébet akarata teljesült.

A császárság hanyatlása a párisi világtárlat végével kezdődött. — Az előhaladás *légyottot* adott a czivilisationak Párisban; eljöttek az emberi ész, az ipar, a művészet, a kereskedelem, a földmüvelés, az állattenyésztés, a tengerészet, a tudomány és tanitás, a

szorgalom, kitartás, türelem, és az uj találmányok *munkásai*, szóval *emberek* — *homines*, — gondolkodó fők, teremtő szellemek, olyanok, kik nyomokat hagynak maguk után, kik csatákat vivnak a béke mezején, s babérokat aratnak a tudomány, művészet és ipar versenyterén.

A világosság ellene a sötétségnek, a gondolat magasba szárnyal s szüli a tudományt, a tudomány ikertestvér a szabadsággal, a szabadság testvériség, s a testvériség: a *béke*.

Az emberi törekvést, előhaladást, nem lehet sem álnoksággal, sem hazugsággal tartani, — a gondolat utat tör magának, s a kor eszméje nem ismer gátat, s ha visszatartják: rombol, dul, tulárad és keresztülcsap rajta, — ott van *1793*. Marattal, Père Duchennel, és Babeuffel, — ott van a *Commune* Raoul Grigotval, a *petroleuses-kel* s a kölcsönös *mészárlásokkal*.

A világtárlat, mint a császár mondá: „*Grande oeuvre de la paix!*“ — „*nagy müve a békének!*“ — de hát mit keresett a *béke ott* a császárságban? — Azt, hogy *elitélte*.

— *Uram! ne nyuljon a bárdhoz!*

Londonban és Párisban mindkét világtárlat, — kivált az utolsó párisi — nagyon

sikerült, és e sikernek legfőbb oka az, hogy London Páristól és viszont Páris Londontól csak 10—14 órányi távolságra van, s e két világváros önti a látogatókat.

Aztán — a mi „*világi*," abba csakis e két városnak szabad bele fogni, — egyiknek nagysága, roppant gazdagsága, kifejlett ipara, — a másiknak hirneve, szelleme, páratlansága, egy szóval az, hogy hát „*Páris*."

Erőlködtek, vajudtak Bécsben is valami ilyenfélét létrehozni, s a vége lön: egy nagy fiaszkó; meg — a hogy Ausztria-Magyarországon minden végződni szokott — nagy *krach* és *deficzit*.

„*Ausztria-Magyarország!*" . . . olyan az, mint a Horváth Boldizsár attilája, *quäcker*, de zsinór van rajta.

A részleges nemzeti kiállitásokat, mint volt a lyoni, flórenczi, nálunk a kecskeméti, szegedi, s most a székesfehérvári, nagyon helyes és czélszerünek találom; — a nemzet láthatja benne müvészetét, iparát, terményeit, állatait, meggyőződhetik azok előnyéről és hátrányáról és okulhat belőlük.

II.

Amint a kiállitás kertjébe léptem, nevemet hallom kiáltani, oda nézek, s látom *Zichy*

Jenőt, a kiállitás elnökét, mi több — teremtőjét s éltető lelkét.

— *Hozott isten*! — mondá, elém nyujtva kezeit, — szives barátsággal fogadott.

Olyan szivesen vendéget fogadni, mint a magyar ember, nem tud senki más a világon. E szóban: „*hozott isten!*“ — melyet a magyaron kivül egy nemzet sem használ, — már benne van a vendégszeretet *netovábbja*; az emberi fogalom legfelsőbb lénye, a teremtő, a mindenható, az örökkévalóság, az önmagában *minden*, nem *küldi*, hanem *hozza* a vendéget, nem *delegál*, hanem személyesen *präsentál*.

— Én most nagyon el vagyok foglalva, — mondá Zichy — s nem mutathatom meg neked személyesen a kiállitást, hanem adok melléd valakit, aki kalauzoljon.

Egy irnokát rendelte mellém, s elkezdtem a *szemlét*.

Nagy előnye egy csatát vivó tömegnek, ha a *terepet* ismeri, — minden tekintetben sikeresebben működhetik; — én is megkisértem — amennyiben tőlem telik — olvasóimat a helyszinével megismertetni.

A székesfehérvári országos kiállitás helyisége, a vasuti állomás és a város közt fekszik, — az indóháztól csakis egy széles ut vá-

lasztja el; hogy a vasuttól a tárlatba jussunk, meg kell kerülni a parkot. A főbemenet előtt gyönyörü szőnyegkert terül, viruló rózsákkal, sok szinü növényekkel, a bokrozatokat exotikus növények képezik. A kiállitás keretén belől mindjárt szembetünnek: a királyi sátor, a vasház és mindjárt mellette a szegedi faház, Heinzelmann vaspavillona, a közlekedési miniszterium pavillona, Esterházy-pavillon, az emléktárgyak pavillona, Oetl Antal pesti vasgyáros pompás nyitott vaspavillona, szép vasgyártmányokkal, mellette a kávéház. Átellenben a gróf Zichy Jenő pavillona, helvét modorban, életnagyságu szarvasfőkkel, s természetes aggancsokkal diszitve; a felmenetnél egyfelől a gróf kis-hörcsöki uradalmi bérese, *Szolga János* áll, fején turi süveg, bő ingben, gatyában, csukaorru csizmában, rajta sürü pitykés kék *lájbi*, tuli-piros kendő háromszögre a csipőjére kötve, sallangos kostökkel, bajusza nyalkán *kivágva*, szóval badar gyerek; — másfelől a gróf biharmegyei remeczi erdőcsősze, *Cibli Onucz*, lábain *római* nemzeti *cothurnus*, vulgo: bocskor, fehér harisnya-nadrág, juhbőr *kozsok*, bárányból süveg, czifrán varrott ing, a *sztrájcza*, — tarisznya — a nyakában; a *kureláte* — bőrtüsző — a derekán, s hosszu flinta a kezében. Megszólitám oláhul, — meglepetve

örvendett, s hogy érdekessé tegyem magam előtt, jól ismervén a *nátiót*, azt kérdém tőle:

— Hát milyen itt a *pálinka?*

— Sokkal gyengébb, mint nálunk, — felelé némi aggodalommal.

A kávéházon tul a jury-pavillon, mellette Weber étkező termei. Az ut, fák, bokrok és rózsák közt vezet a kiállitás helyiségébe. A bemenettel átellenben vannak az irodák, jobbra a posta és távirda, — a főépületből kifolyólag a melléképületek, dusan megrakva jól gyártott müvekkel, — aztán az állat-tárlat nyitott szinei, végre a géphelyiségek.

Ez halvány ködképe az országos kiállitás helyszinének, madártávlatból nézve.

Ha olvasóm e levelekből *tanulni* akar: kérem ne olvassa tovább; nem tudok én annyit, hogy másokat oktassak; — ezek egyszerüen csevegések a tárlat keretében, minden rendszer nélkül, — vezetem önöket ugy, a mint én bebarangolám, — s csakis Hugo Viktor e szavait tartom szem előtt: „*az olvasó mindent megbocsát az irónak, csakis azt nem, ha untatja.*“

Kérem ne ásitsanak, — ha tehetik!

Gróf Zichy Jenő egész önérzettel mondhatta el Fehérmegye közgyülésén, egy inditvány tételekor, hogy: „*a kiállitás teljesen si-*

kerültnek mondható, mert az a szó teljes értelmében hü tükre mindannak, a mit hazánk, részben nyers termékekben bir, — részben pedig előtünteti, mit képes hazai iparunk előállitani oly czikkekben, melyekért évenként több száz millió szivárog a külföldre."

A tárlat valóban teljesen és tökéletesen sikerült; — a magyar ipar ott van, létezik, látszik és kézzel fogható, — csak folytatni, fejleszteni, tökéletesiteni s kivált *olcsóbbitani* kell, s nem leszünk többé — *koloniája Bécsnek.*

Az állatkiállitások pompásak voltak, kivált a szarvasmarha-kiállitás. — A géptárlat oly nagyszerü, hogy bárhol is számot tenne.

És mindez egy oly helyen van, hol ezelőtt nehány hónappal még az állam ménlovai nyeritettek az istállókban, békák kuruttyoltak a mocsárokban, s csikásztak a posványokban.

Az istállók műtermekké, a mocsárok diszes kertté, s csoda-gépek tárlatává változtak.

E varázst gróf Zichy Jenő *teremté*, az ő vasakaratával, az ő örökmozdony fáradhatlanságával, — erős hittel, meggyőződéssel, hogy törekvése ténynyé váland.

A *tény* ma előttünk áll teljes sikerben, ékesen szólólag hirdetve teremtőjének érdemét.

A magyarnak több hibái közt két utálatos hibája, hogy ne mondjam: *büne* van.

A kaján *irigység*, s a piszkos *gyanusitás*.

Mind a kettővel kedveskednek sokan Zichynek.

Ezüst tálczán hozzák a piszkos gyanusitást, s illatos rózsaszin boritékban a czudar irigységet.

Ezek ellen csak is a *megvetés* használ.

Ajánlottam is már neki.

Amint a folyosóra beléptem, a falon paraszt abroszokat, kendőket, párnahéjakat láttam e felirattal: „*Gróf Teleky Miksáné, Kendi-Lónáról, Erdélyben.*“

Megvallom, az „y“ nem esett jól, de jól esett látnom nevét annak a derék jó asszonynak, annak a páratlan jó anyának, ki gyermekei mellett az én édes jó beteg anyámat is ápolta; — hányszor ültem vendégszerető asztaluknál, mely ugyanezen abroszokkal volt beteritve, s szolgáltak azok a tündérszép leányok, kik szeretik bennem a rokont és becsülik az embert; — aludtam édes álmokat ugyane párnahéjakon, álmodtam rajtok a számüzetés kinos egyedüliségét, az elhagyatottság hidegét, s felébredtem a rokonság, a családi élet melegségében. Üdvözöltöm családom ne-

vét, s azokat, kik szeretnek, s kiket én is szivemből szeretek. *Ave mei!*

A folyosó fala székely szövetekkel van boritva. Otthon éreztem magam a *pátriában*, — s a korondi taplógyártmány ? . . . képzelődésemben megütötte orromot a *haricska-puliszka* szaga. Mégis van az embernek egy *kis járu* hazája, *falum tornya* létezik, olyan viz mint *nálunk* nincs több a világon, — nem mese, — s ott kivánjuk *sirunkat*, ahol *bölcsönkét* ringaták. . .

És most — ha olvasóimnak is ugy tetszik, — nézzük át futólag az egész kiállitást, mi minden szép és érdekes dolog van ott felhalmozva, s ha valami különösebben megragadta figyelmünket, majd arról mondjunk még egyetmást *utóljára*.*

III.

Ez a székesfehérvári országos mü-, ipar-, termény és állatkiállitás sovány vázlata, dióhéjba szoritva, s meglehetős szárazon és unalmasan előadva; — de kénytelen voltam czikkeimet a tárgyhoz mérten irni, ritka mester-

* A kiállitás részletes leirása, nagyobb terjedelme- és olvasmánynak kevésbé érdekes volta miatt, a gyüjteménybe nem vétetett fel.

embernek van meg zsenije, hogy felváltva vegyitse: *„utile et dulci.“*

Ha a kiállitók közül többen birnának azzal az ábrándos költészettel, mint *Grebe* szabó Kolozsvárról, nekem is könnyebb lett volna felszárnyalni a magasba . . . *„Ábrándfrakk, Grebétől“* . . . Jól hangzik, s költészetre buzdit. A mai prózai és materialisticus világban fehér holló már az olyan borbélylegény, a ki holdvilágos éjjel, guitárral kezében, *Dulcineája* ablaka alatt, mélabusan zengedezze *barricad* hangon: *„Én vagyok egy hü szerető, kit a fátum megpróbált. De nem bánom, mert ez által szerető szivem próbált . . .“*

Ritka az a szabó, a ki ábrándot, költészetet *mekegjen* müveiben, s mint Pygmaleon: lelket leheljen a *Galathea-frakkba.*

A forradalom előtt egy barátom felment Bécsbe, s találkozik az utczán Gunckel szabóval, a *nagy Gunckellel*; a viszontlátás örömét élvezik mind a ketten.

— Mikor jött fel a gróf? — kérdi Gunckel a *jó kundschafttól.*

— Tegnap; — lön a felelet.

— Lesz szüksége ruhákra?

— Igen, egy rendbeli vadász és egy reggeli salon öltözetre.

— És egy frakkra, — nemde, egy frakkra?

— Az nem kell, — van két uj frakkom.

— Gróf ur! ha istent ismer: csináltasson egy frakkot magának! — inkább ingyen csinálom, — de a gróf ur termetére okvetlenül szükségem van. Méltóságod alakja lebegett szüntelen képzeletem előtt, álmodám, uj mértéket véve páratlan növésére, — erre a kidomborodott mellre, erre a karcsu derékra, ezekre a kiálló csipőkre, — ah! . . .

— De hát miért?

— Hát, — persze, tegnap jött, nem tudhatja . . . itt volt kérem Liszt, hangversenyzett, jelen voltam mindegyiken, elragadott, elbüvölt, és én — *inspirálva vagyok*; ki kell hogy törjön belőlem, mint a vulkánból a láva. Termete után sóvárogtam, epedtem, hogy egy remek müvel gazdagitsam a világot s teremtsek egy frakkot, a gróf ur számára, mely maradandó emlék legyen.

Grébe a Gunckel tanitványa . . . . *éljen az ábránd-frakk!*

Leggyengébben van képviselve a kiállitáson a festészet és a szobrászat. Kép kevés, szobor majdnem semmi, — s ha Mészöly Géza ki nem állit vagy husz képet, az egész igen

jelentéktelen lett volna. A hivatalos katalogusban, az e csoportban kiállitott tárgyak száma csak 194. Majdnem nevetséges kicsiny szám!

Bámulatos, hogy a Munkácsy, Zichy, Madarász, Ligeti, Dux, Lötz, Wagner, Vastagh, Székely, Telepi, Thán, Benczur hazájában, épen e szakma csak is annyiban létezik a kiállitáson, mennyiben az országos képzőmüvészeti társulat sziveskedett tulajdonát itt kiállitani.

Gyönyörü az, midőn a lapokban szemrehányásokat tesznek külföldön élő müvészeinknek, hogy miért nem laknak itt benn a hazában; — éhhalálra akarják őket kárhoztatni? „*Veritatem regibus!*“ — mondja egy hires családi devise, — *igazat a királyoknak*, de igazat a népnek, a nemzetnek is.

Általánosságban a magyarban igen kevés a müvészi érzék; egyesek mint *müvészek* jelesek, kitünők, — mint pártoló, mint müértő közönség — *zerus*.

Az aristokratia — kevés kivétellel — az *eleven* képeket pártolja, gázvilágitásnál a deszkákon, a váczi és uri utcza járdáin, meg a korzón; — a főpapság — levonva egy-egy oltár fölébe állitandó nyomorék, lapos szent képet, — nem rendel majd semmit; — a plutocratia — mely elvégre is csak nehány meg

gazdagodott zsidó bankárból áll, — legfeljebb ősi *uj* czimerét festeti, — vagy a *mamelét*, keztyüs kézzel, vastag arany lánczczal, kipitykézve gyürükkel, karpereczekkel, kiteremtettézve nyakékkel, gyémántos fülbevalókkal, felbóbitázva brilliántos diadémmel, mely „*majd ógy khinézi magát, mint egy khorona*“, — *moire antique* solferino-szin uszályos finom selyem ruhában, veresre aranynyal himzett indiai shawllal, mely ugy csüng le kövér libára hizott vállairól mint a *khirályné* hermelin palástja. Ez aztán remekmü, olajban s — eczetben!

A középosztály? . . a falusinak *pingált* Horváth Boldizsár olyan paragrafusokat, hogy mindent szürkén lát tőle; — a városinak olyan czifra *képet* mutat az adókönyv, hogy maga is *elképed* tőle — van abban fejedelmi adó, személyes kereseti adó, házadó, házosztályadó, házbér jövedelmi adó, földadó, községi adó, közmunkaváltsági adó, fogyasztási adó, örökösödési adó, fényüzési adó, fegyver adó, kutya adó, (hisz *kutya* az mindenik!) — válogathat és gyönyörködhetik benne.

Nekem egy időben *mániám* — magyarul hóbort, — tehát ha ugy tetszik: hóbortom volt a régészet, és erre vonatkozólag a festészet, rajz, fa és aczélmetszet; — nagyon kevés *municzióval* tizennyolcz esztendeig vadásztam

a bric a brac-bódékban, az ódondászok boltjaiban, az árverező termekben. Sokszor kis töltéssel nagy vadat lőttem; egy árverésen két Lucca Giordanot lőttem 15 francért, egy Paolit 5-ön, egy Riberat 200-on, nagy hajtások után, kedvező időben, — az olasz hadjáratok alatt, — jó pagonyban: egész Toscana, Nápoly, Milano, Sevilla, Lissabon, Oporto, Granada, — benedictinusi türelemmel, hangya szorgalommal, szép kis gyüjteményt halmoztam össze, s haza hoztam, — itt függnek Koltón a falakon, vagy elhelyezve kartonokban.

Sok látogatóhoz van szerencsém, házam az országut mellett fekszik, befordulnak hozzám, — de az egy Jókait, K. Papp Miklóst és a Teleki Miksáné családját kivéve, még senki nem vette magának azt a fáradságot, hogy végig nézzen a falakon, vagy beleüsse orrát a kartonokba, — hanem olyan már akadt akárhány, a ki szememre hányta könynyelmüségemet, hogy ilyen *haszontalanságokra* miért dobtam ki annyi drága pénzt.

Van egy *etrusk kancsóm*, cumai ásat, több ezer éves aranyozással, a legtisztább forma, a nápolyi muzeum meg akarta venni nagy áron, de nem adtam, elhoztam haza.

Egyszer egy *honatya* szerencséltet, meglátja a kancsót s azt mondja rá:

— Ilyeneket csinálnak Deésfalván, csakhogy nem *aranyozzák* meg!

Nem mondtam, de gondoltam magamban . . . *Marha!* —

Egy délután Mészöly Géza volt szives végig vezetni a kiállításon; — érdekes, intelligens, elsőrangu festő, s a mi ma nagy ritkaság: *eredeti*; nem majmol senkit, nem dolgozik *pátronnal*, nem ismeri a *chablont*, — mintája az élet és a természet — szinezése szép, rajza correct, tájképein látszik a levegő, alakjai kidomborulnak, állatjai állatok, kakasa kukorikol, s kotlója tördeli a szemeket csibéinek. — Külföldön képezte ki magát, — Bécsben, Münchenben, egész Németországban hirneve van.

A franczia festészeti iskoláról s a reálistákról beszélgettünk.

— Az őszszel én is megyek ki Párisba, — mondá.

— Hosszabb időre? — kérdém.

— Ott telepszem meg.

— De hát miért?

— Uram, *élni kell!*

— S itthon nem lehet?

— Nem!

. . . . *Miért nem laknak a magyar művészek* itthon?!

A hány ember, annyi szenvedély.

Herman Ottó köteteket ir a pókokról, — én egyet is utálok; — undoritó czudar állat, alattomos, leskelődő, orgyilkos, elbujva, meghunyászkodva, álnok ravaszsággal lesi a legyet, mint kerül hálójába, s gyáva gazsággal szivja ki vérét, nem koczkáztat semmit, lesből vadász.

Láttam olyan embert, a kinek gombgyüjteménye volt, — szobájának fala gombokkal volt kipitykézve, — pipa-, bicsak-, házi sapka-, fokos-, esernyő-, sétapálcza-, ostor-, fegyver-, töltény-, pecsét, póstabélyeg gyüjtemény: mind a természetben van.

Madarassy László kecskeméti királyi ügyész, régi bankó-gyüjteményt állitott ki keretben; — gyüjteményében legérdekesebbek: *a hamis bankók*, — van köztük olyan, amelyet *irni-olvasni nem tudó juhászok készitettek.*

E hamisitott bankóról kötetet lehetne irni; — az emberi törekvés, — a legyőzött nehézségek, — a pénz utáni vágy, — a tudatlanságnak küzdelme a tudással, — az akarat hatalma, — a csalás álarcza, — a szenvedély ereje, — a tudatlanság butasága, — a törvény lenézése, koczkáztatása a becsületnek, — szabadságnak, — önelbizakodás és mások megvetése, — a rendőrség fitymálása, — mind, mind ez benne van ebben az egy bankóban!

Irástudatlan juhász, ott kinn a pusztán, a homokon, a haraszton, a gyepen, az ugaron, hamis bankót gyárt, forgalomba hozza, több embert lefőz, zsidókat gombol be. És ha ez az ember az igaz uton jár, ha tudata van: mi az a *becsület?* — tudomása: mi az *ember, polgár, hazafi?* — avval a zsenivel, mely vele született, ha képezik, mire vált volna? ! . . . . *Sors bona nihil aliud!*

Csak ugy véletlenül bukkantam be egy helyre.

Méhdongást hallok. . . ah, az én kedves szorgalmatos, jó kis szárnyas bogaraim; a méhek! — Ida hegy lakói, kik Jupitert táplálták; Hymett és Hybla bogarai, a zamatos fehér mézzel, — Ariste — a *pásztor*, fia Apollónak és Cyrene nymphának, ki először ápolt benneteket, s Virgil, ki megénekelt, (Georgicon IV.) — itt vagytok ti is kedves kis művészek, s énekelve dolgoztok óriás szorgalommal!

„*Sic vos non vobis*
Mellificatis apres. . .“

Az *ember*, ez a nagy rabló és orgazda, benneteket is kifoszt és hogy nyalánk zsákmányához jusson: halálra füstöl.

Ti egyedüli okadatólása a természetben s állatvilágban a monarchikus elvnek, királynés képtáraitokban, vetélytársai szorgalom, munka és kitartásban a köztársasági hangyabolyoknak! . . . .

Egy remek kaptáron ismeretes nevet olvastam.

„*Göndöcs Benedek pusztaszeri apát, békésgyulai lelkész.*“

A név ismeretes, de a személy ismeretlen előttem, csak is levélben volt szerencsém vele érintkezni; én kértem, ő adott, s többet mint a mennyit kértem, ellátott a legjobb, legkitünőbb fajta dohány és dinyemaggal, s elküldte értelmes, tanulságos, s tapasztalatból irt munkáit, én megköszöntem és ő ujból küldött.

Érdemesnek tartom — azoknak, a kik nem ismerik, — nehány odavetett vonással rajzolva bemutatni, hogy *ki* és *mi* ez a Göndöcs Benedek? — ámbár neve a hirlapolvasók előtt eléggé ismeretes lehet, mert sokoldalu tevékenysége, minduntalan feltünőleg nyilvánul.

Göndöcs Benedek a gazdászat terén a legkitünőbb gyakorlati gazdák egyike, — buzája, kukoriczája, dohányja, dinyéje, gyümölcsei, disznövényei, kertészete, méhészete, az Alföld

messze vidékén a legszebb, a leghiresebb. Résztvett a londoni, mindkét párisi, bécsi és valamennyi hazai kiállításon, s kiállított tárgyaival mindenütt nyert érmeket, dicsérő okleveleket; — ő maga is már több dohány-, termény-, gyümölcs és méhészeti kiállítást rendezett Békésmegyében, melyekre sajátjából tüzte ki a jutalmakat; — s hogy a nép is gyakorlatilag tanulhasson tőle, Gyulán, a plebánia földjén *minta-gazdászatot*, s uj-kigyósi tanyáján *minta-méhészetet* rendezett be, hol mindent megmutogatnak mindenkinek, bármely időszakban; s hosszabb ideig Kigyóson, a hires dohányt termelő községnek lévén lelkésze, közvetlen tapasztalata után, a leghasznavehetőbb, népies modoru könyvet irt a dohánytermelésről.

Jó hazafi és a legmagyarabb, legszabadelvübb szellemü papok egyike.

Jótékonysága kifogyhatatlan, s oly nemeslelkü, hogy hozzáfolyamodót segély nélkül soha el nem bocsát. — Saját költségén több szegénysorsu, kitünő tehetségü ifjut neveltetett ki, s legio azok száma, a kiket időnkint segélyezni szokott. — Hazai közczélokra tett adakozásai ezerekre mennek.

Hat évi gyulai lelkészkedése óta, a megyei társadalmi élet és szellemi mozgalmak

központja, vezére lett, s köztudomásu és elismert dolog, hogy a mit kezdeményez, a minek élére áll, az halad, fejlődik, virágzik és czélt ér minden.

Megalakitotta a *békésmegyei közmüvelődési egyletet*, melynek oly buzgó elnöke, hogy a hazai összes muzeumok főigazgatója, a lapokban szerencset kivánt Békésmegyének, hogy a megye szellemi előhaladásának oly hathatós tényezőjét képező derék egyletnek, oly ügybuzgó, lelkes vezére van, — a mint arról személyes látogatásakor meggyőződött.

Megalakitá a *békésmegyei muzeumot*, s annak százakat érő gyönyörü gyüjteményeket adott, s az ő folytonos buzgó müködésének köszönhető, hogy az ország legelső, legtekintélyesebb archeologus szaktudósai ugy nyilatkoztak, hogy az egész országban, rangra nézve ötödik a gyulai muzeum.

Megalakitá a *békésmegyei okszerü méhészegyletet*, s annak is elnöke, — kormánysegélyt eszközölt ki részére, s ezzel *vándorméhész tanitási* intézményt, s egy oly állandó *egyleti minta-méhészetet* állitott ki egy gyönyörü pavillonban, melynél szebb aligha van az országban.

Egy időben *ifjusági ének és zene-, s zenepártoló egyletet* alakitott Gyulán, s annak szá-

zakat érő hangjegy-gyüjteményt és hangszereket ajándékozott; a gyulai polgári iskola, s a város éjjeli világitásának szervezésében is a főérdem az övé.

Mint iró is kitünően szerepel. Elnöki beszédei a fenkölt gondolkozás, a meleg hazaszeretet, a tárgyismeret és szónoki erőteljesség remek példányai, s irodalmunk ilynemü legjelesebb termékei közt foglalnak helyet. Mint egyházi irót a királyné, — neki felajánlott müveért, gyémántos gyürüvel és köszönő levéllel tüntette ki.

Hogy hiveinek s átalán a népnek, télen át hasznos és mulattató, s főleg jó és olcsó olvasmánya legyen, „*Népbarát*“ czimü lapot alapitott s elismerésre méltó ügyességgel szerkeszti, — ára három hónapra 30 krajczár, megjelenik hetenként egy nagy iven; — ebből kitünik, hogy ránézve mily *nyereséges* a vállalat.

Elnöke a polgári körnek, a megyei igazoló-, és a statistikai választmánynak, a kath. iskolaszéknek, a kath. körnek, s az általa alapitott közmüvelődési- és méhész-egyletnek, alelnöke a megyei takarékpénztárnak, — s nemcsak hogy pusztán az „elnök“ czimet viseli, hanem csakugyan éltető lelke, fentartója

mindezen intézményeknek, — tiszteletbeli *diszcsizmadia*, mint Jókai.

Hiveinek nemcsak lelkésze, de barátja, tanácsadója, sőt orvosa is, kiket még gyógyszerekkel is ellát; — s az a köztisztelet, és szeretet, mely nevéhez füzödik, mai világban szinte ritkaság.

Ez aztán pap — *sacerdos*, — ki hiveinek él, — nem különiti el magát önérdekü elszigeteltségben, — vendégszerető házának kapuja tárva a szivesen látás, a barátság, a szükölködés és a nyomor előtt; igazi jó pásztora nyájának, melyet keresztény szeretettel őriz és gondoz. Nem imádkozza le Krisztust a keresztfáról, de példáját követi!!

Nem vagyok én *papfaló!* — Igaz, a *jezsovitát* utálom, gyülölöm, papban ugy mint czivilben, bibornoki kalap alatt vagy karddal az oldalán, ott fenn a felsőházban vagy a lebujban egyaránt. Azt a meghunyászkodó, hasoncsúszó, tányérnyaló alattomos gögöt, — azt a kálvinista szerénykedő megjuhászkodást, vagy azt a pápista alamuszi jezsuitaságot, — az álarczot a hiten, a tettetést a dogmában, az álszenteskedést az oltár előtt, vagy künn az utczán, megvetem. — Én a proletarius Jézus hitét vallom s a Loyola tanát tagadom,—

az én egyházam Jeruzsálem mellett a Golgothán van, és nem Rómában a Capitoliumban. Tartuffe utálatos előttem, de Escobar undoritóbb.

. . . A kiállitás egyik nagyteréből egy csoport egyenlő ruházatu *kékbeli* ember jött ki. — asszonyaikkal párosan haladtak a kertben; — értelmes, jellemző, mintaszerü tanulmányfők és arczok, többnyire őszbe vegyült haj, szakáll és bajuszszal, — szüken testre szabott sötétkék magyar ruha, sürüen gombozva, széles karimáju kalap, ugy a mint a Dunántul viselik, — egyenesen, méltóságosan, majdnem katonásan léptetve haladtak, — látszott, hogy jó módu parasztgazdák s magyarok a javából; szemenszedett nép, — csak még Andaluziában van ilyen.

Ölt a kiváncsiság, hogy *kik*, — azt tudtam, hogy *mik*. Egy nagyon rokonszenves arczu öreg embert megszólitok:

— Urambátyám! hova valók?

Reám nézett; — láttam szemeiből, hogy azt gondolja: tán te vagy nekem bátyám, — s láttam azt is, hogy kitalálta, hogy emberségből bátyázom.

— Mi, uram, szent-gáliak vagyunk.

— A kiállitást jöttek megtekinteni? — kérdém.

— Igen uram, — elhozott bennünket egy csomóban a nagytiszteletü esperest ur.

— Hát hogyan tetszik.

— Mán mint a kiállitás?

— Igen.

— Tetszeni tetszik. — Csuda dolog ez uram! — de ugy el vagyok én bódulva ettől a sok széptől és jótól, hogy egy summában nem tudok számot adni róla; — ha kocsira gondolok, uram! cséplőgépet látok, s ugy összevissza fut minden a fejemben, mint a megriasztott birkanyáj, — látom a nyáját, de nem látom a birkát.

— Messze van ide Szent-Gál?

— Csak itt ne, a szomszédban.

— Hát el kell még jönni s részletesebben megnézni.

— Ugy is lesz az uram! — máma nem is annyiban nézni jöttünk mi ide mint inkább énekelni.

— Énekelni? — kérdém bámulva.

Igen uram! a méltóságos Zichy Jenő gróf hitta meg a szent-gáli dalárokat, egész készséggel jöttünk, eldanolni egy pár éneket; tessék velünk jönni, mindjárt rákezdjük.

Követtem a jó urambátyámat. A jurypavillonban gyültek össze, egy nagy asztal körül nagyobbára mind öszbevegyült nép, egy

középkoru, rokonszenves arczu, szakállas, fekete atillába öltözött férfiu vezényelte őket, mértéket ütve s *prim* hangot énekelve. A „*Szózat*“-on kezdték, s ebből átmentek a „*Marseillaise*“-be, s énekeltek olyan lelkesedéssel, mint mikor a *nagy napokon* Bellevilleből, Mont-Martreből, Butchomontról leszáll a *fauburg*, s mint rohanó, kiáradt hegyipatak, beömlik a *boulevardokba*, a forradalom e nagy folyójába.

— Urambátyám, ki az az ur, a ki kigyelmeteket vezényli?

— Az, kérem, a mi nagytiszteletü esperest urunk.

— Mind reformatusok önök?

— Nem uram, sok a pápista is köztünk, de nálunk abban nincs különbség.

Bemutattam magam az esperestnek, hebegtem neki egy pár elismerő szót. Kérdezte, mi dalra vágyom.

— Később még egyszer a „*Marseillaise*“-t kérném, ha szives lenne.

Ismételték.

A távolból küldöm önnek tiszteletemet, nagytiszteletü *Csonka Ferencz* esperest ur!

Szerintem a kiállitás „*fortissimus vir*“-je: *Bánffy Ádám.*

Értsük meg egymást; — nem azt akarom

én ezzel mondani, hogy Bánffy Ádám ott áll egyedül, mint a hold, a csillagok sokaságában, s ragyog, fénylik és nagyobb a többinél, de ő *négy mesterségben művész*: faragó műasztalos, porczellánfestő, Pallisy-tál készitő majolikában és fazekas. Műveit nem gyártatja, hanem sajátkezüleg készíti, nem felosztott munkával dolgoztat, hanem egyénileg *operál*.

Mihelyt az egyéniség bizonyos magaslaton felül emelkedik, éssrevéteti magát, s a mindennapiságot tulszárnyalja: kidugja az irigység kigyója ódujából fejét, trillár fullánkos nyelvével, s sziszegi a *rágalmat*.

„*Calomniez, il en reste toujour quelque chose!*“ Jezsuiták elve: *Rágalmazz, mindig marad valami belőle!*

Bánffy nem maga készíti műveit! . . . az igaz; ott van Mezey János a hires *naturalista*, ő „*soniperdálja*“ az asztalosműveket, Lakatos Están a szomjas fazekas, ő készit mindent, még azokat is, a mik még nincsenek készen. *Hozzá kezd mindenhez, s nem végez be semmit!* . . . s ott van a szemünk előtt vagy nyolcz darab *remekmű*.

Hibája, hogy ő egy személyben: műasztalos, porczellánfestő, tálkészitő, fazekas, kertész, dinyész, méhész; — és ha még tudnák! . . . de még jó, hogy nem tudják . . . megsugom,

nem maradhat a begyemben, kikottyintom: *házinyul tenyésztő.*

És — *s ez főbűne* . . .nem tudom: megmondjam, ne mondjam? — találják ki? — adom százba, adom ezerbe hogy nem tudják!. . .*Báró!*

Nem tudom, igazán olyan nagy szégyen-e az asztalosokra, meg a fazekasokra nézve az, hogy Bánffy — *báró?!*. . .

Veress Ferencz Kolozsvárról; ez az ember is azon ritka emberek közé tartozik, kik méh természettel birnak, bevonják magukat kaptáraikban, csinálják a képet, s gyüjtik a mézet, s keveset donganak; sok szorgalom, kevés henczegés. Én még Veressel sohasem quaterkáztam, soha nem is koczintottam. Soha vendéglőben nem láttam.

A kiállitáson, mint a *photoceramique* feltalálója szerepelt és tündöklik; fényképeket porczellánra erősiteni, ebben áll a mesterség, melyet ő talált fel, s melyre egy nehány ezer forintot elköltött.

Ha valaki viritó szép rózsákat akar látni, menjen Veresshez; ha nemes gyümölcsöt akar enni, menjen Veresshez; ha honi vagy külföldi ritka majorságot akar szerezni, akkor is menjen Veresshez; ha jól fényképeztetni

akarja magát, vagy övéit, ott van Veress, — ha télen a csikorgó hidegben egy sétát akar tenni, vagy nyáron a hőségben hűs árnyékban üdülni akar, nyitva van előtte a *Veress-kert;* s nyugodhat: *sub tegmine fagi!*

A mije van, nem zárja el; s szivesen osztja meg azt, mit költséggel, gonddal, szorgalommal gyüjtött össze; nekem minden rózsám tőle van, s mikor fizetni akartam, egy nagy kosár gyümölcscsel *quittolt ö.*

Magyarországon a *Fischer* név ugyanazonos a porczellánnal és a majolikával; a párisi világtárlaton a magyar osztályban az ilyen nemü tárgyak felett a *Fischer* név levén többnyire kiirva, azt hitték, hogy *Fischer* magyarul annyit tesz, mint majolika, vagy porczellán.

A Jury-pavillonban Bánffy és Veress közt van Fischer Vilmosnak Kolozsvárról kirakata; Bánffy, Veress és Fischer ugyanazon teremben méltóan képviselik Kolozsvártt.

Fischer Vilmos a hires herendi porczellángyár alapitójának Fischer Mórnak fia, első volt, ki a porczellán-festészetet Erdélybe behozta, s ugyszólván egy iskolát alapitott, melynek kiváló tagjai báró Bornemisza Albertné, br. Kemény Vilma, br. Wesselényi Béláné,

br. Bánffy Dezsőné, gr. Bethlen Vilma, Veér Dezsőné, Aubin Róza, Bánffy Ádám és Lázár Jenő.

Fischer Vilmosnak kolozsvári raktára egy kis muzeum; olyan tiszta modorban, olyan tökéletes kivitellel dolgoztat, és pedig gyárilag, hogy bármelyik külföldi gyárral versenyezhet, olcsóságban pedig jóval felülmulja a külföldieket.

Nekem is van egy eredeti, sajátságos, páratlan asztali készletem; boldogult Schultz Ferenczczel, a korán elhunyt európai hirü építészszel, a hunyadi vár restauratorával szoros barátságban éltem, sokat voltam vele, s mindig müvészetről beszélgettünk együtt, s többnyire festészetről és építészetről. Gyakran mondá:

— Kár, hogy nincsen eredeti, sajátságos magyar architekturánk, s nekem mind azon jár az eszem, hogy találjak fel egy valóságos magyar modort, s azt hiszem, hogy utban vagyok, kivált azóta, mióta a székely földet beutaztam.

— De honnan indul ki? — kérdém; sátor alatt táborozó nép valánk, s őshazánk architekturáját, mely nem is létezett, lóháton nem hozhatók ki, legfelebb sátor-házat, sátor-

templomot, sátor-indóházat, sátor-posta- és távirda épületet épithet. Szent István olasz épitészekkel épittetett, a Hunyadiak külföldieket használtak, a középkorban a góth styl dominált, később a franczia modorba fajult. Honnan veszi a mintát?

— A nép szelleméből, s a tudomány szabályából, s a harmoniából; nézze, Henszlmann egy gothikus romnak megméri ajtaja, ablaka helyeit, az épület nagyságát, üregeit, s az egész épületet ugy a mint volt összeállitja, épen ugy, mint Cuvier egy csontdarabból összeállitja a vizözön előtti állatnak csontvázát. Nekem elég egy székely paraszt kapujának faragványa, egy abrosznak himzete, egy tulipántos láda; s a diszlet meg van, s a diszletből kiindulva megkapom az architekturát.

E sajátságos gondolat megmaradt agyamban és sokat gondolkoztam rajta. Egyszer mondom Fischor Vilmosnak, csináljunk egy eredeti magyar asztali készletet, olyat a milyen még nem volt, olyat a mit mi ketten találtunk ki, ön adja tapasztalatát és tudományát, én adom az eszmét; a gondolat tetszett Fischernek, elmentem a szürszabókhoz, a vásári munkát készitő szücsökhez, rajzot vettem készitményeikről, összetákoltunk egy tulipántos, szegfüs, bazsarózsás állapotot, s a Schultz

Ferencz nyomán teremtettük a magyar architekturát.

Az ujkori műfazekasságban Magyarország igen nevezetes különlegességeket mutat fel; — az ismert és hires porczellángyár Herenden, mely jelenleg Farkasházi Fischer Samu tulajdona, — ezelőtt atyja birta, — feladatává tette minden régi porczellánt, bármely modorú és bármely eredetü legyen is, a csalódásig utánozni.

A legnagyobb elismerést érdemli e gyár, mert azon időben is, midőn a porczellán is csaknem minden jó és értékes tulajdont elvesztett, s midőn ezen iparág is csupán a megromlott divat izléséhez alkalmazkodott, a herendi gyár folyvást a régi s igazán jó porczellánt gyártá és gyártja most is, a legnagyobb szorgalommal. A herendi gyárat a mostani tulajdonos atyja, Farkasházi Fischer Mór alapitá 1839-ben. Széles ismeretköre és ügyessége, szorgalma mitől sem rettent vissza, s társainak — fiainak — iskolázása, kiképeztetése is gyorsan haladt, ugy, hogy most a legkitünőbb porczellán-gyártmányok nálok készülnek.

A kiállitásról kiállitásra nyert fényes elismerések daczára, az 1873. évi bécsi világ-

kiállitás után, a gyár megszünt dolgozni. Végre hosszas tapasztalatgyüjtés után sikerült Fischer Samunak, — kinek egy műbarát már nagy összeget igért a gyárért, — a gyárat ujra nemcsak mozgásba hozni, hanem rövid idő alatt a legnagyobb elismeréseket kiérdemelni; — s már az 1876-iki müncheni kiállitáson érdem-éremmel lön kitüntetve, s a bécsi művészeti és iparmuzeum a mult évben diszokmánnyal tisztelte meg.

Gyárában 40—50 ember, 3 égető kemenczével és 6 duglya, 1 lómalom és 6 zuzda dolgozik; — gyártmányai leginkább kerestetnek és tetszenek a külföldön; minden muzeum, köztük a hires sèvresi muzeum is, tett nála megrendeléseket és becsben tartja tárgyait. Gyüjteményében valóban kitünő és gyönyörü műdarabok találhatók, — vázái domborművekkel, kiálló alakokkal, s kettősfalu edényei a legművésziesebb kidolgozással vannak előállitva, — máza rendkivül finom, — s gyártmányai a legkisebbtől a legnagyobbik gazdagon és igazi művészettel képviselik mindazt, a mit a porczellán ipar felmutatni képes.

A hazai művészet és ipar terén tett érdemeinek elismeréseül, a király által egy érdemjellel diszitteték fel; s az öreg atya büszke és nyugodt, elégedett lehet, látván,

mint emelkedik megkezdett műve, a gyár, és mint virágzik mindinkább, a válságos idők daczára.

Vannak még a majolika és porczellán csoportban *Fischerek*, egyik Tatán, a másik Budapesten; mind ketten mesterek a *ceramique*-ban, mely már nálunk nem mesterség, hanem művészet.

Különösen a tatai olyan kályhákat állitott ki, hogy az ember nem tudja szépségükön vagy olcsóságukon bámuljon-e inkább.

Végre — s tán ezen kellett volna kezdenem — *Zsolnay Vilmos Pécsen;* Zsolnay urról nem szólok semmit, hangosan beszélnek remek művei, csak arra kérem, elvenitse fel a régi magyar formákat, tálakban, kancsókban és ibrikekben.

Egy nagy paraszt cseréptálon e felirat áll:

„1879. Készült. Én Kovács József keszitetem az Szekes Fehér Vári Kiálitásra.

Születtem 1829-ben ápri 18 adikán

Mező Túr

Tálas és Korsós."

Brávó! Örvendek! — Azt tudjuk, mikor született, — megmondja ő maga; én meg-

mondom, mikor tartja a *nevenapját, József* napján, márczius 19-én.

Nincsen szebb népviseleti ruhadarab a gubánál a czifrán kivarrott bundánál, meg az ékes szürnél. *Bisothka István gubacsapó* Debreczenből, olyan egy pár fürtös gubát állitott ki, hogy akár a bolgár fejedelem megkoronáztathatná magát benne, s végig mehetne nagy kényesen rongy-országán; — a féreg sem terem benne, azt mondják: nem állja a szagát.

A kivarrott irha-bunda . . . rég megmondta már a bölcs közmondás, hogy: *mégis bunda a bunda!* — télen meleg, nyárban hűs, és mindig *ház*; — ha hideg van beforditom, ha esik kiforditom, sem nem ázom, sem nem fázom, ha száraz idő leeresztem, ha pocsékos felfogom, — olyan az mint a német: *mindenre válik;* ágynak vetem, sátornak ütöm, tálnak használom, s még jó neki a zsir; — ilyet teremtett *Daday Pál* uram, Debreczenből, s vesztegeti száz forintért.

Ki képzelheti Sobri Jóskát, Milfaitot, Pap Andort czifra szűr nélkül, — Violát is mindig abban láttam, Göndör Sándor is olyanban jár, — bunyik az, ki futóbetyárnak vallja magát, s egyet visel, — mert csak az alól fehérlik ki a patyolating isten igazában, s

csakis ahoz lapulhat édes melegséggel a menyecske; ő a nagy Bakony tarka virága, Zala-, Veszprém, Somogy ékessége, — a ki jönni látja, előre tudhatja, hogy ember van alatta.

Nekem is volt hajdan ékes czifra szüröm; meg van ennek is a legendája, — most annak sajátja más alakban, a ki a „*Századok legendájá*“-t költé.

Volt nekem egy jó czimborám, Csuzy Palinak hivták, békével nyugodjék csendesen az Urban! — nagyon sokan ismertük s mindnyájan szerettük; — eljött egyszer hozzám látogatóba s letánczolt egy farsangot Kolozsvártt; — ugy látszott komoly „*tisztességes szándék*-kal jött, de a hal nem harapott; — naponta vendégünk volt, szülőim is nagyon megszerették s ő is viszonzá nekik.

Végre eljött a böjtnek fele, s a hal jegygyürüt nyelt, és ő távozott. Gyakran ingerkedtem vele, hogy *kitették a szürét*, mire ő változatlanul mindig azt felelte: *meglásd, majd elküldöm neked.*

Csomagot kapok a gyorskocsival, — kiváncsian bontom fel, hát egy olyan *czifra szür*, amilyet még nem láttam szemeimmel, sőt képzelni is vakmerőség lett volna.

A szivárvány minden szine ezer vegyületben, mint virágmező, illatos réten ugy tar-

kázott rajta a szináramlat. A fehér abaposztó, melyen a himzet volt helylyel-közzel, s ott is csak rejtélyesen mutatá magát; nagy kitaréjzott, berovátkolt halvány ezüst csatt rajta, melyről térdig érő nemzeti szin kettős sallang, mint szomoru körisfa ágai, csüngöttek alá, — fényesre csiszolt csiholó-aczél hullott le róla, másik oldalt kis zacskó kovának, taplónak, rajta csókolózó fehér galambok voltak himezve, — mint misemondó pompás taláron, vakitólag boritá a diszitmény elől, — a mell helyén tenyérnyi nagyságu kerek tükör, száz szinü keretben, — négyszögü gallérján tulipánrózsa, nefelejts, violás szönyegszerü csoportozat, a két ujja vége bevarrva, vérveres, narancssárga, ultramarin kék posztóval ki-farkasfogazva, — a varrás helyei keresztöltésekkel czifrán beboritva, s a szegélyzet, mint virágfüzér, kerité az egészet körül; az ujjakon, a könyök helyén egyiken badar lovas betyárlegény, karikás ostorral, — másikán alvó kanász legény, fejét maczája ölébe hajtva.

Ilyen volt az *alkotmány*.

Hogyan, hogyan nem, már nem tudom, elég az hozzá, ezen *hungaricum unicum* kikerült velem az emigratióba, s ágyamat teritém be vele. Minden látogatóm megbámulta, — különösen a nagy költőnek tetszett meg, — a

hányszor szerencsém volt hozzá, mindig figyelmesen megnézte, s gyakran megtapogatta.

Jerseyből való kiüzetésünk után, a *„számüzött számüzöttek“* — mint Hugo Viktor mondá — nagyobbrészt Guerneseyben telepedtünk le. A nagy költő egy elhagyatott, lakatlan házat, — melyben állitólag lelkek jártak, s melyet azért senki sem lakott, — vásárolt meg, s elkezdé javitani, az ő egyedüli költői phantásiájával, azzal az utánozhatlan rajzismeretével, és csakhamar semmiből olyan műremeket alkotott, melyre csak is ő képes; — a földszint készen volt, s a munkát sajátkezüleg, egy pár kontár munkással, az emeleten folytatta tovább.

Én az időben halászattal foglalkoztam, — lőfegyveremet is mindig magammal vittem, s ritkán jöttem ugy haza, hogy valami vizi vadat ne hozzak, — különösen vándormadár menetkor, midőn az elfáradt tollasok egész serege szokott a tengerből kiálló szirteken megpihenni.

Egy napon egy csomó *pluvier doreét* (magyar nevét nem tudom) lőttem. — Ez, egy libucz nagyságu, aranyos szinsárga, szürke pettyegett madár, s nagyon jóizü, kivált nyárson sülve, szalonnába boritva. Meghivtam a *„Nyomorultak“* iróját családjával együtt reg-

gelire. Vigan lakmároztunk, ott volt Ryberolles, a „Reform“, — később a „L'Homme“ szerkesztője, — akkor is Pyat Felixnek, egy lapunkban megjelent leveleért üzték ki Jerseyből, — Bonnet-Duverdier, kit ezelőtt pár évvel mint a párisi községtanács elnökét, Mac-Mahon megsértéseért ítéltek el, — Vaquerie, ki lapjában a „Rappel“-ben tizenegy év óta minden isten adott nap az első vezérczikket szokta irni, és többen e fajtából.

Vigan voltunk, az élcz szikrázott minden felől, s a nagy költő feltünően és szokása ellenére beszédes volt.

— Teleki, mondani akarok önnek valamit, mit adjak magának azért a *magyar palástért?*

— Tán abban akarsz bevonulni Párisba? — van időd rá apám! ne siess a vásárral, értékesitheted addig tőkédet okosabban s ez holt tőke lenne, mely nem kamatoz; — jegyzé meg tréfásan Charles, a fia.

— Lásd milyen egyszerü vagy gyermek, még fogalmad sincsen arról, ami abból lesz, s mikor látni fogod, rá fogsz bámulni, s azt mondod; soha sem hittem volna ezt a sátáni találékonyságot.

— Én tudom, mondá Ryberolles; nászruhának az *Adele* kisasszony számára, s ha

kegyes lesz megengedni, a fátyolt én adom, s — rám mutatva — ez a barbár hun, szaggatja majd ragadozó körmeivel a czitrom és narancsvirágokat.

— Nem vagyok vad lány, a *Tu-lu-lu* fajból, hogy ilyenben jelenjek meg a város házánál, *pars devant Monsieur le Maire*, aztán tudja, önre számitok, hiszen ez nyilt titok, s tudom, ön nem egyeznék bele, ismervén kitünő jó izlését.

— Na, mit adjak a köpenyegért?

— Semmit, igen lekötelez, ha elfogadja, én ugysem veszem semmi hasznát.

— Nem, azt már nem, — igen nagy ajándék!

— És egy kis emléket nem fogadna el tőlem, kivel annyi jót tett?! — mondám némi nehezteléssel.

— Köszönöm, és viszem, de egy feltétel alatt: hozza el albumát, a benne levő képeknek én fogom a kereteit körül rajzolni.

— Nem nehéz feltétel! — mondám örömmel.

— Ennek a *vadnak* több a szerencséje, mint az esze! megmenekszik attól a molyfészektől, megszökik hermelin palástjától, s kap érte Hugó polgártárstól egy csomó rajzot; — szólt közbe Ryberolles, kötekedő nevetéssel.

— Goromba egyéniség! — felelém mosolyogva.

— Piszkos személyiség! — felelé; nem is képzelik, milyen piszkosnak kell neki lenni, mikor mindig fürdik s örökösen mosdik, mert ha nem lenne piszkos, minek az a sok szappan, meg az a temérdek viz; látod a zsidó azt mondja: furcsa állat az ember! mindennap megmossa a kezét, néha az arczát, és a lábait soha. — Tanulhatnál ettől a skatulyából kivett dandytől.

Hugo Viktor szétbonttatta a szürt, s uj darabokat himeztetett hozzá. Kiváncsian kérdeztük a század legnagyobb irójától, mit akar belőle csinálni? — mindig azt felelte rá:

— Kiváncsiak ugy-e? — na, majd meglátják!

Jerseyben, s különösen Guerneseyben, a kilátással biró házakban, a tetőzeten van egy padlásszoba, *loukout*-nak nevezik, — ezekből pompás kilátás nyilik a tengerre.

Hugo Viktor e szobát rendezé be hálóés dolgozó szobájának; megkért bennünket, hogy amig nem hi, ne menjünk fel, s csak nejének és leányának engedé meg e szobába a felmenetelt.

Végre egy délután mindnyájunkat felve-

zetett, — s nekünk elállt szemünkszánk a látványtól.

Négyszögü alacsony szoba, oldalai kirakva régi tölgyfa faragványokkal, melyeket régi breton ládákról szedett le s rakott össze, csigaalakra esztergált tölgyfa oszlopok közé, — egy mélyedésben egy régi kovácsolt vaságy, tulságosan egyszerü ágynemüvel, — az ágy mellett nagy tölgyfa asztal, megrakva irat halmazzal, — egy nagy vasas láda, milliomot érő kézirati müvekkel, melyek még nem kerültek sajtó alá, s csak a jövendő fogja tudni, milyen kincse rejlik ott az emberiségnek, — egy pár szék, egy faragványos falócza, egy hosszu iró-, s egy nagy mosdó asztal. — A tetőzet olyan szép, olyan eredeti, olyan sajátságos a milyet képzelni alig lehet. Elbámultunk rajta, s rá ismerénk, hogy a *magyar szűrből* készült.

IV.

Ideje volna tán már hazafelé gondolni, sok naponta egy kis szobáért öt forintot fizetni.

Schwartz Gyula barátomnál ebédeltem, Zichy Jenő kocsiján kocsikáztam, a tárlatba *gratis* jegyem volt; — jó dolga van a *riporternek*, látják Fatiniczában, — a *discertio* is

valami, s rendesen magam szoktam szürömet kitenni; nem szeretek olyan vendég lenni, kin örvendenek, mikor jön, s még jobban mikor elmegy.

A kiállitás *Háromsága: — Zichy, Havranek* és *Ledercr*, nagy szivességgel viseltettek irántam, s nekik köszönöm, hogy ezen igénytelen sorokat irhatom, ha ugy tudtam volna tolmácsolni, mint ők magyarázták, mindenképen jobban sikerülnek.

Nagy mulatságom volt esténte, vonat érkezésekor az indóházhoz menni, találkozni ott jövő-menő ismerősökkel, barátokkal; pár percz alatt, *két csengetés közt*, feleleveniteni multak emlékeit; igy találkoztam Jókai, Jókainéval, Helfyvel, volt nevelőmmel az öreg Tancsics Mihálylyal, Gerőffynével, Istóczy Viktorral, Kauserrel, s Türr Pistával.

Sikerült tárczaczikk-sorozatot lehetne irni e czim alatt: *Csevegések két csengetés közt.*

Kezdeném Jókain; — irodalom és művészet; az *Esti lapoktól a Nagy tükörig*, félszázados *incarnatiója* a magyar irodalom történetének, történelem, romantika, tragoedia, dráma, comicum és bourlesque, szónoklatok, felolvasások, pohárköszöntők; — *Dózsa György* és *Tallérosy Zebulon*, s mind az, mi e két szélsőség közt létezik a valóban és ábrándban; a

nyelvnek minden formájában, gyakran fönn a lángész magasságának sugárzó ragyogásában, s néha lenn a gyermekiesség gyarlóságában, lenne ebben minden, mint egy jó szakácskönyvben, csak *politikáról* egy szó sem. Végezném Türr Pistával, evvel a bámulatos bakával, ki kezdi mint János vitéz, a közlegénységen, s mint hadnagy *legiót* alakit a *taliánoknak*, Bádenben ezredes lesz, s megszalasztja egy csatában a porosz herczeget, a mai *milliárdos* császárt; elfogatja magát Bukarestben, s az angol királyné kiváltja az osztrák-tatár fogságból egy levéllel; conspirál a cserkeszekkel, s ellátja őket fegyverekkel, meglöveti magát Trepontinál s én mentem meg balkarját, ott van az *ezer* közt, s Nápoly kormányzója lesz, *serege* vagyok én huszonötöd magammal; mint Argilus király Tündér Ilonát, elveszi a Napoleon hugát; Viktor Emanuel kedvencz segédtisztje lesz, s mérik, melyiknek kettőjük közül hosszabb a bajusza, haza jön s épit csatornát, csinál propellert; most meg Amerikát akarja *kettévágni*.

Podgyászom be van pakolva; irományaim, jegyzeteim; egy katalogus, árjegyzék s rajz rendbe szedve, vasuti visszatérő jegyem lejárandóban; utazásaimban épen ellenkezője va-

gyok Ezopusnak, kinek terhe óránkint fogyott, az enyém nőttön-nő, alig tudtam bőröndömet becsukni; Petőfinek a század *viselős* volt; nekem a ládám *terhes*.

Még egy általános tekintetet vetek a tárlatra, s elbucsuzom azoktól, kik olyan kész szivességgel oktattak, köszönöm Zichynek, Havraneknek és Lederernek.

A mint a kirakatok sorai közt haladok, ismerős alakra bukkanok; emberre asszonyával, kit nálunk mindenki ismer, *Benigni Samura*, nálunk ugy hivják, hogy *Benig Számi*.

Mint emeritus kolozsvári burgerek örvendünk e találkozáson.

— Hol jársz itt, Számi! hol még a madár is félve jár? — kérdém.

— Eljöttünk megnézni a kiállitást, Sándor bácsi! — felelé.

— Hova mentek?

— Reggelizni; tartson velünk, kolozsvári *keizerfleisch*-al s dijazott borral traktálom.

— Nem lesz az nekem káromra, menjünk.

Leültünk egy asztalhoz, szólt a banda, szép *csöndösön* szörmentén; nem ugy mint nálunk nagy zajjal, lármával; csikolt a nyirettyü, de nem czikczákolt, mint az istennyila; a trombita sem harsogott pogányul, mint itéletnek napján, meghuzták ott a hol kellett, s eresz-

tették módja szerént; csak is az ilyent lehet józanon meghallgatni, a mikor nem huzzák az embernek a fogát a nyirettyüvel; azt mondom én aztán muzsikának, mert ha folyton neki soványodik a czigány a *forténak*, ott sülyedhet a hol áll, mert ha nem tudja mikor kell csinálni a *lokheszt*, állatkinzás az, uram és nem muzsika!

Szép *csendesen* huzták: *Maros vize folyik csendesen!* mi meg szopogattuk a marosmentit szép csendesen; nem bántott senki, s jó dolga volt a magyarnak.

Rég ideje olyan jó bort nem nyaltam.

— Hova való kérdem?

— Kocsárdról a Maros mellett.

És a banda huzta: *Maros vize folyik csendesen.*

K. Papp Miklós barátomat és főszerkesztőmet sok kellemmel ruházta fel anyatermészet — *alma mater* —; de van benne egy parányi árnyékolata — nem tudom minek nevezzem? *savanyuságnak?* nem; — meg van, nevezzük *mostoháskodásnak*, igen K. Papp Miklós barátom és főszerkesztőm *mostoháskodott* Benigni Samuval, hogy boráért aranyérmet kapott, *pedig* nem termelő. Látszik nem ivott borából s tán: *hinc illae irae.*

Én ittam és beszélhetek bátran a nélkül, hogy le Asbóthtoljon; én azt hiszem és vallom: *Primo.*

Benigni Számi termelő, ha nem hiszi meghivom szüretre a Benigni Samu szőlőjébe Kolozsvártt.

Secundo: Nem kell *ex dei gratia* termelőnek születni, hogy valaki bort állithasson ki; mellettem beszél a szabály.

Tertio: Ha kiállithatok, *eo ipso* versenyezhetek, a versenynek czélja a *dij.*

Quarto: Mellettem beszél *Európa*, minden világkiállitáson a borkereskedők nyertek legtöbb dijakat, mert nem annyira a *termelésben*, mely inkább az isten dolga mint a *kezelésben* rejlik a titok és müvészet.

Quinto, — és erre határozott választ kérek, — hol vannak, hol feküsznek Sámi László barátom szőlőhegyei, kinek borai minden kiállitáson arany-érmeket nyertek s kinek boráról a német azt mondta: *Ein wundervolles Produkt.*

Kellett-e ez önnek tisztelt barátom és főszerkesztőm?

Sutor ne ultra crepidam!
Fiat justitia pereat mundus!
Justitia est fundamentum regnorum!

Fertig! készen vagyunk — indul a *verbung!*

Annyi az utazó mint a raj. Vasárnap van, — Budapest Székesfehérvárba öntötte ki magát, az utolsó vonat indul, ember emberen, s lökdösi egymást irgalmatlanul — a *protekczio protekczió*, ugy volt ez Ádámtól Tiszáig.—

— Ha beültek mindnyájan, még egy kocsit csattoltatok leghátul, s kényelmesen mehet, mondá egy *döntő* körbeli befolyásos ur, kinek nevét nem árulom el. Megköszöntem.

Beültem, egyedül, magánosan, elszigetelten, kényelmesen, gondolám magamban: de jó dolga van az árva gólya madárnak.

A leghátul csatolt vaggon is megtelt, én ültem osztályomban egyes-egyedül, s elbizakodottan gondolám: *Székesfehérvártól Budapestig egy alvás*!

De a nóta mondja:

„Lakatosné ne bizd el magadat,
Selyemkendő veri a faradat."

Nyilik az ajtó, hét gépészlegény tántorog be; berugva, mint három ezer polák; volt azután drága dolga az én lábamnak. Mindegyiknek kezében két literes üveg; heten voltak: én voltam a nyolczadik.

Ezektől tanulhatok kényelmem árán *helyszineket;* demokrata vagyok ; tanulmányozom a munkások szokásait, uton s utfélen ; nem számitottam a *söpredékocracziára.*

Volt aztán *lében,* beszéltek egy nyelvet, melytől most is zúg a fülem, s émelyeg a gyomrom, szó volt a *floder* fáról, a *flajsz* munkáról, a *rigli* vasról, a *stábli* nyujtásról, *guszstál* öntésről, *ferdekraftolták* a gépeket, *rimczájgolták* a kerekeket, *hamerolták* a tengelyeket ugy meg *rászpelloltak a fajén* munkát hogy csak ugy *glanczolt* bele. S a hengereket *drekszolták.* — Sürü kortyokban elkezdtek inni, s rágyujtottak egy kinzó nótára — azon a hangon, melyet sem ember, sem állat nem áll ki.

Nekem ugyan nincsen valami rendkivüli hallásom, s a *disszonánczia* nem igen háborgat, de ilyen *kákáfoniát* nem hallottam soha.

„Ez a pohár rendre jár
Éljen a barátság“

folyt egy szuszban, sok hangban, irgalmatlan kitartással Promontorig. Itt már leáztak a vaggon szőnyegéig, s lön néma csend, részeg ember hörgésével vegyitve.

Van nekem egy nagy szerencsétlenségem,

nem fog rajtam a gazdálkodás. *Sparsisztemám* mindig fonákul üt ki, nem nyerek a réven, s vesztek a kompon. Szolgálok nehány példával. Nem ülök bérkocsiba, meggazdálkodom az árát, szép őszi idő, egészséges félórát gyalogolni, neki-indulok, egy narancs héjján elcsuszik a lábam, alá fordul bokám, s kirándul a lábam. Bérkocsin vitetem magam haza, karosszékben visznek fel a lépcsőn, tiz napig fekszem az ágyban, orvos, patika, jég, satöbbi, többe áll, mintha egy hónapig mind fiakkerben ültem volna; s ez *factum*. Nem igen szoktam temetésekre járni, a magaméra sem megyek, ha csak nem visznek, de hát a *kegyelet* is megvárja áldozatát. Régi honvéd pajtásomat temették, ott voltam én is. Felső kabátom a szabónál volt *reorganizatioba*, ott *kodifikálta a szabás művésze*.

— Kész-e a kabát? kérdém.

— Nincsen, holnap délben haza viszem.

— De már most hogyan megyek temetésre?

— Kérem tessék ezek közül egyet választani, s holnap visszahozom s kicseréljük.

Ugy lön. Szomoruan mentem a koporsó előtt, leeresztették pajtásomat a sirba, kegyelettel hánytam a göröngyöt rá, s visszatértünk. Az eső permetélt, egy bérkocsis ajánlkozott,

én sebesen haladtam, pár percz alatt otthon leszek. Az eső csepegni kezdett, be akartam ülni a fiakkerbe, de már késő volt, mások ültek benne; gymnasztikai léptekbe haladtam mint valami önkéntes tüzoltó. Az eső csorgott; beálltam egy kapu alá, a szél kegyetlenül fujt, az eső szakadt. Végre megszünt a szél, s az idő kiderült; hazamentem átázva, ez még csak hagyján, kaptam egy országos náthát, még ez sem nagy *tus*, de eljött másnap délben a szabó, összecsapta kezeit az átázott kabát látásán, a bársony gallér tönkre ment, a kabát nem volt többé uj, ki vesz nála kabátot *ószeren?* s felvett rajtam hetven forintot. Ez is tény.

Pestre érkeztem, Türrel vacsoráltam, nála nélkül nem tudnék én vacsorálni Pesten, ugy össze vagyunk szokva, ott a sátor alatt az „*Európa*“ udvarán. Egy rosz szokása van, hamar eszik, s korán fekszik.

— Jó éjszakát, mondá, holnap együtt ebédelünk a *Margit szigeten.*

— Holnap nekem mennem kell.

— Mikor?

— Holnap reggel a debreczeni vonattal.

— Abból semmi sem lesz, ne siess, biz a sok dolgodtól rá érsz.

— Nem is a dolog, hanem holnap lejár

a jegyem, *jövő-menő* jegyet vettem s az csak is *nyolcz* napig érvényes.

— Holnap estére meghivtam . . . mondá, hogy kiket hivott meg.

— Maradok, tábornokom!

A váltott jegy ideje lejárt.

A részeg lakatos legények *infernalis* bögése még hasitá füleimet.

Első osztályu jegyet váltottam.

Ilyen az én gazdálkodásom.

És ez is tény!

SÁMI LÁSZLÓRÓL.

Hervadnak már a koszoruk, melyeket a kegyelet sirhantjára helyezett; rothadásnak indultak már a rezeda virágok, melyeket a szeretet hinte hült tetemeire fa koporsójában; a folytonos hideg őszi eső nyirkossága a frissen felásott mély földben szivárog és gyorsitja enyészetét annak, a mi belőle itt alant megmaradt; még egy kevés idő, és *ő — por és hamu!*

A barangoló őszi fanyar szél a fák sárga leveleit sirjára fujja, s azon, ott elrothadnak; de eljön a tavasz, s éltetni fogja a virágokat, melyeket azok, kik *őt* hőn szerettük, ültetni fogunk.

A nyirfáról, mely sirja alatt áll, a kis *veresbegy* madár elcsiripolja az ő *nótáját* . . . *a természet dalát* . . . melyet ő olyan nagyon szeretett.

A forró barátság melegével nyujtá baráti jobbját nekem betegnek délben, s este ő már egészen hideg vala.

Irtózatos a jó barát dermedése.

A szerény ember nagy lelke a szellemek országába szállt, s ott egyesült a nagy eszmék harmoniájába.

Feltámadok és mi vagyunk!

Ők, a szeretet, a szabadság, az egyenlőség, a testvériség emberei, a szabad gondolat, a szabad sajtó, a gyülekezési jog, a népakarat, a népuralom, a munkaszervezés munkásai; ők, kik örök békét akarnak a népek szolidáritásában s érdekeinek közösségében; ők, kik utálják, gyülölik s utolsó lehelletökig a sötétség, a nyomor, az elnyomatás, az igazságtalanság, a butaság, az ember kizsákmányolása ellen küzdenek.

Ők halva bár . . . a jövendő *élő* emberei.

Eszméik ma meglehet *utópiák*, — holnap . . . . *testté vált ige.*

Vivo ego in aeternum!

Örökké fogok élni.

Legnagyobb átka az emberiségnek, hogy az egyén azt, a mit tud, örökségül nem hagyhatja másra, magával viszi azt, a mit tanult, mit agya gondolt, szive érzett s évek során át tapasztalt.

A *mester* némileg kivétel, mert tanitványaiban lelke, szelleme él.

Ilyen voltál *te*, elrejtődzött szerénységedben eszméket, elveket plántáltál; mint már mondám: *a multakat ültetéd a jövendőbe.*

Közös barátunk Luzsénszky Lajostól, — kit mindketten olyan nagyon szerettünk, s ki minket megelőzött a halálban, — kérdéd:

— Mit csinálsz, Lajos?

— Rózsákat, fákat oltok, nemesitem a gyümölcsöt, soha sem csalt meg egy sem, s ha nem fogamzott meg, halálával lakolt.

Elgondolkodtál...s mosolyogva mondád:

— Nagyot mondtál, Lajos.

Te is oltottál, emberszivbe nagy érzelmeket, agyba gondolatokat, lélekbe szellemet; tanitványaidba eleven példáddal jellemet.

Vivo ego in aeternum.

Örökké fog élni.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

CSEVEGÉSEK

A KOLOZSVÁRI

GYÜMÖLCS-KIÁLLITÁSRÓL.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Az isten egyidejüleg teremté az embert az almával; Éva megkinálta s Ádám evett belőle, s midőn beleharapott, elkövette a bűnt, melyet csakis a szent keresztelés vize moshatott le, s a kik nem élnek vele, nem látják menyeknek országát, s nélkülözik az *éneket*, melylyel az urat magasztalják.

A kőkori ember csak is gyümölcscsel táplálkozott. Noé galambja olajággal tért viszsza, s gyanitható, hogy már az *aixi* olaj létezett. És ez a czivilizatió első stadiuma. A vas- és bronz-kor a pásztor- és vadász-népeket szülte, mely átmenet a *vegetarianismusból a carnivoracismusba.*

A germánok kiválóképen makkal táplálkoztak, mely még ma is a disznók kedvencz

eledele. Őseink hust ettek, s a nyereg alja és a ló bőre közt volt a *sparhártjök.*

Darwin majmát, *mely* ős apánk, ma már a *ki* illeti; — *omnivor*; s megeszik mindent, mint a rucza.

Malthus azt mondja: „*Az állam asztalánál nincsen minden embernek helye.*

Pierre Leroux megczáfolja; felállitja a *circulust*, s gyakorlatilag bebizonyitja, hogy minden élő állat annyi trágyát produkál, menynyi élelmi fentartására szükséges. Morzsára töri az üveget, összekeveri trágyával, s termel benne paszulyt, gabonát és karalábét.

Ha az emberek együttesen, észszerüen gazdálkodnának, a nyomor nem léteznék, s még Bagó koldus is négy lovon járna. És ha meggondolom, hogy sok ezer év kellett arra, hogy a *nadrágtartót* feltalálják: örömmel üdvözlöm gyümölcs-kiállitásunkat, mely egy lépés a *jóllét* előhaladásában.

A nagy elvek dicsők, de a gyomorkérdés sem megvetendő.

Ha az éhezőnek a sajtószabadságról beszélnék, azt hiszem, inkább a párolgó gulyáshusra gondolna.

A szabadság adja a jólétet. — A szolganép azt eszi, mit gazdája dob oda; rongyban

jár s didereg, verejtéket izzad s ura dőzsöl a telhetetlenségben.

Sebesültet láttam a csata vérmezején, ki szomjában italért esengett. Bajtársa bornyujából egy almát nyujtott oda, beleharapott s föléledt tőle.

Barátim! ültessünk gyümölcsfákat!

Megfoghatatlan, megmagyarázhatatlan, hogy mennyire barom az ember. Éhezik, fázik, koplal és didereg, s ha kezét *együttesen* nyujtaná ki, manna hullana bele.

Vegyünk csak két dolgot, s ma hagyjuk a többit, pedig százról beszélhetnék. Vegyük a *pisciculturát* (mesterséges haltenyésztés) s a *pomologiát*. Milyen könnyen megnépesithetnők, mint Krasznay Miska mondja: *bérczes kies kis hazánk csermelydus tájain* a patakokat, a Kárpát tavait. Csak ugy hemzsegne a hal a Mezőség tavain, s a málé mellett vigan csúszna a friss és sóshal; de a helyett, hogy mesterségesen termelnénk, mesterségesen pusztitunk.

A gyümölcs és vetemény a keleti népek főbb tápláléka. Az *arab* egy tenyérnyi rizszsel s ugyanannyi datolyával egy hétig elél. A görög olajbogyóval, száritott fügével, s szőlővel táplálkozik. Törökország városaiban a *hamálok* becsületes örmény nép, többnyire Erze-

rum és vidékéről, majdnem, csakis veteménynyel él, pedig a világ legerősebb munkása. Láttam *hamált*, ki egyedül egy nagy szárnyzongorát a hátán az első emeletre vitt fel.

Mennyi hely, s milyen helyek állanak rendelkezésünkre!

Fél Európát áraszthatnók el gyümölcscsel, aszalványnyal, s nem kellene hogy Tirolból hozzuk az almát, s Olaszországból a *frutti confettit*.

A német világban a *czirkerek*, *a landdragonerekkel* ráparancsoltattak a népre, hogy az országutak mellé gyümölcsfákat ültessenek. Még ma is van hét darab Berkesz és Remete közt, meg kettő a katalini kaptatón. Én megengedem a tisztelt háznak, hogy főgondját arra forditja, hogy szaporitsa, gyarapitsa az adó sokadalmát. De a mellett gyárthatna egynehány olyan törvényt is, mely által az adófizetésére szükséges *monétát* könnyebben rakhassuk félre, bár addig, mig Baudiszhoz viszszük.

Nálunk a paragraphust azért csinálják, hogy meg legyen irva, de megtartásával nem gondol senki. A pandur czimborája a betyárnak, s keresztkomája az orgazdának, ha mindjárt zsidó is.

Dynamittal nem szabad halászni. Jönnének csak hozzám egy vasárnap, hallhatnák,

hogyan pufákol a fekete falusi zsidó a Lápos vizében, avval a dynamittal, melyet a bányászok lopnak az ő számára!

De csevegjünk már a kiállitásról.

A *redout* épület termeiben van a tárlat. Valahányszor a *vigardába* megyek, mindig elszomorodom, s szégyenlem, hogy Kolozsvárt a belszénutczában születtem. És ha még ez soká igy tart, megtagadom szülővárosomat, s nem leszek többé e város *disz*szülöttje.

Az a lépcső, jobban grádics, igazság szerént lajtorja, legjobban *tyukmászó* a kakasülőre, — lealáz. Szeretném a Topler státuáját lépcsőnek s e lépcsőket szobornak kitenni, s aztán mind a kettőt kámforrá változtatni, hogy párologjon el e két diszitmény. Még csak a pesti Lendvay-szobor hiányzik mindkettőről.

Az előteremben, mely méltó *kuszkuriája* a lépcsőnek, Gamauf Vilmos emberségesen fogad, s a kis Szenkovich ireg-forog, izeg-mozog, csakhogy nem bugyborékol. Mutat mindent s magyaráz azonképpen.

A lépcső, az *előkuszkuria*, a nagy terem, — mely közbevetőleg legyen mondva *juhmáj* szinre van festve, — virágokkal, tarka kövekkel, thujákkal, s mindenféle ékes burjánokkal

van feldiszitve, szegélyezve, párkányozva, szóval kipitykézve.

A grádicson felmenve egy adoma jutott eszembe.

Nápolyi Leopold, a „*bomba* király", nagyon sokat tartott katonái egyenruhájára. Azt mondják, Ausztriától tanulta. Generálisai inkább szabók voltak, mint tábornokok. Egyszer egész hadserege egyenruháját megváltoztatta; nagy szemlét tartott felettük s büszkén mutatá öcsének, a capuai herczegnek, a sürü zsinórzatot katonáin.

— Mit mondasz rá, öcsém? — kérdé elégedetten.

— Rakhatsz rájuk, felséges bátyám, annyi zsinórt, a mennyit elbirnak, elől is, hátul is. De azért mindig szaladni fognak.

Igy vagyunk mi szomoru vigardánkkal. Nincsen az istennek az a Beczkóija, ki azt dekorálni tudja.

Az első kiállitó neve, mely szemembe ötlött: *Göndöcs Benedek* apáté volt. Almákat küldött Békés-Gyuláról, s eljött maga is.

Én a főtisztelendő apát urról már irtam, de személyesen nem volt szerencsém ismerni. Ő mutatta be magát nekem, s én tisztelettel

hajoltam meg érdemei előtt, s forrón szoritám meg kezét azon papnak, kinek polgári érdemei számosak.

A hol jótékonyságról, mivelődésről, tanügyről, iparról, gazdászatról, kertészetről, dohánytermelésről, méhészetről, s tudja isten, mi minden jóról, szépről, nemesről szó van, — ott Göndöcs Benedek apát a czivilizátió keresztvivője, előljár, mint Kapistrán János Hunyadi serege előtt.

A tárlat meglepett; gyümöcstermelésünk bámulatosan halad kitünő szakembereink vezetése alatt, kik nemcsak észszerüleg, de szenvedélylyel vezetik. Olyan jól esett nekem látni egy-egy tisztes öreg ur ragyogó szemeit, a calvillák, renaittek, beurek és fondentok felett vitatkozni. Furcsa ez a mi korunk! melyben a vén emberek rajongnak inkább, mint a fiatalok, s melyben a fiu mondja apjának: *ügyelj apám, nehogy heved elragadjon!*

A nyolczvan éven felüli Brassai (Cronstetter) a hetven éven felüli Bodor Pállal eszmét cserél, s azt mondja: *Ezt már én tapasztalásból tudom.* Akaratlanul eszembe jutott Hugo Viktornak Bourgraves-jeiből azon jelenet, mikor az öreg *Jobe* nyolczvan éves unokájának azt mondja: *fiatal ember, hallgasson!*

Nehéz mesterség *írásban* a csevegés mestersége, az összehalmozott gondolatok tömege parancsol a nyelvnek, de már a toll haboz, a papir fogy, s a *tárczában* helyszüke van.

Erre ismét egy adoma jut eszembe.

Haray Viktort egy darabjáért egy lap kiméletlenül gorombán megtámadja. Haray válaszol s védi magát. A lap azt feleli: H. V. válaszát helyszüke miatt nem közöljük. Erre H. V. levelet ir: Szerkesztő ur! A napokban felmegyek Pestre. Ne találkozzunk együtt, mert akkor az urnak lesz helyszüke!

Utile dulci. Hogy van-e valami *édes* soraimban, nem tudom, de hogy szeretnék *hasznos* lenni, az bizonyos. Azért felkértem két jártas embert, kik nekem utmutatóim a pomologiában, s azt mondtam nekiek: Veres Ferencz és Szabó Samu uraim! annyiféle, annyifajta gyümölcs van már, hogy az ember nem tud választani. Ugy vagyok én vele, mint az agár, mely előtt két nyul ugrik fel. Mindkettő után szalad s egyiket sem fogja el. Annyi fajta gyümölcsfám van nekem, hogy bele vagyok bódulva. A télen nagyon sok kifagyott. Miféle alma- és körtefajt ültessek helyökbe?

Gondolkodó időt kértek, vele aludtak, és igy *deliberáltak:*

Körtvék: Czukrosabb, zamatosabb, olvadó húsú gyümölcsfaj, a melegebb évszakra való; főként az *ősziek* a legjobbak, legbecsesebbek.

Vilmos, nyári, hosszudad, nagy és sárga, muskotályos, de nem nagyon.

Fondante de bois = erdei vajkörtve, szép, nagy rendkivül olvadó, leves.

Pisztrang-körtve, gyönyörü mosolygó piros, apró petytyes középnagy.

Colmar souverain (d'Argenson), édes, zamotos.

Brüsszeli pergamen, késő téli.

Almák inkább téli gyümölcs.

Téli (angol) arany parmén, ez lehetett az Éva almája, oly nagyon szép, arany, sárga pirossal.

Batul, egyik orczája gyakran mosolygó piros. (Erdélyi faj).

Londoni peppin = Calville du Roi, sárga czikkes, húsa zamatos, olvadékony, mint a körtve.

Baumann Reinetje, piros lapos, nagyon termékeny, piaczos gyümölcs.

Bánffi Pál, zöld, nagyobb féle, tavaszszal kezd érni. (Erdélyi faj).

Mint berlini egyetemi tanulót, Lichnovsky Felix herczeg, volt spanyol tábornokom, bemutatott Pückler Muskau herczegnek, kinek mint *írónak* és *kertésznek* nagy neve volt Németországban. A herczeg szives volt s meghivott falusi birtokaira.

Nem is töltöttem kellemesebb napokat, mint nála.

Az időben, Angliát kivéve, a legszebb *park* a muskaui volt a continensen.

Egyptomi utazásában a hires vicekirály *Mehemet Ali Kedhive* barátságát megnyerte, ki televér arabs lovakkal ajándékozta meg. A herczegnek tetszett, hogyan lovaglom lovait s megszeretett, több ideig magánál tartott. De végre — mint szépen mondják — ütött az elválás órája. Este vacsora után behivott magához s azt mondá:

— Fiatal barátom! ön érettem leczkéket mulasztott el az egyetemen. De tanácsot adok önnek, s ha követi, dúsásan kárpótolni fogja, a mit az egyetemen elmulasztott. Hallgasson rám:

„Magánál idősebb asszonynyal ne kössön viszonyt — dominálná.“

„Angliában soha ne vegyen ki czukrot ujjaival a czukortartóból, s csakis akkor pökjön, ha nem látják.“

„Kikötő helyeken kerülje Venust.“
„És kertet soha de soha ne ültessen.“

Egyik tanácsát sem követtem, s eddig meglehetősen sikerült. És kertem igen szép.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ZULU MESE.

ELŐLJÁRÓ BESZÉDDEL.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Tót diák tanitomtól halottam, *hogy a hány nyelvet az ember tud, annyi ember*, — az igaz hogy ő egyet sem tudott becsületesen, azt mondták még tótul is tájkiejtéssel beszél.

E mondat ösztönzött a *zulu* nyelv megtanulására.

Lauka Guszti volt nyelv mesterem, mert ő spanyol korában *zulu* volt, Magyarországon tudtommal csak is hárman tudunk *zuluul*, Lauka, Balázs Sándor, és én; most tanulnak, ugyancsak Laukától, Vámbéry és Lipovniczky a váradi püspök.

Bámulatos, csodálatos a zuluk nyelve, az a precizio, koncizio és incizio hasonlithatatlan s a kifejezések rövidsége páratlan, például — mit tót diák tanitóm mindig *példánoki*nak mondott :

Csetevájo ez az egy szó annyit tesz mint *egy fejedelem a kiről sokat beszélnek;* és Cetevváájo két *ával*, azt teszi, *Molnár ur a kolozsvári nemzeti szinház bögö müvezetője.*

A következő leforditott mese 12 zulu szóból áll, czime:

ZIZAJOVÁ

mi sem több, sem kevesebb mint:

— *Egy nagyszerü tündérálom* —

elmesélve

egy csapatvezér által.

*

„— Elfogtunk egy spanyolt és két angolt, a spanyolt megettük mi tisztek, az angolokat kiosztottam embereim közt, az angolok húsa ösztövéres és inas, de a közlegények megeszik; *tüzvizünk,* melyet ha meggyujtanak kék lánggal ég — volt elég, nyert csata után vigan dáridoztunk, majdnem dorbézoltunk, mert nem akarom mondani, hogy tivornyáztunk. Bevoltam rugva mint egy uchátius ágyu, nyugalomra hajtám le bús fejemet egy kokusfa tövire. Elfogott az édes álom s oh milyen szépet álmodám.

Ziva a nöm, mi annyit tesz: egy bátor asszony ki férje mellett harczol a csatában, — mellém feküdt.

Kőszirtek között valék, a tenger dagályzó kék hullámai nyaldosták a sziklás partokat, a tenger nőttön-nőtt s én egy barlangba vonulék, milyen látvány! a barlang *álgiuró* világitva, a szivárvány hét szinének ezer változékonyságában reszketve lángoltak, mely mellett Edison villany-lámpái csak perczegő fagyugyertyák, a barlang menyezetéről óriás stalactit jegenczezetek az ék kövek minden neméből ragyogtak, gyémánt, rubin, smaragd, opál, topáz, carniol, onit, malachit, agicamarina, türgnoasz tündér fényben csillámlottak, egy ezüst vizü patak, mint a kohóból midőn a felolvadt izzó érczet kieresztik, smaragd és rubint kavicsokon kigyódzott át a barlangon, arany halak usztak benne gyémánt szemekkel, a patak vizesésekben omlott alá, melynek tükrözetében a fényár sugarai megtörtek s milliárd fénylő ragyogó csillagokat formáltak, ezerszinü papagályok, kakaduk, kolibrik, paradicsom madarak csalogány hangon énekelték a szerelem tavaszi dalát; a természetes oszlopzatok hasadékiból folyondár orchillák csüngöttek alá, vagy futottak felfelé ott ölelve az oszlopzatokat, képzelhetetlen szépségü virágokkal s olyan báj illattal, mely egész valómat kéjjel árasztá el, a gyep melyen lépdelék rugékony aranyból volt.

Megakartam gazdagodni mint Végh Náczi, ebből a temérdek sok Dárius kincsből elcsenek én is egy pár darabot, gondolám jó lesz majd a pulyáknak, ha hadur magához szólit, de a mint zsebre akartam szedni az ékes smukkokat, kámforrá váltak markomban s elpárologtak. Éreztem, hogy ébredezni kezdek, kétségbe esetten kaptam a gyephez.

Nagy csattanást hallék, füleim megcsendültek, éles fájdalmat érzek arczomon, felébredtem,..... *feleségem vágott pofon.*"

AZ OLÁH MAPPA

IDŐSZERŰ CSEVEGÉS.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Elmélázva, mint gulyából kivert komoly bika, hátat görbitve és fejlesütve, méltóságteljesen lépdeltem az utczán; az utcza tulsó soráról bizalmasan szólitanak, adjon isten, fogadj istent mondok és örültem, hogy láthatom egyik legjobb barátomat. A kik ismernek kitalálják, hogyha nem Eszterházy Miguel, akkor Teleki Döme volt.

— Hol jár maga? kérdém.

— Bukarestből jövök.

— Mondja mit tanult ott?

— Sokat. Mikor az ember a vendéglő éttermében fizetni akar, nálunk azt mondja: *zahlen* Francziaországban: *l'adition!* Olaszba: *conto!* Romaniába: *Pro-to-koll!* Ez azt jelenti, hogy nagy diplomátiai néppel van érintkezésük. Pro-to-koll!

— Szép dolog, mondám bámulva, s aztán?

— Láttam egy képet; Románia koronás fővel kaczéron „kacsint ide, kacsint oda“; jobbján a muszka, medves kucsma fején, kancsuka kezében — az ismert alak; balról az osztrák, kétfejü sasos sisak fején, szakramenczki pofával, nádpálcza kezében — az ismert alak; ajándékot hoznak szép Romániának; az osztrák adja *Bessarábiát*; a muszka adja *Transilvániát*. A római hölgy mosolyog s azt mondja: *timeo....dona ferentes.*

— Nem rosz mondám.

— Aztán hoztam magának egy térképet. Kibontám és olvasám:

Carta murala
DACIA
Moderna
sau
Terile Romane
dentru Scolele drimare Urbane si Rurale
A. E. J. GORJAN.

— Tehát iskolai mappa a zsenge fiatalság számára?

— Az.

— És ezt tanitják?

— Igen.

— Lássuk. Ung vize folyik csöndesen Tiszába, Tisza vize szomorun folyik a Dunába,

Duna vize folyik nagy búsan gyászoló fekete tengerbe, mert mind az a mi ezen belül van nagy Oláhországé, *Terile Romane.* Nagy mészárlás! *Bukovina* az övék, *Kolomea* az övék, *Mármaros* övék, *Tiszafüred* az övék, *Debreczenel*, *Szeged* az övék — nagy kár épiteni másnak — *Buziás* az övék fürdőstül együtt és igy tart az rohamosan *Turnuseverinig.*

Tagositás nagyban; hatalmas kommassaczió.

Reszkirozok egy tanácsot az uj argonautáknak: Jöjjenek és vegyék el.

A „Magyar Állam"-ban olvastam egyszer egy vezérczikket, mely igy volt czimezve: *a szabadonczok vaszarkodásai.* Ez jutott eszembe.

Számüzetésem óta több évig munkása voltam a „L'Homme" lapnak, melyet *Ryberolles* szerkesztett. Jerseyben jelent meg; az európai demokracziának ugy szólva hivatalos lapja volt. Dolgoztak bele Mazzini, Ledru-Rollin, Pyat Felix, Michelt, Quinet, Louis Blanc, Vauquerie, Delecluse, Arago, Hugo Viktor, Piantiani, Arnold Rugge, Kossuth, Herzen, Golovin, Davas, Orsini, Durieu Xavier, Madier de Monjon, az európai demokráczia szinevirága, az emberi előhaladás gondolatjának teremtői.

A lap jeligéje volt: *Solidarité* et fraternité *des peuples*". E lapból, s ezen *emberektől* tanultam, hogy a népek testvérek, hogy az egyiknek kinja, a másiknak fájdalma; egyiknek öröme, a másiknak vigsága, jóléte, mindegyiknek kedvtelése. Egy konventista mondá: *ki egy rabszolgát Szent-Domingo szigetén el ad, az bennem sérti meg az embert itt Párisban.*

A románoknak velünk, s nekünk a románokkal akarva nem akarva: *szövetkeznünk* kell. Nekik meg van a *muszkájok*, mint nekünk meg van a *németünk*, s mind kettőnk felett menydörög a pánszlávizmus jégesőjének vihara, melytől csakis a kölcsönös egyetértés biztosithat.

Végre — arra a *Dacia moderne sau Terile Romane* térképre egy adoma jut eszembe. Elmondom s evvel be is zárom *csevegésemet.*

Hajdan a török világban az egri basa nagy *kalibalikkal* — mi annyit tesz nagy kisérettel — elment *vilajetjét* megtekinteni. Nagy-Kocsordon, mely nem messze van Kis-Kocsordtól sátrat ütött. *Ráhát* után — mely annyit tesz nyugalom — unalmában elment a református templomba *keff*-et tartani — mi annyit tesz pihenni; a kálvinista pap a szószéken állt; meg látván a basát s hatást

akarván rá gyakorolni egy octávval fennebb kezdte; a basa szundikálva hallgatta, midőn e szóra jön hogy . . . *Mezopotámiában!* azt mondja a basa:

— Papom! Kis-Kocsord, Nagy-Kocsord, az a tiétek, ne bánsd te *Mezopotámiát*, mert az a hatalmas török szultáné!

Dacia moderna, sau Terile Romane!

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A LENDVAY-EMLÉKLAP SZERKESZTŐJÉHEZ.

Nyiró Sándor urhoz.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Szerkesztő ur felszólit, irnék valamit lapjába a Lendvay ünnepély alkalmával.

Szivesen.

Szebbet, jobbat teszek annál.

Leirom mit Legouvé Ernő a szinészekről mondott, jót állok többet ér az én *prózámnál.*

„ — — — — — Ki a lángész hatásának közvetitője? ki adott életet, melegséget az eszmébe? ki tette lángolóvá a szót?

A szinész.

Mult esztendőben elpusztitotta az árviz Magyarországot, elpusztitotta Spanyolországot,

kihez fordultak, hogy kárpótolja azt, mit az özönviz okozott?

A színészhez.

Majdnem minden télen történik valami nagy szerencsétlenség. S kihez fordulunk ilyenkor késedelem és habozás nélkül?

A színészhez.

Párisban egész csomója van a mindenféle állandó és ideiglenes segélyző-egyesületeknek; — elszasz-lotharingiai-egylet; az árvák, a menedéket nyujtó egyletek. . . . . s ki az, a ki mindez egyletek üres pénztárát megtölti, hogy enyhitsék vele a szükséget és nyomort?

A színész.

Nincs nagy hazafias mű nélkülök!

Igy volt, igy van ez ma is, nálunk is.

Jótékonyczélra éhesen játszik gyakran a színész, aztán vacsorálni megyen a . . . . *holdhoz.*

Ott tündökölt, páváskodott pompás jelmezében, aranyozott csipkés hosszu selyemúszálylyal a színésznő, de ki áll jót érte, hogy nem a zálogházból cserélte ki egy másik ruhával, és mégis könyeket törleszt saját nyomorával.

Pályája kezdetben törekvés, küzdelem, később tapsok és koszoruk, s már . . . . *kivénült.*

Kezdetén gúny — végén *hálátlanság!*

Ne kövessük.

Tartsuk fel *nagyjainknak* emlékét.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A MI . . „HIDRÁNK.“

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Hugo Viktor a „*Tenger munkásaiban*“ bámulatos nagyszerüséggel irja le a *hidrát*, a száz karu tengeri puhányt, melyet a tengerészek polypnak, a természettudósok cephalopodesnek, a regeirók krakennek, az angol matrózok devilfishnek (ördöghal) és *blood-suker*nek, azaz vérsipolynak neveznek. A La Manche szoros szigetein *picuvre* a neve.

Azt mondja: „Az ember hajlandó volna azt hinni, hogy olykor a tehetetlenség, mely álmaink tengerén uszik, a tehetőség medrében szerelmesekkel találkozik, körvonalaik összeölelkeznek s az álom közösüléséből lények állanak elő. Az ismeretlenek rendelkezése alatt áll a csoda, s arra használja fel, hogy szörnyeket állitson össze. Orfeus, Homér, Hesio-

dus csak chimerát tudtak teremteni. Isten a száz karu polypot teremtette.

S folytatja: — „Ha minden eszményt lehetőnek és az iszonyatot célnak tekintjük, a *hydrát* müremeknek tekinthetjük.

A cet roppant, a hidra kicsiny, a vizilónak vérte van bőrében, a hidra meztelen; a jararaca fütyöl, a hidra néma, a rinocérosnak szarva van, a hidrának nincs; a skorpio fulánkkal van ellátva, a hidrának nincs fulánkja; a buthusnak karmai vannak, a hidrának nincsenek, a mycetesnek farkában van ereje, a hidrának nincsen farka; a czápának fogai metszők, a hidrának nincs foga; a vámpirnak szárnyai élesek, a hidrának nincs szárnya; a sündisznónak tüskéi vannak, a hidrának nincs tüskéje; a kardhalnak kardja van, a hidrának nincs; a zsibbasztó rájának villáma van, a békának varangya, a viperának mérge, az oroszlánnak karma; a keselyünek csőre, a krokodilnak torka, a hidrának sem villáma, sem varangya, sem mérge, sem karma, sem csőre, sem torka.

A hidrának nincsen izom-rendszere, hangja, vérte, szarva, fulánkja, patája, erős-farka, metsző szárnya, tüskéje, fürésze, villanya, varangya, mérge, karma, csőre vagy foga, a

hidra minden vadállatnál irtózatosabban fel van fegyverkezve.

Mi a hidra? . . . *Köpöly.*

Ezen iszonyatos tengeri szörnyeteggel kellett Gilliattnak élet-halál harczot küzdeni, s mint Hugó irja:

— „E rut agyrém ott fekszik az emberen, a tigris csak megeheti, de — iszonyu! — a hidra felszivja az embert. Magához és magába huzza, és az összeszoritott, összegyurt ember tehetetlenül kénytelen türni, a mint lassankint beletöltik ama zsákot, mely élő szörny.

Ételül szolgálni irtózatos, de italul az kimondhatatlan.

Ez, a *tenger munkásainak* borzalmat gerjesztő vizi szörnye. Ilyen szárazföldi monstruma van a kontinentális Magyarországnak, mely magához és magába huzza, és az összeszoritott ember tehetetlenül kénytelenül türni, a mint lassankint bele töltik ama zsákot mely egy élő szörny.

E monstrum horrendum et ingens a közös hadsereg. A földes ur, a gazda ember, a napszámos, az iparos, kereskedő, müvész, hivatalnok, pap és világi ember, a dúsgazdag tőkés,

az utcza sarkán álldogáló hordár, a dinaszta és a proletár, mind neki dolgozik, neki henyél, érte alkot, érte müködik, csinál és cselekszik.

Ő a danaidák rostája, melyen a véres verejtékü munka átcsorog! az apokalyptikus szörnyeteg, mely félelemmel, utálattal és gyülölettel tölti el az országot. Ő a keselyü; mely az *adó* Tantalusának máját emészti, érte halmozzuk halomra az állam adósságait; az ő neve van legelül beirva a költségek és kiadások nagy *defterében.* Ő a dob, melyen elkótyavetélik a gazda ember fejős tehenét, a munkás ágynemüjét, az ur jószágát, s mindenkinek azt, a mije még megmaradt.

És viszonzásul e tenger áldozatokért mit kapunk? Mária Terézia alatt elveszitik Sziléziának felét; Ferencz József alatt Lombardiát és Velenczét; e között süt az *auszterliczi nap,* s Napoleon schönbrunni parádéja; e *hét éves* vesztett háboru után, a *világosi* győzelem a minden oroszok czárjának kegyelméből: ex caris *gracia*! Ezek után feketélnek a szégyengyalázat fátyolával bevonva *Magenta, Melignano-Palestro, Solferino, Sadova, hét* nap alatt nagyobb vereség, mint azelőtt *hét év* alatt.

Semper retro!!!

Éljünk jó egyetértésben, legyünk barát-

tok — és csókoljuk meg egymást. Beszterczén Textorist az utczán leszurják, — félreértés, az öreg Hechtlt Győrött az utczán összevagdalják — tévedés; Egerben a nemzet zászlójából *kapczát* csinálnak — nem ugy volt értve; a Kossuth-kutyát univerzálizálják *magyar kutyává*, Bartha rájok morog, szobájában összeapritják — véletlenség; az esküdtek felmentik a vádlottakat, Edelsheim-Gyulay megharagszik; de egyszersmind megszállja az irgalom angyalának malasztja és elénekeli Ördög Róbertből:

Oh! grace! grace! grace!

Nulla dies sine linea. A mai napnak is meg van *diaruma. Cronicca soldateska.* E czimen állandó rovatot lehetne tartani lapjainkban.

Ez időben történt vala.

Lendl Vilmos, Ritter von Murgthal — Murgthal hires a fejős tehenekről és gróji sajtról — mérnökkari százados, begombolt méltósággal falatozott a Kofler-kántinba Budán; étele nem izlett, mert magyart szeretett volna falni, de ez nem telt tőle, végre összeránczositja homlokát s mély hangon, mint mikor a kappan kakasra játsza magát, azt kukorikolja:

— Most volna itt a legjobb alkalom, hogy összefogdossák a magyarokat és sorba akasztanák őket a trónörökös bevonulásához aléénak

De jó, hogy nem vagyok keze ügyibe ennek a kegyes urnak! Még csuffá tenne. Egy kis inscenirozás a *Nero fáklyái* kép után, világitás nélkül és szárazon. Milyen meglepetés lett volna Stefánia főherczegasszonynak az az árnyéktalan álée. Lendl Ritter von Murgthal szóllott haraggal és vakmerőn, mint mikor a gyöngytyuk esőt érez:

— Gondolja talán, hogy nekem az ebéd rosszabbul esnék, ha huszonnégy — egy járást miért nem huszonöt? — magyar előttem felakasztva lógna?

Két tuczat? nem is sok mikor annyi van de tán ez a *resztből* van. a mi megmaradt; étvágy gerjesztőnek, egy kis káviár, muszka hering, füstölt libamell, száritott rajnai galócza, besózott olajbogyó, szalvaládé magyar husból Bécsben készitve.

Jó étvágyat uraim! mondja Ruy Blas.

És ez a komikum, Fallstaf henczegése, Yorik csörgő sapkájának csengése, előjelek a szebeni vagy a lipótmezei országos bolondok háza felé, szóval az orvos dolga; de jön a tragikum, az őrültnek *lucidum intervalluma* van s azt mondja:

— Bár csak fellázadnának a szerbek és

gyilkolva, rabolva pusztitanák el a magyar *gsindl* nácziót.

Probatum est. Enyeden, Zalathnán, Fehértemplomban s ott Bács Bánátban.

És a mi negyvennyolcz és negyvenkilenczben sikerült tüzzel és vassal: miért ne sikerülne ma petroleummal és dynamittal, azóta az emberiség haladt; de a gyujtó kanócznak is két vége van.

Lendl, Ritter von Murghthal középkori pápának csap fel, s felmenti a királyt esküjétől:

..... *Pontifices jussisent rumpere fidem;* s azt *dekretálja*, hogy a politikai eskü nem kötelez, kelepczébe csalja *Göczel* hadnagyot, s ott, mint a pók a legyet, hálójába keriti, aljas *alguzail* módjára, alattomosan mint a *sbir* feljelenti; a hadi törvényszék felmenti Göczel hadnagyot, de a *doge* a tizek tanácsához apellál, s a XXXI. hadosztály becsületbirósága elitéli azt, ki a megesküdt alkotmányt védte.

Szólj igazat s betörik a fejed.

Nem szándékom az összes közös hadsereg tagjaira *rákát* kiáltani; személyesen volt szerencsém jeles, kitünő, vitéz, becsületes és lo

vagias tagjaival érintkezni, még ma is hálával emlékszem gróf Thun tábornok nemeslelkűségére, ki aradi várfogságunk alatt mindnyájunk jótevője volt; de az intézmény maga tulérte magát, nem korszerü, nem hazafias, nem nemzeti, állam az államban, ellensége az előhaladásnak, akadálya a polgárosulásnak, hűbéri intézmény protekczió, nepotizmus és ármányra épitve, szóval egy *darab* a középkorból. Vannak tagjai a Buquoi-ak, Heisterek, Basták, Schwendik, Caraffák unokái a Haynauk és Zuzáoak fiai, fatyunövések, melyekben a komisz Urbánok fogamzanak, szóval a *császári varangyok!*

DOBRÁ JUVON HÁRHULA.

ÜDVÖZLET NAGY IMRÉNEK.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Betegen feküdtem az ágyban, barátaim, jó ismerőseim látogatásomra jöttek, s mindenki hozott magával egy leplet, melylyel unalmamat iparkodott eltakarni. A munka nem nehéz, mert én csak is akkor unom magamat, ha tulságosan sokat kérdeznek tőlem, unom az inquiziciót; az interpelláció miatt nem vágytam miniszterségre. Inkább kedélybeteg voltam, — jó barátom elvesztését mélyen fájlaltam, s jól esett, ha látogatóimmal beszélhettem róla, s emlékével gyógyitottak barátim.

Itt volt fiam is, négy napi szabadsággal, ki már a katonai hierarchiában azon a magas polczon áll, hogy a közvitéznek, meg a levélhordónak nem kell, hogy *szalutáljon*.

Péterffy Domokos vizsgáló biró lép be hozzám, szivesen nyujtja kezét, s üdvözöl.

Látására egészen felvidultam; Domokos öcsémmel soha sem találkozom ugy, hogy kellemesen ne hasson rám; van benne valami rokonszenves, megnyerő, lekötelező, bizalmat gerjesztő; annyira, hogy ha bünös lennék, csupa szimpathiából mindent kivallanék neki.

— Hozott isten Domokos, de rég nem láttalak, hogy vagy?

— Egy kicsit megviselve, három hétig s egy nehány napig voltam *Mariselen* az ottani biró rablógyilkosait kifürkészni; most Szent-Mihály telkéről jövök a gróf Bánffy Bélánál elkövetett ékszer és pénz lopás nyomozásából, azért nem látott bátyám.

— Csak hogy itt vagy, és jól vagy: ha nem unod, beszélj Mariselről.

És másfél óráig olyan érdekes dolgokat, olyan érdekesen beszélt, hogy mindnyájunk figyelmét teljesen lelánczolta, mindnyájan hallgattuk nagy érdeklődéssel, mint a *muzlemek* a Mekkából hazajött *Hadisi babát*.

— Irhatok-e én erről egy tárczaczikket? kérdém.

— Miért ne? lőn a felelet.

Ha olvasóm azt hiszi, hogy én olyan

érdekesen fogom tudni a történteket leirni, mint azt Péterffy Domokos elbeszélte, családik. Vannak dolgok, melyeket csakis *stenografizálni* lehet.

Luzsénszky Lajos beszélt el Jokainak és nekem egy történetet. Jókainak — ki nem *nevető ember* — szeméből a köny csordult ki, én görcsös nevetést kaptam.

Móricz, ird le ezt a históriát, — mondám Jókainak.

— Barátom, nem ettem bolond gombát — miért rontanám el?

Én megpróbálom *bolondgombát* enni.

Szlán Tódor a mariseli biró, a *havasok királya*, mint hajdan Janku Ávrám, nagy, erős, izmos ember volt, a gyalai havasok közt messze földön a leggazdagabb, rideg, szigoru, otthon *patriarcha*, dinaszta, házi orvosa, családi ügyvédje volt, a környék bankárja, egész kis Fugger.

A környéken *areopag*, itéleteit ritkán fellebbezték a szolgabiróig, erős és bátor.

Marisel nagy havasi falu mértföldekre terjedő szétszórt házakkal, akkora helyen fekszik, mint Bécs városa, négy mértföld a kerülete, a belsőségek holdakra terjednek, s a szomszédok nem alkalmatlankodnak egymás-

nak, s a szomszéd asszony kakasa vagy kendermagos tyukja nem kaparja ki a szomszéd asszony veteményét; fenyőfák zárják el a láthatárt, s havasi patakok zúgva omlanak a nagy kavicsok között.

Sztán Tódor telkén zsindelylyel fedett nagy kőház áll egy csomó melléképülettel.

A havasokra felmenő minden *komissio*, utazó, vagy zsandár, mindig Sztán Tódorhoz szállt; vendég szerető ember volt, háza kényelmesen butorozva, csillárokkal és *wertheim* kaszszával . . .

Hitestársán kivül családja nem volt, ha vendége nem volt házánál, egyedül evett s neje szolgálta.

Pénzével kereskedett, üzérkedett, s uzsoráskodott, sok irigye és ellensége volt.

Dobrá Juvon Hárhula Nyágralesestyé-i lakos irigy szemmel nézte Sztán Tódor gazdagságát, de nem mert ellene tenni. Csekélynek látszó dolgok nagy elhatározásra ösztönzik az embert. Az utolsó csepp viz, melytől kicsordul a pohár.

Sztán Tódor gazdagságáról beszéltek.

— Hát csakugyan olyan gazdag? kérdé Dobrá Juvon Hárhula.

— Annyira gazdag, hogy a napokban

váltott fel nekem egy tiz forintos bankót a mellénye zsebéből; lőn a felelet.

A *mellénye zsebéből?* egy ember, ott fenn a havason, ki mellénye zsebéből fel tud váltani egy tiz pengő forintos bankót, tultesz Krözuson, Rotschilden és Móricz Pálon.

Dobrá Juvon Hárhula elhatározta kirabolni Sztán Tódort.

E perctől kezdve czinkos társak után nézett.

A zsák megleli foltját; a *réz* havasokon Biharmegyében Panaton lakott egy hires lókötő *Bok Juvon Czápu*, vékony, sugár, sovány, mozgékony alak, sápadt arczczal, mélyen beesett csillogó szemekkel, fürge ideges mozdulatokkal, helyét nem lelő örökös járáskeléssel, valóságos *ember-mókus;* ezzel az *oláh-Kálibánnal* szövetkezett Dobrá Juvon Hárhula. Együtt fujták a követ, együtt határoztak, együtt cselekedtek. — Az *érczhegyek* választják el Erdélyt Magyarországtól, valamint a vizeket is; innen Kolozsmegye, túl Bihar ország, az innenieket *Móczoknak*, a túlsókat *Krizsenyeknek* hijják: Torda-Aranyos megye a két megye közé beékel; e három megyéből toborzák össze Dobrá Juvon Hárhula és Bok Juvon Czapu rablóbandájukat,

melynek létszáma, huszonnégy ember, egy tizenhét éves asszony és hat ló.

A *praktika így lön kifundálva*, irná Cserey Mihály krónikájában. A rablóbanda három helyről indúl olyan *kombinált marsban*, hogy a *Vurvu-vurvulujon* egyidejüleg találkozzanak, a bihariakat vezette *Bok Juvon Czapu*, ezek indultak legelőbb, legmesszebb lévén a találkozási helytől; a Torda-Aranyosiakat vezette *Sztán Zsakebinye*.

A légyotton első volt Hárhula csapatja — *Dux erat primus* — mint Sventon mondja, kevés idő vártával jöttek a Torda-Aranyosiak, várták a bihari atyafiakat, a hegytetőn pár lövéssel jelzették ottlétüket, melyre a távolból Bok Juvon Czapu felelt. A manöver megtörtént, a konczentrirozás sikerült, nem hibázott senki, mindenki helyén volt.

Hárhula Czapunak bemutatta „seregét."

E jelenetre akaratlanúl eszembe jut Tell Vilmos, — nem a *történelem*, hanem az opera, összeesküvés a *Rütlinél*, a kantonok küldöttjei érkeznek, Tell Vilmos, Fürst Walter, az öreg Melchtal, Uri, Schwitz, Vierwaldstädt és a többi; életöket hozzák, meghalni ha kell a haza szabadságáért.

A történelem tagadja Tell Vilmos szemé-

lyét, nem tudom igaz-e, nem-e, — de Helvéczia szabad, és Tell Vilmos él.

Kik voltak Homer hősei? s voltak-e? ki volt Roland? a *romancero*, a *nibelingenek* emberei? élő félistenek, vagy a képzelődés szüleményei?

Mély homály az emberiség történelmében; hazug igazság?

Dobrá Juvon Hárhula él, ujjam tapintá sebét.

De azért a világ halad, az emberiség javul, a közjólét nőttön nő, a sötétség oszlik, s a hajnal pirul.

Alig pár száz éve s a Dobrá Juvon Hárhulákat *Burggráfoknak* hivták.

Az egyesült csapat megindult Marisel felé, egy hegynek aljában megálltak, tanácskoztak, meg csinálták a programmot s ki osztották egymás közt a szerepeket.

Két lovas ember bemegyen Mariselre, Sztán Tódornak háza előtt kovács-mühely van, ott vasaltatnak, azalatt kikémelik, nincsenek-e vendégek vagy zsandárok házánál.

Az asszonyt beküldték egy irtásba, hogy őrizze a négy lovat, mig viszza jönnek, az asszony félt, sirt, rimánkodott ne hagyják egye-

dül; melléje rendeltek egy hatvan éves vén *Mocot*, a legvénebb embert a csapatból.

A tanácskozás folyt. Határozati javaslatul *Hárhula* feltette a kérdést: megöljék-e Sztán Tódort vagy csak kirabolják? E felett folyt a vita, a többség a gyilkolás ellen szavazott, Hárhula zárbeszédét e szavakkal végzé: Csak arra figyelmeztetlek benneteket, hogy a biró: *vom tare hárnyik*; nagyon bátor ember, — ha könnyen elbánhatunk vele — éljen, ha nem, majd meglátjuk.

E közben a két lovas vissza jött, azt mondták a rossz utak miatt nem tudnak odáig érni.

Erre Bok Juvon Czapu azt mondta: menjünk!

Sztán Tódor nagy kőházát reperáltatta, kőmüvesek dolgoztak benne, ő udvarán már egy melléképületbe költözött s ideiglenesen ebben lakott; sötét este volt már, mikor a rablók oda értek. Sztán a mariseli aljegyzővel asztal mellett ülve borozott.

A rablók egyszerre berohantak a szobába, arczokat utközben lőporos szénnel feketére mázolták.

Sztán hirtelen felugrott ülő helyéből s rájok kiáltott:

— *Mi kell?*

A rablók megijedtek, s az egyik rémülten mondá:

— Jó estét adjon az isten!

— Az i . . . . ! adok én nektek jó estét.

Az első rablót mellen ragadta s egy fekete boros üveggel ugy vágta fejbe, hogy az rögtön összerogyott, és ellepte a vér.

Erre Bok Juvon Czápu puskája tussával fejbe kolintotta olyan erővel, hogy koponyacsontja szétrepedt, egy másik pedig fejszéjével oldalba vágta, hogy több bordája betörött, Bota Mihály Bocsok lándzsájával leszúrta, a többi rá rohant, ütötték agyba-fejbe; Sztán Tódor a havasok királya haldokolva is küzdött, de végre eszméletlenül elterült.

A mariseli aljegyzőt kifosztották, elvettek tőle 27 frtot. — Sztán feleségére rá parancsoltak, mutatná meg, hol van a *vasláda* . . . a *Wertheim kassza* előtt megálltak, s a gonosztevő buta nép bámulva nézte azt a vas tömeget, mely magábá rejti a kincset, melyért heteken át összeesküdtek, más megyéből, más országból ide fáradtak, gondolkodtak, költöttek, törekedtek, féltek, iszonyodtak, álmatlan éjeket töltöttek, reménlettek, és . . . . gyilkoltak.

A *sárkány* meg volt ölve, a kincs előttük, de a rejtély nyitját nem tudták.

Dobrá Juvon Hárhula Sztánnére ordit:

— Hol van a kulcs?

Sztánné elhozta a kulcsot. Próbálták s nem tudták ki nyitni, kétségbe voltak esve. A bün szüli a bünt; az asszonyt eddig nem bántották, most az egyik Sztánné czombjába ütötte a lándzsát:

— Ha ki nem nyitod, megöllek.

Sztánné kinyitotta.

Kiüritettek belőle mindent: tallérokat, ékszereket — bankókat, — s mint egy ötszáz darab kötlevelet.

— De hát ezzel mit csináltok? hagyjátok meg nekem, rimánkodott Sztánné.

— Miféle irások ezek?

— Adóslevek.

Oda akarták adni az asszonynak.

— Nem; el kell égetni, mondá *Hárhula*; azok a szegény emberek, kik a nagy kamatot fizették *imádkozni* fognak érettünk, s tán az isten *megbocsájtja* büneinket!

És ezt nem Shakespeare irta.

A mi a háznál elvihető volt, mindent magokkal vittek, sebesen haladtak odáig, hol a lovakat hagyták, itt tüzet gyujtottak s a préda

felett megosztoztak, a pénzt csak ugy *találomra* — nem nézték az összeget, hanem a csomó nagyságát, a százas bankó, vagy ez *egyes*, a koronás tallér vagy a fél ezüsthuszas egy értékben ment.

A vidéket páni félelem fogta el, különösen a *popák* voltak kétségbe esve, nem tudták, nem gyanitotta senki, hogy honnan került a banda, a félelem sokszorozta számukat, százakról beszéltek, Romániából betörő rablókról.

Zsandárokat küldtek mindenfelől, de nyomra nem tudtak jönni. A tyuk kikaparja; az egyik rabló százas bankjegygyel akarta fizetni adóját, a nagy bankó szemet szurt, nyomról-nyomra, vallomásról-vallomásra; a vizsgáló-biró erélyes ügyessége napfényre deritette a rablógyilkosságot.

A bünszerző, vezér és végrehajtó Dobra Juvon Hárhula, mintha csak *bucsuról*, szent zarándoklásból térne haza, békében élt otthon, a rablott pénzt nagy kamatokra uzsorába adta ki: *gseftelt*; Zöld Marczi bankár; Sobri Józsi rentier; Macsvánszky tőkepénzes kizsákmányoló.

És ez nem Budapesten, a királyutczában vagy Kolozsvárt a Himmelstein kávéház előtt történt, hanem ott fent a gyalai havasokon, a

Vlegyásza aljában, — hijába .... *civilizálódik a világ!*

Hárhula neszt vett, a hirre elhagyta házát, családját, nem tudták hol bujdokol, tűvé tettek erdőt mezőt, Hárhula nem volt sehol, végre egy este Erős Áron csendőr-őrmester Hárhula házához megy, legkisebbik fia a ház előtt játszott; a zsandár játékba elegyedik vele s kérdi:

— Itthon van-e apád?

— Nincsen.

— Hol van?

A gyermek egész bizalommal felelé:

— Itt né, az erdőbe nem messze ide, most ott lakik.

Erős Áron felment az erdőbe s lesbe állt. Éjfél után két és három óra közt lassu léptekkel hall valakit közeledni, fehér vászon ruhája a sötétben világot vet, rákiált:

— Állj vagy lövök!

Az árnyék beveti magát a bokrok közé s szaladni kezd, a mint egy nyilásnál megfehérlik, a zsandár oda lő s utána iramodik, de nem érheti utól, gyufával vizsgálja a nyomot, s a bokrokon ember magasságba vér cseppeket talál.

Dobrá Juvon Hárhula álkapczája keresztül volt lőve, a golyó nyelve alsó részét el-

vitte, az ellenkező oldalon a felső álcsonton keresztül hatolt, az alsó fogsort kitörte; két napi keresés után vérében fetrengve rá akadtak, nyelve meg volt *uszökösödve*; kivágják a sebet; napról-napra javul, idül, ma már lábadozik; a napokba láttam a börtön kórházában, sebei már alig láthatók, s panaszkodik, hogy a *koszt* nem elég jó, s a levegő nem elég tiszta.

A halálbüntetés eltörlése felett vitatkoztak; én is a halálbüntetés eltörlése mellett vagyok, mondá Karr Alfonz, csak hogy előbb a gyilkos urak hagyjanak fel az öldökléssel. Miért foglalkozom én is most rablóhistóriákkal?

A mai *rablóvilágban* illő, hogy foglalkozzunk azokkal, kik velünk annyit foglalkoznak.

A törvényszék lefényképeztette őket, régebben elkövetett bünnek nyomában. Itt is Hárhula szerepel.

Az ügyész kérelmemre sziveskedett megengedni, hogy láthassam őket, de nem bánom, hogy oda mentem.

Láttam azt a szerencsétlen, nyomorult, tizenhét éves asszonyt is, két gyermeknek s nehány holnap mulva a harmadiknak anyját, megtörve, összeroskadva, a búbánat keservének

butasagában; a mi emberi volt benne, az ott maradt fent a havasokon gyermekeinél, itt egy elvénült hus tömeg, egy tizenhétéves vén banya, ész és akarat nélkül; egyetlen gondolattal, melyet egyetlen szóval jelez, s e szó: *pruncsi*, gyermekeim!

A méla bú monomániája szállta meg; őrültsége lassu, csendes, mint a mocsár vize, melybe *Ophélia* ölte magát.

Tántorgó léptekkel, egy rabasszonytól vezetve jött ki a konyhából, egész teste remegett, szemei nyitva voltak és láttam, hogy nem lát, izzadtság gyöngyözött arczán és fázott; feje, karjai lecsüngtek, mint szomoru füz gajai tél időben, homloka redőtlen volt, mert gondolata tétovázott, s nem tudott menekülni e szótól, ezen egyetlen gondolattól: *pruncsi*!

Az orvos javaslatára, a törvényszék szabad lábra helyezte.

A vizsgáló-biró mondá neki:

— Holnap haza mehetsz.

— *Oj vegye pruncsi?* láthatom a gyermekeket?

És ezt olyan közömbösön, olyan hidegen, olyan részvétlenül mondta, hogy megborzadtam tőle.

Az anyának szeretete! Niobe fájdalmában, a Grachusok anyja büszkeségében, Mária-Te-

rézia a pozsonyi országgyülésen, Mária-Antónia a Templeben a daufintól búcsuzva; vagy Plesa Anna a kolozsvári törvényszék tömlöczében.

Mindenütt egy, mindenütt nagy, mindenütt szent!

Mint Hugo mondja:

„Csodálatos kenyér melyet isten oszt és sokszoroz, mindenkinek meg van benne része, s mindegyik birja egészen!“

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

BOJTORJÁNOK.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Semmit a megteremtett széles kerek nagy világban nem szeretek jobban mint *a zsidó urfit;* nem bánom, ha mindjárt *báró* is.

Ez még *typus*, s mint a *Herczegasszonyban* Szombathelyi mondja: *errredeti*; csak, hogy aztán a *zsidó urfi* az én szám izére legyen csinálva. Megmondom hogyan készittetném.

Sugár, magas vékony alak, veres nyakravalóval, meggörbült semita orral, zöld, veres, sárga, viola és havanna szinü koczkás *bonjourba;* szőke göndör hajjal, gyér veres szakállal, világos narancs-szin mellényben, réz gombokkal; nagy konya fülekkel, zöld csikos nadrágba, melyen a zebrázat solferino szin legyen; széles hosszu ujju kezek, fehér gyapot szövetű keztyükbe; rövid, tele talpu lábok

ebellázting topánkában, fénymázas bőrrel szegelyezve; összelapitott sisak-alaku fej, *Trefort* kalap félre vágva rajta, s a jobb fülen pihenve; zsidó száj, mely hasonló a madár-fiókáéhoz, tollatlan állapotban; kiálló csipők, kidomborodott sonkákkal.

Rövid, vékony bámbus nád-pálcza a kézben, felső kabát a karon, czvikker az orron, szivar a szájban, s igy páváskodni a *nagy utczán végig, végig!*

Fitymáló, henczegő, piaczi légy tolakodással; ilyen az ideálom *zsidó urfiban. A Makhetes* komoly ur, de *Lőrincz* megteszi.

Ilyenszerü társaság volt egybegyülve a vendéglő nagy éttermében; vacsorával várták a *divát*, kit megbabérkoszorúzott a *választott nép, a mámerle*-től és Triumfustól követve.

Az obligált kézcsókok; viszhangul a szokott *pukkerlik.*

— Milyen irtóztató dohányszag s borzasztó pipafüst van, én itt nem maradhatok, a mellemre veszi magát a dohánykorom, menjünk mamám!

— Aranyos kis bogaram, azt nem tehetjük, lásd ezek az urak nagyon *gefelligek* voltak, várnak vacsorával, eszünk, aztán megyünk, én sem akarom, hogy drága hangodnak ártson. Sokban kostál nekünk.

— Jól van, de vacsora után rögtön megyünk.

— *Kellner! hozza a mi csalogáhnuknak a hangyathojásokat!*

Tableaux és görög tüz.

Általános meglepetés Jeruzsálemben.

Többek előtt távsürgönyt olvastam fel:

— „Az orosz czár ellen merénylet követtetett el, bombavetés által, az első bomba szétrobbantotta a kocsit, a czárnak semmi baja; a második szétrobbantotta a czárt, a kocsinak semmi baja.“

— Hát a kocsissal mi történt?

— Semmi baja.

— Hála istennek!

Nálunk történt; és igaz historia.

A kisasszonynak nem volt étvágya s az ebédnél nem evett; mert hát van olyan szende, szerény teremtése az Uristennek, ki virágillatot eszik, és gyémántoló harmatcseppeket iszik, kivált kis városban, hol a dudaalak is *etherizál.*

— Ugyan mán édes leányom ne *affektály,* miért nem eszel?

Másnap bejön a szolga s mondja:

— Nagyságos asszonyom, az egyik malacz nagyon *affektál.*

— Hogyan?

— Teljességgel nem akar enni.

Közmondássá vált nálunk: *affektál mint az N. . .-né malacza.*

A méltcsás asszonynál estély volt, a szobaleány valami szamárságot csinált, az asszonyság méregbe jött, s nagyon kezdte szidni a szobacziczust; a méltcsás ur figyelmeztetni akarta élete párját, hogy nem illő a tisztelt vendégkoszoru előtt haragban törni ki, s hogy az egybegyült vendégkoszoru tagjai meg ne értsék, magyar-francziául mondá:

— (Kérem magyarosan olvasni) *Ma ser! de deván la mond, ne vu meté pár án* affekt *contr*e la.

Ebben a históriában az a szép, hogy a ki francziául tud, nem érti meg, s a ki nem tud, azonképen; de a ki magyar-francziául tud, az otthon van.

Journal des debacs!

Az Orbán czukrászdájában voltunk Cognac, Old Sery, mit Xeresnek mondanak, és Borovicska mellett; többnyire *Skribler*-félék valánk; egyikünk Aigner Lajos vállalatát mél-

tányolta, a régi magyar irók uj kiadásáért. E körül forgott a szóbeszéd.

Én három kedves irómat: Mikes Kelement, jó öreg Gvadányit és Dugonics Andrást magasztaltam.

Egy *nagyságos* tanár cathedralis komoly pofát vágott, s nagy bölcsen azt mondja:

— Csak hogy *stylussokat* kellene *modernizálni.*

Csókollak, képeddel alszom el.

A „*Kelet*“ 252-ik számában egy jogász és egy filosofus, azon kérdéssel végzik Sámi Lászlóhoz irt levelöket, hogy:

„*Vajjon mi különbség van Sámi László és az orosz nihilisták közt?*“

Megmondom én.

Az orosz nihilisták rettenetes emberek, hogy ne mondjam: irtózatos szörnyetegek; — ölnek, gyilkolnak s gyilkolva rabolnak, falukat gyujtanak, városokat hamvasztanak, hivatalnokokra halálos itéleteket hoznak és azokat végre is hajtják, merényletet követnek el a czár ellen, kutakat mérgeznek meg, — szappant, fagygyugyertyát esznek s rá petroleumot isznak.

Ezen rémtetteket Sámi is mind egy szálig elköveti; de ő még ezeken kivül — — és itt

rejlik a különbség! — — nyárson sült csecsemők porhanyó húsát eszi, minden nembeli különbség nélkül.

A „zsenge fiatalság“ demonstrált, Kolozsvár tapsolt, s lelkesül a *kincses város infans* serege; — le vagyok nyomva egész a sárga földig.

Izlés felett nem lehet vitatkozni. — *De gustibus. . . .*

A nagy *Csetewayo* zulukaffer népe karikát visel az orrában, de azért én nem furatom ki az orromat.

Az eszkimók avas fókazsir olajat isznak, már én csak jobb szeretem az egri pirost.

A törökök szenvedélylyel nézik a *„karagüzlik“*-et, én még Molnár urat is inkább szeretem látni, legalább nevetek rajta.

Ha önöknek a természetlenség, a viharos orditás, a *„fuldokló sivitás“*, a feszes poczakosság, a szörny-pathos, a helytelen kiejtés, a szabálytalan szavalat, a hasfájásra emlékeztető arczjáték tetszik . . . én nem tehetek róla, s kivánom, váljék kedves jó egészségökre!

Egy *„világlap“* a *„Budapest“* (elől képpel) mellékesen kegyeskedik engem is megérinteni, s 319. számában azt mondja:

„ . . . . . nálunk gróf Zichy Géza, gróf Teleki Sándor stb. irószámba mennek, mig más irodalomban, melyben az iró nem *farkcsóváló*, de valóságos *szellemi aristokrata*, még a nyomdafestéket is sajnálnák tölük.

„Gr. Teleki Sándor, a felületes csevegő, s világlátott utazó, (kérém csak emigrans) szintén *iró*, ha ő akarja.

„Molnár nem szerződteti H. M. kisaszszonyt, a Teleki védenczét, azért gróf Teleki Sándor ir róla a K. Papp Miklós lapjában egy tárczát, a melyben — mellesleg mondva — a legkitünőbb tragicusok között emlittetik . . . *Komáromi*, a budapesti nemzeti szinház komikus apája! — Ilyen az a világlátott nagy izlés!“ . . . .

A „*farkcsóválásra*“ . . . Édes ur! egy hiten vagyunk, egy vallást követünk, én is *függetlenségi* . . . . aztán vén ember is vagyok, — nem telik már többé tőlem. — Különben bocsásson meg, hogy nem kértem öntől *passust*, gondolataim *passagerjeit* utra bocsátandó, — s kérem, ne sajnálja tőlem azt a kis nyomdafestéket; — aztán meg higyje el, hogy gróf Zichy Géza sem olyan nagy bünös, mint a hogyan ön képzeli.

A „*felületességre*“ . . . . Hiszen naponta

búsit az engem, s érzem felületességemet, — de hiába! — sorsom mostoha volt, s nem vezetett utamba Gil-Blas-féle mestereket, kiktől eltanulhattam volna az alaposságot. — Kérem, küldje meg az adressét! Meglátogatom.

„*Molnár nem szerződteti H. M. kisasszonyt, a Teleki védenczét*“. . . .

Mondjuk ki tisztán: Hunyady Margit asszonyt.

A birálatban nem arról van szó, hogy *miért* mondom, hanem arról, *hogyan* mondom; — *mi* indok vezet, az nem kérdés, hanem az, hogy *helyes-e*, *igaz-e*, a mit mondok. Nekem tetszett szétszedni Molnár urat, mint tragikai színészt — tessék önnek érveimet megczáfolni, de *nem hazudni*.

Ön azt mondja: „a legkitünőbb tragicusok közt emlittetik . . . Komáromi, a budapesti nemzeti szinház komikus-apája.“ . . . . Ha ön, jó uram, nekem megmutatja hol és mikor emlitettem meg a Komáromi nevét, vagy ha csak soraim közül is kiolvashatja: egy ezerest teszek le Dorgó Albert kolozsvári közjegyzőnél, sziveskedjék azt felvétetni, s házi szegényei közt kiosztatni . . .

Czo fel sárga!

Tegnap, hétfőn november 24-én, Flóra és Emilia napján, nemzeti szinházunkban adatott

„MIZANTHROP“

„Molière klassikus vigjátéka, Szász Károly verses fordításában, a Theâtre Françâis scenirozása szerint.“

Alcest szerepében Molnár urat volt szerencsénk *élvezni*. Az egész előadás alatt hű maradt önmagához: fenn kezdte és fennt is végezte. *Rolando Furioso* megirigyelhette volna; — voltak momentumai, melyekben attól tartottunk, hogy kiveti magamagát a szinpadról, s a mit Rogeard barátom mond Alcestről: *„csak tulzásai és vak szenvedélye teszik nevetségessé“* . . . kétszeresen alkalmazhattuk Molnár urra. A negyedik felvonás vége felé hangjának *diapasonja* csütörtököt mondott, s valami olyan természetellenes hanggal lepett meg, hogy még bámulói sem tarthatták vissza magukat a nevetéstől, — és lőn általános — hogy parlamentáris kifejezéssel éljek — derültség.

Nem volna jó, ha a Hamlet által Opheliának adott tanácsot követné Molnár ur, s mint *militans* színész — — *kolostorba* menne ?!

Páholyunk alatt csoport tömörült, tizen-

egy-tizenkét éves műértő öreg urakból, — lelkesedéssel üdvözölték, éljenezték és tapsolták Molnár ur *epilepsiáját.*

Egy történelmi adoma jutott eszembe.

A *februári* napokban a forradalom győzött, a köztársaság ki volt kiáltva, a városháza nagy termében a nép ideiglenes kormányt választott.

A kormány tagjai felkiáltás utján már ki voltak nevezve, még csak a titkár választása volt hátra.

Az ideiglenes kormány egyik tagja felál, csendet kér, s azt mondja:

— A nép uralma jogánál fogva az ideiglenes kormány ki van nevezve, kérem válaszszanak mellé egy titkárt.

Rybeyrolles, a „*Reform*“ nagynevü szerkesztője, később a számüzetésben a „*L'Homme*“ lap tulajdonos főszerkesztője, mely lapnak én is szerencsés voltam munkatársa lenni, — az elnök, Lamartine háta mögött állt. Azon pillanatban, midőn az ideiglenes kormány tagja felszólitja a népet titkárválasztásra, egy óriás, stentori hangon elorditja magát:

— Pagner! Pagner! Pagner! (Pagner kiadó volt.)

Rybeyrollesnek füldobja majdnem ketté hasadt az irtózatos bőgéstől, — az óriás felé

fordul, ki épen tőszomszédságában állott, s azt kérdi:

— *Citoyen! veux tu mourire pour Pagner?*

— Polgártárs! akarsz-e meghalni Pagnerért?

...Nagyszerűről a pirinyóra...nekem is nagy kedvem lett volna a *zsengékre* rákiáltani:

— Fiúk! polgártársak! menjünk s haljunk meg Molnár urért!...

A MÁSODIK KÖTET TARTALMA.

	Oldal.
Ajánlás Blahánénak és Munkácsinak	5
Petőfi Sándor Koltón	7
Fúró	47
Az én irigységem	61
Hermann és Dorothea	75
Egy karácsonyom	87
Karácsony	97
Boldog ujéveket	103
Boldog ujévet kiván T. S.	111
Nagy-Czegléd-utczán végig	121
Csevegés	131
Molnár ur a nagy Csctevájó	143
A bagdádi herczegnö	155
Székesfehérvári levelek	165
Sámi Lászlóról	223
Csevegések a kolozsvári gyümölcskiállításról	229
Zulu mese	243
Az oláh mappa	249
A Lendvay-emléklap kiadójához	257
A mi hidránk	263
Dobrá Juvon Hárhula	273
Bojtorjánok	291

OSZK

Teleki

Egyről-Másról

1. 2.

.....
250.375 OSZK